

Ф. Г. ГОГИЧАЙШВИЛИ

РЕМЕСЛО В ГРУЗИИ

**преимущественно примитивные формы
производства**

**Перевод с немецкого
Н Н ГАМРЕКЕЛИ**

Philipp Gogitschayschwili

Das Gewerbe in Georgien

**unter besonderer Berücksichtigung der
primitiven Betriebsformen**

**Ins Georgische übersetzt von
NIKOLOS GAMREKELI**

ТБИЛИСИ 1976 TBILISSI

ფილიპე გობიჩაიშვილი

ხელოსნობა საქართველოში

ბანსაკუთრებით წარმოების კომპლექსური
ფორმების გათვალისწინებით

თარგმანი გერმანულიდან
ნიკოლოზ ბაბუაშვილისა

1976

თბილისი 1976

წიგნი წარმოადგენს თარგმანს თბილისის უნივერსიტეტის ერთ-ერთი დამაარსებლის, ცნობილი მეცნიერისა და საზოგადო მოღვაწის ფილიპე გაბრიელის ძე გოგიჩაიშვილის (1872—1950) შრომისა „ხელისონობა საქართველოში“. ეს შრომა გამოვიდა გერმანულ ენაზე ქტიუბინგენში 1901 წელს. შრომაში მოცემულია ქართული დიდი ოჯახის და ოჯახური მრეწველობის მდგომარეობა XIX საუკუნის დასაწყისში, საქართველოს რუსეთთან შეერთების შემდეგ მომხდარი პოლიტიკური და ეკონომიური ცვლილებები და ამის შედეგად დიდი ოჯახების და ოჯახური მრეწველობის დამლა XIX საუკუნეში განხილულია ხელოსნური პროდუქციის მთელი კომპლექსი (75-ზე მეტი სახის), მათი გამოშვებების ტექნოლოგიური პროცესები, ოჯახური მრეწველობიდან შეკვეთით მოხელობის (ხელობაზე გასვლის და შინამოხველობის) და შემდეგ საფასო მოხელობის წარმოშობა, სააპქრო წყობა საქართველოში და მასში მომხდარი ცვლილებები XIX საუკუნის მეორე ნახევარში სპეციალურად განხილულია მეურობორივი ვითარება, რომელმაც განაპირობა გადასვლა წარმოების კაპიტალისტურ წესზე და მისი განვითარება საქართველოში XIX საუკუნის ბოლოს თარგმანს წინ უძღვის ფ. გოგიჩაიშვილის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის მოკლე მიმოხილვა (ავტორი ნ. გამყრელიძე) და მთარგმნელის წინასიტყვაობა. თარგმანს დართული აქვს მოკლე ქართულ-გერმანული და გერმანულ-ქართული ხელოსნური ლექსიკონი, ერცელი რეზიუმე რუსულ ენაზე, საგნობრივი და საკეთარ სახელთა საჩივლები, ფ. გოგიჩაიშვილის პორტრეტი, შრომის გერმანული გამოცემის ტიტულის ფოტოგრაფირებული და ზოგერთი ხელოსნური ნაწარმის ფოტოილუს-

ფილიპე გოგიჩაიშვილი
(1872 — 1950)

ფილიპე ბოზიჩაიშვილი

(ცხოვრება და მოღვაწეობა)

ფილიპე გაბრიელის-ძე გოგიჩაიშვილი ეკუთვნის ქართველ მოღვაწეთა იმ თაობას, რომელიც მეცხრამეტე საუკუნის ოთხმოცდაათიანი წლებიდან მეოცე საუკუნის ორმოცდაათიან წლებამდე წარმატებით ემსახურებოდა ხალხს ამ თაობამ მეტად ქართველიანი ეპოქა განვლო — პირველი რევოლუცია და რეაქციის მძიმე წლები, როცა ცეცხლს მისცეს საქართველოს სოფლები და ქალაქები და სახრჩობელებზე დაჰკიდეს ან შორეულ ქვეყნებში გადაასახლეს მისი საუკეთესო შვილები; პირველი მსოფლიო ომი, თებერვლის რევოლუცია, დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუცია, ოსმალთა, გერმანელთა და ინგლისელთა ოკუპაცია, საპკოთა ხელისუფლების დამყარება საქართველოში, სამეურნეო და კულტურული მშენებლობის ხუთწლეულები, შემდეგ დიდი სამამულო ომი, საბჭოთა ხალხის ძლევამოსილი გამარჯვება და ომის შემდგომი აღდგენითი პერიოდის დასაწყისი.

ეს თაობა არა თუ მოწმე იყო ამ ეპოქალური მოვლენებისა, არამედ მისი აქტიური მონაწილეც და მის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ მან ღირსეულად შეასრულა თავისი როლი — იგი იდგა ხალხთან, იზიარებდა მის ჭირ-ვარამს, იბრძოდა მასთან ერთად და აქტიურად მონაწილეობდა მის შემოქმედებით მუშაობაში

ფილიპე გოგიჩაიშვილი, ამ პლუადის ღვიძლი შვილი, უმცროსი თანამედროვეა ილია ჭავჭავაძის, ნიკო ნიკოლაძის, იაკობ ჯორჯაშვილის და ნიკო ცხვედაძის; იგი ჩვენი საბჭოთა ეპოქის მოღვაწეცაა, რომელიც თავისი თაობის სხვა ღირსეულ წარმომადგენლებთან ერთად გვერდში ამოუდგა საბჭოთა ხალხს და დაუცხრომლად დგწოდა მისი კეთილდღეობისათვის. ის იყო ცნობილი ეკონომისტი, პუბლიცისტი და საზოგადო მოღვაწე, მიწათმფლობელობისა და მიწათსარგებლობის დიდი მკვლევარი რევოლუციამდელ საქართველოში, თბილისის უნივერსიტეტის ერთ-ერთი დამაარსებელი. იგი იყო მარქსის, ენგელსის, ლენინის, სმიტის, რიკარდოს მთარგმნელი ქართულ ენაზე, აგრეთვე უმაღლესი ეკონომიუ-

რი განათლების ფუძემდებელი საქართველოში, საბჭოთა საფინანსო და საგეგმო ორგანოების მალაკვალიფიციური კონსულტანტი.

ფ. გოგიჩაიშვილის წინამდებარე ნაშრომის ქართული თარგმანის გამოცემასთან დაკავშირებით გადავავლოთ თვალი ამ წიგნის ავტორის მოღვაწეობას და აღვნიშნოთ მისი დამსახურება საბჭოთა ქვეყნის წინაშე.

ბიოგრაფია. ფილიპე გაბრიელას-ძე გოგიჩაიშვილი დაიბადა გურიაში, ქალაქ (მაშინდელ დაბა) ლანჩხუთში, 1872 წლის 20 იანვარს. მისი მშობლები — მამა გაბრეული და დედა სოფიო ჩაგუნაგაღარიბი ოჯახის პატრონები იყვნენ. მათ ხუთი შვილი შერჩათ; ფილიპე მათ შორის უფროსი იყო (ფილიპეს უმცროსი ძმა დავითი მუშაობდა უნივერსიტეტის საქმეთა მმართველად და მას იცნობდნენ როგორც სერიოზულ, შრომისმოყვარე, საქმიან და ყურადღებთან ახალგაზრდას).

ფილიპეს მამა, გაბრეულა, სოვლას მღვდელი იყო იგი ხელმოკლე ცხოვრობდა და დიდ მატერიალურ გაჭირვებას განიცდიდა

პატარა ფილიპემ დაწყებთა განათლება ლანჩხუთის სამრევლო სკოლაში მიიღო და 1880 წლიდან ქალაქ ოზურგეთის (ამჟამად ქ მახარაძე) სასულიერო სასწავლებელში გააგრძელა სწავლა

ოზურგეთში სწავლის პერიოდში ფილიპე, როგორც იგი თავის მოგონებაში აღნიშნავს, ცარიელ მკვლევ და ველური მწვანელი საგან მომზადებულ შექამანდზე გადადიოდა, მაგრამ მან სასწავლებელი მინც წარმატებით დაამთავრა და 1887 წელს თბილისის სასულიერო სემინარიაში ჩაირიცხა.

აღნიშნულმა სემინარიამ, რომელშიც აღზაოდა ჯეოვო გამოჩენილი ქართველი მწერალი და მოღვაწე, მასზე კეთილისმყოფელი გავლენა მოახდინა. იგი კიდევ უფრო დაეწაფა სწავლას, აქტიურად ჩაება იქ არსებული არალეგალური ჯგუფის მუშაობაში, გაეცნო რუს რევოლუციონერ დემოკრატთა აზრებს.

ფ. გოგიჩაიშვილმა სასულიერო სემინარია დაამთავრა 1893 წელს მას გადაწყვეტილი ჰქონდა უმაღლეს სასწავლებელში შესულიყო, მაგრამ ამისათვის სათანადო მატერიალური პირობები იყო საჭირო, რაც ფილიპეს მამის ოჯახს არ გააჩნდა. ამიტომ იგი იძულებული იყო დროებით ხელი აეღო თავის განზრახვაზე, სადმე სამსახური დაეწყო და შეეგროვებინა სახსრები თავისი საწადელის განსახორციელებლად

ეს სამსახურიც აღმოჩნდა შავი ქვის ცნობილი მრეწველის ნიკოლოზ ლოლობერიძის კანტორაში, დაბა (ამჟამად ქალაქ) ზესტაფონში, სადაც ახალგაზრდა ფილიპეს მიენდა ამ კანტორის უცხოური კორესპონდენტის წარმოება. ეს მოვალეობა მისთვის მეტად მძიმე იყო, რადგან ფ. გოგიჩაიშვილს უცხო ენებზე გუყვარნიორების მეშვეობით ბევრზობიდანვე

კი არ შეუსწავლია, როგორც ბევრ რვეს გამოჩენილ მოღვაწეს. მან მაინც შეძლო დაუფლებოდა უცხო ენებს იგი ამასთან დაკავშირებით იგონებდა ერთ შემთხვევას

1920 წელს, საქართველოს იმ დელეგაციის შემადგენლობაში, რომელიც ინგლისში და ევროპის სხვა ქვეყნებში გაიგზავნა, ნიკო ნიკოლაძესთან ერთად ფილიპე გოგიჩაიშვილიც შედიოდა დელეგაციას მოლაპარაკება უნდა ეწარმოებინა უცხოეთის დიდ საწარმოო და სავაჭრო ფირმებთან საქართველოს ბუნებრივ სიმდიდრეთა ექსპლოატაციის და ურთიერთვაჭრობის საკითხებზე. ერთ დიდ სააქციო საზოგადოებაში მოლაპარაკებისას ნიკო ნიკოლაძემ სათანადო ინფორმაცია ვერ მიაწოდა საზოგადოების პრეზიდენტს მის შეკითხვებზე და საუბარში ფილიპე გოგიჩაიშვილის ჩარევა ვახდა საჭირო საკითხი ეხებოდა მარგანეცის საბადოების განლაგებას კიათურაში, აგრეთვე წყალტუბოს რადიკატიუი წყაროების დებიტს და სამკურნალო ავისებებს. „ნიკომ მხრები აიჩეჩა და მე გადმომხედა, თითქოს თვალუბით მანიშნებდა, — მიშველეო“, ფილიპე გოგიჩაიშვილი არ დაიბნა და საუბარიც აეწყო; ყველაფერმა კარგად ჩაიარა. ოოცა სასტუმროში დაბრუნდნენ, ნიკომ ფილიპესთან ერთად ზურაბ ავალიშვილის* ნომერში შეიარა, ომ მისთვის მოლაპარაკების ამბავი მოეთხრო. ამ დაკენს შვილმა გაკვირვებიდან მისხნაო“ — სცილით უთხრა ნიკომ ზურაბ ავალიშვილს „მე ვიცოდი, რომ კიათუოისა და წყალტუბოს საქმეები ფილიპემ კარგად იცოდა, მაგოამ ინგლისურად თუ ასე გამართულად ილაპარაკებდა**“. ძართლი ვიოთხრათ, არ ველოდიო“;

„ჩეო ვიფიქრე — განავოძობდა ფილიპე მოგონებას — იქნებ დამციინის, რადგან ნიკო ნიკოლაძეს და ზურაბ ავალიშვილს ჩემი ინგლისურით რას ვავაკირებდღი, თვითონ მათ შესანიშნავად იცოდნენ უცხო ენები. მე მორიდებით შეეკადრე: ბატონო, ჩემი ინგლისური რა სახსენებელია, ოოცა თქვენ მშობლიურ ენაზე არანაკლებ გესმით ეგ უცხო ენა მეთქი ამაზე ნიკომ მომიგო ჩვენ — ზურაბსა და მე, უცხო ენებს ხუთი წლის ასაკიდან ვეასწავლიდნენ გუვეერნიორები და რა დღღი საქმეა, რომ თავისუფლად ვლაპარაკობდეთ; საკვირველი ისაა, შენ რომ ასე შეგისწავლია? უცხო ენა გუვეერნიორისა და მასწავლებლის გარეშე და ასე შესანიშნავად მომეშველე ამ გაკვირებაში ჩავარდნილ გუვეერნიორების მიერ გაწაფულ კაცსო“.

* ცნობილი იურისტი, საერთაშორისო სამართლის სპეციალისტი, დიპლომატი, რუსეთის სენატის წევრი (დროებითი მთავრობის პერიოდში). იმ დროს იმყოფებოდა მენშევიურ მთავრობის დიპლომატიურ სამსახურში

** მოლაპარაკება ინგლისურად წარმოებდა

ნიკომაც და ავალიშვილმაც თურმე ბევრი იცინეს ქადა მთელი საღამო ფილიპეს ქებაში იყვნენ.

მართლაც, ჯერ კიდევ ლოლობერიძის კანტორაში მუშაობის დაწყებამდე იგი დაულაღავდ ჩაპკირკიტებდა ფრანგულის, გერმანულის, ინგლისურის თვითმასწავლებლებს, ლექსიკონებს, სახელმძღვანელოებს მხატვრულ ლიტერატურას და თავისი უზომო შრომისმოყვარეობის შედეგად (რაც მას ღრმა მოხუცებულობამდე გაჰყვა), უცხო ენებში საკმაოდ ცოდნა შეიძინა. პრაქტიკის უქონლობა მაინც დიდად უშლიდა ხელს და ლოლობერიძის კანტორაში მუშაობის პერიოდშიც ბევრი უძილო დამე გაუტარებია სხვადასხვა უცხოური წერილის წაკითხვა-თარგმნასა და პასუხის მოძადადებაზე ასე გავიდა 1894—1896 წლები, მაგრამ საზღვარგარეთ მისი წასვლისათვის საჭირო სახსრები მაინც ვერ დაგროვდა; ამ დროს ფილიპე გოგიჩაიშვილს მფარველად მოველინა ცნობილი საზოგადო მოღვაწე პეტრე უმიკაშვილი, რომელმაც იკისრა ახალგაზრდა ფილიპეს გერმანიაში გაგზავნა და სწავლის პერიოდში მისი იქ შენახვა, როგორც ფილიპე იგონებდა, პეტრე უმიკაშვილმა იგი „ძალით შეაგდო გემზე“; თვითონ უმიკაშვილსაც არ გააჩნდა იმდენი საშუალება, რომ ეს საქმე ეკისრა, მაგრამ მეცენატების (ძირითადად დავით სარაჯიშვილის) დახმარებით მან შეძლო ხუთ წელიწადზე მეტი ხნის განმავლობაში (1897—1902) უზოუნველყო ფილიპე გოგიჩაიშვილი უცხოეთში ის სწავლობდა გერმანიაში ჯერ მიუნხენის, ხოლო შემდეგ ლაიფციგის უნივერსიტეტში

1897 წლის აპრილში იგი ჩავიდა მიუნხენში და გაზაფხულის სემესტრის განმავლობაში ესწრებოდა პროფესორების ბ რ ე ტ ა ნ ო ს და რ ი ჰ ლ ი ს ლექციებს იმავე წლის შემოდგომიდან იგი ჩაირიცხა ლაიფციგის უნივერსიტეტში. აქ მისი მასწავლებლები იყვნენ ბ ი უ ხ ე რ ი, კირხნერი, ლამპრეხტი. ვუნდტი და სხვები ერთდროულად ლაიფციგის უმაღლეს საეკლესიო სასწავლებელში იგი ვადიოდა ბუხჰალტერის კურსს

გერმანიაში სწავლის პერიოდი ჩამორჩენილი, უცნობი, პატარა ქვეყნის შვილისათვის, მატერიალური სიღვიწროვის გარდა, ეროვნულ დამცირებასთანაც იყო დაკავშირებული.

ამის შესახებ საინტერესო ფაქტს იგონებდა მოხუცი ფილიპე

„როცა პირველად მიუნხენის უნივერსიტეტის აუდიტორიაში შევედი და ლექცია მოვისმინე, სტუდენტები (ძირითადად გერმანელები) შეგუფდნენ და მუდმივი ადგილები მიგვიჩინეს ყველას, ე. ი ვინ სად უნდა მჯდარიყო ყოველი ლექციის დროს. მიჩენილი ადგილის აღსანიშნავად ჩვენ საღარბაზო ბარათები უნდა მიგვეტანა და მაგიდაზე დავემარებინა.

მეც ასე მოვიქეცი, სადარბაზო ბარათი ჩემი გვართ, სახელით და მისამართით ჩემს მაგიდაზე დაემაგრე. როცა მეორე დღეს ლექციანზე მივედი, სადარბაზო ბარათში ვილაცას შესწორება შეეტანა ხელით და ნაცულად ჩემი გვარისა, სახელისა და მისამართისა, ასე გავეეთებიან „გოგინაიშვილი ფილიპე — აზია“ მე პირველად ვერ მივხვდი, თუ რას ნიშნავდა ეს; ერთმა სტუდენტმა ამიხსნა ასე ენციკლოპედიებში წერენ ყოველი ცხოველის შესახებ, თუ რომელი კონტინენტიდან არის. მაგალითად „ნიანგი — აფრიკა“ ამან ჩემი და სხვა სტუდენტების, განსაკუთრებით არაგერმანელების, გულისწყრომა გამოიწვია, მაგრამ რას ვიზამდი“

1901 წელს ფილიპე გოგინაიშვილმა ბრწყინვალედ დაამთავრა ლაიფციგის უნივერსიტეტის ფილოსოფიური ფაკულტეტის ეკონომიური განყოფილების სრული კურსი და შრომისათვის „ხელოსნობა საქართველოში“ მიიღო დოქტორის სამეცნიერო ხარისხი

ამის შემდეგ ის ერთი წლის განმავლობაში მუშაობდა პარიზის ნაციონალურ ბიბლიოთეკაში; 1902 წელს იგი დაბრუნდა საქართველოში;

სამშობლოში დაბოუნებული ფილიპე გოგინაიშვილი პეტრე უმიკაშვილის მეშვეობით დაუახლოვდა ილია ქავეკაძეს, იაკობ გოგებაშვილს, ნიკო ცხვედაძეს და სხვა ცნობილ ქართველ მოღვაწეებსა და მათ ოჯახებს განათლებული, ნიჭიერი, უჩვეულო შრომისუნარიანი ახალგაზრდა ყველგან სასურველი სტუმარი გახდა 1907 წელს მან ცოლად შეირთო ნიკო ცხვედაძის ასული ელენე (1884—1942);

ნიკო ცხვედაძეს, ფილიპე გოგინაიშვილის მსგავსად, სასულიერო სემინარია კჰონდა დამთავრებული შემდეგ უმაღლესი განათლება მოსკოვის სასულიერო აკადემიაში მიიღო ია თავისი შრომისმოყვარეობით, საქმისა და ხალხის სიყვარულით დიდ წაღმარებას მიაღწია — მტკიცედ დაიმკვიდრა ადგილი მოწინავე ქართველ საზოგადოებაში. დიდი ილიას ნდობა დაიმსახურა და იაკობ გოგებაშვილის მეგობარი გახდა. ნიკო ცხვედაძის სახელი სამუდამოდ დაუკავშირდა თბილისის უნივერსიტეტის დიდი შენობის აგების საქმეს.

სიყვარულით და პატივისცემით იგონებდა მოხუცი ფილიპე ნიკო ცხვედაძეს და აღწერდა მისი ცხოვრებიდან ერთ შემთხვევას; ეს იყო 1911 წელს

„ნიკო მძიმე ავადმყოფი* მომყავდა კეთისხევიდან თბილისში. ეტლის ობილ სავარძელში მწოლიარეს ხელით ვამაგრებდი მის პირდაპირ სკამზე მჯდომი და მთელი გზა დაძაბული ვიყავი, მეშინოდა ეტლიდან არ

* ნიკო ცხვედაძე აქედ იყო მძიმე ფორმის დაბეჭდით და ავთვისებიანი ანგიონთ.

ვადმოვარდნილიყო. ვაეზე ჩაპოკლისას (მაშინ ამ გზით დაედლიოდით), როცა უნივერსიტეტის მშენებარე სახლი გამოჩნდა, ეს სიცხით გათანგული ადამიანი, რომელსაც ცნობიერება თითქმის აღარ ჰქონდა, ისე შეტორტმანდა, რომ კინაღამ ეტლიდან გადმოვარდა ხელეებით მაგარად წავებლაუქე. ის თავს მაინც შენობისაკენ აბრუნებდა და ცდილობდა წამოწეულიყო სამწუხაროდ, ეს შენობა ნიკოს მეტჯერ აღარ უხილავს“

სოფელ კავთისხევში, ცხვედაძეების სააგარაკო სახლში მათი ხშირი სტუმარი იყო ნიკო ცხვედაძის განუყრელი მეგობარი და პატივისცემული იაკობ გოგებაშვილი თუმცა მას თბილის-ვარიანის ვარდა ძნელად თუ სადმე წაიყვანდით, მაგრამ აქ თავისი მეგობრის ნიკო ცხვედაძის დ. შიხის ქალის — ელენეს ვარდა. რომელიც იაკობის ნათლული იყო, ეგულუბოდა ფილიპე გოგიჩაიშვილი. რომლის დიდ რეპუტაციას ნათლად ახსიათებს შემდეგი ფაქტები

ილიამ „ივერიის“ რედაქტორობას თავი დაანება თუ არა, გაიფიქროდა ფილიპე გოგიჩაიშვილის გადასცა ახალი რედაქტორი სიკვდილამდე იხახავდა „ივერიის“ სათაურის კლიშეს, როგორც უძვირფასეს რელიკვიას და იგი მუდამ თავის საწერ მაგიდაზე ეღო.

ილია ჭავჭავაძემ თავისი ანდერძის ერთ-ერთ აღმსრულებლად ვ. გოგიჩაიშვილი ჩანიშნა. (ანდერძის დამწერი სიოები ანდერძის აღმსრულებლად ირჩევდნენ მხოლოდ მათი პირადი და საზოგადოების უდიდესი ნდობით აღჭურვილ ადამიანებს)

თავიანთი ანდერძის აღმსრულებლად იატოვეს ფ. გოგიჩაიშვილი აგოეთვე დიდმა ქართველმა პედაგოგმა იაკობ გოგებაშვილმა და ცნობილმა მეცენატმა ნიკო ლოლობერიძემ.

იაკობ გოგებაშვილსა და სილოვან ხუნდაძეს შორის დავა ატყდა ქართული გრამატიკის საკითხებზე. იაკობ გოგებაშვილმა მოითხოვა სპეციალური კომიტეტის შექმნა სადავო საკითხების გადასაწყვეტად ამ კომიტეტში მან სხვებთან ერთად ფ. გოგიჩაიშვილიც დაასახელა.

როგორც განათლებული ეკონომისტი, ფ. გოგიჩაიშვილი საქართველოში დაბრუნებისთანავე ჩაება მეცნიერულ და პრაქტიკულ მუშაობაში 1903 წლიდან 1913 წლამდე იგი განაგებდა კავკასიის სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოების სტატისტიკურ ბიუროს თბილისში. იმავე დროს, 1905—1906 წლებში იყო ვაზეთ „ივერიის“ რედაქტორი (ილია ჭავჭავაძის შემდეგ), 1914—1916 წლებში მუშაობდა სრულიად რუსეთის საერობო კავშირის მთავარი კომიტეტის რწმუნებულად ამიერკავკასიაში, 1917—1918 წლებში იყო კახეთის რკინიგზის გამგეობის თავმჯდომარე (მაშინ ეს რკინიგზა კერძო საზოგადოებას ეკუთვნოდა), 1918—1920 წლებში მუშაობდა სანელმწიფო კონტროლორად.

—ჭერ კიდევ ოველუციამდელ წლებში, ქართულ პერიოდულ პრესაში თანამშრომლობას, მან მრავალი წერილი უძღვნა ქართველი ხალხის, მისი ძირითადი ნაწილის — მშრომელი გლეხობის ცხოვრებისა და ეკონომიური ვითარების, აგრეთვე დემოგრაფიის, სწავლა-ვანათლებლის და ალებ-მიცემობის საკითხებს.

სტატისტიკურ ბიუროში მუშაობისას ფ. გოგიჩაიშვილმა დეტალურად დამუშავა მიწათმფლობელობისა და მიწათსარგებლობის საკითხები საქართველოში და გამოაქვეყნა კაპიტალური სტატისტიკური კრებულები, რომლებიც უმდიდრეს მასალას შეიცავს იმდროინდელი ეკონომიური ვითარების შესახებ.

1918 წელს ივანე ჯავახიშვილმა იგი მიიწვია თავისივე მეთავეობით შექმნილ თბილისის უნივერსიტეტის დამაარსებელთა ჯგუფში, სადაც ფ. გოგიჩაიშვილს დაეკისრა იმ დროისათვის ყველაზე მძიმე მოვალეობა — უნივერსიტეტის დაარსებისა და მისი არსებობისათვის საჭირო მატერიალური სახსრების მოპოვება, რასაც მან ბრწყინვალედ გაართვა თავი მოწინავე ქართველი საზოგადოების და მთელი ქართველი ხალხის დახმარებითა და სულმეწყობით.

1918 წლიდან სკვდილამდე იგი წარმატებით მუშაობდა თბილისის უნივერსიტეტში, როგორც პროფესორი და სხვადასხვა კათედრის (პოლიტიკური ეკონომიის, ფინანსების, სტატისტიკის) გამგე, შეთავსებით მუშაობდა მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკის ინსტიტუტშიც, იყო საბჭოთა საფინანსო და საგეგმო ორგანოების კონსულტანტი.

ფ. გოგიჩაიშვილმა, როგორც ერთადერთმა მეცნიერმა ეკონომისტმა უნივერსიტეტის არსებობის პირველ პერიოდში, საფუძველი დაუყარა ჩვენში უმაღლეს ეკონომიურ განათლებას. იგი მეტად ნაყოფიერ მთარგმნელობით მუშაობასაც ეწეოდა. უცხოური ენებისა და ქართული ენის შესანიშნავმა კოდნემ სრწყინვალედ თარგმნა მარქსიზმის კლასიკოსების (მარქსის, ენგელსის) უმთავრესი თხზულებანი და ბურჟუაზიული პოლიტიკური ეკონომიის კლასიკოსების (სმიტის, რიკარდოს) ძირითადი შრომები, რითაც ქართულ ენას შესძინა ცივილიზებულ ხალხთა ენებზე არსებული ეს შედეგები.

თავისი მოამავისა და მზრუნველის პეტრე უმიკაშვილის ხსოვნის უკვდავსაყოფად მან თავი მოუყარა. დაღუპა და გამოაქვეყნა მის მიერ ჩაწერილი ქართული ზეპირსიტყვიერების მასალები (ფ. გოგიჩაიშვილის სიცოცხლეში გამოვიდა მხოლოდ ერთი ტომი). რომელსაც დაურთო წინასიტყვაობა პ. უმიკაშვილის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ. ეს წინასიტყვაობა ქართულ ენაზე დაწერილ მსგავს შრომათა შორის სანერძეოა მასში თვალნათლივ გამოვლენილია ის ღირსი ნიჭი და ადამიანური სითბო, რითაც ასე უხვად იყო დაჯილდოებული მისი ავტორი

საბჭოთა მთავრობამ ღირსეულად დააფასა ფილიპე გოგიჩაიშვილის დიდი ღვაწლი და 1944 წელს მიანიჭა მას საქართველოს სსრ მეცნიერების დამსახურებული მოღვაწის საპატიო წოდება.

ფ. გოგიჩაიშვილმა იცოცხლა 78 წელი; იგი გარდაიცვალა კუქის პეოფოთაიით წყულულოვანი დაავადების შედეგად 1950 წლის 29 მარტს, დაკრძალულია ვაკის სასაფლაოზე.

თბილისის უნივერსიტეტის დამაარსებელთა ჯგუფში 1917 წელს პეტროგრადიდან ჩამოსული ივანე ჯავახიშვილი ენერგიულად შეუდგა ქართული უნივერსიტეტის დაარსების საქმეს ჯერ კიდევ რუსეთში დასახული გეგმის განსასორციელებლად პირველი ნაბიჯი იყო უნივერსიტეტის დამაარსებელთა ჯგუფის შექმნა თბილისში, რომელიც სათავეში ჩაუდგებოდა ამ დიდ ეროვნულ საქმეს და ხორცს შეასხამდა მას.

ი. ჯავახიშვილს ღრმად სწამდა, რომ ამ ისტორიული მისიის განხორციელება უნდა დაკისრებოდა იმდროინდელი საქართველოს ყველაზე სახელმწიფოებრივ, ხალხის ნდობით და სიყვარულით აღჭურვილ ადამიანებს. ჯომლებიც იმავე დროს თავისი მეცნიერული მოღვაწეობითაც იყვნენ ცნობილი.

ეს პირობები სხვადასხვა დარგის წარმომადგენლებიც უნდა ყოფილიყვნენ და აი, ი. ჯავახიშვილმა თავისი ყურადღება შეაჩერა ფ. გოგიჩაიშვილზეც, როგორც ცნობილ მეცნიერ და პრაქტიკოს ეკონომისტზე, საზოგადო მოღვაწესა და უმწიკვლო ოპორტუნისტის ადამიანზე.

როცა ფ. გოგიჩაიშვილმა ი. ჯავახიშვილის მიწვევა მიიღო (დიდი ივანე პირადად მოელაპოაკა მას ამ საკითხზე). პასუხი მაშინვე ვერ მოახსენა, დრო ითხოვა.

მთელი დამე არ მიძინია. ვმფოთავდი, ნუთუ ყველაფერი ეს სინამცვილეა და არა ოცნება? — იგონებდა იგი დიდი პასუხისმგებლობა, რაც საკუთარ თავზე უნდა აეღო, მოსვენებას აუ აძლევდა, მაგრამ ის ნდობა, რაც მის მიმართ ივანე ჯავახიშვილმა გამოიჩინა, ღრმა პატრიოტიზმი და ქათველი ახალგაზოდაობის სიყვარული საკმაო აღმოჩნდა, რომ დადებითი პასუხი პირადად მოეხსენებინა მისთვის. როცა დიდმა ივანემ პასუხი მოისმინა, იგი გადაეხვია ფილიპეს. ამ უკანასკნელმა კი თავი ვერ შეიკავა — მას თვალეზე ცრემლები მოადგა (თუმცა ილიკო ზურაბიშვილი ფ. გოგიჩაიშვილს ახასიათებდა ოვგოროც „დინჯ გურულს, რომლის მსგავსი ქართველებშიც არ მოიპოვება“).

ფ. გოგიჩაიშვილს დაევალა უნივერსიტეტის უზრუნველყოფა მისი საარსებობის და მუშაობისათვის საჭირო მატერიალურ-ფინანსური სახსოებით.

პირველი მსოფლიო ომის, თებერვლის რევოლუციის და მენშევიკური მთავრობის ეკონომიური პოლიტიკის შედეგად იმ დროს მთელი სა-

ხალხო მეურნეობა, კერძოდ ფინანსური მეურნეობა, კატასტროფულ მდგომარეობაში იმყოფებოდა აო არსებობდა მეტ-ნაკლებად მტკიცე ფულადი სისტემა. ინფლაცია (ქალაქის ფულის გაუფასურება) დღითიდღე ძლიერდებოდა, პრაქტიკულად შეუძლებელი იყო ფულადი სახსრების შეკრება და მათი გამოყენება

ვლეს ძნელი წარმოსადგენია, რა გამბედაობა, რა გმიოული სული უნდა ჰქონოდათ იმ ადამიანებს, როცა ასეთ პირობებში დიდ ეროვნულ საჭმეს — ქართული უნივერსიტეტის დაარსებას — მოჰკიდეს ხელი, როგორ შეძლეს მათ მიზნისათვის მიეღწიათ და რუსეთის უერცელეს იმპერიაში ცარიზმის დამხობის შემდეგ პირველებს დაეარსებინათ ეროვნული უნივერსიტეტი

თუმცა ისინი მარტონი არ იყვნენ. ფულით ღარიბი, მაგამც ეროვნული თვითშეგნებით ძლიერი მთელი ქართველი ხალხი გვერდში ამოუდგა ამ ენთუზიასტებს და ყველამ თავისი წვლილი გაიღო დიდი საქმისათვის

ფ გოგიჩაიშვილი იყო ავტორი პიოველი საუნივერსიტეტო ხარჯთალოცხვისა, რომლის რამდენიმე ვარიანტიც შეადგინა განსაკუთრებით აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ივანე ჯავახიშვილს, რომელმაც არ გაიზიარა ქართული უნივერსიტეტის დამაარსებელი კერძო საზოგადოების გადაწყვეტილება უნივერსიტეტის გახსნის ვადათანის შესახებ 1918 წლის იანვრიდან იმავე წლის სექტემბრამდე, აქტიურად დაუჭირა მხარი ფილიპე გოგიჩაიშვილმა და თბილისის უნივერსიტეტი გაიხსნა 1918 წლის 26 იანვარს

ფ გოგიჩაიშვილი ამ დღიდან გვევლინება არა მარტო როგორც ეკონომიული განათლების ხელმძღვანელი უნივერსიტეტში, არამედ როგორც მისი ზაზინადარიც ანუ საფინანსო დოგის წარმმართველი

უნივერსიტეტის დაარსებასთან შედარებით არანაკლებ ძნელი იყო მანინდელ ვითარებაში მისი შენახვა. იგი კერძო „ქართული უნივერსიტეტის საზოგადოების“ კუთვნილებას წარმოადგენდა, სახელმწიფო მის მატერიალურ უზოუნველყოფასე არ ზრუნავდა და ამიტომ უნივერსიტეტის ხელმძღვანელობას, კერძოდ ფ. გოგიჩაიშვილს, შემდეგშიც დიდი ზრუნვა სჭირდებოდა უნივერსიტეტისათვის საჭირო მატერიალური სახსრების მოპოვებისათვის

ამყამად, როცა ჩვენი უნივერსიტეტის ბიუჯეტი მილიონობით მანეთს შეიცავს, როცა ეს მილიონები საძიებელი არაა და ისინი ყოველკვარტალურად, ყოველთვიურად დაუბრკოლებლად ეძლევა მას საბჭოთა სახელმწიფოს საფინანსო ოგანოებისაგან, ძნელი წარმოსადგენია, რა ვზით უნდა მოეპოვებინათ ამ ენთუზიასტებს ის შედარებით მცირე, მაგრამ მანინდელ პირობებში მნიშვნელოვანი სახსრები, როგორი ყოველდღიური, განუწყვეტელი ზრუნვა იყო საჭირო ამისათვის

მემდეგში, როცა საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლება დამყარდა და თბილისის უნივერსიტეტის მატერიალურ-ფინანსური უზრუნველყოფა მთლიანად საბჭოთა საქართველოს მთავრობამ იკისრა, ფ. გოგიჩაიშვილი საესტაბლიშმენტო სამეცნიერო-პედაგოგიურ მუშაობაზე გადავიდა და სიკვდილამდე ემსახურებოდა ჩვენი ახალგაზრდობის ეკონომიური განათლების საქმეს.

პედაგოგიური მოღვაწეობა ფილიპე გოგიჩაიშვილის პედაგოგიური მოღვაწეობა თბილისის უნივერსიტეტში დაიწყო. როგორც აღინიშნა, უმაღლესი ეკონომიური განათლების დაფუძნება საქართველოში ფაქტიურად მას მოუხდა, ვინაიდან წლების მანძილზე თითქმის ყველა ეკონომიური დისციპლინის წაკითხვა, სემინარული და პრაქტიკული მუშაობის ჩატარება მისი ხელმძღვანელობით წარმოებდა.

გაკვირვებას იწვევს, როგორ უძღვებოდა იგი ერთდროულად პოლიტიკური ეკონომიის, ეკონომიურ მოძღვრებათა ისტორიის, ფინანსებისა და კრედიტის, ზოგადი და სპეციალური სტატისტიკის, ტრანსპორტისა და კავშირგაბმულობის ეკონომიკის კურსთა მომხადებასა და ლექციების კითხვას ამ დისციპლინებში. სემინარულ და პრაქტიკულ მეცადინეობათა ხელმძღვანელობას

გარდა საქართველოს ეკონომიური ისტორიისა, რასაც ივანე ჯავახიშვილი კითხულობდა და ეკონომიური გეოგრაფიის კურსისა, რაც გიორგი გვხტმანს მიჰყავდა, სოციალ-ეკონომიური სპეციალობის მთელი ეკონომიური განყოფილება ფ. გოგიჩაიშვილის ლექციებსა და სემინარებს ემყარებოდა.

მართალია, მისი ლექციები ორატორული ხელოვნების შედეგს არ წარმოადგენდა, მაგრამ თავისი ღრმა შინაარსით, დახვეწილობითა და თანმიმდევრობით, რთული თეორიული საკითხების ნათლად და ამომწურავად გასუქებით იმდენად მიმზიდველი იყო, რომ მას მუდამ სასვე აუდიტორია უსმენდა, და უსმენდა სულგანაბული, მთელი ყურადღებით ეს იმ დროს, როცა ლექციაზე დასწრება თავისუფალი იყო და როცა ვერაღრთა აუდიტორიებში ლექციებს კითხულობდნენ მეცნიერების ისეთი კორიფეები, როგორც ივანე ჯავახიშვილი და კორნელი კეკელიძე იყვნენ. ან ისეთი სახელმძღვანელო ენამჭევრი ორატორები, როგორც ლუარსაბ ანდრონიკაშვილი და შალვა ნუცუბიძე.

ფილიპე გოგიჩაიშვილი სტუდენტთა ყურადღების გამახვილების, მათი დასვენების მიზნით ლექციის დროს ერთგვარ პაუზებს მიმართავდა. ზოგჯერ ლექციის დაწყებისთანავე ისე მკიდრო კონტაქტს ამყარებდა აუდიტორიასთან, რომ შემდეგ მთელი აკადემიური საათის განმავლობაში პაუზის საჭიროება არ იგრძნობოდა.

გ. გამყრელიძე იგონებდა ასეთ შემთხვევას ფ. გოგიჩაიშვილი აუდიტორიაში შემოვიდა და პირდაპირ კათედრისაკენ გაემართა. აუდიტორია (ახლანდელი სამეცნიერო ბიბლიოთეკის სამკითხველო დარბაზი I კორპუსის პირველ სართულზე) სტუდენტებით იყო სავსე. ლექცია უნდა წაკითხულიყო პოლიტიკურ ეკონომიაში. თემა ხელფასის თეორიები (როგორც ეკონომისტები ამბობენ. არც მაინცდამაინც მიმზიდველი)

კათედრაზე ასული შეჩერდა. ჯერ კათედრას დააკვირდა, შემდეგ აუდიტორიაში მყოფ სტუდენტობას შეაღლო თვალი და როგორც მას სიცილის დროს სჩვეოდა, უღვაშები ააქმატუნა ისევე კათედრას ჩააცქერდა. შემდეგ — ისევე აუდიტორიას. მთელი დარბაზი შეირხა, ყველამ შეამჩნია, რომ კათედრაზე ორი ქვა იღო

— ყმაწვილებო, — მიმართა მან აუდიტორიას, ჯერ მალაპარაკეთ, და მხოლოდ შემდეგ ჩამქოლეთ, თუ ამისი ღირსი ვიქნე

პროფესორიც და სტუდენტებიც გულიანად იცინოდნენ როგორც შემდეგ გამოირკვა, ამავე აუდიტორიაში გიორგი ვახტანგის წაყითხა წინა ლექცია ეკონომიურ გეოგრაფიაში და რუკის ჩამოსაკიდებლად ლურსმნები ჩაეჭედებინათ ქვებით, ეს ქვეები კათედრაზე დაედოთ და იქვე დარჩენოდით

მართალია სუთნა წუთი დაიკაოვა, მაგრამ ლექცია შესანიშნავად ჩატარდა, აუდიტორია გულისყურით უსმენდა პროფესორს

სემინარული მეცადინეობის დროს სტუდენტებს სრული თავისუფლება კმლავდათ კამათში მონაწილეობისა და აზრთა გაცვლა-გამოცვლისათვის იგი მხოლოდ წარმართავდა მეცადინეობას და ხელს არ უშლიდა მოკამათეს, რაგინდ სუსტიც არ უნდა ყოფილიყო იგი

როცა თბილისის უნივერსიტეტში ლექციები წაკითხეს აქ გავლით მყოფს ალექსანდრე მანუილოვს (მოსკოვის უნივერსიტეტის ყოფილ რექტორს, რუსული ბურჟუაზიული პოლიტიკური ეკონომიის ერთ-ერთ ბურჯს, კადეტების პარტიის ერთ-ერთ ლიდერს), ქართველი სტუდენტები მას ცხარედ შეეკამათნენ და ბრწყინვალე ცოდნაც გამოავლინეს, მაგრამ რექტორატში ეთქვათ. „უხერხულია, თავი დაანებეთო“. ფილიპე გოგიჩაიშვილმა მაშინვე კატეგორიულად დაგმო ეს პოზიცია და მოითხოვა, რომ სტუდენტობას სრული თავისუფლება მისცემოდა აკადემიური კამათის წარმოებაში

ფ. გოგიჩაიშვილი სტუდენტთა ცოდნის ობიექტური შემფასებელი, მაგრამ მომთხოვნი იყო მოუშხადებელი სტუდენტი მასთან ვერ მივიდოდა, რადგან იცოდა, რომ უკანვე გამობრუნდებოდა მატრიკულში ნიშნის ჩაუწერლად

ფილიპე გოგიჩაიშვილის ერთ-ერთი მოწაფე იგონებს როცა ჩემი გამოკითხვა პალიტექნო ეკონომიაში დამთავრდა და ნიშნის

დაწერაზე მიდგა საქმე. პოოფერორმა მიიხრა „თქვენ გეკუთვნით ორ-
ხის მიმატებაზე მეტი და ხუთის გამოკლებაზე ნაკლები, ამიტომ სჯობია
ჩამდენიმე დამატებითი კითხვა მოგკეთ. და თუ პასუხები სათანადო
იქნება, მაშინ ნიშნისაც დაწერო“.

რასაკვირველია, შეფასების ასეთი დეტალიზაცია უნივერსიტეტში არ
აოსებოდა, რადგან მაშინაც ის ოთხი შეფასება იყო ძალაში, რაც ამჟა-
მადღა, მაგრამ პროფესორს სურდა ხაზი გაესვა, რომ ამ შემთხვევაში სტუ-
დენტის ცოდნის შეფასება „ფრიადსა“ და „კარგს“ შორის იმყოფებოდა
მიუხედავად ამ სიმკაცრისა, უკმაყოფილო არაფერ იყო, რადგან წ-ს
ობიექტურობაში არაფერს შეჰქონდა ეჭვი — მან არავითარი შელავათები
არ იცოდა.

1918 წლიდან მოკიდებული 1930 წლამდე თბილისის უნივერსიტეტის
ეკონომისტ სტუდენტთა თაობები ძირითადად ფ. გოგიჩაიშვილის მი-
რიან უშუალოდ აღზრდილნი. ათასობით ეკონომისტი, რომლებიც ჩ-ე-
ნი რესპუბლიკის სამეურნეო-ეკონომიური ცხოვრების აქტიური მონა-
ღიანი არიან, თავს მის მოწაფეებად და მოწაფეთა მოწაფეებად თვლის.
ბევრი მეცნიერი ეკონომისტი აღზარდა მან თვით უნივერსიტეტ-
საქართველოს სხვა უმაღლესი სასწავლებლებისა და სამეცნიერო კვლევ-
ით დაწესებულებებისათვის.

მისი მოწაფეები არიან საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის აკადემ-
კოსები: პაატა ვუგუშვილი, ირაკლი მიქელაძე, ამავე აკადემიის წევრ-
კორესპონდენტი ვ. ჩანტლაძე. პროფესორი ა. ვოკიელი. განსვენებული
გიორგი გამყრელიძე, ომელიც გოგიჩაიშვილის შემდეგ განაგებდა უნი-
ვერსიტეტის სტატისტიკის კათედრას. პროფ. ლ. კარბელაშვილი და მო-
ვალი სხვა.

ფილიპე გოგიჩაიშვილი არ წყვეტდა კავშირს თავის მოწაფეებთან მათ
მეორე უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგაც, ხოლო სამეცნიერო ასპა-
რეზზე მოღვაწე თავისი მოწაფეებისათვის მუდამ მზად იყო ქმედითი
დახმარება გაეწია.

ფ. გოგიჩაიშვილი—მეცნიერი და პრაქტიკოსი ეკონომისტი. ფილი-
პე გოგიჩაიშვილის მეცნიერული მოღვაწეობა სხვადასხვა ხასიათისა იყო
პირველ რიგში უნდა დავასახელოთ კაპიტალური ეკონომიური გამოკვლ-
ევები საქართველოს სახალხო მეურნეობის, კერძოდ იმდროინდელი ზ-
ლოსნობის მიწათმფლობელობისა და მიწათსარგებლობის შესახებ
დარგებში მან სხვადასხვა დროს გამოაქვეყნა სამი წიგნი 1901 წელს „
ტიუბინგენში — ხელოსნობა საქართველოში“ (ვერმანულ ენაზე),
ორი კაპიტალური ტომი (1000 ნაბეჭდ. გვერდზე მეტი) რუსულ ენაზე,
„სტატისტიკურ ცნობათა კრებული კერძოდ მიწათმფლობელობის შესა-
ხებ თბილისისა და ქუთაისის ვუბერნიებში“ (1910 წელს).

ისი მეცნიერული შუამდგომლობის მეორე მხარე მოიცავს საქართველოს
საინჟინერო მოთავსებელ მეცნიერულ ხასიათის წერილებს ეკონომიუ-
რი. — კერძოდ ავარსკლი. — საკათების შესახებ

ფ გოგიჩაიშვილს და დაშასაუებანს ქართულ მეცნიერების წი-
ნაშე შეადგენს მარქსის, ენველსის, ლენინის, სმიტის, რიკაოდოს უკვდავ
ნაწარმოებთა ქართულ ენაზე გადმოღება ამ საკითხს უფრო დაწერაღუ-
ბათ კალკე შეეცხებთ

წაუშლულ კვლა დატოვა მისმა მოავალმაოვმა. ინტენსიუომ და
ლმა შინაარსანმა მეცნიერულმა მუშაობამ ქართულ ენაზე პირველ საუ-
ნივერსიტეტო კურსთა ჩამოყალიბებისათვის ძიოთად ეკონომიუ დის-
ციპლინებში — პოლიტეკო ეკონომიაში. ეკონომიუ მოძღვრებათა ის-
ტორიის, ფინანსების, სტატისტიკისა და ტრანსპორტის ეკონომიკაში
ე ძამსაძამე. ათანა იო ქართულ მეცნიერული ტომინოლოგიის შე-
მუშავებამ ამ დოგესში

რუსეთისა და საზღვაოგაუეთის უმაღლეს სასწავლებლებში განსწავ-
ლესა ნო) ტეპი (ნ ქოიავა, გ. სოფერა, გ. მგელაძე, ა. ხუბუტია,
კ. სათიანი, ი. სხევი), რომლებიც შემუშევში ფ გოგიჩაიშვილთან მუ-
შაობდნენ, ერთმად აღიარებდნენ. ომ მისი ლექციები და სემინარები
თბილისის უნივერსიტეტში არ ჩამოუვარდებოდა რუსეთისა და უცხოე-
თის ცნობილ უნივერსიტეტებში წაითხულ ლექციათა და სემინარული
მუშაობის დონეს; იმვე დროს თბილისის უნივერსიტეტის სემინარებს ახა-
სათებდა სტუდენტთა მეტა შემოქმედებითი თავისუფლება

ფალოვე გოგიჩაიშვილმა, თავისი დიდი ეუფერციისა და შოინისმოყ-
ვაუობის მეოხებით, სულ რაღაც ხუთი წლის მანძილზე დასაბამი მისცა
უმაღლეს ქართულ ეკონომიურ განათლებას. ჩამოაყალიბა კურსები ძირი-
თად ეკონომიურ დისციპლინებში და წლების მანძილზე კითხულობდა
ლექციებს (სანამ მას აო მიეშველნენ ნ ქოიავა და სხევი).

შხოლოდ ამ გადაუდებელა, დაძაბული მუშაობით და საუნივერსიტეტო
საქმიანთ დატვირთულობას უნდა მიეწეროს ის ვარემოება, რომ ფ. გოგი-
ჩაიშვილმა (ისე, როგორც მისმა გამოჩენილმა თანამედროვემ — იურისტ-
მა ლუარსაბ ანდრონიკაშვილმა) ვეო მოასწრო ამ დიდი შემოქმედების
წერილობითი ფიქსაცია და თავისი მეცნიერულ ლიტერატურული მემ-
კვირუობის კიდევ მეტად გამდიდრება

ქართულეთ უფრო დაწვრილებით ფ. გოგიჩაიშვილის მეცნიერული
ქმედებებს პირველა ორი მხარე.

უცხოეთში განათლების მისაღებად წასულა ფ გოგიჩაიშვილი მხურ-
ვალედ დაეწაფა დასავლეთის მეცნიერებას — ეკონომიურსა და ზოგად-
ფილოსოფიურს და ინტენსიურად ემზადებოდა სამშობლოში დაბრუნე-
ნის შემდგომ მეცნიერულა მუშაობისათვის ქართული საზოგადოების

მოწინავე ნაწილში, რომლის მხარდაჭერითა და შემწეობითაც გაიგზავნა იგი საზღვარგარეთ, დიდ ინტერესს იწვევდა ის გარემოება, რომ ქართველი ახალგაზრდები, და მათ შორის ერთ-ერთი პირველთაგანი ფ. გოგიჩაიშვილი, ეკონომიურ განათლებას დაეწაფნენ ფართო საზოგადოება-უფრო ზოგადპუბლიკური დარგებით — ლიტერატურით, ხელოვნებით, მუსიკით იყო დაინტერესებული, ეკონომიკა ნაკლებ პატივცემული იყო.

ფ. გოგიჩაიშვილს მიაჩნდა, რომ ჩვენს ახალგაზრდობას სწორედ სამეურნეო-ეკონომიური განათლება აკლდა და სამშობლოს აღორძინებისათვის აუცილებელი იყო ამ დარგს მეტი ყურადღება მიეცოდა. და იკრებოდა ენერგიულად შეუდგა მუშაობას. მისი მასწავლებლები იყვნენ გამოჩენილი გერმანელი მეცნიერები, მათ შორის მსოფლიო სახელის მქონე კარლ ბიუხერი, რომელიც მალე დაინტერესდა ნიჭიერი და შრომისმოყვარე ქართველი ახალგაზრდით.

ფ. გოგიჩაიშვილი იგონებდა, „მე და ერთი გერმანელი სტუდენტი, — მომავალი პრემიერ-მინისტრი გერმანიის რესპუბლიკისა, — შტრეზემანი, მუდამ ერთიმეორის გვერდით ვისხედით* და ბიუხერის ლექციებს ვიწერდით, ოღონდ ის გერმანულად, მე კიდევ ქართულად. სემესტრის ბოლოს მან თავი მიაჩნა ლექციების ჩაწერას, მე კი განვაგრძობდი და არც ერთხელ არ გამომიტოვებია. როცა სემინარზე კ. ბიუხერმა იკითხა ვის გაქვთ სრული ჩანაწერი ლექციებისაო, შტრეზემანმა პროფესორს ჩემზე მიუთითა მე უხერხულ მდგომარეობაში ჩავდექი და მოვახსენე — ჩანაწერი მაქვს, მაგრამ სხვებისათვის არ გამოდგება, ჩემ მშობლიურ ენაზე ვიწერდი მეთქი პროფესორმა მომმართა ამდენი შრომა გაგიწევიათ და მხოლოდ თქვენთვის, სჯობდა სხვებსაც ესარგებლა, უფრო ნაყოფიერი იქნებოდაო ამის შემდეგ თავი დავანებე ქართულად ჩაწერას და გერმანულზე გადავედი. ასე ვიწერდი სხვა ლექციებსაც“

გავიდა დამატებული მუშაობის ოთხი წელი იგი მტკიცედ ასრულებდა თავისი მოამაგის პეტრე უმიკაშვილის მითითებას, რომელიც გერმანიაში მყოფ ფ. გოგიჩაიშვილს წერდა „გაძელ მანდაურის სიკეთითო“[†] ამ ხნის მანძილზე მას კონტაქტი არ გაუწყვეტია სამშობლოსთან, იგი სისტემატურად გზავნიდა წერილებს ქართულ პერიოდულ გამოცემებში, რომლებშიც აშუქებდა ევროპის, კერძოდ, გერმანიის ამბებს. 1897 წელს „კვალში“ გამოქვეყნებულ მის წერილში „მგზავრის შენიშვნები“ მოთავსებულია კ მარქსისა და ფ. ენგელსის „კომუნისტურ-

* სტუდენტებს ლექციის დროს მუდმივი ადგილი ჰქონდათ მიჩნეული

მანიფესტის“ ქართული ტექსტი, — პირველი თარგმანი ამ ღირსშესანიშნავი შრომისა.

ლაიფციგის უნივერსიტეტში სრული კურსის გავლისა და ლექცია-სემინარების მოსმენის შემდეგ ფ. გოგიჩაიშვილმა უნივერსიტეტს გერმანულ ენაზე წარუდგინა თავისი პირველი ფუნდამენტური შრომა, როგორც სადოქტორო დისერტაცია ეს შრომა დაიბეჭდა ქ ტიუბინგენში 1901 წელს, მისი სათაურა „ხელოსნობა საქართველოში“

იგი წარმოადგენს მონოგრაფიას, რომელშიც ავტორის მიერ მისთვის ჩვეული გულმოდინებით და საქმის ღრმა ცოდნით შესწავლილია ხელოსნური წარმოება საქართველოში, როგორც თვით წიგნის ქვესათაური გვაძლევს, „განსაკუთრებით წარმოების პრიმიტიული ფორმების გათვალისწინებით“

შრომა უმთავრესად ეყრდნობა ავტორის საკუთარ დაკვირვებებს და იმ ანკეტურ ცნობებს, რომლებიც მან სპეციალურად მოიპოვა საკითხის შესწავლისას, აგრეთვე იმ ლიტერატურულ წყაროებს, რაც მაშინ არსებობდა აღნიშნული საკითხის შესახებ.

წიგნის შესავალშივე ავტორი ჩამოთვლის ამ წყაროებს იგი სულ ასახელებს 44 წყაროს ქართულ, რუსულ და უცხოურ ენებზე და 45-ედ — „სხვადასხვა მოკლე მოხსენებებს და ცნობებს ქართული კურნალ-გაზეთებიდან“.

მონოგრაფია იწყება საქართველოს ოჯახური მრეწველობის ფორმათა შესწავლით, ვინაიდან ეს „მრეწველობა, როგორც საკუთარი ხელოსნური ოჯახური წარმოება, არის ხელოსნური წარმოების პირველი და უძველესი ფორმა, რომლისგანაც შემდეგ სხვა ფორმებიც განვითარდა“.

აქ ავტორი აღწერს საქართველოში არსებულ სამეურნეო ურთიერთობებს რუსეთის ბატონობამდე და მის ღრს, დიდ ქართულ ოჯახს, რომლის არსებობა პატრიარქალურ წყობასთან იყო დაკავშირებული; იგი ბატონყმობის გაუქმების შემდეგ თანდათან დაიშალა და მეცხრამეტე საუკუნის ბოლოსათვის საქართველოს დაბლობში უკვე აღარ გვხვდებოდა; შემორჩა მხოლოდ საქართველოს მთის რაიონებში, სადაც აგრეთვე დაშლის გზას დაადგა ავტორი საინტერესოდ ავეიწერს დიდი ოჯახის შინაარსს, მის წევრთა უფლება-მოვალეობებს და ურთიერთობას, კერძოდ, უხუცესთა როლს დიდი ოჯახის სამეურნეო და საყოფაცხოვრებო საქმიანობაში

შემდგომ ქვეთავში ავტორი იკვლევს ოჯახური მრეწველობის ნაწარმს და მამაკაცთა და ქალთა შრომის ღირებურობისა და ნაწარმის შექმნაში.

ოჯახურ მრეწველობას მოსდევს ხელოსნური წარმოების უფრო გვიანდელი ფორმების გამოკვლევა; ეს ფორმებია შეკვეთით მოხელოება და

საფასო მოხელეობა პირველ ფორმაში გამოიყოფა ხელობაზე ვასელო, ანუ კარდაკარ სიარული და შინამოხელეობა.

ავტორი აგვიწერს შეკვეთით მოხელეთა მრავალნიარ პროფესიას და საქმიანობას, რაც დღევანდელ საქართველოში აღარ გვხვდება მცირე-ოდენი გამოწვევის გარდა (დანების მღვსავები, მეთუნეუქევი).

ხელოსნობის უფრო გვიანდელი და იმ დროს გაბატონებული ფორმა — საფასო მოხელეობა აღწერილია მომდევნო თავში აქ ავტორმა გამოიყენა მაშინდელი სტატისტიკური მონაცემები, რათა მოეცა ხელოსნობის განვითარების იმდროინდელი სურათი და მდგომარეობა

შეჯამებით ცხრილში, რომელიც ამ თავშია მოცემული, ირკვევა, რომ ოთხმოცდაათიან წლებში საქართველოს ქალაქებში მუშაობდა ხელოსანთა 48%, ხოლო სოფლად 52%, ოსტატთა, ქარგალთა და შევირდთა საერთო შევარდება იყო შესაბამისად 47%, 20% და 33%, მთლიან კონტინენტის რაოდენობა 27 800 კაცამდე იყო

მონოგრაფიაში სპეციალური თავი ეხება აშკრობას, მის სოციალურ და უფლებრივ მდგომარეობას

დასასრულ ავტორი ეხება კაპიტალისტური წარმოების ჩასახვას საქართველოში, ვაჭრობა-მრეწველობის განვითარებას საცანგებოდ განიხილავს მეფავნეობას, როგორც ფართოდ გავრცელებულ მოვლენას ყველა თავისი უპროფიტი მხარით და დასძენს ომ ამ ირკვევას კიდევ უფრო ამძიმებს ის ვარემოება, ომ საქართველოში მეფავნეობას სწევნიან უცხო ტომის წარმომადგენლები

მონოგრაფიის უკანასკნელი თავი შეიცავს მეტად საყუთადღებო ციოილს ფაბრიკა-ქარხნების გავრცელების შესახებ საქართველოში ამ ცხრილიდან ჩანს, ომ 1898 წელს საქართველოში ითვლებოდა 1782 საწარმო 13006 მუშით ამ ციფრების კრიტიკული შეფასების შემდეგ ავტორი ასკენის, ომ 'აფაბრიკო მოწველობის სუსტი განვითარების მიუხედავად, მინც შესამჩნევა მისი ზრდის პოტენცია და ქალაქის მოსახლეობის როგორც აბსოლუტური, ისე მეფარლებითი ზრდა

ამ შრომას მალალი შეფასება მისცა თავის ოცენების გამოჩენილმა კრძანელმა მეცნიერმა კოლ ბიუხიმა ვარდა ამისა, მან დართო ადგილი დაუთმოც გოკიჩიშვილის მიერ მიწოდებულ მასალას თავის კაპიტალურ წიგნში, „შომა და რიტმი“, ომმელოც მოავალ ენაზეა თარგმნილი და მით მსოფლიოს სამეცნიერო წრეებს ვააცნო საქართველოს ეიცა აქ

იმევე დროს მაშინდელი პოესა დართოდ გამოეხმაუროა ახალგაზოდა ქეციერის ამ წარმატებით დებიუტს დიდი მეცნიერების ასპარეზზე, მიუძღვნა მას მოავალი ინფორმაცია, წერილი და რეცენზია, რომლებშიც დადებითადაა შეფასებული ეს საყურადღებო ნაშრომი და გამოთქ-

მულია იმედი, რომ მისი ავტორი ზომავალში ფართოდ გაშლის ნაყოფიერ შემოქმედებით-მეცნიერულ მუშაობას თავის სამშობლოში.

ჟ. გოგიანიშვილს, ოვგორც ზემოთ ითქვა, მუშაობა მოუხდა კავკასიის სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოებაში, სადაც იგი სტატისტიკურ ბიუროს განაგებდა.

მაშინდელ საქართველოში, რომელიც ჩამორჩენილ აგრაულ ქვეყანას წარმოადგენდა, არ არსებობდა არც ერთი სამეცნიერო დაწესებულება სოფლის მეურნეობის ტექნიკისა და ეკონომიკის საკითხების შესასწავლად; არ იყო არც ამ დარგის უმაღლესი სკოლა და მხოლოდ ისეთი კერძო დაწესებულება, ოვგორიც სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოება იყო, ცვალებად ნაკაღაზაჟ მანაც შეეცა ეს ნაკლი

ამ საზოგადოების სტატისტიკური ბიურო, ოვმელსაც ფ. გოგიანიშვილი ჩაუდგა სათავეში, ვწოდა სოფლის მეურნეობის სტატისტიკურ შესწავლას, რასაც არა მარტო გამოყენებითი, არამედ წმინდა მეცნიერული მნიშვნელობაც ჰქონდა.

რევოლუციამდელ რუსეთში ფართოდ იყო დაყენებული სასოფლო-სამეურნეო სტატისტიკული აღრიცხვა ამ საქმეს საერობო ორგანოები (ადგილობრივი თვითმმართველობანი სოფლად) განაგებდნენ, მაგრამ სტატისტიკური აღრიცხვის დიდი მოცულობის მიუხედავად, მისი შინა-არსობრივი და მეთოდოლოგიური მხარე მეტად მოიკოჭლებდა.

ვ. ი. ლენინმა მწვავედ გააკრიტიკა საერობო სტატისტიკის მონაცემებზე ზა ნათლად გვიჩვენა ის პრინციპული და წეთოდოლოგიური შეცდომები, ოვმლებიც ამ დარგის მუშაებმა იაკშეს, რამაც თასი დაუკარგა მათ დიდ შრომას.

კავკასიაში არც ერობა არსებობდა და არც საერობო სტატისტიკა აქ ეს საქმე საგუბერნატორო უწყებების ჩინოვნიკებს ებარათ და მთელი მათი ნახელავი ვერავითარ კრიტიკას ვერ უძლებდა ვერც მეცნიერული, ვერც პრაქტიკული თვალსაზრისით.

იმავე დროს სოფლის მეურნეობა ქართველი ბალხის სიითად საარსებო წყაროს შეადგენდა, ამიტომ მის შესწავლას უდიდესი თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა ჰქონდა და სამშობლოში ჩამოსულმა ფ. გოგიანიშვილმაც სწორედ ამ საკითხის დამუშავებით (აიწყო თავისი მოღვაწეობა

პირველ ყოვლისა საჭირო იყო რაც შეიძლება სარწმუნო წყაროების მოპოვება სოფლის მეურნეობის სტატისტიკური შესწავლისათვის. აქ მთავარი იყო მიწათმფლობელობისა და მიწათსარგებლობის საკითხების შესწავლა, რამდენადაც აგარული საკითხი, ე. ი მიწის საკითხი იმ დროს მთავარ ეკონომიურ საკითხს წარმოადგენდა და უშუალოდ უკავშირდებოდა პოლიტიკურ საკითხებს.

მიწათმფლობელობისა და მიწათსარგებლობის საკითხების სტატუს-ტიკური შესწავლისათვის მან გამოიყენა შემდეგი ძირითადი წყაროები

1. მონაცემები სახაზინო პალატებისა, რომლებიც აწარმოებდნენ საადგილმამულო რეგისტრაციას;

2. მონაცემები სასოფლო-სამეურნეო ბანკებისა, რომელთაც მაშინ ეწოდებოდათ საადგილმამულო ბანკები. კერძო სათავადაზნაურო ბანკი არსებობდა თბილისში (უფრო გვიან გაიხსნა ქუთაისშიც), აქვე არსებობდა სახელმწიფო სასოფლო-სამეურნეო ბანკიც ეს ბანკები აწარმოებდნენ მიწათმფლობელთა დაკრედიტებას სხვადასხვა ფორმით და ამასთან დაკავშირებით მიწების რეგისტრაციასა და აღწერას;

3. მონაცემები საგლეხო საქმეთა სამმართველოსა, სადაც თავს იყრიდა ბატონყმობისაგან გათავისუფლებულ კლესთა მიწებით უზრუნველყოფისა და მათი გამოსყიდვის საქმეები;

4. მონაცემები სპეციალური გამოკვლევებისა, რომელიც კავკასიის სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოების სტატისტიკურმა ბიურომ ჩაატარა ფ. გოგიჩაიშვილის ხელმძღვანელობით

სპეციალური პროგრამით ჩატარებული ეს გამოკვლევა ეხება გოიის მაზრის ოცდაექვსი სოფლის გლეხურ მოსახლეობას და შეიცავს ძვრფას მასალას აღნიშნული რაიონის გლეხური მეურნეობის შესახებ, რაც დამახასიათებელი იყო აღმოსავლეთ საქართველოს ამ კატეგორიის მეურნეობათათვის

5. ავტორმა გამოიყენა აგრეთვე სანოტარო და სახელმწიფო უწყების სხვა დაწესებულებათა მონაცემები

თავისთავად აღებულა ეს მასალა ვერ იძლეოდა საქაოთველოში არსებული მიწათმფლობელობისა და მიწათსარგებლობის თანმიმდევრულ სურათს, მაგრამ ავტორის სწორმა მეთოდოლოგიურმა მიდგომამ, ღრმა სტატისტიკურ-ეკონომიურმა ანალიზმა და მოპირისპირე მონაცემთა კრიტიკულმა შეფასებამ მას საშუალება მისცა სწორად აესახა სინამდვილე და მეცნიერული საზუსტით ეჩვენებინა საქაოთველოში არსებული მძიმე აგარული ვითარება

ამ დიდი მუშაობის შედეგები. როგორც ზემოთ აღინიშნა, თავმოყრილა ორ კაპიტალურ ტომში, რომლებიც 1910 წელს გამოქვეყნდა

ამ მონაცემებით დადგენილა, რომ საქართველოში აღვილი ჰქონდა მიწათმფლობელობის დიდ უთანაბრობას, აღმოსავლეთში მთელი მიწების ორი მესამედი ეკუთვნოდა სახელმწიფოსა და მემამულეებს, ხოლო ერთი მესამედი — დანარჩენ მოსახლეობას, ძირითადად გლეხობას, ხოლო დასავლეთში შესაბამისად — ოთხი მეხუთედი სახელმწიფოსა და თავადაზნაურობას და ერთი მეხუთედი — გლეხობას

მიწათმფლობელობის მოცულობაში აოსებითი განსხვავება იყო აღსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს შორის აღმოსავლეთში ჰარბოზდა შედარებით მსხვილი მიწათმფლობელობა, დასავლეთში — წვრილი მიწათმფლობელობა;

დიდი უთანაბრობა არსებობდა თავადაზნაურულ მიწათმფლობელობაშიც აღმოსავლეთ საქართველოში, სადაც წვრილი მფლობელები მათი საერთო რიცხვის ნახევარს შეადგენდნენ, ფლობდნენ მიწების 15—20 %-მდე, დასავლეთში წვრილი თავადაზნაურული მფლობელები შეადგენდნენ თითქმის 90% და ისინი ფლობდნენ მიწების 35—40%;

კერძო მიწათმფლობელობა დიდად იყო დავალიანებული ბანკებისა და სახელმწიფოს წინაშე;

მეტად მძიმე მდგომარეობაში იყო გლეხობა, რომლის უდიდეს ნაწილს არ გააჩნდა საკმარისი მიწა და იძულებული იყო ემუშავა სასახინო და ჰემამულეთა მიწებზე თითქმის კაბალუო პირობებში

კერძო მიწათმფლობელ გლეხობაში ადგილი ჰქონდა დიფერენციაციას — მცირე ნაწილის გამოყოფას, რომელიც უზრუნველყოფილი იყო აკუთარი მიწით.

ფილიპე გოგიჩაიშვილის შრომის გამოსვლას დიდი ყუადღებები შეხვდა მოწინავე ქართველი საზოგადოება. იაკობ გოგებაშვილმა აღფრთოვანებული რეცენზია უძღვნა მას და მოუწოდა ქართველ ახალგაზრდობას მიებაძათ შრომის ავტორისათვის სამშობლოს მეცნიერული შესწავლის საქმეში.

მართალია, ეს მდიდაოი მონაცემები გამოკვეყნდა, მაგამ არავის უფიქრია მათ პრაქტიკულ გამოყენებაზე: ცარიზმის პირობებში ლაპააკიკი კი არ შეიძლებოდა ავრარული საკითხის სწორი გადაწყვეტის შესახებ.

მიუხედავად ამისა, ფ. გოგიჩაიშვილის აღნიშნული შრომა დიდი ისტორიულ-მეცნიერული მნიშვნელობისაა — შესაბამისი პერიოდის საქართველოს მიწათმფლობელობის შესწავლისათვის იგი დღესაც ძირითად წყაროს წარმოადგენს

ეკონომიური საკითხების მეცნიერულ შესწავლას მნიშვნელოვანი ადვილი ეპირა ფ. გოგიჩაიშვილის ურნალისტურ მოღვაწეობაშიც.

რამდენადაც მაშინდელ საქართველოში მეცნიერული პერიოდიკა არ არსებობდა, იგი იძულებული იყო წერილები წმინდა მეცნიერულ საკითხებზე ურნალ-ვახეთებში მოეთავსებინა ვარდა ამისა, ფ. გოგიჩაიშვილი სამეცნიერო მოხსენებებით გამოდიოდა კავკასიის სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოებაში და სხვა კერძო დაწესებულებებში.

პერიოდიკაში მოთავსებული მეცნიერული სტატიების დიდი უმრავლესობა ისევ ავრარულ საკითხს ეხება. აქ ავტორი აშუქებს სხვადასხვა

კატეგორიის გლახთა მიწვით უზოუნველყოფას, ხაზინისა და თავა - აზნაურობისაგან გლახების მიერ ძიწების ვამოსყიდვას. ვლახთა კოლ - ნიზაციას და სხვ

თავის მოხსენებასი, ერწის სიეწოროვე ამიერკავკასიის გლახობაში, რომელიც მან კავკასიის სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოების სხდომაზე წაიკითხა 1903 წლის 11 თებერვალს, ისევ ავოაოულ საკითხს დასტოვა - ლეს. მაგრამ უკვე კავკასიის მასშტაბით. მან ღაამტკიცა, რომ მიწის სიბ - ცირე ამიერკავკასიაში, განსაკუთრებით კი საქართველოში, სასოფლო - სამეურნეო პროგრესის მთავარი დამაბრკოლებელი მიზეზია და მოსა - ლეობის უდიდესი ნაწილის — გლახობის მძიმე ეკონომიურ მდგომაოე - ბას განაპირობებს.

ეს მეტად საინტერესო და მდიდარი სტატისტიკური მონაცემებით აოგუ - მენტიკებული მოხსენება ცალკე წიგნად ოაიბეკლა და იმავე 1903 წელს გამოვიდა (ოუსულ ენაზე)

ოუსეთის ცენტრალური პრესა მწვავედ გამოეხსაჯო მას ოეაქციულ - მა „ნოოე ვრემამ“ სპეციალური წერილი მიუძღვნა ამ მოხსენებას, დამაც ავტორის საპასუხო სტატია გამოიწვია ამ პოლემიკას არა მარტო მეცნიერული, არამედ პოლიტიკური მნიშვნელობაც ჰქონდა, რადგა - ნაც ავარული საკითხი პირველი რევოლუციის მომხაღებლის პროცესში ერთ-ერთი ყველაზე აქტუალური საკითხი იყო

მოხსენებულ უნდა იქნეს ფ. გოგიჩაიშვილის პოაქტიკული საქა - ნობა ეკონომიურ დარგში.

1914—1916 წლებში, ე ი პირველი მსოფლიო ომის პერიოდში ავი მუნაობდა სრულიად რუსეთის საერობო კავშირს მთავაოი კომიტეტის რწმუნებულად ამიერკავკასიაში.

ერობა ეწოდებოდა რუსეთის ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებს სოფლად. ქალაქებში ადგილობრივ თვითმმართველობას წარ - მთადგენდა ქალაქების სოსანთა სათათბიროები და ვამეგობანი. საქალაქო თვითმმართველობისაგან განსხვავებით, ერობა რუსეთის მხოლოდ შიდა გუბერნიებში არსებობდა; ეგრეთ წოდებული განაპირა გუბერნიები (და მათ შორის თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიებიც) მოკლებულ იყვნენ მას, მაგრამ ომის პერიოდში მთავრობა იცლებული იყო კავ - ფართობინა ერობათა საქმინობა და გამოეყენებინა ისინი ომით ეპოწ - ვეულ საჭიოებათა დაკმაყოფილებნის საქმეში. თუმცა საეობო ორგა - ნოები საქართველოში არ შექმნილა, მაგრამ ერობათა კავშირს (რუსეთის გუბერნიებრს ერობათა გაერთიანებას) უფლება მიეცა აყოლოდათ აა - ვიანთი წარმომადგენლები ერობის ინსტიტუტის არმქონე მხარეებში, მათ შორის ამიერკავკასიაშიც.

ერობის ოწმუნებელთა მეშობა ფაოთო სამეურნეო საქმიანობაში გამოიხატებოდა (სურსათისა და სხვა მასალების დამზადება და განაწილება, სამრეწველო პროდუქციის შეკვეთების გაცემა საწარმოებზე, მათი შესრულების კონტროლი, მათი განაწილება მომხმარებელთა კონტინენტებზე — ორგანიზაციებასა. ჯაოებსა და მოსახლეობასე. ლტოლვილთა სამეურნეო მომსახურობა, მათი გადაყვანა, უზრუნველყოფა საქირო სურსათითა და სამრეწველო საქონლით. დროებით საცხოვრებელ ადგილებზე მოწყობა და მრავალი სხვა).

მთელი ეს სამუშაო მისი სელმძღვანელისაგან დიდ ენეოვას, ორგანიზებულობას და წესრიგს მოითხოვდა. ფ. გოგიჩაიშვილმა წარმატებით ვაართვა თავი ამ პასუხსაგებ და მძიმე საქმეს

შემდეგ. — უკვე თებერვლის რევოლუციის პერიოდში, — მას იწვევენ კახეთის რკინიგზის გამგეობის თავმჯდომარედ ეს რკინიგზა კერძო ინიციატივით თბილისის გუბერნიის თავადაზნაუოთა საკრებულოს მიერ აიგო და პიოველ ხანებში კერძო საზოგადოების ვამგებლობაში ითვლებოდა

მის აგებას და ექსპლოატაციას უკიდესი ეკონომიური მნიშვნელობა აქონდა აღმოსავლეთ საქართველოსა და მთელი ამიერკავკასიისათვის. ოამდენადაც საქართველოს უმდიდრეს რაიონი — კახეთი ამ გზით უშუალოდ დაუკავშირდა ამიერკავკასიის რკინიგზის მთავარ მაგისტრალს და, მამასადამე, — რუსეთის იმპერიის ბაზაოს

ამ დიდი ღონისძიების ელექტი, რასაკვირველია, შეამცირა ახლად დაწყებულმა თებერვლის რევოლუციამ და ამიერკავკასიის მოწყვეტამ ოუსეთისაგან აღნიშნულ ოთულ ვითაობაშიც მის ექსპლოატაციას მინც დიდი მნიშვნელობა აქონდა კახეთისა და მთელი საქართველოსთვის, რკინიგზა ამოქმედდა და უსაქანი მისცა კახეთის ღოვლათს ჯეო ჩვენი ოესპუბლიკის, ზოლო უფოო გვიან — ოუსეთისა და საზღვარგაოეთის ბაზრებისაკენ

პრაქტიკულ-ეკონომიური საქმიანობა ფ. გოგიჩაიშვილს საბჭოთა პერიოდშიც არ შეუწყვეტია. იგი შეთავსებით მუშაობდა მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკის ინსტიტუტში, საკონსულტაციო მუშაობას ეწეოდა ამიერკავკასიისა და საქართველოს ფინანსთა სამინისტროებში, საგვემო ორგანიზებში სადაც თავის დიდ ცოდნასა და გამოცდილებას უზიარებდა პრაქტიკოს-ეკონომისტებს, რომელთა შორის ბევრი მისი მოწაფე იყო

მთარგმნელობითი მუშაობა მიუხედავად იმისა, რომ ოთხმოცდაათიანი წლებიდან საქართველოში ფართოდ გავრცელდა მარქსისტული მოძღვრება და 15—20 წელიწადში (პირველი რევოლუციის პერიოდისათვის) მან ლომონოუბული მდგომარეობა მოიპოვა პოლიტიკურ

ცხოვრებაში, მაოქსიზმის კლასიკოსთა ნაშრომები ქართულ ენაზე თარგმნილი არ იყო, გარდა „კომუნისტური მანიფესტისა“. ასე გრძელდებოდა პირველი იეგოლუციის, თებეოლის რევოლუციის, დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის შემდეგაც

მარქსისტული მეცნიერების ღომად შესწავლის საშუალება მხოლოდ მოწინავე ქართველ ინტელიგენციას ჰქონდა, რომელიც კარგად ფლობდა რუსულ ენას, მათ შორის ზოგიერთები — უცხო ენებსაც

ამ ინტელიგენციის თითქმის ყველა წარმომადგენელმა მეტ-ნაკლებდ განიცადა მარქსისტული მოძღვრების გავლენა. მაგრამ არც ერთ მათგანს ქართულ ენაზე არ უთარგმნია მარქსისა და ენგელსის ნაწარმოებებზე ასე გრძელდებოდა ჩვენი საუკუნის ოცდაათიან წლებამდე, სანამ საბჭოთა მთავრობის მიერ არ განხორციელდა ქმედითი ღონისძიებანი ამ იოიი ხარვეზის შესავსებად.

მარქსიზმის კლასიკოსთა ქართულ ენაზე თარგმნის ოვანნიზაციას მთავრობის დავალებით ხელი მოჰქიდაც ცნობილმა მეცნიერ-მაოქსისტებმა და პოლიტიკურმა მოღვაწეებმა მალაქია ტოროშელიძემ და ალექსანდრე ერქომანიშვილმა მათ მიყო დასასული გეგმით ფართოდ გაიშალა მთარგმნელობითი მუშაობა, ოომლის სიმძიმე ფილიპე გოგიჩაიშვილის დაეკისრა ამ დიდ მთარგმნელობით მუშაობაში აქტიურად მონაწილეობდნენ დავით ონაიშვილი (გოეთეს „ფაუსტის“ მთარგმნელი ქართულ ენაზე), ცნობილი მწერალი და უცხოური მხატვრული ლიტერატურის უბადლო მთარგმნელი გეონტი ქიქოძე, ფილიპე გოგიჩაიშვილის მოწაფე გიორგი გამყრელიძე და სხვები.

აქედან დაწყებული ორმოცდაათიან წლებამდე, მთელი ოცი წლის მანძილზე, არ გამოსულა ქართულად მარქსისა და ენგელსის არც ერთი ნაწარმოები, რომელიც უშუალოდ ფ. გოგიჩაიშვილის თარგმნილი არ ყოფილიყო ან მას არ მიეღო აქტიური მონაწილეობა მათ რედაქციაში.

მარქსიზმის მეცნიერული მეგვიდრობის ასე დაგვიანებული თარგმნა ქართულ ენაზე იმ გარემოებით უნდა აიხსნას, რომ პოლიტიკურ-ეკონომიური მეცნიერების ამ შედეგების ქართულად გადმოღება შესაძლო იყო მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ თვით ქართული ეკონომიური მეცნიერება სათანადო დონეზე იქნებოდა, თუ შემუშავდებოდა მდიდარი პოლიტიკურ-ეკონომიური და ფილოსოფიური ტერმინოლოგია, ოაც შესაძლებელს გახდიდა გადმოქართულდებულიყო ის უაღრესად ღრმა, დახვეწილი, ზუსტად აოვეუმენტოებული და ჩამოყალიბებული აზრები, ოასაც მარქსისა და ენგელსის ნაწარმოებები შეიცავს.

ეს წინაპირობა ოცდაათიან წლებამდე არ არსებობდა. მხოლოდ ქართული უნივერსიტეტის დაარსებამ და ამის შედეგად უმაღლესი ეკონომიური ვანათლების დაფუძნებამ შექმნა ეს პირობა, რაშიც მთავარი ღვაწ-

ლი სწოვად ფილიპე გოგიჩაიშვილს მიუძღოდა, და აი, მალაქია ტროო-შელიძემ მას მიმართა, როგორც ღრმად განათლებულ მეცნიერ-ეკონომისტს, უცხო ენებისა და ქართული ენის უბაღლო მკოდნეს და მანაც უყოყმანოდ იკისრა ეს საქმე

ფილიპე გოგიჩაიშვილი ხშირად აღნიშნავდა, რომ მარქსი და ენგელსი მხოლოდ მოწინავე, ცივილიზებულ ხალხთა ენებზეა თარგმნილი, რომ მათი ნაწარმოების გადმოღება სხვა ენებზე ნიშნავს ამ ენების სიმდიდრეს და მათზე მოლაპარაკე ხალხების კულტურასა და განათლებას.

მუშაობის პროცესში გამოირკვა, რომ საჭირო ტერმინოლოგიის შესამედზე მეტი ახლად უნდა შექმნილიყო; ეს ფოიად შრომატევადი და აპასუხისმგებლო საქმე იყო, მაგრამ უკვე სამოცი წლის მოხუცი ფილიპე გოგიჩაიშვილი არ შეშინდა, გატაცებით ჩაება მუშაობაში და მალე შედეგიც თვალსაჩინო გახდა. სულ რაღაც 10 წლის მანძილზე ზედინედ გამოვიდა კ. მარქსის „კაპიტალის“ I და II ტომი, „კაპიტალის“ III ტომის პირველი და მეორე ნაწილი, მარქსისა და ენგელსის რჩეულ ნაწარმოებთა მეორე ტომი, კ. მარქსის პოლიტიკური ეკონომიის კრიტიკისათვის, „კომუნისტური მანიფესტი“ (ახალ თარგმანი) ყველაფერი ეს ითარგმნა გერმანული ენიდან

ფრანკულიდან ითარგმნა კ. მარქსის „ფილოსოფიის სილატაკე“ (როგორც ცნობილია, ეს ნაწარმოები მარქსმა ფრანგულად დაწერა ფრანკვი ეკონომისტის პაულონის „სილატაკის ფილოსოფიის“ საპასუხოდ) ფ. გოგიჩაიშვილმავე თარგმნა ვ. ლენინის თხზულებათა XVI ტომი

სხვა მთარგმნელთა მიერ პარალელურად ითარგმნა და გამოიცა ფ. ენგელსის „მუშათა კლასის მდგომარეობა ინკლისში“, „გლეხთა ომები გერმანიაში“, „ანტიდიუბინგი“, „ოჯახისა და კერძო საკუთრების წარმოშობა“, კ. მარქსის — „თერამეტი ბოიუმერი ლუი ბონაპარტისა“

ფ. გოგიჩაიშვილს ბევრი ღამე უთენებია თეთრად ამ თარგმანების დედნებზე, მაგრამ იგი ამას არად მიიჩნევდა, ოკვი მთელი ეს თარგმნილი ლიტერატურა აღიარებულ იქნა ამ ნაწარმოებთა ავტორების სახელისა და ღირსების შესაფერისად. ისეთი მოქაოთულე და მკაცრი შემფასებელი, როგორიც ილია ზურაბიშვილი იყო, ამბობდა „შექსპირი ვანომ გაღმთაქართულა უბაღლოდ, მარქსი კი ფილიპეშო“.

ფილიპე გოგიჩაიშვილს ამ თარგმანებთან ეზიარება მარქსისა და ენგელსის უკვდავ შემოქმედებას ქართველ მკითხველთა ახალანდელი და მომავალ თაობებზე.

ფ. გოგიჩაიშვილს მთარგმნელობით მუშაობაში აღსანიშნავია აგოეთვე ბურჟუაზიული პოლიტიკური ეკონომიის კლასიკოსების — სმიტისა და რიკარდოს ნაწარმოებთა თარგმნა. მათ შემკვიდრეობაზე მუშაობა

ფ. გოგიჩაიშვილმა უფრო გვიან დაიწყო ოოგოოც ენამახვილი ადამიანი. იგი ხუმრობით ამბობდა „აქამდე წალმა დაედოდი, ახლა უკუელმა სიარული დაეიწყო“. აქ იგი გულისხმობდა ქრონოლოგიური თანმიმდევლობის დარღვევას მის მთარგმნელობით მუშაობაში. „მაოქსის გასაგებლად ჩერო ოიკარდო უნდა გავიკოთო“ აღნიშნავდა იგი. ამიტომ თავისი უშრეტი ენერჯის დიდი ნაწილი მან მოანდომა ოიკოდოსა და სმიტის თსხულებათა თარგმნასა და ისევე, ოგოოც მარქსისა და ენგელსის ნაწარმოებთა თარგმნისას, დიდ წარმატებას მიაღწია.

ახლა სიამაყით შეიძლება ითქვას, რომ ქართულ ენაზე მოგვეპოვება არა მარტო მარქსიზმის კლასიკოსთა ბრწყინვალე თარგმანები, არამედ ბურჟუაზიული პოლიტიკური ეკონომიის კლასიკოსთა თარგმანებიც. რაც შეარკვებულა ინგლისური ენიდან 1937 წელს გამოქვეყნდა „იკარდო“ პოლიტიკური ეკონომიის საფუძვლები“, იმავე წელს — სმიტის „სალათა სიმდილე“, ტ. I.

ჟურნალისტური მოღვაწეობა ფ. გოგიჩაიშვილი ეჟონალისტულ მუშაობას სელს ავიდებს ჩერო კლეე სემინარიოში სწავლის პერიოდში. 1932 წელს ილია ქავჭავაძის გასეთ ივეოიოში პოიველად გამოცემა სისი წილილი. ამის შემდეგ მას კალამი ხელიდან არ გაუშვია და აქტიულად მონაწილეობდა ოოგოოც რეჟოლუციამდელ ქართულ პოეზიაში. ისე საბჭოთა პერიოდის ეკონომიურ ჟურნალებში.

ვაზეთები — „ივერია“, „ცნობის ფურცელი“, „ერი“, ეჟონალიები — „მოამბე“, „კვალი“ და ქართული პერიოდიკის სხვა ორგანოები მრავლად შეიცავს მის წერილებს, ფელეტონებს, ნარკვევებს. კორესპონდენტებს, ოომლებშიც ავტორი (ფსევდონიმებით ან თავისი სახელისა და გვარის მოწეოთ) ეხება მრავალ იმდროინდელ საჟიობოოოტო საკის ამ წერილებში სჟაობობს ეკონომიური და პოლიტიკური საკითხებზე. გაშუქდა, რამდენადაც მათი ავტორი ვვერდს ვერ აუვლიდა პოიველი ოეჟოლუციის მოსამსადებელი პერიოდის და თვით პირველი ოეჟოლუციის წლების მწვევე პრობლემებს — ისინი ეკონომიურ და პოლიტიკო სურაებს ვანეჟუთენებოუნენ.

ფ. გოგიჩაიშვილის ეჟონალისტური მოღვაწეობის ზენიტი პირველი ოეჟოლუციის წლებს ემთხვევა — იგი 1905—1906 წლებში რედაქტორობს ვაზეთ „ივერია“, ოომელიც მას ილია ქავჭავაძემ გადასცა.

მოწინავე ქართული პოლიტიკური ვაზეთის ხელმძღვანელობა, იმ ვაზეთისა, ოომელიც დიდმა ილიამ შექმნა და ოომელსაც ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში თვითვე ხელმძღვანელობდა, ადვილი საქმე ოოლი იყო.

„ივერია“, ეოთ დოოს მთავარი ქართული პოლიტიკური ვაზეთი, ოომელიც ტონს აძლედა მთელ ქართულ პრესას და ვანსაზღვრავდა

გაოთელი საზოგადოებრივი სხვის მიმართულებას. ამ დროს უკვე ლეპ-
ოესრულ მდგომარეობაშია „მესამე დასი“, შემდეგში მძლავრი სოციალ-
დემოკრატიული მოძრაობა თავისი პერიოდიკით ქართველი ხალხის ფარ-
თო ფენების აზრთა და მისწოდებათა მპყრობელია; ახვირთებული რე-
ვოლუციური მოძრაობა, რომელიც აონ-ხული მასშტაბით მოედო კავ-
კასის სამრწველო ცენტრებს და მთელ საქართველოს, სულიერ საზრ-
ცოს სოციალ-დემოკრატიულ პოესაში პოულობს. რა ძლიერი ოწმენა
ღარი ტაქტი და ზომიერება უნდა გამოეჩინა ამ ვითარებაში ივერიის
ააღ რედაქტორს, რათა თავისი ღირსეული ადვილი მოეპოვებინა ამ
დიდ გამათავისუფლებელ მოძრაობაში. გვერუში ამოღვომოდა ქართველ
ხალხს მის დიდ ბოძოლაში თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ და თავი-
სი წვლილი შეეტანა მასში

აღსანიშნავია. რომ ფ. გოგიჩაიშვილის შრომათა პრელოგოფიაში აღ-
ოიციხული 201 დასახელებიდან 1905 წლის პერიოდზე მოდის 167 დასა-
ხელება. აქედან ჩანს, რამდენად ინტენსიური იყო მისი ჟურნალისტუ-
რი მოღვაწეობა რევოლუციამდე სი საქართველოს ისტორიის ამ გარ-
ღამტებ წელს

„ადამიანისა და მოქალაქის ძიოითადი უფლებანი“, „ავტონომია და
მშრომელი ხალხის ინტერესები“, „ამნისტია“, „უთანხმოება სომეხებსა
და თათრებს შორის“, „გაფიცვა და მომრიგებელი კომიტეტები“, „აგ-
ოაოული მოძრაობა ქართლში“, „განუხორციელებელი ერთობა (მემა-
მულისა და გლეხის ერთობა)“, „გურიის მოძრაობის გამო“, „გურიის
აჯანყების გამო“, „დედა ენა სკოლაში“, „ეკლესია და სახელმწიფო“,
„კავშირების თავისუფლება“, „კანონი და კანონიერება“, „მომოსვლის
თავისუფლება“, „მშრომელთა უფლება“, „პოლიტიკურ ცვლილებათა
აუცილებლობა“, „პოლონეთის მდგომარეობა“, „პრესის თავისუფ-
ლება“, „როგორ დამშვიდდეს ხალხი“, „სანადგლო მიწები“, „საპრო-
ფესიო კავშირები“, „ქართლის გლეხთა მოძრაობა“ — აი, რა სა-
კითხებს აწუქებდა ამ პერიოდში ივერიის „რედაქტორი და აწუქებ-
და მოწინავე, პროგრესული პოზიციებიდან, აჯანყებული ქართველი
მუშების, გლეხების და მშრომელი ინტელიგენციის მხალაღმხაო

ოვორც აღინიშნა, ჟურნალისტური მოღვაწეობის ხანვოძლივი პე-
რიოდის განმავლობაში ფ. გოგიჩაიშვილი თავის ჟურნალდებს ამბვი-
ლებდა ყველაზე აქტუალურ, ხალხისათვის საკვირბოროტო საკითხებზე
ეს იყო ძირითადად აგრარულ საკითხი, დედა ენის სწავლება, ქაოთული
მოსახლეობის ვაჰაელების პოაბლება, ეაჭრობა-მრწველობა განვი-
თაუება და, რასაკვირვოა, პოლტიკური თავისუფლების საკითხები
თე რაქენდა რა დეკალე რ იქ რ ვაკოაიქილუს მეხე დელებები,
ამის საილუსტრაციოდ მოვიტანოთ ერთი ნაწყვეტი ივერიაში“ მოთაფ-

სებული 1905 წლით დათარიღებული მისი წერილიდან „ერი ვერ განვითარდება და ვერ აღორძინდება, თუ უდიდესი ნაწილი ამ ერისა მუდამ სიღარიბეში იხრჩობა და მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების მხრით თავისთვის აღამიანური ცხოვრება ვერ შეუქმნია... მისი ინტერესების უარყოფა მთელი ერის უარყოფასა და განწირვას ნიშნავს“

რასაკვირველია, ფ. გოგიჩაიშვილის მთელი ეს ჟურნალისტური შემოქმედება ამჟამად უმუალო ინტერესს არ შეიცავს და მხოლოდ ისტორიული თვალსაზრისით არის ფასეული; მიუხედავად ამისა, მას გვერდს ვერ აუვლის არა მარტო ქართული ჟურნალისტიკის ისტორიკოსი, არამედ ჩვენი ცხოვრების ამ პერიოდის ვეოც ერთი მკვლევარი, რამდენადაც იგი გამოხატავს იმდროინდელი მოწინავე ქართველი ინტელიგენციის დიდი ნაწილის პოზიციებს, ასახავს საქართველოს სინამდვილეს პირველი რევოლუციის დაწყებისა და მისი მიმდინარეობისას.

ჟურნალ-გაზეთებში ინტენსიურ მუშაობასთან ერთად ფ. გოგიჩაიშვილი რედაქტორობდა „საქართველოს კალენდარს“, რომელშიც მდიდარი საინფორმაციო მონაცემები ქვეყნდებოდა.

საბჭოთა პერიოდშიც ფ. გოგიჩაიშვილმა განაგრძო ჟურნალისტური მოღვაწეობა. იგი ნაყოფიერად მონაწილეობდა სხვადასხვა პერიოდულ გამოცემაში, აქვეყნებდა თეორიული ხასიათის წერილებს, რეცენზიებს, მოგონებებს. მათ შორის მეტად საინტერესოა მოგონებები იაკობ გოგებაშვილის შესახებ, რომელიც ამ დიდი პედაგოგისადმი მიძღვნილ საიუბილეო კრებულში დაიბეჭდა 1940 წელს.

ამრიგად, ფ. გოგიჩაიშვილის ჟურნალისტური მემკვიდრეობა მეტად მდიდარია. აქ იგი წარმოგვიდგება თავისი ერის, მშრომელი ხალხის, გლეხობის ერთგულ და აქტიურ დამცველად, ეროვნული ავტონომიისათვის, ეკონომიური და პოლიტიკური რეფორმებისათვის თავგამოდებულ მებრძოლად, ამიერკავკასიის ხალხთა შორის მშვიდობისა და მეგობრობის მქადაგებლად.

მთარბმნელისაგან

პროფესორ ფ. გოგიჩაიშვილის მონოგრაფია „ხელოსნობა საქართველოში“ დაიწერა გერმანიაში სახალხო მეურნეობის ისტორიის ცნობილი მკვლევარისა და სტატისტიკოსის პროფესორ კარლ ბიუხერის რჩევით 1898—1900 წლებში. ავტორს საქართველოდან მასალებს აწვდიდა პეტრე უმიკაშვილი და მასთან ერთად ზოგიერთი სხვა პირი ქართლიდან, გურია-იმერეთიდან, სვანეთიდან, მთიანეთიდან და სხვა კუთხეებიდან.

3 უმიკაშვილი აგრეთვე უგზავნიდა ფ. გოგიჩაიშვილს კ. ბიუხერისათვის საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოების შესრულების დროს სამღერ ლექსებსა და მელოდიებს ეს ლექსები და მელოდიები კ. ბიუხერმა შეიტანა თავის ცნობილ შრომაში „Arbeit und Rhythmus“ („შრომა და რიტმი“) და იქვე აღნიშნა, რომ ეს ცნობები მიაწოდა ფ. გოგიჩაიშვილმა, რომელიც „თვითონ იყო ამ სიმღერების შესრულების მოწმე და რომელმაც საკუთარი დაკვირვებებით შეავეს თავისი თანამემამულეებისაგან მიღებული დამატებითი ცნობებით“

1901 წლის 15 იანვარს ფ. გოგიჩაიშვილმა განცხადება შეიტანა ლიფციგის უნივერსიტეტის ფილოსოფიის ფაკულტეტის დოქტორის ხარისხის მინიჭების შესახებ და წარადგინა ზემოხსენებული შრომა. თავის განცხადებაში, არსებული წესის მიხედვით, იგი პატიოსან სიტყვას იძლეოდა, რომ დოქტორის ხარისხის მოსაპოვებლად წარდგენილი შრომა დაწერილია მის მიერ, სხვის დაუხმარებლად.

ამასთან ერთად ფ. გოგიჩაიშვილი, როგორც დოქტორის ხარისხის მამძიბელი, შემდეგ აღთქმას ღებდა. „მთელი ჩემი სიცოცხლის მანძილზე იმის ცდაში ვიქნები, რომ სრულიად ბეჯითად დაეკმაყოფილო ამ პატივით დაკისრებული ვალდებულებანი; რწმენის სიწმინდეს, ზნეთსა სიკარგეს ბეჯითად და ერთგულად დავეცა, მივსდექე ქეშმარიტებას, ადამიანურობას, გულთბილობას; როგორც მიმდინარე ცხოვრების, ისე ხელოვნებისა და მეცნიერების დარგში, კეთილშობილად მივსდექე და მამა-

ცუოდ ვიბძოლებ. ამ ღელა აკადემიას და მის ცილოსოფიურ კათედრა-ს გულისხმობდა და სათნოდ მოვემსახურობი და, თუ რამენაირად შევქ-ლებ, საქმიანად დავამტკიცებ ბოლოს, არასოდეს აოაფვის ჩაიღიდნ ისეოს. რომ მე უღირსად წარვღვე .. ასეთი პატივის საპასუხოდ”

ფ გოგიჩაიშვილს პროფესორმა ფრიკერმა ოკოპმენდაცია მისცა აათა იგი დაშვებული ყოფილიყო გამოცდებზე დოქტოროის ხარისხის ნო-საპოვებლად. პროფ. ფრიკერი წერდა, რომ მისთვის ცნობალა მაჰო-ბლის სასწავლო მუშაობა და აკადემიური წარმატებანი

ფ გოგიჩაიშვილის შრომა სარეცენზიოდ გადაეცა პროფესორებს ბიუბერსა და შტიიდას

პროფ. კ ბიუხეი თავის ოცენხიაში წერდა „შრომაში ხელოს-ნობა განხილულია არა იხოლირებულად, არამედ ქვეყნის საერთო მეუღ-ნეობოივი და სოციალური უოთიეოთობის დაასიათების ფონზე, ოც ზოგჯეო დიდი ინტეოესისა და დამოუკიდებელი მეცნიერული ლიოე-ბულებისაა ეს ეხება განსაკუთრებოთ აღოინდელი ეკონომიური ცვლილე-ბების და ქოთული დიდი ოჯახის და მისი დაშლის აღწერას ოჯახური მრწველობის და შეკვეთით მოხელოობის განვითარების დასაბუთებში ელინდება ავტოოის დამოუკიდებელი მეცნიერული აზრები. შრომას მეც-ნიერული ლირებულემა აქეს. ავტორმა ის გააზრებულად დაამუშავა. გამოიჩინა დიდი გულმოდგინეობა, მასალების კვლევაში არაჩვეულეპ-რივი სიბეჯითე და ეს განსაკუთრებული აღიარების ლირსია. მე წინადა-დებას ვიძლევი ოომ შრომა შეფასდეს . საუცხოოდ და ავტორი დამ-კვებულ იქნეს ზეპოი გამოცდებზე“.

მეორე ოეფერენტმაც პროფ. შტიიღამ ფ გოგიჩაიშვილის შრომა . საუცხოოდ შეფასა.

1901 წლის 22 თებერვალს ჩატარდა ზეპირი სადოქტოროო გამოც-დები პოლიტიკეო ეკონომიაში, საერთაშოოროსო სამართალსა და სტატის-ტიკაში სამივე საგანში ფ. გოგიჩაიშვილს მიღებული აქონდა შეფასება „ფრივი საქებრად“.

ფ გოგიჩაიშვილის შრომამ გამომხაურება პოვა ჩვენს პრესაში. ეუონალ .კვალში 1901 წ. №№ 15, 29, 30 გამოქვეყნდა ლაიფციგიდან მიღებული ცნობა ფ. გოგიჩაიშვილისათვის ლაიფციგის უნივერსიტე-ტის ფილოსოფიის ფაკულტეტის დოქტოროის სამეცნიერო ხარისხის მინი-კტების შესახებ და მის შრომაში ასახული ზოგიეროთი საკითხის მოკლე შინაარსი

გაზეთ „იეოოის“ 1901 წ. № 155-ში დაიბეკდა ზანგის (გრ. რცხი-ლაძის) საკმაოდ ვოცელი ოეცენხია, რომელშიც იგი წერდა. „ჩვენ სია-მოენებოთ ვეგებებოთ გოგიჩაიშვილის შრომას იმიტიომ, რომ წიგნი...

დაწერილია ჩვენი ეკონომიური ცხოვრების გამოსარკვევად. ავტორი სამართლიანად ჩივის მასალების სიმცირეს, მაგრამ ამ გარემოებას არ შეუშინებია, და — ზოგი თავისივე დაკვირვებით შექმნილი ცნობებით და ზოგი საქართველოს მკვიდრთა გამოკითხვით, — ცდილა შეეესო მასალის ნაკლებუფანება და მკითხველისათვის სრული სურათი XIX საუკუნის საქართველოს მრეწველობისა წარმოედგინა

ფ. გოგიჩაიშვილის წიგნი . წარმოადგენს სხვადასხვა ხელობათა და მრეწველობის ფორმათა დაწერილებითს აღწერას ამ მხრივ წიგნი ბევრს ძვირფასს მასალას შეიცავს და ამიტომ საქიროა მთლად იყოს გად-
მითარგმნილი ქართულად

• • •

ზოგიერთი შენიშვნა შრომაში მოყვანილი ლიტერატურული წყაროე-
პისა და ხმარებული ტერმინების შესახებ.

1 გვ. 45 გამოყენებული წყაროების სიაში ავტორს მოჰყავს. 38. სვანი, ჩვეულებოვი უფლება სვანეთში. ამ წყაროს უფრო სრული დასა-
ჯელებაა

სვანი (ბესარიონ ნიჟარაძე), ჩვეულებრივი უფლება სვანეთში საზო-
გადოდ და საკუთრივ თავისუფალ სვანეთში.

2. გვ. 63. სქოლიოში მოყვანილია წყარო „ვახტანგ VI სამარ-
თლის წიგნი“, დ ბაქრაძის რედაქციით, თბილისი, 1887 (რუსულ ენაზე),
კვ. 36, § 109

დანიტერესებულ მკითხველს შეუძლია ისარგებლოს აგრეთვე შემდეგი
ქართული წყაროებით: ა) „ვახტანგ VI სამართლის წიგნი“, ტექსტ-
ები გამოსცა თ. ენუქიძემ თბილისი, 1955, გვ. 79, მუხლი (307) 109.
ბ) „ქართული სამართლის ძეგლები“, ტექსტები გამოსცა პროფ. ი
ლოლიძემ, ტ. 1, სამართალი ბატონიშვილის ვახტანგისა, თბილისი 1963
გვ. 510—511, მუხლი (307) 109

3 გვ. 99, სტრ. 14—13 ქვ

სავალდებულო (განსაზღვრული) და სავალდებულოს გარდა („ნა-
სობად“ წოდებული, რომელიც არ იყო განსაზღვრული) საბატონო
ბეგარა ვეომანუელად თარგმნილია gemessene und ungemessene
Frohnden (იხ „Das Gewerbe in Georgien“. გვ. 61, აბზ. 1 ქვ. და
კვ. 62, აბზ. 2 ქვ.). აქ დაშვებულია კორექტურული შეცდომა — უნდა
იყოს Fro(h)nen Fro(h)nde f,-n ისტ ფრონდა. გადატ. ოპოზიცია,
Fro(h)n(e) f. ისტ. საბატონო ბეგარა.

4. გვ. 102 სქოლიოში ავტორს მოჰყავს წყაროდ „ვახტანგ
VI სამართლის წიგნი“, გვ. 218, § 346 და გვ. 339, § 391 დანიტერესე-
ბულ მკითხველს შეუძლია ისარგებლოს აგრეთვე ქართული წყაროებით

ა) „ბერძნული სამაოთალი ვახტანგ VI სამართლის წიგნთა კრებულიდან“, ტექსტი გამოსცა თ ბრეგვაძემ, თბილისი გვ. 161, § 346 „ქართული სამართლის ძეგლები“, ტ. 1, ვახტანგ VI სამართლის წიგნთა კრებული, ბერძნული სამართალი, გვ. 207, § 344. ტექსტები გამოსცა პროფ. ი. დოლიძემ, თბილისი, 1963. ბ) „ქართული სამართლის ძეგლები“, ტ. 1, ვახტანგ VI სამართლის წიგნთა კრებული, სამართალი სომხური, გვ. 374. § 391. ტექსტები გამოსცა პროფ ი. დოლიძემ, თბილისი, 1963.

5. გვ. 107, აბზ. 4 ზევ. აღწერილია დასავლეთ საქართველოში გავრცელებული ურემი, აღმოსავლეთ საქართველოში კი ურემის ერთი თვალი მაგარადა მიკვიდილი ლერძზე, ხოლო მეორე თვალი მბრუნავ ლერძზე თავისუფლად მოძრაობს

6 გვ. 139, აბზ. 4 ზევ ავტორს მოჰყავს წყაროდ „ვახტანგ VI სამართლის წიგნი,“ გვ. 225, § 384.

დამატებითი ქართული წყაროებია: ბერძნული სამართალი ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნთა კრებულიდან, გვ. 180, § 384. ტექსტები გამოსცა თ. ბრეგვაძემ. თბილისი, 1964. „ქართული სამართლის ძეგლები“, სამართალი ბერძნული. გვ. 216, § 382. ტექსტები გამოსცა პროფ. ი. დოლიძემ, თბილისი, 1963.

7 გვ. 146, სკოლონი წერია: 1. შდრ. „კვალი“, 1898, გვ. 597 და შემდეგი

აქ დაშვებულია კორექტურული შეცდომა, მითითებულ ადგილას „ხელოსანთა გამგებლობაზე“ არაფერია ნათქვამი.

8. გვ. 147, სკოლო 1 მოყვანილია წყარო „ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნთა კრებული“, გვ. 38, § 116. დამატებითი ქართული წყაროა: სამართალი ბატონიშვილი ვახტანგისა, „ქართული სამართლის ძეგლები“, ტ. 1. გვ 512, § 116. ტექსტები გამოსცა პროფ. ი. დოლიძემ, თბილისი, 1963.

9 ზოგჯერ თი ეკლემიზური ტომონი ჩვენ ავიღეთ გ. გამყრელიძის შრომიდან „ხელოსნობა თბილისში“ (თბილისი, 1926 წ.), რომელიც გამოქვეყნდა პროფ. ფ. გოგიჩაიშვილის რედაქციით.

პროფ. ფ. გოგიჩაიშვილის შრომის თარგმანს დაფურთხთ მოკლე ქართულ-გერმანული და გერმანულ-ქართული ხელოსნური ლექსიკონი, ვრცელი რეზიუმე რუსულ ენაზე, სკნობრევი და საკუთარ სახელთა საძიებლები, ფ. გოგიჩაიშვილის პორტრეტი, შრომის გერმანული გამოცემის ტიტულის ფოტორეპროდუქცია და ზოგიერთი ხელოსნური ნაწარმის ფოტოილუსტრაციები.

ამ შრომის თარგმნის პროცესში დიდი დახმარება გამიწია ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორმა ნიკოლოზ რეხვიაშვილმა, რომელმაც გამაცნო ეთნოგრაფიული ფონდები, ხელოსნური პროდუქციის წარმოების ტექნოლოგიური პროცესები და ეომწოდა ჩიგი ეთნოგრაფიული ტერმინები.

პროფ. ფ. გოგიჩაიშვილის ამ შრომის თარგმნა და გამოცემა განხორციელდა მისი დაბადების 100 წლისთავის აღსანიშნავად შექმნილი სპეციალური კომისიის დადგენილებით.

საქართველოს საგარეო ურთიერთობების
სააგენტოს განცხადება

Das
Gewerbe in Georgien

mit besonderer Berücksichtigung

der

primitiven Betriebsformen.

Von

Dr. Philipp Gogitschayschwil:

TUBINGEN

VERLAG DER H. LAURP'SCHEN BUCHHANDLUNG

1901

შ ე ს ა ვ ა ლ ი

წინამდებარე შრომა ეხება ქვეყანას, რომელსაც დასავლეთ ევროპელები Georgian, Géorgie, Georgie-ს, სპარსელები და თათრები გიურჯესტანს, თურქები გურჯის. რუსები გოუზიას ეძახიან, თვით მკვიდრნი კი საქართველოს უწოდებენ იგი .არაფართო, დაახლოებით ოთხასი კილომეტრი სიგრძის მიწის ზოლია ამიერკავკასიაში, რომელიც გადაჭიმულია შავი ზღვიდან დაღსტნამდე და მოიცავს დასავლეთით მდინარეების. ჭოროხის, ენკერას, ეხენასწყლის¹ და რიონის, აღმოსავლეთით კი მტკვრის ზემოწელის შუაგულის, იორისა და ალაზნის ტერიტორიას². საქართველოს აქვს ბუნებრივი. მტკიცე საზღვრები მხოლოდ სამი მხრიდან, სახელდობრ დასავლეთით — შავი ზღვა, აღმოსავლეთით — დაღესტნის მთები და ჩრდილოეთით -- კავკასიონის ქედი.

პოლიტიკურად საქართველო ამჟამაჲ შედგენს ორ გუბერნიას, თბილისისა და ქუთაისისა. თბილისის გუბერნია დაყოფილია 9 მაზრად 1. სილნალის, 2. თელავის, 3. თანუთის, 4. თბილისის, 5. გორის, 6. დუშეთის, 7. ბორჩალოს, 8. ახალციხისა და 9 ახალქალაქის ქუთაისის გუბერნია მოიცავს 7 მაზრას და 3 ოლქს, სახელდობრ მაზრებს: 1. ქუთაისის, 2. შორაპნის, 3. რაჭის, 4. ლეჩხუმის, 5. ოზურგეთის, 6. ზუგდიდის, 7 სენაკისა და ოლქებს 8 სოხუმის, 9. ბათუმის და 10. ართვინისა.

თუ ისტორიულ-გეოგრაფიული თვალსაზრისით განვიხილავთ, საქართველო შედგება შემდეგი ნაწილებისაგან. კახეთი, ქართლი, იმერეთი, სვანეთი, რაჭა, გურია, სამეგრელო, სამურზაყანო და ძველი მესხეთი.

კახეთში შედის თბილისის გუბერნიის სამი მაზრა: სილნალის, თელავის თიანეთისა, ამის გარდა საინგილოს რაიონი, რომელიც ეკუთვნის ზაქათალის ოლქს კახეთში შედის საკუთრივ კახეთი, ქიზიყი, ფშავი, აფშეთი და ხევსურეთი. ქიზიყი შედის სილნალის მაზრაში თელავის მაზრა თიანეთის მაზრის დაბლობთან და თბილისის მაზრის მცირე აღმო-

¹ A Leist, *Georgische Dichter*. Dresden und Leipzig, 1900, გვ. III.

საველეთ ნაწილთან ეოთად წარმოადგენს საკუთოივ კახეთს ფშავე, ოჯ-
შეთი და ხევსურეთი მდებარეობენ თიანეთის მაზრის მაღალმთიან ნაწილ-
ში ქართლი შედგება გორის, დუშეთის, თბილისის და ბორჩალოს მაზ-
რებისაგან.

იმერეთი შედის ქუთაისის გუბერნიაში და შედგება ქუთაისის, შო-
რაპნის მაზრებისა და ლეჩხუმის მაზრის ნაწილისაგან. ლეჩხუმის მაზ-
რის შეორე, კერძოდ მთიანი ნაწილი შეადგენს სვანეთის რაიონს. რაქა
შედის ამავე დასახელების მაზრაში, გურია კი ოზურგეთის მაზრაში. სა-
მეგრელოში შედის ორი მაზრა, კერძოდ, ზუგდიდისა და სენაკის, სამურ-
ზაყანო — სოხუმის ოლქში¹

ქველად მესხეთად წოდებულ საქართველოს ნაწილს შეადგენს ამა-
მინდელი თბილისის გუბერნიის ახალციხის და ახალქალაქის მაზრები
და ქუთაისის გუბერნიის ბათუმისა და ართვინის ოლქები. ქანეთის ანუ
ლაზისტანის უდიდესი ნაწილი, რომელიც ქველად აგრეთვე მესხეთში შე-
დიოდა, დღეს თურქეთის მფლობელობაშია ეს ტერიტორია წარმოად-
გენს ვიწრო და გრძელ ზოლს, რომელიც გადაჭიმულია ბათუმიდან ტრა-
პიზონამდე²

ლაზისტანს ვახსენებთ სისრულის მიზნით. ქვევით საქართველოს ეს
ნაწილი აღარსად იხსენიება. ამ რაიონის გამოკლებით საქართველო მოი-
ცავს უმთავრესად ამიერკავკასიის ორ ზემოდასახელებულ გუბერნიას,
რომელთა საერთო ფართობი შეადგენს 75 817 კვ კილომეტრს.

ზუსტად რომ ვთქვათ, რაიონს, რომელშიც შედის ახალციხის და ახალ-
ქალაქის მაზრები და ბათუმის და ართვინის ოლქები, უნდა ეწოდოს სამხ-
რეთი საქართველო ამის მიხედვით აღმოსავლეთ საქართველოში შევი-
დოდა მხოლოდ ქართლი და კახეთი, დასავლეთ საქართველოში კი იმე-
რეთი, სვანეთი, რაქა, გურია, სამეგრელო და სამურზაყანო მაგრამ ქარ-
თულ ლიტერატურაში აღმოსავლეთ საქართველოდ ჩვეულებრივად
იგულისხმება თბილისის გუბერნია, დასავლეთ საქართველოდ — ქუთაი-
სის გუბერნია ჩვენც ამ სახელწოდებებს ასეთივე გაგებით ვიხმაროთ.

„ტურფაა საქართველო, მისი მრავალი მთიანი ლანდშაფტი ღირსია
სამოთხეს იქნას შედარებული მისი ბუნება მეტად ნაირგვარია დაბლო-
ბებში, შავ ზღვასთან, ძველ კოლხეთში მას თითქმის ტროპიკული ხასია-

¹ შტრ აგოთვე H Schuchardt, Zur Geographie und Statistik der kharthweischen (südkaukasischen) Sprachen (Petermann's Mitteilungen, ტ 43, 1897). G. Merzbacher, Aus den Hochregionen des Kaukasus, Leipzig, 1901, ტ I, გვ 164, და შგნ-
დებ

² აქ ჩამოთვლილ რაიონებს ქართულად ეწოდება კახეთი, სანგილო, ქიზიყი, ფშა-
ვეთი, ხევსურეთი, ქართლი, იმერეთი, რაქა სვანეთი, გურია, სამეგრელო, სამურზაყ-
ანო, მესხეთი და ქანეთი

თი აქვს, ქართლისა და კახეთის ჰავა და მცენარეები მოგვაგონებს ზემო იტალიას, მაგრამ ეს ზომიერება ქრება უკვე საშუალო სიმაღლის ადგილებში, სადაც ბუნება ზეკაცრა და ჩრდილოეთისებურ მძაფრი მაგრამ მაღალმთიანი რაიონები მცირერიცხოვანია, ოვგორიცაა აპარის, სვანეთის, ხევსურეთის, თუშეთისა და ფშავის მაღალმთიანი ნაწილები. ისე რომ, მთელ საქართველოს სამხრეთის იერი აქვს¹

მიუხედავად ქვეყნის სხვადასხვა კუთხეში მცხოვრები ქართველების ხასიათისა და კულტურის დონის სხვაობისა, ისინი წარმოადგენენ ერთ ერს არიან ერთი წარმოშობისა, აქეთ ერთი საერთო ენა და ლიტერატურა და ორი ათას წელზე მეტი საერთო ისტორია მხოლოდ მეგრელები, სამურზაყანოელები, სვანები და ლაზები ლაპარაკობენ ქართული ენისაგან განსხვავებულ დიალექტზე მაგრამ თითქმის ყველას, ლაზების გარდა. ესმით ქართული და ლაპარაკობენ კიდევაც წმინდა ქართულით. „ქართული ენა წარმოადგენს კავკასიის ძველ, მკვიდრ, ერთადერთ ლიტერატურულ ენას და მისი ძეგლები მეტად აღრინდელ დროს მიეკუთვნება“²,

„წინა აზიის კულტურულ ერებს შოიის ქაოთველებს ყოველ შემთხვევაში თვალსაჩინო ადგილი უკავიათ და მათი წინანდელი მნიშვნელობა აზიის ამ ნაწილების ისტორიაში კიდევ უფოო იზოდება, როდესაც მხედველობაში ვიღებთ მათ მცირერიცხოვნობას წარსულში მათი რიცხვი ერთ მილიონს არასოდეს აღემატებოდა მაგამ ამის მიუხედავად ხელთ იღებდნენ მბრძანებლობას მთელ კავკასიაში და საუკუნეების მანძილზე იგერიებდნენ სპარსელებს. არაბებს. თურქებსა და თათრებს ისე, რომ არ დაუკარგავთ მთლიანად თავდაცვის უნაოი მართალია ამ ხანგრძლივ ბრძოლებში ისინი ხშირად იძულებული იყვნენ ქარბ ძალებს დამორჩილებოდნენ და ქელი მოეხაოათ უცხოელთა უღელქვეშ, მაგრამ ყოველთვის ახერხებდნენ ისევე ძალის მოკრებას და დამოუკიდებლობის მოპოვებას უცხოელი ელემენტების ძლიერი შემოტევის მიუხედავად, მათ ჩვენ დრომდე შეინარჩუნეს ქრისტიანული რწმენა და თავისი ეროვნული თვითმყოფადობა და დღეს წარმოადგენენ ხალხს. რომელიც ყოველ დღეს ხმარობს გახდეს თანამედროვე კულტურული ერი და თავისი ცივილიზატორული მუშაობა გაუერთიანოს ევროპის ხალხების ანალოგიურ მუშაობას“³

ქართველები ქრისტიანებია IV საუკუნის დასაწყისიდან მართალია, ქართველების ერთი პატარა ნაწილი თავისთავს მამადიანებად თვლის.

¹ A. Leist, იქვე, გვ. III

² H. Schuchardt Über das Georgische. Wien. 1895, გვ. 5.

³ A. Leist. Georgien Natur, Sitten und Bewohner, Leipzig (1885). გვ. 91

მაგრამ წინათ ისინიც ქრისტიანები იყვნენ სახელდობო XVII საუკუნეში ოსმალეთმა მიიტაცა დღევანდელი ახალციხის და ახალქალაქის მაზრები, ბათუმის და ართვინის ოლქები და მცხოვრებლები ცეცხლითა და მახვილით აიძულა მიეღოთ მამაღვანობა უფრო ადრე ჩაუვარდათ თურქებს ხელში ლაზისტანი და ამის გამო ლაზები უფრო ადრე გახდნენ მამაღვანეები, ვიდრე ისინი

საუკუნეების მანძილზე წარმოებულმა ომებმა სპოსელების, თურქების და აზიის სხვა ხალხების წინააღმდეგ, აგოეთუე წინაგანმა განხეთქილებებმა და მტრობამ, საბოლოოდ დააქტურეს საქართველო პირების შეუწყვეტელმა შეტევებმა აიძულა ქვეყანა მიემართა რუსეთის ძვარველონისათვის და ამით უარი ეთქვა პოლიტიკურ დამოუკიდებლობაზე საქართველოს რუსეთთან შეერთება მოხდა არა დაპყრობის გზით. რამედ მშვიდობიანად და თვით ქართველების სუოვილით 1801 წელს რუსეთს შეუერთდა ქაოთლი და კახეთი, რომელნიც მაშინ სამეფოებს წარმოადგენდნენ და მის შემდეგ, პირველი ათი წლის განმავლობაში — დასავლეთ საქართველოც (ბათუმის და ართვინის ოლქების ტერიტორიის გარდა), რომელიც ერთი სამეფოსა და ოთხი სამთავროსაგან შედგებოდა¹ შემდეგში რუსეთმა ლაიპყო თურქეთის მერ მიტაცებული ახალციხის და ახალქალაქის მაზრები, ბათუმის და ართვინის ოლქები პირველნი ერგო რუსეთს ავრიანოპოლის ზავით (1829 წ.), უკანასკნელნი კი — ბერლინის შეთანხმებათ (1878) ლაზისტანი, როგორც ითქვა, დღესაც თურქეთის მფლობელობაშია.

საქართველოში, ე. ი თბილისია და ქუთაისის გუბერნიებში, საინგილოა ჩაუკლო, მცაოეკება ქართველების საერთო რიცხვი 1886 წლის კომლობრივი აღწერით შეადგენდა 1 237 630 სულს ქვეყნის მოსახლეობას საერთო რიცხვის მიმართ ქართველები შეადგენენ 70,76%-ს. 1897 წლის მოსახლეობის სულადობრივი აღწერის შედეგები საქართველოში მცხოვრები ცალკეული ეროვნების მიხედვით ჯერ ცნობილი არაა, მაგრამ შეიძლება დანამდვილებით ვივარაუდოთ, რომ ქართველების საერთო რიცხვი დღეს 1 1/2 მილიონს შეადგენს.

წინამდებარე შრომა, რომელიც განიხილავს ხელოსნობას საქართველოში, ეყრდნობა უმთავრესად ავტორის საკუთარ კვლევას და იმ ანკეტურ ცნობებს, რომელიც მიაწოდა მას ზოგიერთმა თანაგემამულემ

¹ სამეგრელოს საბოლოო მედიაციზაცია რუსეთთან მოხდა 1867 წელს, როდესაც მშართველმა მთავარმა თავისი უფლებები რუსეთს საზღაურით გადასცა. დაახლოებით ამავე დროიდან სვანეთშიც დეკარვა ავტონომიური სამთავროს უფლებები

ჩვენი მსჯელობის საგნის ლიტერატურული წყაროები მეტად ღარიბია და რაც არსებობს, ძნელი სამოძებელია ყოველ შემთხვევაში საზღვარგარეთ ჩვენი თემისათვის მრავალი მნიშვნელოვანი სტატია გაბნეულია ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში, რომლებიც მხოლოდ ადგილობრივ ბიბლიოთეკებში მოიპოვება ეს უფრო მეტად ეხება ძველ ქართულ, ჯერ კიდევ გამოუქვეყნებელ ხელნაწერ საბუთებს, რომელთა შესწავლა, ალბათ, საშუალებას მოგვცემდა უფრო მეცნიერულად დაგვესაბუთებინა ან უფრო ზუსტად ჩამოგვეყალიბებინა ზოგიერთი შეხედულება საქართველოს სამეურნეო განვითარების შესახებ, ვიდრე ეს შრომაშია მოცემული თუმცა არსებობს ევროპულ ენებზე დაწერილი საკმაოდ ბევრი სამოგზაურო ნარკვევი საქართველოს შესახებ, მაგრამ მათში ქვეყნის მეურნეობრივი მხარე, რამდენადაც ისინი ჩვენთვის მისაწვდომი იყო, ნაკლებადაა გაშუქებული შრომაში ფართოდ გამოყენებული წყაროები დასახელებულია სათანადო ადგილას ვიძლევი მათ ერთობლივ სახს

1 Абазадзе, П., Семейная община у грузин. (Этнографическое исследование, издано в Москве, 1889, № III).

2 Ахвердов, Ю., „Тифлиские амкары“, Тифлис, 1883.

3 Архитинский-Долгоруков, А., История сооружения и эксплуатации Закавказской железной дороги Тифлис, 1896.

4 Бахтадзе, Е. Податное обложение государственных крестьян Закавказского края (Свод материалов по изучению экономического быта государственных крестьян Закавказского края, I том. 3 часть, Тифлис, 1887)

5 Бакрадзе, Д. и Берзенов Н., Тифлис в историческом и этнографическом отношении, С — Петербург, 1870.

6 ს. ბარათაშვილი, საქართველოს ისტორია, ქუთაისი, 1895.

7 Описание Кавказской выставки предметов сельского хозяйства и промышленности в городе Тифлисе в 1889 году. 2 выпуск. Тифлис, 1893

8 Bücher, K., Arbeit und Rhythmus, 2 Aufl., Leipzig, 1889.

9 Dörselbe, Die Wirtschaft der Naturvölker Dresden, 1898.

10 Chardin, Voyage en Perse et autres lieux de l'Orient. Nouvelle édition par Langlès, Paris. 1811 (ორი პირველი ტომი).

- 11 Х а т и с о в, К. Кустарные промысла Закавказского края (отчеты и исследования по кустарной промышленности в России, 2 том) С Петербург, 1894
- 12 დ ხ ი ზ ა ნ ა შ ვ ი ლ ი, ფშავეთი და ფშავლები, გაზ „ივერია“. 1891, № 22, 24, 25, 29 და 30.
- 13 Е г н а з а р о в А, Исследование по истории учреждений в Закавказье, ч I—II, Казань, 1889 и 1891 гг.
- 14 F r e u g a n g, W., Briefe über den Kaukasus und Georgien aus dem Französischen übersetzt von Struve, Hamburg, 1817
- 15 G a m b a. Voyage dans la Russie méridionale, 2 Bde. Paris 1826
- 16 G r o t h e. H. Bilder und Studien zur Geschichte vom Spinnen Weben. Nahen 2 Aufl, Berlin. 1875
- 17 Güldenstädt. Reisen nach Georgien und Imerethi. herausgegeben von J Klapproth. Berlin, 1815
- 18 Г у л и ш а м б а р о в, С. Обзор фабрик и заводов Тифлисской губернии Историко статистическое описание фабрично-заводской деятельности Тифлисской губернии в связи с развитием в ней кустарных промыслов Тифлис. 1883
- 19 Г а н., К Известия старых греческих и римских писателей о Кавказе ч. I—II, Тифлис, 1884 и 1890 гг
- 20 H a x t h a u s e n A. Transkaukasia, 2 Bde Leipzig, 1856
- 21 საქართველოს მეფის ვახტანგ VI „დასტურლამალი“, რედაქტირებული და გამოცემული პ. უმიკაშვილის მიერ, თბილისი, 1886
- 22 К а л а н т а р А. Состояние скотоводства на Кавказе (Материалы к организации государственных летних и зимних пастбищ и к изучению скотоводства на Кавказе), 2-ой том, 2-я часть, Тифлис. 1890
- 23 Кавказский календарь на 1900 год (и более ранние годы). изданный Закавказским статистическим бюро
- 24 K l a p r o t h, J., Reise in den Kaukasus und nach Georgien, 2. Bd, Halle und Berlin. 1812—14

- 25 Ковалевский М. Закон и обычай на Кавказе. т 2, Москва, 1890
- 26 Ковалевский, М и Иванюков И. В Сванетии, „Вестник Европы“, 1886, № № VIII и IX
- 27 Leisl. A. Georgien Natur, Sitten und Bewohner Leipzig (1885)
- 28 Материалы по изучению экономического быта государственных крестьян Закавказского края, 7 томов, Тифлис, 1885-87
- 29 Mougiér. J. L'Art au Caucase. fascicule I e, Paris, 1896
- 30 Пиралов А. Краткий очерк кустарных промыслов на Кавказе. Тифлис, 1930
- 31 Пурцеладзе Д. Грузинские церковные грамоты (грамоты). Тифлис 1881
32. Его же, Грузинские крестьянские грамоты, Тифлис, 1882.
- 33 Радде, Г, Путешествие в мингрельских Альпах (записки Кавказского отделения Русского императорского географического общества, VII книга, I выпуск, Тифлис, 1866)
- 34 Radde G., Die Chewsuren und ihr Land. Gassel, 1878.
- 35 Загурский Л, Поездка в Ахалцихский уезд в 1872 году. Тифлис, 1873
- 36 Сборник законов грузинского царя Вахтанга VI. русское издание под ред .I Бакрадзе, Тифлис, 1887
37. Положенне о ремесленных амкарах (цехах) в г Тифлисе и об их управлении. Тифлис. 1867 (на русском и грузинском языках)
- 38 სეანო, ჩვეულებრივი უფლება სვანეთში, „დროება“, 1885, № 198, „ივერია“, 1886 № 4, 27, 49, 51, 55, 62, 72 და 73
39. Обзор Кутаисской губернии за 1893 год (приложение к всеподданнейшему докладу губернатора), Кутаиси, 1894
- 40 Обзор Тифлисской губернии за 1896 год и т д Тифлис, 1897
- 41 უბნელი. ეთნოგრაფიული წერილები, „დროება“, 1885, № 165, 166. „ივერია“. 1886 № 267-268, 269, 1887 № 1, 14, 15, 71, 72-74, 153, 170, 171
- 42 Устав о ремесле (XI том, 2-ая часть Свода законов Российской империи) Изд 1893, С — Петербург

43 ვ ა ე ა - თ შ ა ვ ე ლ ა, ფშავლები, „ივერია“, 1886, № 34, 35, 36, 39

44. Свод статистических данных о населении Закавказского края, издано Закавказским статистическим Комитетом, Тифлис, 1893.

45 სხვადასხვა მოკლე მოხსენებები და ცნობები ქართულ გაზეთებში „მეურნე“, „ივერია“, „სოფლის გაზეთი“, ყოველკვირეული „კვალი“ და ყოველთვიური ჟურნალი „მოამბე“.

I. ოჯახური მრეწველობა

1. სამეურნეო ურთიერთობანი საქართველოში რუსეთთან შეერთებამდე და შეერთების შემდეგ

მეცნურებაში მტკიცედ არის დადგენილი, რომ ვიდრე ხალხები განვითარებდნენ ხელოსნობას ან ხელოსნური წარმოების უფრო გვიანდელ ფორმებს, ათასწლეულების მანძილზე ცხოვრობდნენ კარჩაკეტილი შინამეურნეობის პირობებში და ამ ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში თავის მოთხოვნალებს იკმაყოფილებდნენ საკუთარი წარმოებით, რამდენადაც ამის საშუალებას იძლეოდა მათი საცხოვრებელი ადგილის პირობები. ოჯახური მრეწველობა, ოგორც საკუთარი ხელოსნური ოჯახური წარმოება, არის ხელოსნური წარმოების პირველი და უძველესი ფორმა, რომლისგანაც შემდეგ სხვა ფორმებიც განვითარდა. ამიტომ ჩვენი კვლევა, ბუნებრივია, ამ უძველესი ფორმით — ოჯახური მრეწველობით უნდა დაიწყოს

საქართველოში ოჯახური მრეწველობისათვის პირობები ჩვენ დროს მეტად არახელსაყრელია. ამიტომ ის დღითი დღე სულ უფრო და უფრო ისპობა. თუ რამდენად არსებობს ის დღეს და რა საქონელს ამზადებს — ქვევით იქნება წარმოდგენილი. აქ გვინდა მხოლოდ მოკლედ შევეხოთ საერთო მეურნეობრივი ხასიათის რამდენიმე მნიშვნელოვან ფაქტს, რომლებიც XVIII საუკუნის დამლევსა და XIX საუკუნის მიეყუთვნება და რომელთაც შეუძლიათ გასაგები გახადონ საქართველოში ოჯახური მრეწველობის დღევანდელი მდგომარეობა

ერთი საუკუნის წინ ოჯახური მრეწველობა საქართველოში ჯერ კიდევ ძლიერი იყო. Camba, რომელიც XIX საუკუნის დასაწყისში საქართველოში მოგზაურობდა, შენიშნავს: „მრეწველობა კოლხეთში ოჯახებშია კონცენტრირებული, ქვეყანას არ შეეძლო შეექმნა ფაბრიკები ან მანუფაქტურები“¹; იმ დროისათვის ეს შენიშვნა ესება არა მხოლოდ სამეგრელოს (კოლხეთს), არამედ მთელ დასავლეთ საქართველოს.

¹ Voyage dans la Russie meridional, I, გვ. 342

ქალაქები იმ დროს ქვეყნის ამ ნაწილში მეტად განუვითარებელი იყო, ძლივს თუ განსხვავდებოდნენ, როგორც გარეგნულად. ისე თავისი ცხოვრების წყობილებით, უბრალო გამაგრებული სოფლისაგან, მათ არ ჰქონდათ ქვეყნისათვის დიდი მეურნეობრივი მნიშვნელობა!

ხელოსნურ წარმოებას მისდევდნენ ცალკეულ საოჯახო მეურნეობებში თითქმის ყოველი გლეხის ოჯახი თვითონ ამზადებდა არსებობისათვის საჭირო პროდუქტებს ამუშავებდა მიწას, ეწეოდა მეღვინეობას, კერძოდა საკეთარი ან ნაყიდი მატყლის, ბამბის, აბოეშუმის და სელოს ტანსაცმელს, აკეთებდა ზისგან სხვადასხვა ჯურჯულს და ა. შ

მემამულეთა ოჯახებშიც კეთდებოდა ყმების სამუშაო ძალით ზოგიერთი ხელოსნური პროდუქტი, უპირველეს ყოვლისა, ქსოვილები და ტანისამოსი, რომელთა ნედლეულს — მატყლს, ბამბას, სელს, კანაფს, აბოეშუმს — აწვდიდნენ ვალდებული გლეხები გაოდა ამისა, მემამულეთა მეურნეობებში თვითონ მოჰყავდათ სელი. აბოეშუმის კია. რომელთა თესლი და საკვებად თუთის ფოთლები ასევე გლეხებს მოჰქონდათ მეორე მხრივ. გლეხებს უნდა მიეცათ მებატონისათვის ზოგიერთი მზა ხელოსნური პროდუქტები. მაგალითად, ტილო და კანაფის თოკები მებატონეთა საცხოვრებელი სახლებისა და სამეურნეო შენობის აშენება. სახლების სახურავების განახლება, ავეჯის, ურმების და გუთნების დამზადება ევალებოდა ყმა დურგლებსა და ხურთებს, რომელთა შენახვა მემამულეთა კარზე მუშაობის დროს სხვა ყმა გლეხებს ეკისრებოდათ. ეჭვს გაუეშეა, რომ ასევე ვალდებულნი იყვნენ ემუშავათ მებატონისათვის ლათონის დამამუშავებელ ხელოსნებს — რკინის, სპილენძის, ვერცხლისა და ოქროს მჭედლებს

თუ მემამულეთა მოთხოვნილებებს ადგილობრივი წარმოება ვერ აკმაყოფილებდა მთლიანად ან ნაწილობრივ, მიმართავდნენ ნაწარმის უცხო ქვეყნებიდან შემოტანას. რისთვისაც საჭირო სახსრები, ფულადი გადასახდელების სახით, ისევ ყმებს უნდა გაეღოთ.

გლეხების გადასახდელების მემამულეების სასარგებლოდ მთელ ქვეყანაში უმთავრესად ნატურალურ სახეს ატარებდა. მათთან შედარებით ფულადი გადასახდელები უფრო მეტი იყო აღმოსავლეთ, ვიდრე დასავ-

¹ შტრ. G a m b a იქვე გვ. 171, 322, 399. 400 K l a p r o t h, Reise in den Kaukasus und nach Georgien, ტ 1, გვ. 722 G ü l d e n s t ä d t, Reisen nach Georgien und Imerethi, გვ. 166 ი როსტომაშვილი, ენციკლოპედიური ლექსიკონი. აზიის, 1898, ტ 1, გვ. 247—249 მეურნე, 1895, № 24 და 25

² შტრ. Е Б а х т а д з е Податное обложение государственных крестьян Закавказского края გვ. 16

³ შტრ. იქვე გვ. 17

ლეთ აქართველში. რაც ალბათ, უაკეშირებული იყო პირველ რიგში ქალაქების არათანაბარ განვითარებასთან აღმოსავლეთ საქართველოს ქალაქების განვითარებამ მათ ეფო დიდი მნიშვნელობა მიანიჭა, თუმცა უკაც ქალაქების უმრავლესობამ განუწყვეტელა ობევისა და განადგურების შედეგად ვეო მიაღწია მნიშვნელოვან სიდიდესა და აყვავებას. მაგალითად, კლაპროთი ამბობს კოოი არის თბილისის შემდეგ საქართველოს ყველაზე მნიშვნელოვანი ქალაქი იქ ითვლება 300 სახლი, რო ქელაუც გალავანი აქვთ შემორჩემელი. ვოოში ააა ფაბრიკა, ვარა ოამდენივე საქსოვი ოახკისა. რომელიც ნახევაოი აოშინი სივანის ოხელ ბამბის ქსოვილს და ვანიუ ოოაყუთხეი სასაბნეებს ქსოვენ ბაზაოი შედგება ასოოდე წოოოლმანოთ მოვაკოე დუქნისაგან დუქნები დიდა. იაკრამ საქონლს მაოავი იმდენად მკოოეა, ოომ ყოველ ვაკაოს შემოა ოაუაუტულად წაოოს ზერვით თავესო წოოილმანი საქონელი“. დანა იხენი ქალაქები კოდეე ეფოო ემნიშვნელონი იყენენ¹

საკრამ ქვეყნის ამ ნაწილში იყო ეოთი ქალაქი, თბილისი, სადაც ხელოანობა და ვაკრობა ეფოო ფართოდ იყო განვითარებული ქართული წყაო იესის მოდეუოთ, თბილსი ეკვე მუა საუკუნეებში იყო საკოოდ აყვავებულ ქალაქი² მე-17 საუკუნეში თბილისში განვითარებული იყო ვაკრობა³ და ხელოსანთა ჩამოყალიბებული საამქოო წესდება⁴ XVIII საუკუნის 60-იან წლებში ამ ქალაქს მოსახლეობა შეადგენდა 20 000 სულს. იმ დოოისათვის და პატარა ტეოიტოოიის მქონე ქვეყნისათვის ეს არცთე ისე მკოოე მოსახლეობაა

ა. ოოსავლეთ საქართველოში ქალაქების ეფოო მაღალ განვითარებას არ მქოდეოაოდა არ მოეხდინა ვავლენა ოჯახურ მრეწველობაზე. მექამულეთა ოჯახებში მეტად მკოირე ზომით ეწოოდნენ ოჯახურ მრეწველოას. გოოდა პურის ცხობის, საკმლის მომზადების და მსგავსი საქმიანო-

¹ 2, ტ გვ 325, 328—329.

² Егнazarов, С, Исследование по истории учреждений в Закавказьи, ტ I გვ 15 ტ II, გვ 252, Güldenstädt, იქვე, გვ. 98—99.

³ შტრ. Бакрадзе, Д. и Берзенов Н, Тифлис в историческом и этнографическом отношении, გვ. 28

⁴ შტრ. Chardin, Voyage en Perse et autres lieux de l'Orient, I, გვ. 86, საქართველოს მეფის ვახტანგ VI „დასტურლამალი“, გვ 23, 100, 104. Gamba-ს ნათქვამი (II, გვ. 207—208) „აკრობამ ამ ადგილებში სულ ახლახან მოიცილა ფეხი და თარიღდება მხოლოდ რუსების მოსვლის დროით“, რასაკვირველია, მეტად გადაჭარბებული.

⁵ Ахвердов Ю Гифлиские амкары, გვ 8—9 Егнazarов იქვე, ტ 2 (городские цеха), გვ XXVI და XXVII.

⁶ Güldenstädt, იქვე, გვ 123 N Freygang, Briefe über den Kaukasus und Georgien გვ 106

ბისა, რომელსაც ყოველ საოჯახო მეუღლესა და მის აკეცენ, ოჯახური მრეწველობა შემოიფარგლებოდა აბრეშუმის მოყვანა დამუშავებით¹ და ტანსაცმლის კერვით ყმა ქალების მიერ. ყმა გლეხების მიერ მემამულეებისათვის ღალის სახით აბრეშუმის გარდა სხვა ნედლეულის მიწოდება აღარ არსებობდა თავის მოთხოვნილებებისათვის მემამულეები უფრო მეტად დამოკიდებულ ხელოსნებს ამუშავებდნენ. ესენი იყვნენ საბატონო გლეხთაგან გამოსული ხელოსნები—ხუროები, ღურგლები, კალატონები, მჭედლები და სხვ. ურმების და გუთნის მკეთებლები ვალდებულნი იყვნენ უსასყიდლოდ ემუშავათ თავისი ბატონისათვის მასალა შენობებისათვის გლეხებს უნდა მოეტანათ მათი აკეცის ღრის კი ემუშავათ დამხმარე მუშებად².

მემამულეებზე დამოკიდებული ხელოსნების ნაწილი სოფლად იყო დასახლებული, უმრავლესობა კი ქალაქებში ბინადრობდა. ეს უკანასკნელნი ქალაქის ხელოსნებს შორის უმცირესობას წარმოადგენდნენ ხელოსნების უმრავლესობა, როგორც მოქალაქენი. პირადი მომსახურების გაწევისაგან თავისუფალი იყო; ისინი იყვნენ ან სახელმწიფო გლეხების წრიდან გამოსული, ან ქაოთველი მეფეების მიერ საუკუნეების მანძილზე დასახლებული უცხოელები, რომელნიც მხოლოდ სახელმწიფოს უხდიდნენ გადასახდელებს მარტო ფულადი სახით

მეწათმფლობელებზე დამოკიდებული ხელოსნების სიმცირისა და მათი ცალკეულ მიწათმფლობელთა შორის არათანაბარი განაწილების გამო, უკანასკნელთა (მიწათმფლობელთა) უმრავლესობა იძულებული იყო ეყიდა ისეთი პროდუქცია ან გადაეხადა გასამრკველი ისეთი საგნებზე, გაკეთებაშიც, რომლებიც თვით ქვეყანაშივე მზადდებოდა მეორე მხრივ. ქალაქური ვაჭრობა იმპოტული საქონლის სახით იძლეოდა მრავალ უცხოურ პროდუქტს, რომელიც ქვეყანაში ან უხარისხოდ ან სულ არ იწარმოებოდა, მაგრამ რომელიც საჭირო იყო მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად და რომლის შექმნა მხოლოდ ფულით შეიძლებოდა აღმოსავლეთ საქართველოში ქალაქების უფრო მაღალი განვითარების შედეგად მემამულეთა მოთხოვნილება ოქოოზე უფრო დიდი იყო, ვიდრე დასავლეთ საქართველოში და ყმების ფულადი გადასახდელები იქ უფრო მეტი იყო.

მიუხედავად იმისა, რომ მთელ ქვეყანაში გლეხების ფულადი გადასახდელები ნატურალურ გამოსახლებებთან შედარებით მცირე იყო, იგი მაინც ძალიან მძიმე იყო, განსაკუთრებით დასავლეთ საქართველოში, სადაც ქალაქები არ იყო განვითარებული მაგრამ აღმოსავლეთ საქართვე-

¹ შტრ. Gamba, იქვე, II, გვ 84.

² შტრ. Бахтадзе, E., იქვე, გვ 8—12

ლოშიც, ისევე როგორც წინათ, ქალაქების არცთუ ისეთი სიდიდით და სოფლის მეურნეობის პროდუქტებისათვის საგარეო ბაზრის უქონლობა აძნელებდა ფულადი გადასახდელების გადახდას. ქალაქებს იმ დროს ჯერ კიდევ არ ჰქონდათ გაწვევტილი კავშირი სოფლის მეურნეობასთან; წუ-რავდნენ ღვინოს, მოყავდათ ბამბა, მებაღეობისა და მებოსტნეობის პროდუქტები¹, მაგრამ მანც, მარცვლეულის შემდეგ, მთავარი იყო მე-ღვინეობა, რომელსაც საქართველოში ძველთაგანვე მისდევდნენ².

იმის გამო, რომ ყურძენს ჯერ კიდევ ერთი საუკუნის წინ ქალაქებ-შიც წურავდნენ, ღვინის გასაღების შესაძლებლობა მეტად შეზღუდუ-ლი იყო. ღვინის უცხოეთში გაყიდვა შეუძლებელი იყო, რადგან გარ-შემო მუსლიმანური ხალხები ცხოვრობდნენ, რომელნიც, რელიგიური წესების თანახმად, ღვინოს არ სვამდნენ. ფულის უდიდესი ნაწილი, რომ-ელსაც იღებდნენ ქალაქებსა და საზღვარგარეთ (სპარსეთში, თურქეთ-ში) საარსებო საშუალებების და ხელოსნური პროდუქტებისათვის სა-ჭირო ზოგჯერ სანის ნედლეულის გაყიდვით, ეძლეოდა მემამულეებს გადასახდელებს საბით, ისე რომ ვლესს რაც შეიძლება მეტად უნდა შე-ეზღუდა თავიანთი მოთხოვნები და ვაჭრობისა და ხელოსნობის სა-შუალებით შექმნა მზოლოდ ისეთი პროდუქტები, რომელნიც საარსე-ბოდ აეცოლებული იყო და რომელთაც საკუთარ საოჯახო მეურნეობაში ვერ აწარმოებდნენ. ამასთანავე, ვლესის მეურნეობა, განუწყვეტელი ომე-ბისა და ზოგჯერ მეტი ნატურალური გადასახდელებით და ბევრით ისე იყო გადატვირთული, რომ ვლესი ხშირად შიმშილობდა. მისი მყიდვე-ლიზი იქნა უმჯობესი იყო, მოთხოვნილებათა დონე კი დაბალი ანუ იგი უკლებლად იყო არ აელო ხელი ოჯახურ მრეწველობას და თავიანთი მოთხოვნები, შეძლებისდაგვარად, თავის-ვე წარმოებით დაე-მაყოფილებოდა, მიუხედავად იმისა, რომ იმ დროისათვის ვაჭრობისა და ხელოსნობის მდგომარეობა მოთხოვნილებების უკეთ დაკმაყოფილების შესაძლებლობას იძლეოდა

მას შემდეგ ვანგლო ერთმა საუკუნემ; მაგრამ დღესაც არის საქართვე-ლოში მხარეები, სადაც მოსახლეობა თავის მოთხოვნილებებს უმთავრე-სად საკუთარი წარმოებით იკმაყოფილებს და სადაც, ამის გამო, ოჯახურ მრეწველობას ყოველი ოჯახი მისდევს. ასეთი მხარეა, მაგალითად სე-ნეთი.

¹ შტრ. „დასტურამალი“, გვ 103—104 G ü l d e n s t ä d t l, იქვე. გვ. 131. Е г н а з а р о в, С., იქვე, ტ. I, გვ. 248.

² S t r a b o l i b X. 4, 3 (უკ. Г а н, Сообщения старых греческих и римских писателей о Кавказе, ნაწ I, გვ 70)

„სენებს აქეთ ყველაფერი, რაც მათ ცხოვრებაში ესაქიოებათ, აყ წერდნენ ორა ათეული წლის წინ ერთ ქართულ გაზეთში“. „ისინი თუაონ ქაოვენ თავის ტანსაცმელს, თვითონ აკეთებენ თავის იარაღს. თოფის წამალს და ვერცხლისა და ოქროს ნივთებსაც კი ერთი სიტყვით ყველაფერი თავისი აქეთ და სხვა გუბერნიებიდან არაფერი მოდის. ვაჭრობა სოელებით არაა; მისი მნიშვნელობა სენებს აქამდე ვერ გაუვიცათ ვაჭარი ძათთან არ სარგებლობს პატივისცემით მათთალია, ვაცვლა მათთვის ცნობილია, მაგრამ მხოლოდ საქონლისა საქონელზე ვაცვლაში ფული არ მონაწილეობს. აქ ვერ იპოვით ვერც ღუქანს და ვერც ბაზარს. მოკლედ, ვაჭრობა, როგორც ეს კავკასიის სხვა გუბერნიებშია ცნობილი, აქ არ არსებობს“; მას შემდეგ ეს მდგომარეობა უმნიშვნელოდ თუ შეიცვალა. პროფესორი მ. კოვალევსკი მოგვითხრობს 1886 წელს არსებულ ვითარებაზე: „მიწათმოქმედება, როგორც წარმოების სახე ნატურალური ძეგნა და მოხალეობა ეკონომიკურ მუშაობაში დიდი განსხვავება ექონლა ქმნა სენებთა ეკონომიკურ ბოზების დანახათებელ ნაქნა. აქ არაა არც ერთი ძათბოფაი, არც ერთი მოწყალეობის ძოღების ძათბენლა. ოკინის, მათილისა და იოის კრდა ყველა მათ მიერ ხმაოებულ სენები სენები თვითონ აწომოებენ. ისინი ამხალბენ თავითვის ტილოს — კანაფსაგან, ტანსაცმელს — ნაღორს ზეწესა და მატყლსაგან, ფენსაცმელს — ბეწვისა და ტყაუაგან ნატურალადის ქუღებს, საოჯახო ნივთებს, იარაღს. უნაეოებს. აიცილს ნაწილსა მათებელ იარაღებს რაც შეეხება ოკინის დამუშაებას. უნდა შევნიშნოთ, რომ სენებს აქეთ საკუთარი სამქედლობებ, რომლობიც თმ სათვის ქეშაობენ და გასამოქელს ნატურით ღეაულობენ იარაღთა და ოქროსა და ვეცლის სამკეტება. რამდენადაც ვიცით, აღარ კეთდება ოჯახურ მრეწველობაში. ამის გარდა, სენებში არაან კალატობები, რომელნიც შეკეთით მოხელეს წაშობადენენ¹ ოსაკვირველია, ხელოსნობის ხოკერთ ნაწაოის სენებთა ყოეობენ თათიანთ საკოეოეობელ ავილებს გოეთ კეოთ, ლეჩხუმში, ძაუოამ ეს ძალოან მენაოთ ხლებს აე რომ, მათ მათაოეობებს დამაოთეობებს ს ფოქელია შეძლება დღესაც

¹ „ივერია“, 1877, N 25 სენებთი, ომებლბედაც ლაპოკია აქ. უნდა გავიგოთ მხოლოდ როგორც ზემო სენებთი, ლეჩხუმის მზრამი (ქუთაისის გუბერნიამი) და არა ქვემო სენებთი, რომელიც განლაგებულია ზემოდასახლებული გუბერნიის ჩოდ ნაწილში და სადაც სულ სხვა ურთიერთობებია. ვიღო ძნელად მისადგომ, მთებში განლაგებულ სენო სენებში.

² Ковалевский и Иванов, в Сатирич. „Вестник Европы“, 1886 VIII გვ 588, 592

³ შტრ. სენანი, ჩვეულებრივი ევლება სენებში, „ივერია“, 1886, N 72.

⁴ შტრ. იქვე, № 72.

საკუთარი ოჯახური წარმოება იქნას ახიარებული რადგან მოსახლეობისათვის საჭირო ქაჯულს და ფეხსაცმელს წარმოებისათვის საკუთარი ნედლეული არ აყოფნით. სვანები იძულებული არიან იყიდონ მატყლი და ტყაუი გაცელის დროს ისინი სხვა რაიონებიდან მოტანილ პროდუქტში იძულებულნი თაფლს, თოფის წამალს, ხილს, ხარატობის ნაწარმს, მავალითად, ჯამებს, მავილებს, სკამებს, ტანტის გამოჩარხულ ფეხებს და კარგი მოსავლას დროს მარცხელულსაც¹

დაახლოებით მსგავსი სურათია ხევსურეთში. ფშავესა და თუშეთში ხევსურეთსა და მთათუშეთში არაა ქედმიფი სავაჭროები და პროფესიული ვაჭრობი, მხოლოდ დოვით. ზღუდულში ვაშლინდება აქ ბარიდან მოსული სავალანტეოო საქონლია გაყიდველი რამდენიმე მეწერილმანე² ბაბბია ფაბრიკული კსოვილები სარ უბა მხოლოდ ფშავესა და თუშეთში, ხევსურეთში კი ასეთი მქმთხვევა ასლო წარსულამდე არ ყოფილ ა „ხევსური მამაკაცი და ხევსური ქალი სმარობა მხოლოდ მატყლის ტანსაცმელს და საცვლები კი იეთინავეი ბამისს ქსოვილისაა. ისინი აცას ხსნაან თუკისა სრ(აიობითა და იმით, რომ იძულებული არიან ყველა აროდუქტი და მარცვალა ზურგით ატარონ და რომ სელის თეთრეული დიდხანს ვერ უძლებს ზუოგავ ტვიოთისავან სესვას³ ფშავეებს, ხევსურებს და თუშებს საყიდელი აქვთ უმთავრესად მა ილი, ლითონის სამუქაო ხელსაწყო იარაღები, იარაღი, სპილენძის კერქელი, სამკაულები. ივინო მალამთთან ადგილებში ა რაელსაყრელი კლიმატური პი უბეისს ვამი რინი არ მისდევენ მევენაეობას, ლვინოს მხოლოდ განსახლვოული როდუქიოთ ხმარობენ და უმეტეს შემთხვევაში სახლში გამოხდილი ლუდითა და არყით კმყოფილებიან; ხშირად საყიდელია ავრეთვე მარცვლული, რადგან დასამუშაებლად ვარგისი მიწა და ნადაგი, განსაკუთრებით თუშეთსა და ხევსურეთში⁴, უნაყოფოა და მწიოი საყიდლად საჭირო ფულს ისინი შოულობენ პირუტყვის, რძის პროდუქტების და ოჯახური მრეწველობის ნაწარმის გაყიდვით იარაღს, სამკაულებს და ქურქულს ყიდულობენ ქალაქებში ან დაბა თიანეთში, სადაც არიან ხელოსნები, აქვე ყიდულობენ ავრეთვე ღვინოსა და მარცვ-

¹ Ковалевский и Иванюков, იქვე, გვ. 592

² შღრ М Мачабели, Экономический быт государственных крестьян в Тлианетском уезде (Материалы по изучению экономического быта государственных крестьян Закавказского края, ტ 5, ნაწ I) გვ 491.

³ იქვე, გვ. 472 განსაკუთრებით საიმედოდ მოქსოვილი და მხატვრულად შეღებილი ხევსურთა მატყლის ტანსაცმლის სურათები მოყვანილი აქვს G Radde-ს შრომაში „Die Chewsuren und ihr Land“.

⁴ კლავროთის ცნობა (I ტომი, გვ 709) „ხევსურებს მთებში აქვთ ნაყოფიერი სახნავეები“, არა სწორი

ლელა; მუწის დასამუშავებელი იარაღების დასამზადებლად კი თვით ძთამი არაან მკელღბუა. რასაკვირველია, დღითი დღე იზრდება იქ ფარულელა ნაწარმის რაცხვი, რომელიც ვაჭრობის მეშვეობით მთელ ლუბას მოზმარებას საენად იქცევა, მაგრამ დიდ ოოლს ასრულებს საკუთარი ოჯახური წარმოება ოჯახურ მრეწველობას, ამასთან საკმაოდ დიდი მრკელაზათ, დღესაც მისდევს თითქმის ყველა ოჯახი შალის ტანსაცმელი, ავეჯა, საოჯახო ჭერჭულელაზა, ხის სამუშაო იარაღი, უნაგირები, ტყავის და ქჩრა ფეხსაკეღა. ტყეზა, ბეწვაა ქეღება და ტყაპეღები, ნაბღეზა და ქჩეღეზა და ა შ — ყაველღე ამან ამზადღებენ ოჯახურ მრეწველაზაში საკუთარი ნედლეულათ და ცალკეღელა ოჯახების საკუთარი ძაღებით²

ასეთიღე მდღომარეობაშია დღეენადღამღე ოჯახურა მრეწვეღობა ზოგიერთ სხეა—მთაში და საერთოდ შორეულ ადგიღებში მცხოვრებ ქართვეღებში³ მაგალითად, ახალქალაქის მაზრის სოფლას მოსახლეობაში არ მოიბოვება თითქმის არც ერთი ოჯახი, რომელიც არ მისდღედეს ხეღოსნურ ქსოვას⁴

რაიონები, რომელთა მოსახლეობის მოთხოვნიღება ხეღოსნობის პროდუქტიაზე საკუთარი წარმოებით კმაყოფიღდღება. მაინც საქართვეღოს მცირე ნაწილს შეადღენენ. მოთხოვნიღებათა დაკმაყოფიღების წესი, რომელიც ფეხმოკიღდებულა ეკონომიური ურთიერთობის ეშლისათვის ძნელადმისადგომ⁵ დასახლებულ ადგიღებში, აოავითაო შემოზხევეღაში არ შეიძღება მიჩნეული იქნეს როგორც მთელი ქვეყნისათვის დამასანია თებელი და ნორმალური მართალა, საქართველოში ყოველ ოჯახში ეწევიან ამა თუ იმ ოჯახურ მრეწვეღობას, მაგრამ იგი სშირად იმდენად უმნიშენეღა, რომ მწარმოებელი ოჯახის საერთო მოთხოვნიღებების დასაკმაყოფიღებლად საჭირო საქონლის რაოიენობასთან შედარებით მეტად მცირე ჩანს. ოჯახებს გვერდათ, რომღებშიც შედოაებით მძღავრია ხეღოსნური წარმოება, მოიბოვება ისეთებიც, ოომღებიც ოჯახურ მრეწვეღობას მეტად შეზღულდელ ფარღლებში ეწევიან ზოგიერთი მეურნეობა ოჯახურ მრეწვეღობას ავითარებს პროდუქტების ქარბწარმოებაღე,

¹ შღრ М М а ч а б е л и, М а т е р и а л ы, ტ 5, ნაწ 1, გვ 473, 491

² შღრ. იქვე, გვ. 469—474

³ შღრ „ევერია“ 1890, № 97, 1899 № 101 С. М а ч а б е л и, Экономический быт государственных крестьян в Горниском уезде, М а т е р и а л ы, ტ 6, ნაწ. 1, გვ 236.

⁴ X В е р м и ш е в, Экономический быт государственных крестьян в Ахалцхском и Ахалкалакском уездах, М а т е р и а л ы, ტ 3, ნაწ 2, გვ 183

⁵ შღრ. К о в а л е в с к и й и И в а н ю к о в, იქვე, გვ 588 და შეზღვგ. М М а ч а б е л и, М а т е р и а л ы, ტ. 5, ნაწ 1, გვ 325—326 „ი ე რ ი ა“, 1889, № 101

ზოგი კი პიოჩით, — საკუთარი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების დონემდეც კი არა. ძველი მდგომარეობა, როდესაც ყოველი ოჯახი თავის მოთხოვნილებებს თითქმის თავისივე წარმოებით იკმაყოფილებდა, უკვე ვაქა ეს არის შედეგი იმ პოლიტიკური და მეურნეობრივი გარდაქმნებისა რომელნიც საქართველოში XIX საუკუნეში მოხდა.

ღარი ცვლილებები მოხდა რუსეთთან შეერთების პირველივე წლებში. ოუსეთისათვის საქართველო იყო ექსპანსიის პლაცდარმი კავკასიაში, რომლის მეშვეობითაც მან თანდათან დაიპყრო მეზობელი სპარსეთისა და თურქეთის პოლიტიკები მან იქ ჩააყენა დიდძალი ჯარი, თავი მოუყარა მრავალრიცხოვან ჩრთვენიკობას და თავისი საბოლოო განმტკიცებისათვის გაიღო დიდი ნივთური და ადამიანთა მსხვერპლი. ოუსეთთან შეერთებამ ქვეყანას მისცა პოლიტიკური სიმშვიდე, აღმოფხვრა ლეკი მძარცველების თარეში, დაამყარა პარადი უშიშროება და გააადვილა მიმოსვლა. ამან ხელი შეუწყო ქალაქების ზრდას სპარსელების მიერ 1795 წელს მთლიანად განადგურებული და ფერფლადქცეული თბილისი ისევ აშენდა და მის შემდეგ მთელი კავკასიის დედაქალაქად იქცა, სადაც კონცენტრირებული იყო ქვეყნის საერთო მმართველობა ვაჭრობამ და ქალაქის ხელოსნობამ იწყო სწრაფი ზოდა ვაჭრებმა დაამყარეს რეგულაუული სავაჭრო ურთიერთობა ოუსეთის ქალაქებთან; 1821 წელს მთავრობამ გამოაქვეყნა ხელსაყოელი საბაჟო ტარიფები ევროპულ საქონელზე და თბილისელი ვაჭოები 1825 წელს საქონლის შესაძენად გამოჩნდნენ ლაიფციგის ბაზრობაზეც კი¹. თუმცა ეს საბაჟო განაკვეთები გადიდებულაქნა 1832 წელს, მაგრამ 1846 წელს ისევ შემცირდა, რაც 1850 წლამდე ვაგრძელდა, როდესაც რუსეთთან ვაჭრობისათვის ხელშეწყობის მიზნით ევროპიდან იმპორტზე დაწესებული იქნა ახალი გადიდებული ბაჟები მიუხედავად იმისა, რომ ეს დადგენილება აადვილებდა რუსეთის საქონლის შეღწევას ამიერკავკასიაში, მან მაინც ვერ შეძლო შეეზღუდა დასავლეთ ევროპის საქონლის შემოზიდვა, რომელიც წლიდან წლამდე იზრდებოდა²

ქალაქების ზრდამ გაზარდა სოფლის მეურნეობის ისეთი პროდუქციის მოთხოვნა, როგორცაა ღვინო, მარცვლეული, ხორცი, სათბობი, სამშენებლო ხის მასალა და სხვ და სოფლის მოსახლეობის ფულადი შემოსავალი. ამის გამო შესაძლებელი გახდა იმ გადასახდლების ფულადი ვადასახდლებით შეცვლა, რომლებსაც ქართველი მეფეები და ეკლესია კლუხებისაგან ღებულობდნენ ნატურით და ოომელიც რუსეთის მმართვე-

¹ შტრ. Г а т а б а, იქვე, II. გვ. 209—211, I, გვ. 355 და შემდეგ.

² А. А р г у т и н с к и й - Д о л г о р у к о в, История сооружения и эксплуатации закавказской железной дороги, გვ. 664—665, 668

ლობამ გლეხების სასელქმეო გლეხებად გამოცხადების შემდეგ კონსანს უცვლელი დარჩა¹ ამ ღონისძიებით გლეხების ფულადი შექმნა-ვლი კი არ დაიწყო. ამამდ უფრო მეტად გაიზარდა მარცვლელთა და ღვინით მოვაჭრეთა მოგება. მაგრამ ეს ფაქტი საყუარდლებთა მდენად, ამდენად ამის შედეგად სოფლის მოსახლეობამ უფრო ფართოდ წარმოადგინა ხელი თავისი პროდუქტების გასაღებას, ე ი გაცვლას

ნატურალური გადასახდელების გაუქმებაზე უფრო დიდი პირობა-პირობა საოგებლობა მოუტანა ქაოთველ გლეხობას ოუსეთის დაპყრობითმა ომებმა კავკასიაში ამის გამუდმებული მოძრაობის პირობებში ჯარის საქრველისათვის მთავრობას ესაქიოებოდა დიდძალ ტრანსპორტი. რისთვისაც იყენებდნენ გლეხებს თავისი პირუტყვითა და სატრანსპორტო საშუალებებით გლეხები ობულოდნენ მცირე გასამრჯელის და მექრთამე მოხელენი სხვადასხვა ხერხით ისე ძარცვავდნენ მათ. ომ ამტების ცნობებს თითქმის არც კი დაეჭვება; მაგრამ შინც უნდა ვივარუდოთ, რომ ჯარისათვის საჭირო ტრანსპორტი დასაქმებული გლეხებისათვის. საერთოდ, მეურნეობრივად ხელსაყრელი იყო

ამასთან ერთად უნდა მოვიხსენიოთ საქართველო, როგორც სტრან-ზიტო გზა ევროპული საქონლისათვის XIX საუკუნის 20-იან წლებამდე ვაჭრობა დასავლეთ ევროპასა და სპარსეთს შორის ხოციელებოდა სმელთაშუა ზღვასა და სოიაზე გავლით, ან დროიდან კი ევროპული საქონლის ტრანსპორტი სულ უფრო ხშირად იგზავნებოდა რედუტ კალეში (სამეგრელო) და იქიდან საქართველოზე გავლით სპარსეთში მაგრამ ეს დიდხანს არ გაგრძელებულა; 1832 წლიდან მთავრობამ პოლიტიკური მოსახლეობით გააძნელა ამ გზით მიმოსვლა ოა ამის გამო კიონხანს გზა ტრაპიზონზე გადიოდა, მაგრამ 60-იანი წლების დასაწყისიდან მთავრობამ ისევ მიიღო ზომები ევროპული საქონლის ამიერკავკასიით ტრანსპორტირების გასაადვილებლად და მათი ისევ ამ გზაზე მოსახიდავად ასე იქნა შემოღებული შაჰ ზღვაზე გემების ოგულარული კომოსვლა ფოთსა და კონსტანტინოპოლს შორის, ვაუქნდა ზოგიერთი ზედმეტი საბაჟო ფორმალაბა. გაიყვანეს სოფლის შარავზა თბილისიდან ჯულფამდე, სპარსეთის საზღვარზე და ა. შ. ამ ღონისძიებების შედეგად ევროპის სატრანზიტო საქონელი სპარსეთში მიემართებოდა ისევ საქართველოზე გავლით, ვიდრე 1833 წლის 24 აპრილის დადგენილებით, ოუსეთის სასელქმეო ვაჭრობის ინტეოესების დაცვის მიზნით. მთლიანად

¹ შოი Е Бахтадзе, იქვე, გვ 34—70, 82—102

² Акты Кавказской Археологической Комиссии, ტ 5, გვ 61—62 (მოყვანილია: Бахтадзе, იქვე, გვ 50—51)

აო აიკოძალა ტოანზიტი სპაოსეთში¹. ევოპული საქონლის ტოანზიტი საქართველოზე გავლით გლეხობისათვის, ოგორც რკინიგზის გაყვანამდე, ისე ნაწილობრივ მისი გაყვანის შემდეგაც, მნიშვნელოვანი იყო იმით, რომ იგი სპარსეთის საზღვრამდე რკინიგზას ემსახუებოდა უომებით. სასაპალნე ცსენებით ან კარკაპებით მეოვე მხოვე, შავ ზღვაზე რეგულაოული ნაოსნობის დაწესებას შედეგად მოჰყვა იასავლეთ საქართველოდან სიმინდის კატანის გადიღება

1864—66 წლებში საქართველოში ანთაგისუვლდა გლეხობა და მალე, ამის შემდეგ, რაიწყო ამეოკავკასიის რკინიგზის მშენებლობა, რთელიც მოითხოვდა დიდძალ ადგილობრივ მუშახელს და ხის მასალას. თავისი საქმეანონისათვის რკინიგზა საკიოოცდა მომსახუოეთა დიდ რაოდენობას და დიდძალ საწვავ მასალას. ნათობმა, ოგოოც ორთქლმავლების საწვავმა მასალამ, რკინიგზის ხაზიდან დასავლეთ საქართველოში შემა მხოლოდ ათეული წლის წინ განდევნა² მანამდე ოკინიგზა ყოველწლიურად დიდძალ შეშას სარჩავდა და ამით მოსახლეობის მომუშავე ნაწილს უნას უხსნიდა დაქირავებული პოობისაკენ აოთა საკიოო სპეციალურად გაეგვას ხაზი იმას, რომ ოკინიგზამ თავის მხრივ დიდად შეუწყო ხელი ტრანსპორტის ძვლი სახეების და ქვეყნის ცალკეული ნაწილების დამორების აღმოფხვოს, ომ ამის შემდეგ კალაქები შედარებით უფრო სწრაფად იზრდებოდა და მზარდი ოდენობით იზიდავდა სოფლებიდან მუშახელს.

დაბოლოს, უკანასკნელ ხანს რაიწყო ზოგიოთ სამთამაინო საწაომოთა ექსპლუატაცია, გაყვანილ რქნა რკინიგზის ახალი ხაზები, დასაბამი პოცა ქარხნების აგებას

ასე მიიღო XIX საუკუნეში საქართველოს მეურნეობამ ფოომა, ომელსაც ხშიოად ფულად მეურნეობას უწოდებენ. ხელოსნობის და ვაჭრობის განვითაოება. უცხოოი საქონლის შემოტანის ზრდა, სოფლის მეურნეობის პროდუქტების გასაღების და სოფლის მოსახლეობის მიეო გარესამუშაოებისაკენ მიღებული შემოსავლის ვაფაოთობა — აი უკანასკნელი საუკუნის მთავაი მოვლენები, ომელნიც უღონენ შინამრეყველობას და ახლაც ამ მიმართულებით მოქმედებენ მოსახლეობის მყიდველობითი უნარის ზრდისა და მოწინავე ქვეყნებიდან იმპორტის ვაფართობის შედეგად გლეხი მოიხმოს მრავალ ისეთ პოოდუქტს, რომელიც მანამდე მისთვის უცნობი იყო. იზოდება და უფოო ნატიფი ხდება მოთხოვნილებები. ოომელნიც საკუთარი ოჯახოი მოეწველობის პირობებში

¹ შტრ არგუთისკიი-დოთგორაკოვ იქვე, გვ 667—67, Кавказский календарь за 1866 г გვ 180

² იქვე, გვ 488

ან მთლიანად ან სასურველი სახით ვეო დაკმაყოფილდება. გლეხის ბუ-
ჯეტში შედის ფაბრიკის და ხელოსნობის ზოგიერთი პროდუქტი მაშინაც
კი, როდესაც ამ პროდუქტები დაშვდება ოჯახურ მრეწველობაში შე-
იძლებოდა, რადგან ეს პროდუქტები უფრო შეესაბამება აოსებულ პო-
თხონილებებს. ამის გარდა, ოჯახური მრეწველობა მხოლოდ საკუთარი
მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების მიზნით მრავალ შემთხვევაში არაა
მწარმოებელთათვის ხელსაყრელი. ოაც უფრო მატულობს სოფლის
მეურნეობაში ქარბწარმოება და იზრდება ვარესამუშაოებისაგან შემო-
საგლას მიღების შესაძლებლობა, მით უფრო მეტად იზრდება საკუთა-
ოი ოჯახური მრეწველობა.

საქართველოს ზემოაღწეილიმა განვითარებამ XIX საუკუნეში აგ-
ოეთვე არაპიოდაპირ იმოქმედა ოჯახურ მრეწველობაზე და დაშლამდე
მიყვანა ძველი დიდი ოჯახი რადგან ოჯახური მრეწველობა მკიდრალაა
დაკავშირებული ოჯახის მდგომარეობასთან, ამიტომ გვინდა მისი დღე-
ვანდელი მდგომარეობის უკეთ გასარკვევად შემდგომ ორ თავში შევეხოთ
ქართულ დიდ ოჯახს და მის დაშლას

2 ქართული დიდი ოჯახი

.საქართველოში დიდი ოჯახები უძველესი დოიიდან არსებობენ
ძველი ქაოთული წყაოები გვაუწყებენ, ოომ ქართველები ორგანიზე-
ბული იყვნენ პატრიარქალურ ოჯახებად, ოომლებსაც მამასახლისები,
ე. ი. ოჯახის მამები წარმართავენენ დიდ ოჯახებად ცხოვრობდა წინათ
როგორც უმაღლესი წოღება. ისე გლეხობა ამ დიდი ოჯახების რიცხვი
დროთა განმავლობაში შემცოდა. ისე რომ, თავადაზნაურობაში ის ამ-
ჟამად სრულიად გაქრა. ვლეხობაში კი თანდათან ისპობა¹. მხოლოდ
მიმოსვლის გზებიდან დაშორებულ ადგილებში შეიძლება იპოვოთ
ისინი და კერძოდ სვანეთში, ფშავეში, კახეთ-ქიზიყსა და ქართლში

ქართული დიდი ოჯახი წაომოადგენს მრავალ აენატურ (მამის მხრივ)
ნათესავთა გაერთიანებას, ოომელნიც ერთ ან მრავალ სახლში ცხოვრო-
ბენ. მათი რაოდენობა მეოყეობს 20-დან 50-მდე, მაგრამ წინათ არაიშვია-
თად 100 სულსაც აღწევდა²

¹ Н А б а з а д з е, Семейная община в грузин (этнографическое обозрение, 1889, წიგნი III, გვ 13)

² შღრ А б а з а д з е, იქვე, გვ 14, А А р г у т и н с к и й, Экономический быт госу-
дарственных крестьян в Сигнахском уезде, в Материалах, ტ 4, ნაწ 2, გვ.
190—191. Н и к и ф о р о в, Экономический быт государственных крестьян в
Душетском уезде, в Материалах, ტ 5, ნაწ 2, გვ 25, С М а ч а б е ლ ი, Эконо-
мический быт государственных крестьян в Тифлисском уезде, в Материалах,
ტ. 5, ნაწ I, გვ 204 „კვალ“. 1900 გვ 402. А Н а х т а u s e n, Trans-
kaukasien, ტ I, გვ 130—131 G a m b a, იქვე, I, გვ. 263 М К о в а л е в с к и й,
Закон и обычай на Кавказе, ტ 2, გვ 73, 86 К о в а л е в с к и й и И в а н у
к о в. იქვე, გვ 501 ს ო ა ო ი იქვე № 72

აუმცა დიდი ოჯახი ამჟამად ალაოა ისეთივე მოავლწევიანი, ო-
კოც წინათ, მაგრამ იმდენად დიდა, რომ მოითხოვს მართვას და ხელმ-
ძღვანელ ოჯახის მასში დღესაც მისდევნ კვლ ჩვეულებას ოჯახის
მართვა და მეურნეობის წარმოთვა ორი პიოის ხელშია — ერთი მამაკა-
ცისა და ერთი ქალის, ომლებსაც სქესის კანურჩველად ირჩევს ყველა
სრულწყოვანი წევრი

მამასხლისის თანამდებობას, ჩვეულებრივ, ოჯახის უფროსი წევრე-
ბი იკავებენ, მაგრამ უმცროსი წევრების ოჩვევაც აოა გამორიცხული.
თავკაცების, ასე გვინდა ვუწოდოთ მათ შემდეგში, არჩევის დოოს უხუ-
ცესები ადგენენ ასარჩევის პირად თვისებებს, ოვგორიცაა მუყაითობა,
ყაირათიანობა, გონიოება, კეთილი გული და სხვა არც თუ მცირე როლს
ასრულებდა აგრეთვე წერა-კითხვის ცოდნა¹

უხუცესებს ირჩევენ, ჩვეულებრივ, სიცოცხლას ბოლომდე მაგრამ
თუ ისინი მოსკუებულობის გამო მეურნეობას ველარ უძლევბიან, საჭი-
რო უნარს ვეო აქტადენებენ, ან თავის მდგომარეობას ბოოტად იყენე-
ბენ. ოც მთელა ოჯახის ინტერესებს ვნებს, გადაყენებენ და მათ ადგი-
ლას აიოჩევენ ახლებს² მაგრამ სანამ ერთხელ ოჩეული უხუცესები თა-
ნამდებობაზე იმყოფებბიან, დანარჩენი წევრები მოვალენი არიან მათ მი-
მართ ვამოიჩინონ მორჩილება და პატოვისცემა ოჯახში ისინი მეტად
ფაოთო უფლებებითა და ოწმუნებულებებით არიან აღქურვილი უხუ-
ცესო მამაკაცო და უხუცეო ქალა თავიანთი მოვალეობის სფეროში ერთ-
მანეთისაგან დამოუკიდებელნი არიან; მხოლოდ მამაკაცის რწმუნებუ-
ლებანა უვოო ფაოთოა. ვიდრე ქალას დავიწყოთ პირველიოთ

უხუცესი არის. ამ სიტყვის სრული მნიშვნელობით. მთელა ოჯახის
თავკაცი ოჯახის ყველა წევრი ემორჩილება მის ავტორიტეტს იგი ანა
წილებს სამუშაოს მამაკაცთა შოოის ეოთს ანდობს პირუტყვს. სხვებს
ავზავნის ყანაში, ტყეში სამუშაოდ, ან სახლიდან შორს საშოვარზე და ა.შ.
მის ავტორიტეტს ოჯახის წევოო ემორჩილება მაშინაც კი, ოოდესაც იგი
ოჯახისაგან შორს იმყოფება, იგი რჩება ოჯახის წევრად და შეაქვს თა-
ვისი წილა ყველა მისი ხაოჯის დასაფარავად, უნაწილებს ოჯახს თავის
საშოვარს და მთელ თავის საქურნეო საქმიანობაში მუდამ ექვემდებ-
რება უხუცესის კონტოლსა და მითითებებს ოჯახში არავის არა აქვს
უფლება რაიმე იყიდოს ან გაყიდოს. თუ ამის შესახებ არ ეცოდინება უხუ-

¹ შდრ. Абадзэ, იქვე, გვ. 16—17 სკანი იქვე, № 55

² შდრ. Абадзэ, იქვე, გვ. 26 Ковалевский, იქვე, ტ. 2, გვ. 87
М. Мачабели, Материалы, ტ. 5, ნაწ. I გვ. 399

ცეს და აოივნება მისი თანხმობა¹ ოჯახის წევრებს შეუძლია, როგორც წესი, მხოლოდ მისი თანხმობით დაამყარონ სამეურნეო ურთიერთობა ეკოპირებთან თუ უსკესის გარეშე ეს მაინც მოხდა და ოჯახის ომელიმე სოულწლოვანმა წევრმა, მაგალითად, ფული ისესხა, ოჯახი კითალია სცნობს მის ძიერ ნაქისო ვალდებულებას და შესაბამის გადასადელს გადაიხდის ადვც, მაგრამ ასეთ მოქმედებას თავის მსჯავრს ოასდება ძველად უხუცესის მიერ ოჯახის ე აბი ოვნულა მართვა უვოო ძლიერი იყო, ოჯახის სხვა წევრების მეურნეობრივი დამოუკიდებლობა კი ძეტად შეზღუდული. უხუცესი ოჯახში ყველაფერს წარმართავდა. მას ყველაფერი უნდა სკონდოდა და მისი თანხმობის გარეშე თავისი საკოლესათვისაც კი არავის შეეძლო რაიმე ეყიდა ან ეჩუქებინა².

უხუცესი თვალყუოს ადევნებს წესრიგსა და ერთიანობას ოჯახში იგი უყვეტს დავას წევრთა შორის და მისი გადაწყვეტილება ყველასთვის საგაღებულაა უჩიობს შემთხვევაში (თუ რჩევამ, გაფრთხილებენა და საყვედულებმა უშედეგოდ ჩაიბა) სხუცესი მიმართავს იმის შროკლად უხუცესად დანაშაული ჩადანა ან სოფლის თემის უხუცესს, როგორც აკილობრივი ხელსუფლებას წაომომადგენელს. ურჩის დასჯა თაუნათ მავამ ეს ღონისძიება მხოლოდ იშვიათადაა საკირო, ყოველ შემთხვევაში, იმ ოჯახებში, სადაც ოჯახის წევრებს შორის ურთიერთობის მატრიარქალური ხასიათი ჯერ კიდევ არაა შეოყუელი

უხუცესი განსაკუთრებით ზრუნავს ოჯახის ვაჟებზე. იგი მიიბაოებს მათ სკოლაში, შეგირდად ვაქაოთან ან ხელოსანთან არის ისეთი ოჯახებაც, სადაც ერთდოოულად შეიძლება ძეხვდეთ სხვადასხვა ხელობის პიოებს — მჭედლებს, ხუროებს, დუოკლებს³.

უხუცესი ითვლება აგოეთვე ოჯახის წაომომადგენლად გარეურობოლოაშიც იგი ვამოდის მთელი ოჯახის სახელით სოფლის თემის წევრთა კუნახე, ადგალობრივი ხელსუფლების ოვანოსთან ურთიერთობაში, სკიერის აოდერის, ხელმეკოულებების და სხვა გაოიგებების დადენის დოოს

ოჯახში უხუცესი მამაკაცის ავტორიტეტისა და უფლებების აღნიშვნას შემდეგ აყევხოთ უხუცესი ქალის, ანუ დასასაღისის ავტორიტეტისა და უფლებების. ზემოთ ნათქვამი იყო, ომ უხუცესი ქალი ოჯახში მთელი სიკოცხლით აირჩევა, რომ ერთხელ არჩეული ქალი თავის თანამდებობას სიკოცხლის ბოლომდე ინაოჩუნებს მაგამ აქვე უნდა აღინიშნოს,

¹ შლო М а ч а б е л и М, იქვე, გვ 20 К о в а т е н с к и й, იქვე, ტ 2, გვ 80—87 А б а з а д з ე, იქვე, გვ. 21—22

² დ ხ ი ზ ა ნ ა შ ე ი ლ ი, ფშავეთი და ფშაველები, „ივეოია“ 1891, № 30, 31. კ ა ფ შ ა ე ლ ა, ფშაველა, „ივეოია“ 1886 № 34

³ შლო Д. П у р ц е л а д з ე, Г р у з ი ნ ს კ ი ე კ რ е с т ь я ნ ს კ ი ე გ რ а м о т ы, გვ. 68

⁴ შლო А б а з а д з ე, იქვე, გვ 22

რომ ფუნქციებთან ეს აქცენ უკე სხვანაირადაა. კერძოდ. მათთან ღრ-
სახლისი ერთი წლით ინიშნე ა

ფშავეში დიასახლისი, თავისი საქმიანობის მიხედვით. ამის ოჯახის
მეურნეობის წარმართველი იგი ავგაოებს სხვადასხვა ოჯახთა სამუშაოს.
მაგალითად, პუთის ცხოვრებას. სადილის მომზადებას, დასუფთავებას
და ა. შ მას აბარებენ ფქვილს. კარაქს. ყველს და სხვა საარსებო საშუა-
ლებებს იგი იცავს წესრიგს მოხმარებაში აქმევს ოჯახის წევრებს და
უმასპინძლებდა სტუმრებს წლის დამლევამდე რგი არ ჩარევს ოჯახის არც
ერთ კალს დიასახლისის საქმეებში, თუ არა მშობიარობის. ავადმყოფო-
ბისა და მათი იზრის

სეოცე მხოცი, დიასახლისი აწესრიგებს ოჯახის სხვა ქალების საქმი-
ანობას ოვგოცე უხუცესი მამაკაცი ანაწილებს სამუშაოს მამაკაცთა
შოიის. ისე უხუცესი ქალი აკეთებს ამას ქალების მიმართ მისი მითითე-
ბით ერთი მიდის მთაში, სადაც მთელი ზაფხულის განმავლობაში წველის
ძროხებსა და ცხვრებს. ამზადებს კარაქსა და ყველს, უმზადებს მწყემ.
სებს საქმელს სხვები ესმაოებთან მამ კაცებს ყანაში, განსაკუთრებით მკის
ღროს ზოგიერთი ეხმარება მამაკაცს ზამთრის საქოვებზე — დარაჯობს
ნახიის, უმზადებს საქმელს და საეითოდ უელის მას. დანარჩენი ქალები
ეწევიან ხელოსნობას რთავენ, ქსოვენ, კერავენ და ა. შ.

ყველა ეს სამუშაო ოიგის მიხედვით ეკისრება ცალკეულ ქალებს, დი-
ასახლისი იცავს წესრიგს და თვალყურს ადევნებს, რომ ყველამ შეასოუ-
ლოს დავალდებული სამუშაო თავისი სამუშაოს მიმართ ყველა ქალი თა-
ვისთავს „თანამოსაქმეს“ და თავის ცვლად საქმიანობას „ოიგითს სა-
მუშაოს“ უწოდებს. ყველა მული, ცოლისდა, ოძალი ვალდებულია შე-
ასრულოს მთელი ეს ოიგითი სამუშაოები მხოლოდ მოხუცი დედამთილი.
უშვილო ქვრივი და ქალიშვილები არიან ამ მოვალეობისაგან თავისუფა-
ლი, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ქალების ხელოსნურ სამუშაოებს.
ახალგაზრდა გოგონებს აო ირჩევენ დიასახლისებად, იმ დროს როდესაც
მოხუც სიდედას, დედამთულსა და უშუალო ქვრივ ქალს უფლება აქვთ,
მაგრამ არ არიან ვალდებული იკისრონ ეს როლი!

თანამდებობას, ჩვეულებრივ, შემოდგომაზე იკაეებს ის ქალი, ოომელ-
მაც ამწელს ზაუხელი მთაში უაჯაჯა კაოაქა და ყველის მარაკი, რომ-
ლითაც უნდა ისაზრდოოა ოჯახის მის მიეო თანამდებობრივი მოვალეო-
ბის შესრულებისას წლის განმავლობაში, მან იქ მოამზადა, და იგი არის
პასუხისმგებელი მისი რაოდენობისა და ხარისხისათვის.

აქართველოს საჯა კეთაქეპსიცი, ისე ოვგოცე უშეალებთან. დიდ

1 უკო სიზან სილი ოქო, № 3,
- ოქეე.

ოჯახებში უხუცესი ქალი აოის საოჯახო მეურნეობის მთავარი წარმშაო თველი მაგრამ მას ირჩევენ, როგორც ითქვა, არა ერთი წლით, როგორც ფშველებთან, არამედ სიცოცხლის ბოლომდე. იგი, თავის მხრივ, რიგის მიხედვით, განსაზღვრული დროით ნიშნავს სხვა ქალებს, რომელნიც მონაცვლეობით ასრულებენ საოჯახო მეურნეობაში სხვადასხვა სამუშაოს. როგორცაა საქმლის მომზადება, პურის ცხობა, დასუფთავება, სტუმრების მიღება და ა. შ. ზოგჯერ მათ მთელი ოჯახი ნიშნავს, მაგრამ შინასაოჯახო მეურნეობის მთავარი წაომმართველი ყოველთვის არის უხუცესი ქალი, რომელიც თვალყურს ადევნებს სხვა ქალების მუშაობას, აკონტროლებს საარსებო საშუალებების ხარჯვას, ზრუნავს ფრინველებისა და პატარა შინაური ცხოველების გამრავლებაზე აძლევს ოჯახის წევრ ქალებს მეურნეობრივი ხასიათის მითითებებს და განაგებს საოჯახო საღაროს¹. ოჯახის წევრ ქალებს არ შეუძლიათ რაიმე ისესხონ ან გაასესხონ, იყიდონ ან გაყიდონ, თუ ამის შესახებ არ აცნობეს უხუცეს ქალს და არ მიიღეს მისი დასტური. მიუხედავად იმისა, რომ ოჯახის ქალებს აქვთ პირადი საკუთრება. ისინი გაყიდვის შემთხვევაში მაინც ეკითხებიან უხუცეს ქალს. ისევე როგორც უხუცესი მამაკაცია მთელი ოჯახის უფროსი, ასევე უხუცესი ქალი არის ოჯახის ყველა ქალის ბატონი. ქალები დამოკიდებულნი აოიან მასზე და ვალდებული აოიან უსიტყვოდ დაემორჩილონ მას. უხუცესა ქალი წყვეტს დავას ქალებს შორის, უსაყვედურებს დამნაშავეს, შეაგულიანებს ბეჯითობისა და შრომისათვის.

მიუხედავად ორივე უხუცესის დიდი ავტორიტეტისა ოჯახში, არ შეიძლება ითქვას, რომ ისინი არიან შეუზღუდავი მზოდანებლები. უხუცესი არასოდეს არ უგულვებელყოფს ოჯახის სხვა წევრების აზოს და ყოველთვის ეთათბირება მათ ოჯახის საერთო საქმეებზე მართალია. უხუცესს შეუძლია გაატაროს თავისი აზრი და არ გაითვალისწინოს უმრავლესობის შესედლება, მაგრამ ამით შეიძლება დაირღვეს ერთიანობა და ოჯახში შეიქმნას წესრიგის დარღვევის საშიშროება. ეს აიძულებს უხუცესს გაითვალისწინოს უმრავლესობის აზრი². იგივე უნდა ითქვას უხუცესი ქალის შესახებაც მიუხედავად იმისა, რომ ოჯახის წევრ ქალების წრეში იგი ქალბატონად არის აღიარებული და მისი სმა ყოველთვის პატივსადები და მნიშვნელოვანია, იგი მაინც ითვალისწინებს ოჯახის სხვა ქალების აზრს და სურვილებს და არ ექცევა მათ დესპოტურად იგი, როგორც ითქვა, ცალკეული დანაშაულის ჩადენის დროს კმაყოფილება ვაფრთხილებით და საყვედურით. თუ ეს ზომა მეორეჯერაც ვერ აღწევს მიზანს, თუ ის გოგონაა ან მცირეწლოვანი ბიჭი, უჩივლებს მამასთან ან დედას—

¹ შდრ. А б а з а д а ე, იქვე, გვ 18.

² იქვე, გვ. 22—23.

თან, თუ გათხოვილი ქალია — ქმართან, „აო უნდა ვიფიქროთ, — ამბობს კოვალევსკი ფშავლების ოჯახის შესახებ, — რომ ოჯახის წარმართვა ორივე უხუცესის მიერ, შეუზღუდავი დესპოტიზმის ხასიათს ატარებს, უხუცესები თვითონ ითხოვენ რჩევას, მიისწრაფვიან ოჯახის წევრების, განსაკუთრებით მოხუცების, ერთიანობისკენ. საღამოს, როდესაც მთელი ოჯახი ვახშმად იყრის თავს, ორივე უხუცესი მსჯელობს ოჯახის ყველა წევრთან ერთად საოჯახო საქმეებზე. ამ მსჯელობაში მონაწილეობას ლებულობენ როგორც მამაკაცები, ისე ქალები“¹. „ფშავლის ოჯახში ზედმეტია დესპოტიზმზე ლაპარაკი“, შენიშნავს მეორე ავტორი². „ასეთი თავისუფალი ურთიერთობა ოჯახის წევრებს შორის როგორც აქ, იშვიათად თუ შეგვხვდება სადმე“

ოჯახის უხუცესები მუდამ ზრუნავენ იმაზე, რომ ოჯახის ყველა წევრი სამართლიანად ლებულობდეს ოჯახის ქონების კუთვნილ ნაწილს და რომ ერთმა არ მოიხმაროს მეორეზე მეტი. მაგალითად, წევრებისათვის რიგის მიხედვით ყიდულობენ ან ამზადებენ ტანსაცმლის ქსოვილს ვინც უკვე ერთხელ მიიღო ახალი ტანსაცმელი, უნდა დაიცადოს, ვიდრე სხვებიც მიიღებენ თითოს³.

ოჯახის ქონება წარმოადგენს საერთო საკუთრებას მამაკაცებს იარაღისა და ტანსაცმლის გარდა ოჯახში არა აქვთ კერძო საკუთრება, მთელი მათი ნაშრომ-ნაამაგარი წარმოადგენს საერთო ქონებას და ეკუთვნის ოჯახს. საკუთრების ასეთი ფორმა წარმოიშვა, რასაკვირველია, უძველეს დროში „ძველი რიგი ასრე არის“ ვკითხულობთ ვახტანგ VI სამართლის წიგნში⁴, „სანამდინ ძმანი ერთად არიან, ქირი, ლხინი, საშოვარი, უშოვარი, წანართევი თუ ნაბოძები, ნაპოენი თუ დაკარგული, რაც რამ ფერი, ყველა ერთი არის ძმურად...“

მხოლოდ ქალები წარმოადგენენ ოჯახში გამონაკლისს კერძო საკუთრების მიმართ. კაბების ვარდა მათ ეკუთვნით კიდევ განსაკუთრებული სახის კერძო საკუთრება, რომელსაც შეადგენს მათი მზითევი და რომელსაც „სათაენო“ ეწოდება. ეს, ჩვეულებრივ, არც ფული, პირუტყვი, საწოლები, ნოხები, ფარდაები, სპოლენძის კურკული და სხვა ამის მსგავსი ეს ქონება წარმოადგენს მხოლოდ და მხოლოდ ქალის საკუთრებას და იგია მისი განმკარგულებელი. ფულს იგი ვაასესხებს და სარგებლით აღიღებს თავის სათაენოს. მას შეუძლია პირუტყვი გაამრავლოს და გაყიდოს და მიღებული თანხა სათაენოს მიუმატოს. უკანასკნელ შემთხვევაში მას საკუ-

¹ შტრ. Ковалевский იქვე, ტ 2 გვ 87—88

² შტრ. М Мачабели, იქვე, ტ 5, ნაწ I, გვ. 400

³ შტრ. Абагадзе, იქვე, გვ 21

⁴ გვ. 36, § 109.

ორების უფლება მხოლოდ შემოსავლის ნახევარზე აქვს. მეორე ნახევარი კი გადადის ოჯახის საერთო საღარიბოში. რადგან გაყიდული პირუტყვის შენახვა და გამრავლება ხდებოდა ოჯახის ხარჯზე სარგებლობა, რომელსაც პირუტყვი იძლევა ოჯახში ყოფნის დროს. აგრეთვე ოჯახს ეკუთვნის ოაც შეეხება ქალის ქონების დანარჩენ ნივთებს, ისინი პირდაპირ ან აოპირდაპირ მთელი ოჯახის საოგებლობაშია ლეიბებს და საბნებს იყენებენ ოჯახის სტუმრების მიღების დროს, ქურჩქელს ხმაობენ ოჯახში და ა მ ქალს შეუძლია სათაენო ვადიდოს თაერა შრომით, თუ იო. მაგალითად, წერა კითხვის მკოდნეა. ან კარვად ოცის ეკოვა და ქალის სხვა ხელსაქმე, იგი იყვანს მეზობელი ოჯახის გოგონებს მოწაფეებად თუ ეს უკანასკნელი შემდეგში გათხოვდებთან. მასწავლებელი საქმროსაგან ლებულაბს ფულად საზოაუს. ოპელსა კ იგი თაერს სათაენოს უმატებს¹ ქალს ეკუთვნის აკუეთვე ხელსაქმის სივადასხვა პროდუქტის გაყიდვით მიღებული შემოსავალი თუ ეს პროდუქტები აღემატება ოჯახის მოთხოვნილებას ამისათვის საჭირო ნედლეულს იგი იღებს ოჯახის საერთო ქონებიდან უშავში ქალს². ოგორც ვლენებო ამბობენ, ოჯახი აქმეეს და ამიტომ მან ოჯახათვის მქადა უნდა იმუშაოს ყოველ ქალს ეკისრება მოვალეობა, მოქსოვის და შეკეოს ოჯახის წევრ-მამაკაცებისათვის ტანისამოსის ვაკევე ული რაოფენობა თუ იგი ამას შეასრულაბს და მთელი ოჯახი მისი აელსაქმის წყალობით ჩაცმულა. მას უფლება აქვს თაერის ხელსაქმის პროდუქტები სხვას მიჰყიდოს და ამ შემთხვევაში შემოსავალი მთლიანად მას ეკუთვნის³

სათაენოს ქალიშვილები ჯეო კიდევ მშობლების სასლში იზადებენ. მაგრამ ეს მხოლოდ ფშავშია მიღებული იქ ვოგონები მშობლებისაგან ლებულაბენ ოო სულ პიოუტყეს. რომელთაც ისინი მზოუნველობით უვლიან და მათ გამრავლებზე ნიადავ ფიქრობენ⁴ გარდა ამისა ფშაველი ქალიშვილების სათაენო შედგება ხელოსნობის სხვადასხვა ნაწარმისაგან. ოომელიც თითქმის მთლიანად მათ მიეოვე აოის გაკეთებული ოოდესაც ფშავში გოგონა წამოიზრდება და მისი გათხოვების დოო მოახლოვდება. მშობლები ალაო აოთმევენ მას დოოს ოჯახული საქმეების ვასაკეთებლად და შეუძლია იმუშაოს თაერის მზითევის მოსამზადებლად. მშობლებისაგან მიღებული მასალასაგან ის კეოავს პერანგებს, ტანისამოსს, ახალუხებს, თაქაბუაქს, ქსოვის ნოზებს ფარდავებს, თელავს ნაბდებს, ქეჩებს. აკეთებს სურჯივება, ქოაკა წაქეპს, კერავა ბალოშებს და სხვ. ყველა ცდარობა ოაც კეოდება უკეთ ვაკეეთოს ეს ნივთებო. რადგან მისი

¹ შლო. V G a t a t e, იქვე, გვ. 20.

² შლო M M a c h a b e l i. Материалы, ტ. 5 ნაწ I, გვ 470

³ შლო იქვე, გვ 400—401

ახელი დიდად არის დამოკიდებული იმაზე, თუ რამდენადაა იგი დახელოვნებული ოჯახურ მრეწველობაში. როდესაც ქალიშვილი დაინიშნება, იგი ლებულობს სტუმრად მოსული მეზობლისაგან სხვადასხვა საჩუქარს, რომელთაც სანაცვლოდ მან თავის მხრივ უნდა მისცეს წინდები. ეს წინდები ცხადია უნდა იყოს კარგად მოქსოვილი და ლამაზად შეღებრილი, რომ ამით მეზობლების ქება დაიმსახუროს. საქმროს ნათესაებში კულდასმით სინჯავენ საცოლის მზოივეს, ამის მიხედვით მსჯელობენ ქალიშვილების საქმისუნარიანობაზე მზოივის ნივთების ყიდვა სირცხვილად ითვლება და ფშაველების აზრით, ცხადყოფს, რომ ქალიშვილი ზარმაცია, ოჯახურ მრეწველობაში უყუკა და ოჯახის წარმართვაში გამოუხადეგარია¹.

ასეთი იღვებით და ქეგნებით ზრდიან იქ ქალიშვილებს ყოველი მათკანი ოავის მთავარ ამოცანად თვლის დახელოვნდეს ხელსაქმეში, მშობლეის სასლში ადრევე შეისწავლოს ოთევა, ქსოვილებისა და წინდების ქსოვა, კერვა და ა. შ.² მისი მთავარი მიზანია ოჯახში გამარჯედ ცენონ. შემდეგ კი — სათავნო ვაადიდოს, რის მეოხებითაც იგი თითქმის დამოუკიდებელი ხდება“ ფშავში, ისევე ოოგორც თუშეთსა და ხევისურეთში, აო არის „ქალი ან ქალიშვილი, რომელიც ოჯახში და მინდვრად მუშაობისა და ავადმყოფის მოვლისაგან თავისუფალ დროს არ ანდომებდეს აელოსნურ შრომას სპეციალური საწარმოები არც ერთ სოფელში არ არის ჩვეულებრივ ზევით სხვენზე ან საცხოვრებელი სახლის კედელთან, ფარდელში, დვამენ ხის მართე დაზგას, რომელზეც ქსოვენ მალდს, თავსლებს, ნოხებს, ფარდაგებს და სხვ ასეთი დაზგა ყოველ ოჯახს აქეს. ის იმდენად მარტივია, რომ თვითონ გლეხები ადვილზევე აკეთებენ; ყველა მისი ნაწილი საშუალოდ ღირს არა უმეტეს 3 მანეთისა. საქსოვ დაზგაზე მუშაობა არაა რთული, მაგრამ მოითხოვს დიდ ფიზიკურ ძალას, ოის გამოც მრავალი საათის განმავლობაში შეუწყვეტლივ მუშაობა შეუძლებელია. ქალი ან ქალიშვილი მხოლოდ დროადრო მიუბრუნდება მას და ყოველ 15 წუთში ტოვებს, რომ გააკეთოს სხვა ოჯახური საქმე მთელი დღის განმავლობაში სოფელში, ხან აქ, ხან იქ, ისმის დგომ-სავარცხლის ხმა; ერთგან რომ შეწყდება, მეორეგან კელავ იწყება“³

ასეთი გამუდმებული შრომით ახერხებენ ქალიშვილები და ქალები საჭირო ნივთების დამზადებას ოჯახის მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად და, გარდა ამისა, თავისი სათავნოს ვადიდებას ვათხოვების დროს ქალიშვილები ლებულობენ კიდევ დედის ქონების ნაწილს, რომლის ოდენობა უკანასკნელის ნება-სურვილზეა დამოკიდებული სათავნოს, როგორც

¹ შდრ. დ. ხიზანაშვილი, იქვე, № 25

² შდრ. М. М. А. Ч а н е л и, იქვე, გვ 471

³ შდრ. იქვე, გვ 400. 469—470

ქალის კერძო საკუთრების ხასიათი, ვლინდება იმაში, რომ ყოველი ქალი მას ახმარს თავის ბავშვებს, და არა მთელ ოჯახს, რომელიც შედგება მრავალი ძმისაგან თავისი ცოლებით და ბავშვებით

ოჯახის გაყოფის დროს მისი წევრი ქალები ლებულობენ თავის სათანოს მამაკაცთაგან მხოლოდ ოჯახის უფროსი ლებულობს განსაკუთრებულ ანაზღაურებას საერთო ქონების თავისი წილის გარდა, ეს ადათი აისახა რუსეთის კანონმდებელს. რუსეთის სამოქალაქო კოდექსის 1322-ე მუხლში ვკითხულობთ „ამიერკავკასიის გუბერნიებსა და შაჰრებში, რომლებიც საქართველოს ტერიტორიაზეა შექმნილი, ოჯახის იმ წევრს, რომელსაც მინდობილი აქვს ოჯახის საერთო ქონების წარმართვა, ეკუთვნის მის მიერ ნაწილები შრომისა და ამის შედეგად მიღებული სარგებლობის შესაბამისი საზღაური“.

3. დიდი ოჯახის დაშლა

თუ დიდი ოჯახები დღემდე უმთავრესად მხოლოდ სვანეთსა და ფშავშია შემორჩენილი, ეს უნდა მიეწეროს იმ გარემოებას, რომ მიმოსვლა ამ ადგილებში მეტად გაძნელებულია და განუვითარებელი¹. განსაზღვრული ტერიტორიის კარჩაკეტილობა, ბუნებრივია, ხელს უწყობს პატრიარქალურ ურთიერთობას ერთი და იმავე ოჯახის წევრებს შორის. რაც უფრო ნაკლებად მოიხმარება გლეხის მეურნეობაში უცხოური საქონელი და რაც უფრო ნაკლებად ლებულობენ საკუთარი შრომის პოლიტიკები და სპეციალისტები ფორმას, რაც უფრო ნაკლებად ხდება პოლიტიკების ღირებულების სუსტი შეფასება, მით უფრო ნაკლებად იღიბებს ოჯახის ცალკეულ წევრებში საკუთარი პიროვნების ღირებულების შეგნება და მით უფრო ძლიერად ვლინდება მათში ურთიერთდამოკიდებულებისა და სოლიდარობის გრძნობა ისინი აშკარად არიან ერთმანეთზე დამოკიდებული, მხოლოდ მაშინ გრძნობენ თავს მტკიცედ, როდესაც ერთად არიან და ზეჯრუნობას ერთობლივად წარმართავენ

მაგრამ დიდი ოჯახების შენარჩუნება სვანეთსა და ფშავში, ჩვენი აზრით, არ შეიძლება მიეწეროს მხოლოდ განუვითარებელ მიმოსვლას. ხეცსურეთსა და თუშეთში მიმოსვლა კიდევ უფრო გაძნელებულია და უფრო ნაკლებადაა განვითარებული², მაგრამ, მიუხედავად ამისა, იქ როგორც წესი, პატარა ოჯახებია გავრცელებული ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ამის მნიშვნელოვანი მიზეზია განსახილველი მიდამოების ტოპოგრაფია და აქ ბინადარი მოსახლეობის სამეურნეო საქმიანობის ხასიათი. სვანები, ისევე როგორც ფშაველები, ეწევიან მიწათმოქმედებას და მეცხოველეობას, და

¹ შტრ. Ковалевский и Иванюков, იქვე, გვ. 588.

² შტრ. М. Мачабели, იქვე, გვ. 325—326.

წარმოების ეს ორი დარგი თითქმის ერთნაირადაა განვითარებული, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ მეცხოველეობა სვანებთან რამდენადმე უფრო ნაკლებადაა განვითარებული, ვიდრე ფშაველებთან, მეცხოველეობისა და მიწათმოქმედების გაერთიანება ერთსა და იმავე ოჯახურ მეურნეობაში უფრო ნეტ მუშახელს მოითხოვს ამასთანავე, ამ ადგილების ტოპოგრაფიული პირობები არ ქმნიან განსაკუთრებულ დაბრკოლებას დიდი ოჯახის შესანარჩუნებლად თუმცა სვანეთი და ფშავი მთავორიანი ადგილებია. ძაგრამ იქ მაინც არის ცოტად თუ ბევრად მოზარდ-ლი პლატოები, რომლებიც დიდი ოჯახების მოავალრცისთვის მუშახელისათვის საკმარისი დაოთობია.

სვანაირადაა საქმე ღვესურეთსა და თუშეთში ამ ადგილების თავისებური მთიანი რელიეფის დასამუშავებლად ვარგისი მიწა და ნიადაგი პატარა პატარა ნაკვეთებადაა დაქუცმაცებული. ამასთანავე, ისინი ყველგან ციკაბო მალლობზეა განლაგებული, სადაც მუშაობა ხშირად მხოლოდ თოხითაა შესაძლებელი ხევსურები საძოვრებრს მზარე უფრო ნაკლებად ხელსაყრელ პირობებში არიან ვიდრე თუშები. მათ ჰყავთ უმთავრესად ძაოხები, რომლებიც იძლევიან მთავარ ვასაყიდ პროდუქტს — კარაქს. ძროხების შენახვა, არახელსაყრელი გეოგრაფიული პირობების გამო, მათთვის მხოლოდ შეზღუდულ ფარგლებშია შესაძლებელი. მეცხვარეობა მათთან კიდევ უფრო ნაკლებადაა განვითარებული და ემსახურება მხოლოდ საკუთარი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას. ხევსურები უდავოდ ქართველების უღარიბესი ტომია, ნიადაგის სრწირე და ამით განპირობებული სიღარიბე მათ აიძულებთ ხელოვნურად შეზღუდონ ოჯახში ბაშეებს ყოლა¹. ამრიგად, ხევსურეთში დიდი ოჯახებისათვის პირობები თავიდანვე არახელსაყრელი იყო. ამის გამო, ღვესურების ოჯახები მეტად მკირერიცხოვანია და ცალკეული ოჯახების ქონების გაყოფა მოწიფულა წევრების დამოუკიდებლად დასახლების მიზნით ხდება, როგორც წესი

ანალოგიური შემთხვევები თუშებთანაცაა. ეს უკანასკნელნი მწყემსობა და მრწათმოქმედებას ნაკლებად ეწევიან. ამიტომაც საკუთარი პრეტული მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად მათ არასოდეს ჰყოფნით თუშეთში მრავალი ოჯახია, რომელიც მისივეს მხოლოდ შესაქონლობას — წარმოებას, რომელიც არავითარ შემთხვევაში არ ქმნის ცალკეული ოჯახისათვის მრავალი სამუშაო ძალის გაერთიანების საჭიროებას. ამასთანავე, ამ სახის საკუთრების მოძრავი ხასიათი ულვიძებს მწარმოებელს პაროდუქციის გაყიდვის აზრს, რაც ხელშეშლულია დიდი ოჯახის არსებობისათვის.

¹ მდრ. М Мачабели, იქვე, გვ. 465.

² იქვე, გვ. 30.

მაგრამ ამჟამად ოჯახების გაყოფა სვანებსა და თუშებში აღარ წარმოადგენს რეთ იმეათ მოვლენას, როგორც ეს მოკლე ხნის წინ იყო. სულ უფრო ხშირად ხდება, რომ სვანისა და ფშავლის ოჯახის წევრები თავიანთი საცხოვრებელი ადგილის გარეთ ეძებენ დამატებით საშოვარს. ცხოვრების სხვა წესის გაცნობა, უპირველეს ყოვლისა კი თვით გარესაშოვარი, ავითარებს მათში მკაფიოდ გამოხატულ ინდივიდუალობას, რომელიც შეუთავსებელია ოჯახურ კომუნისმთან.

თუმცა ეს ტენდენცია ისე მკაფიოდ არ შედარდება მთაში მცხოვრებ ქართველებს შორის, როგორც ქვეყნის სხვა მოსახლეობაში. აქ ახალმა განვითარებამ დიდი გავლენა მოახდინა ხალხის ცხოვრების ძველ წესზე და დაშალა ოჯახის პატრიარქალური კავშირი, თუ დღეს კახეთ-ქიზიყსა და ქართლში კიდევ გვხვდება დიდი ოჯახები, ეს აიხსნება იმით, რომ იქ მიწათმოქმედება, ნიადაგის თავისებურების და გუთნის სიმძიმის გამო, მორთხოვს ადამიანთა და პირუტყვის მნიშვნელოვანი სამუშაო ძალის კავრთიანებას მიწას ხნავე 8—10 უღელი ხარ კამეჩით, ამასთანავე საჭიროა მრავალი მუშა. ამ გარემოების გამო ოჯახის წევრები, რასაკვირველია, თავს იკავებენ გაყოფისაგან.

მეორე მხრივ, იქ არსებობს ერთი ინსტიტუტი, რომელიც ამ გარემოებას მნიშვნელოვნად ამსუბუქებს. ეს არის მოავალი ადამიანისა და პირუტყვის სამუშაო ძალისა და სხვადასხვა ოჯახის მრავალი იარაღის დროებით გაერთიანება მიწის ნაკვეთის მოსახანაველ ხენის ხანგრძლივობა სხვადასხვაა. 22, 27, 30, 33 დღე და მეტაც ყოველ მონაწილეს ეყისრება თავისი შრომით, ან პირუტყვით, ან იარაღით, საერთო სამუშაოს განსახდრული ნაწილის შესრულება მაგალითად, ქართლში 30 დღის ხენის პარაუბში გაერთიანებას შეუძლია მოუხნას თითოეულ მონაწილეს სახნავი მიწა შემდეგი ზომით

- ერთი უღელი ხარის პატრონი — 1 დღითი. ი ი 10 უღელი ხარის პატრონი — 10 დღითი
- გუთნისლე დას . . . 3 დღითი
- ორ ღამის მუშაოს, თითოეულ 2 დღითი - 4 დღითი
- დღის სამ მუხრეს სენის დოს, თითოეულს 1 დღითი.
- საჭმლის მოჭრის და კვირას და უქმე დღეებში გუთნისლეის მწყემსს . . . 2 დღითი
- გუთნისლედას გუთნისათვის—სახნის-საკვეთის გარდა . 1 დღითი
- ახანის-საკვეთის პატრონი 3 დღითი
- ლეღებზე და გამბარის პატრონი 2 1/2 დღითი
- 10 წყვილი აბუერის პატრონი 1/2 დღითი

1 შტრ იქვე, გვ 474 ვეკ-ფშაველა, იქვე, № 34 Ковалевский и Иванюков, იქ-
ვა, გვ 591. ავ ვალ ი. 1889 გვ 305—306

გარდა ამისა ყოველი გაერთიანება ყოველთვის ხნავს თემის მწყემსის, მღვდლის ან თემის სხვა მოხელის მიწას 1 დღეს

სულ: 30 დღეს¹

ეს წესი საშუალებას აძლევს პატარა ოჯახებსაც, რომელთა განკარგულებაშია ადამიანთა და პირუტყვის შეზღუდული სამუშაო ძალები და რომელთაც არა აქვთ ფული, დაამუშაონ თავიანთი მიწები ეს გარემოება ხელს უწყობს იმას, რომ დიდი ოჯახების ცალკეული წევრები იჩენენ მიღრევილებას დამოუკიდებლობისადმი. გარდა ამისა, უკანასკნელ დროს შესამჩნევად გავრცელდა ევროპული გუთნები², რომლებიც თავისი სრულყოფის გამო, პირუტყვისა და ადამიანთა საკირო სამუშაო ძალას ნახევარზე მეტად ამცირებენ, რაც ხელს უწყობს აღნიშნულ მდგომარეობას

აქვე უნდა მოვიხსენიოთ ურთიერთდახმარების (ნადის) ძველთაგანვე წარმომობილი ადათი, რადგან ის სხვადასხვა მეურნეობრივი ამოცანების შესასრულებლად არ არის მნიშვნელობას მოკლებული იმ ოჯახებისათვის, რომელნიც ამისათვის მეტ სამუშაო ძალას საჭიროებენ. მართალია დღესდღეობით ის, ადრინდელთან შედარებით³, უფრო იშვიათად გვხვდება, მაგრამ დღემდე კიდევ არ არის ყველგან გამქრალი⁴.

ნაღს იწვევენ სხვადასხვა სამუშაოს შესასრულებლად, როგორიცაა ოთველი, სიმინდის თესვა, სიმინდის თონა, სიმინდის ტეხა და რჩევა-ხორბლის თესვა და მკა, ურთიერთდახმარება დაშლილი ხის სახლებს ურბით გადატანაში. მისი ხელახლა აშენება ახალი შესაკეთარის ეზოში, მთელი სასლის გადატანა ერთი ადგილიდან მეორეზე, ზოგიერთი სამეურნეო შენობის აგება და სახლების გადახურვა; დახმარებას უწევდნენ ერთმანეთს აგრეთვე ოჯახში სიკვდილის შემთხვევაში და ქორწინების დროს ჩვენ ვვინდა აქ გავაკეთოთ მოკლე შენიშვნა უკანასკნელი ხუთი შემთხვევის და, კერძოდ, პირველ რიგში მეზობლური დახმარების შესახებ, რასაც, ჩვეულებრივ, გაუწევენ სიკვდილის შემთხვევაში და ქორწინებას დროს

შესაძლებელია ურთიერთდახმარების უკანასკნელი სახის პირდაპირ ნაღისადმი მიკუთვნება საეგზეთ სწორი არ იყოს, მაგრამ უტყველად თავისი არსით მკუდრად არის მასთან დაკავშირებული. სიკვდილს შემთხვევა ოჯახის წინაშე დიდ სამეურნეო ამოცანას აყენებს. მიცვალებული დღესაც ძველი ჩვეულებასა და ადათის მიხედვით უნდა იქნეს დასაჯლავებული

¹ С М а ч а б е л и, М а т е р и а л ы, т 5, № 1, в ы 237—238

² შდრ „იკერია“, 1889, № 135, 206

³ შდრ G a m b a, იქვე, I, ვ. 281. „ს ო ფ ლ ი ს გ ა ზ ე თ ი“, 1897, № 16.

⁴ შდრ. K a r l B ü c h e r, A r b e i t u n d R h y t h m u s, გოპო. 2, ვ. 210 და 213-

და ერთ ოჯახს მარტო საკუთარი ძალით არ შეუძლია ამის შესრულება; ამისათვის ის საჭიროებს მეტ სამუშაო ძალას ეს ეხება ქორწილსაც ასეთი სამუშაო ძალა მეზობლებია, რომლებიც აუნაზღაურებლად ასრულებენ ამ სამუშაოებს. თუმცა ასეთ შემთხვევებში ისინი თვითონ მოღონ, მათ არ „საზოგენ“, რადგან ეს მათ მოუალეოდ მიაჩნიათ, მაგრამ ამით საქმის არსი ნამდვილად არ იცვლება¹

¹ ყველაფერი ეს შემდეგნაირად ხდება თუ ოჯახში ვინმე კვდება, გარდაცვლილის თანამოსახლე გვარის ოჯახის წევრები, რომელნიც ჩვეულებრივ ერთმანეთთან ახლოს ცხოვრობენ. ვალდებულნი არიან, ადათის მიხედვით, მოვიდნენ ქირისუფლების სახლში და იქ მონაწილეობა მიიღონ დასაფლავების დღეს სტუმრების მისაღებად მზადებაში. იწვრება მიწვევის შარათები, რომელნიც ეგზანება უახლოეს მეზობლებსა და ნათესავებს და აგრეთვე შორს მცხოვრებ ნათესავებსა და ნაცნობებს თუ ს.ცხოვრებელი სახლი ვერ იტყვის სტუმრებს, ეზოში აწყობენ საგანგებოდ გადახურულ სათავსოს სადაც გრძელ რიგად დგანენ მაგილებსა და გრძელ სკამებს წინათ გარდაცვლილისათვის კუბოს მუზალები ქირსუფლუს სახლში აკეთებდნენ ისინი მოჭრიდნენ ხეს ეზოში და მისგან ამზადებდნენ კუბოს ამკამად კუბოს შეუკვეთენ ღერგალს, რომელიც არის როგორც ქალაქში, ისე ყოველ დასახლებულ ადგილას ითხოვენ თევშებს, ბოთლებს, ქიქებს, ქვებებს და სხე მოაზნადებენ საქმელს, სასპელად ღვინოს, თუ კი ის ოჯახს არა აქვს— იყიდან დასაყვლეთ საქართველოში, სადაც ნაყლებად მოჰყავთ ხორბალი, დასაფლავებისათვის სპირტი პურს შეუკვეთენ ნატურებს ქალაქში ან იქვე სოფელში აღმოსავლეთ საქართველოში პირიქით, ამისათვის პურს სახლშივე მუზობელი ქალები აცხობენ გარდა ამისა, მეზობელი ქალები და გოგონები კერავენ ოჯახის წევრებისათვის ძაძებს დასაფლავების დღეს დილით ადრე კაცები და ქალები ამზადებენ საქმელს სტუმრების მომსახურებას ინაწილებენ მეზობლები ერთნი სტუმრებს ჩამოათმევენ ცხენებს, მეორენი შეიყვანენ სახლში სხვებს მოაქვს სუფრაზე საქმელი, ცვლიან თევშებს, ასხამენ ღვინოს და ა შორი ან სამი მეზობელი მიდის სასაფლაოზე საფლავის მოსამზადებლად სტუმრების რიცხვი ასეთ შემთხვევაში აღმოსავლეთ საქართველოში გაცილებით უფრო ნაკლებია, ვიდრე დასავლეთ საქართველოში აქ მათი რიცხვი ზნირად აღმუშაობა ზუთას სელს, რომლებსაც უნდა გაუძამსინძლდნენ და ამასთან კარგადაც ეს დაკავშირებულია სურსათის დიდ ხარჯვასთან და ეს მგლოვიარე ოჯახისათვის სრული მეურნეობრივი განადგურება იქნებოდა, რომ არ არსებობდეს ადათი — შეწევნა, რომლის მიხედვითაც სტუმრები მს და სმარებს უწევენ ნატურები და ფულით წინათ დახმარებს ს უწევდნენ უმეტესად ნატურით, ასლა პირიქით, პირველ ადგილს იკავებს ფული შორს მცხოვრებ ნათესავებსა და ნათესავებს მოკვით მხოლოდ ფული, ახლო მცხოვრებთ, ფულის გარდა, აგრეთვე, ღვინო და ღვინო აღმოსავლეთ საქართველოში შეწვენა ნატურით და ფულით ა.კ არსებობს და ამის გამო დასაფლავება იქ, მიუხედავად სტუმრების გაცილებით ნაკლები რაოდენობისა, ოჯახისათვის უფრო სამძიმოა და შევასმის ვალში ვარდება

ასეთივე სხის მეზობლურ დახმარებას აქვს ადგილი ოჯახში ქორწილის დროს მეზობელი ქალები ჭრან და კერავენ კაბებს პატარაქლისათვის. მამაკაცები ემსახურებიან სტუმრებს ქორწილის დღეს ამის გარდა, სტუმრები ფულით შეეწვიან ოჯახს შეწვენა როგორც სიყვდილის შემთხვევაში, ისე ქორწილის დროს, წერილობით აღინიშნება, იმისათვის რომ შესაბამისმა ოჯახმა იცოდეს, რამდენი უნდა დაუბრუნოს თავის მხრივ ასეთივე შემთხვევაში თითოეულ მაგრამ მკაცრი ყურადღება არ ექცევა იმას, რომ დაბრუნებულ უნდა იმდენი იყოს, რაც მიიღეს. ზნირად მეზობელი აძლევს მეტს, ვიდრე

ნაღში მარჯვეა უნდა ეკანობის იმით, ვისაც იწვევენ, ე. ი. „სთხოვონ“ მათ შენობების ასაგებად და სახლების დასახურავად იწვევენ, რასაკვირველია, ისეთ შეზობლებს, რომელთაც ეს საქმე უკეთ იციან. პურს ჰამენ სახლის პატრონის ოჯახში. დასაძინებლად მიღან თავიანთ სახლებში, ოადვან, როვორც წესი, იქვე მახლობლად ცხოვრობენ. ხანმოკლე სამუშაოებს, რომელნიც განსაკუთრებით დიდ სამუშაო ძალას მოითხოვენ, მაგალითად, მთელ სახლს გადატანა ერთ ადგილიდან მეორეზე, ან დიდი ქვევრების ჩაყრა მიწაში, აკეთებენ კვირას ან ბაზრობის დღეებში, როდესაც სოფლებში ბევრი სავაჭროსაგან თავისუფალია. გადასატან ანაღს ქვევრ უდებენ მოგვალ მოოებს შემდეგ ხალხ აზარმაცების დახმარებით სახლს ზევით სწევს და გადაატურებს სასურველი მიმართულებით. ყოველ აწვევას ვაისპის შეძახილები, როგორიცაა „ე-ლე-საა“, „ა-ა-აა“, რაც ყველა სამუშაო ძალის ერთდროულად გაოთიანების ნიშანია. საქუროს დამთავრებას შემდეგ სახლის პატრონი უმასპინძლებდა აამხმარებს.

უროთიერთდასმა რება აოა ყოველთვის მოავალი მუმანხელის კოოპერაცია უროთიერთდასმარებას უწევს ეოთმანეთს ცალკეული მეზობლებიც; თუ მათ სხვადასხვა დოს დამსმაოე სკოოდებათ, რადგან მათ ვული აკლიათ, ერთი უფელოუ ესმარება მეორეს, რათა შემდეგში, პოსალოდნელი სამუშაოს დროს სამაგერო დახმარება მიიღოს.

ამრიგად, ცალკეული ოჯახებია. რომლებსაც არ შეუძლიათ დამოუკიდებლად დასძლიონ ესა თუ ის მეურნეობრივი ამოცანა, არ არიან იძულებული მიმართონ დაქირავებულ მუშებს, რაც მათ გაუძნელებდა არსებობას. მათ შესაძლებლობა აქვთ, უფელოდაც, მხოლოდ საკუთარი და მეზობელთა სამუშაო ძალით, დაამუშაონ თავიანთი მიწის ნაკვეთები, აილონ მოსავალი და შეასრულონ ზოგიერთი სხვა სამუშაო მართალია, დაქირავებული შრომა სოფლადაც გამოიყენება, მაგრამ მხოლოდ შეძლებული ოჯახების მეურნეობაში. დარიბი მეურნეობები მტკიცედ იცავენ უროთიერთდასმარების წესს, რითაც ერთმანეთს უადვილებენ მეურნეობის გაძლოას ამ ადათის წყალობით პატარა მეურნეობები, რომლებიც დიდ ოჯახებს გამოეყოფიან არ არიან, ასე ვთქვათ, მარტოდმარტო. რააც ისინი მრავალწევრიანი ოჯახიდან გამოყოფის გამო კარგავენ, გარკვე-

რე მიიღო შესაბამისი ოჯახისაგან შეწევნის სახით. პირიქით, დაუბრუნებლობა, ან იმაზე ნაკლების მიცემა, რაც იყო მიღებული, არასაკადრისად ითვლება. მართალია, არის ერთი გამოწკლისი, სახელდობო, როდესაც ოჯახი სიყდილის შემთხვევაში ან ქორწილის დროს უარს ამბობს შეწევნაზე და ამას პირდაპირ გამოაცხადებს. შეცვლილი მეურნეობრივი უროთიერთობის და განათლების გავრცელების შედეგად ხშირად ხდება, რომ ცალკეული ოჯახები აღარ ღებულობენ შეწევნას, ზღუდავენ სტუმრების რიცხვს და ამით ცდილობენ შეამცირონ წინანდელი უკაირათობა

ვეული ზომით უნახლავოდებათ ნადითა და ურთიერთდახმარებით, ეს კი გარკვეულ როლს ასოულებს დიდი ოჯახების პატარა ოჯახებად დაყოფაში

რასაკვირველია, ნადი და ურთიერთდახმარება მხოლოდ უმნიშვნელოდ უწყობს ხელს ოჯახების გაყოფას. თუ კი ის გარკვეულ როლს ასრულებს, ეს ხდება იმ ახალ მეურნეობრივ ურთიერთობათა შედეგად, რომლებიც საქართველოში XIX საუკუნეში წარმოიშვა როგორც უკვე ითქვა, ქვეყნის ახალმა განვითარებამ გააფართოვა და უფრო ნატიფი გახადა ხალხის მოთხოვნებიანი, საოჯახო მეურნეობის პროდუქტების უმეტესი ნაწილი საქონლად გადაიქცა; ამ პროდუქტების გასაღების შედეგად შექმნილი მოწინავე ქვეყნების ნაწარმი, წინა პერიოდთან შედარებით, სულ უფრო დიდ ადგილს იკავებს ვლენის საოჯახო მეურნეობაში ყოველი ოჯახი და მისი ცალკეული წევრი მოწადინებულია რაც შეიძლება მეტი ზაოდნობით შეიძინოს ეს ნაწარმი, რასაც შედეგად მოჰყვა სოფლის მეურნეობის წარმოების გაფართოება გაყიდვის მიზნით. მეორე მხრივ, ვლენის ოჯახის ყველა წევრი აღარ აოის მხოლოდ და მხოლოდ სოფლის მეურნეობაში დასაქმებული გლენობის წილადან ივსება ვაჭრობისა და ხელოსნების რიგებში, რომელნიც სოფლის მეურნეობას ან სრულეობითაო ეწევიან ან მხოლოდ დროგამოშვებით უბრუნდებიან. საშუალო და უმაღლეს სასწავლებლებში გაზრდულ ვლენის შვილებს აღარ აქვთ პირდაპირი დამოკიდებულება მამის საოჯახო მეურნეობასთან. გარდა ამისა, ვლენის ოჯახის ზოგიერთი წევრი მიდის ქალაქში დაქირავებულ მუშად ან ხელზე მოსამსახურედ ქალაქურ ცხოვრებას მიჩვეული, შემდეგ სოფლის მეურნეობაში სამუშაოდ აღარ არის განწყობილი ამავე მიმართულებით მოქმედებს თხუთმეტი წლის წინათ საქართველოში შემოღებული სამხედრო სამსახური¹ მაგრამ ისინიც კი, რომლებიც, როგორც წესი, საოჯახო მეურნეობაში საქმიანობენ. ხშირად იძულებული არიან ეძიონ რაი მეოჯახოთი გარესაშოვაოი აო მოოთხოვს უფრო დაწვრილებით განმარტებას ის, რომ ამის შედეგად ოჯახის წევრებში ვითარდება ინდივიდუალისტური მიდრეკილება, რომ ვაჭარს, ხელოსანს ან გარესაშოვარზე გასულს აღარ სურს თავისი ნაშოვარი მთელ ოჯახს გაუნაწილოს, რომ იგი, შესაძლებელია, ჭერ კიდევ უცოლოა. ან მხოლოდ ერთი შვილის მამაა, მისი ძმები კი მრავალშვილანები არიან და ამის შესაბამისად ოჯახის მთელი ქონებიდან მეტ საოვებლობას ლებულობენ, რომ ამის და მრავალი სხვა გარემოების გამო ოჯახის წევრებს შორის ხშირად უნდა წარმოიშვას უსამოვნება, რაც აუცილებლად მთელი ოჯახის გაყოფას გამოიწვევს.

¹ შდრ. „ივერიია“, 1899, № 198.

გლეხებს თვითონაც ესმით, რომ ოჯახის წევრების ხშირი გაყრა და ოჯახების შემცირება არახელსაყრელ გავლენას ახდენს მათს მეურნეობაზე; ფაქტიურად დიდი ოჯახები შედარებით უკეთესად ცხოვრობენ, ვიდრე პატარა ოჯახები, მაგრამ ახალი მეურნეობრივი ურთიერთობის გავლენა იმდენად ძლიერია, რომ მარტოოდენ შეგნება მას წინააღმდეგობას ვერ გაუწევს. ამრიგად, ოჯახების გაყოფა სწრაფი ტემპით მიდის წინ საქართველოში ყველგან შესვლებით სოფლის დიდ უბნებს და მთელ სოფლებსაც კი, რომლებიც მხოლოდ ერთი და იგივე გვარის ოჯახებისაგან შედგება. ესენი არიან ოჯახები, რომლებიც დიდი ოჯახების გაყოფის შედეგად წარმოიშვნენ

პატარ-პატარა ოჯახების შექმნა. თავის მხრივ, დიდ გავლენას ახდენს ოჯახური მოეწელოებაზე ოაც უფრო მცირერიცხოვანია ოჯახი, მით უფრო ვიწროვდება მისი მრავალმხრივი წარმოება, მით უფრო იზღუდება შრომის გამოყენების საზღვრები

საოჯახო მეურნეობის წარმართვა დიასახლისს თითქმის მთელ დროს ათმეხს და მას მცირე ძალღონელა ოჩება ოჯახში ხელოვნური სამუშაო-სათვის ამის გამო მიხარდ თაობას ნ. ჟობერ შესაძლებლობა აქვს შშობ-ლიურ სახლში სათანადოდ შეისწავლოს რთვა. ქსოვა, კეოვა და ა. შ. საქართველოში ხშირად მეტად ახალგაზრდა ასაკის გოგონები თხოვდებიან. 13—14 წლის გათხოვილი ქალი იშვიათი არაა ასეთ ასაკში შშობლიურ სახლში ხელსაყრელ პირობებშიც კი ისინი ცოტა იამის შესწავლას თუ შეძლებენ თუმცა გოგონები ძველ დროშიც ასე ახალგაზრდები თხოვდებოდნენ, მაგრამ მაშინ ისინი ქმრის ოჯახებში უფრო სრულად ეუფლებოდნენ იმას, რაც შშობლიურ სახლში მხოლოდ ნაწილობრივად ჰქონდათ შესწავლილი ამჟამად. პირიქით. როდესაც ოჯახის წევრი მოწადინებულია ქორწინების შემდეგ მაშინვე გამოეყოს ოჯახს და შექმნას საკუთარი კერა. ახალგაზოდა კაცი თავისი უფრო ახალგაზრდა ცოლით, რომელიც ოჯახსო მოეწელოებაში ნაკლებადაა გაწაფული და ამის ძალიან ცოტა რამ ესმის, ხშირად სრულიად მარტოა. მაგრამ თუ გაყოფა მოკლე ხანში არ მოხდა და ახალდაქორწინებულნი იწყებენ ოჯახის სხვა წევრებთან ერთად ცხოვრებას, ახალგაზრდა ქალი ხშირად ზოგიერთ ხანგრძლივი ხასიათის ხელოვნურ სამუშაოს. რომელიც მას ჯერ კიდევ შესასწავლი აქვს, უთმობს უმთავრესად ოჯახის უფროს გამოცდილ ქალებს და შემოიფარგლება საოჯახო მეურნეობის სამუშაოების ვიწრო წრით. ის ვარემოება, რომ ახალგაზრდა ქალი აო მონაწილეობს ოჯახურ მრეწველობაში, იწყებს კონფლიქტს მასა და ოჯახის უფროს ქალებს შორის, რასაც ოჯახი ხშირად დაშლამდე მიჰყავს ამრიგად, ახალგაზრდა ქალს ოჯახიდან გამოყოფის დროს მეტად მცირე ცოდნა გაკყევა ჯელოსნობის დარგში.

მაგრამ იმ შემთხვევაშიც, როცა ვაგონა არ თხოვდება ასე ნაადრევად, იგი მშობლიურ სახლში ხელოსნობას არ ეკიდება ისე გულმოდგივნად, როგორც ეს წინათ იყო ახალმა ვითარებამ მოუხსოვრებინებდა, რომ ახლა გათხოვების დროს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ფულად მზიიერებს. თუ წინათ ქალის სამუშაოებში გაწაფულობას დიდი დაფასება ჰქონდა, როგორც ეს მთაში მცხოვრებ ქართველებშია დღესაც, ახლა საქმრო უფრო მეტ ყურადღებას აქცევს ფულს, ვიდრე საცოლის დახელოვნებას ოჯახურ მრეწველობაში ამით უკვე შეიძლება აღრიხნელი მეუღნეობის ერთი მნიშვნელოვანი სფერო

ქალთა შრომის მწარმოებლურ სფეროზე უფრო მეტად შეიზღუდა მამაკაცის შრომის მწარმოებლური სფერო განვითარება მიდის იმ მიმართულებით, რომ გლეხების დიდი მრავალეობა სულ უფრო იქცევა სოლოდ სოფლის მეურნეებად, მათი ხელოსნური საქმიანობა კი მნიშვნელოვნად იკვეცება

ოჯახური ხელოსნური წარმოებისათვის ასეთი აოახელსაყოელი პირობების მიუღწედავად, ოჯახური მრეწველობა მრავალი ქართული ოჯახისათვის წარმოადგენს მისი ერთადერთი მეურნეობის მნიშვნელოვან შემადგენელ ნაწილს¹ ზენს დროში მას, მეტ ნაკლებად მნიშვნელოვანი პოტენცილით ეწევიან

1 იმ ოჯახებში, რომლებიც თითქმის განმარტოებით, ტრანსპორტისათვის ძნელად მისაღვამ ადგილებში ცხოვრობენ;

2. იმ ოჯახებში, რომლებსაც საწარმოებელი საგნებისათვის საკუთარი ნედლეული აქვთ, არ საჭიროებენ მის ყიდვას და არც შეუძლიათ იშოვონ საზღაურით რაიმე სხვა სამუშაო: იმ ოჯახებში, რომელთაც საკმაო რაოდენობით მოეპოვებათ ნედლეული და მოთხოვნილება მისგან დამზადებულ პროდუქტებზე ხალხის ფართო წრეებში ჯერ კიდევ იერ აკმაყოფილებს ფაბრიკული ნაწარმი, წარმოიშობა ნამეტი პროდუქტი.

3. უღარიბეს ოჯახებში, რომელთაც აკლიათ სახანავ-სათესი, გარესაშოვარი და რომლებიც ამის გამო იძულებულნი აიიან მტკიცედ მისდიონ საკუთარი ხელოსნური წარმოებას და თავიანთი მოთხოვნილებები ასე თუ ისე თვითონვე დაიკმაყოფილონ².

¹ გაზეთების ცნობების მიხედვით, ბოლო დროს მშობიელობას განზრახულ აქვს მიიღოს სათანადო ზომები ოჯახური მრეწველობის აღორძინებისა და განვითარებისათვის. შტრ. „რევირა“ 1859, № 53, 61

² რამდენად დიდი შომა და შეუპოვრობა ზოგჯერ ამისათვის საჭირო, ამას გვიჩვენებს შემდეგი მაგალითი ახალციხისა და ახალქალაქის მახრების გლეხების მღვდლობის გამოკლევის ავტორი გლეხური ოჯახური მრეწველობის შესახებ შემდეგს მოგვიხრობს „თურქეთთან უკანასკნელ ომამდე ყოველ სახლში შეიძლებოდა გვენახა ორ-ორი თვითნაკეთი საქსოვი დაზგა ზოგიერთ სოფელში ყოველ სახლში 4 საქსოვი დაზ-

წემდეგ თავი ცალ-ცალკე აღწერილი ხელოსნობის პროდუქტები, რომლებიც ღვსაც იწარმოება საქართველოში საერთოდ ამ თავმა უნდა მოგცეს საქართველოში ხელოსნობის დაახლოებით სურათი

თავისთავად ვასაგებია, რომ ამ არ იყო შესაძლებელი ოჯახური მრეწველობის უკლებლად ყველა პროდუქტის აღწერა და მათი წარმოებასთან დაკავშირებული ყველა ასევე სურათი აღწერა ან აღწერაში საგნები დაყოფილა იმის მიხედვით, თუ ვის მიერაა ისინი დამზადებული საოჯახო მეურნეობაში, მამაკაცების თუ ქალების მიერ.

საერთოდ საოჯახო მეურნეობაში მამაკაცის მოსაქმეობის სფეროს მიეკუთვნება სოფლის მეურნეობა და ხელოსნობის ისეთი საგნების წარმოება, რომლებიც დიდ ძალას მოითხოვენ ან ოჯახის კარ-მიღამოს გარეთ იმყოფებიან ქალები დასაქმებული არიან საოჯახო მეურნეობით, ქსოვითა და ქსოვილების წარმოებით. გარდა ამისა, ისინი მუშაობენ ბოსტნების გაშენებაზე და ესმარებთან მამაკაცებს ვენახის მოვლაში, მონაწილეობენ მამაკაცებთან ერთად რთველსა და მარცვლეულის აღებაში.

საერთოდ ქალებს შორის სოფლად მეურნეობაში მეტად მცირეა და უმწიფრესად „ქვეყნის ადათი“ ათავისებულებს მათ ყოველგვარი მძიმე სამუშაოსაგან¹. ყოველ ქართველ გლეხი ცდილობს შეძლებისდაგვარად ააოიფოს თავის ქალიშვილებს მძიმე და ჭუჭყიანი სამუშაო. ხშირად ქორწინებაზე თანხმობის მიცემისას საცოლის მამა პირობას ართმევს თავისი ქალაქის საქმოს, რომ იგი თავის ცოლს მძიმე სამუშაოს არ დააკისრებდეს. აქედან ყურადღებას იჩენს იგი თავის ცოლის მიმართ და თუ მას დღე ვაკე უვება ან ადუკა, არ იხარებულეს მისი დახმარებით რაიმე სასოფლო-სამეურნეო ამუშაოს შესრულებასა. აქვე

გაც იყო ქსოვის აეთა გვერდებს წყალობით გლეხები აოთფერს ხოჯადნენ ტანსაცმელზე და მთლანად თვითონ იპოსებოდნენ. ბამბანოვე მუდს და სხვა ქსოვილებსაც კი, რომელთაც ტანსაცმლის სხვადასხვა ნაწილისათვის ხმარობდნენ, ოჯახში აწარმოებდნენ. ბამბის ქსოვილების საქსოვად გლეხები ყიდულობდნენ ბაზარში ბამბას, პირველად მცირე რაოდენობით, სულ 5 გირანქას ამ ბამბას გადააქციებდნენ ნართად და შემდეგ გადაცილებდნენ ბაზარში 7 1/2 გირანქა ბამბაში, ე ი ერთ გირანქა ნართში ღებულობდნენ 1 1/2 გირანქა ბამბას თუ ანთ გაცელს 5—5-ჯერ გამოიზრებდნენ და დაახლოებით 1 ფუთ ბამბას დააკრებდნენ, მამინ იწუებდნენ თავისთვის ბამბის მოსახვევების, მანდილების და სხვა საგნების ქსოვას ომე ნატურალურ მეურნეობას ძლიერი ლახვარი ჩასცა. ომის დროს ზღაპრულ შემოსავლათა პირობებში გლეხებმა ქსოვა ზედმეტად მიიჩნიეს მგრან ომი მალე დამთავრდა და საქირო გახდა კვლავ დამრუნებოდნენ მიტოვებულ საქსოვ დაზგებს

¹ A Leist, Georgien Natur, Sitten und Bewohner, გვ 69

² შტრ A. Аргутинский и, Материалы, ტ 4, ნაწ 2, გვ. 193.

³ „სასიამოვნოდ ხვდება უცხოელის გულს“. ამბოზს ლისტი (იქვე, გვ 67), სინაზე და ბატვისცემა. რომელსაც იჩენენ მამაკაცები ქალების მიმართ, და ეს ვებება არა

ქნდა დაესმინოთ, რომ ქართველი მთიელი ქალები აო საოგებლობენ მა-
შაკაცების ასეთივე ყურადღებით და მხოლონველობით ისინი მუშაობენ
თითქმის ყველა სფეროში უძღვებიან საოჯახო მეუონეობას, ამზადებენ
ტანსაცმლისათვის სხვადასხვა ქსოვილს, მწყემსავენ საქონელს, მოაქვთ
ზურგით შეშა, თივა, მარცკლეული, თახნაიან ყანას და არ გაურბიან საერ-
ოდ არავეითარ სამუშაოს!

4. ოჯახური მრეწველობის ნაწარმი

ა) მ ა მ ა კ ა ც თ ა შ რ ო მ ა

საქართველოში გლეხის მთავარ საქმიანობას, ოვგორც ითქვა, მიწათ-
მოქმედება წაოზადვენს ამის გამო სასოფლო-სამეურნეო იარაღებს და
სამეშაო სელსაწყობებს მისთვის დიდი მწმუნელობა აქვს. ისინი ხისგან
კეთდება და ამიტომ მათ ძირითადად ოჯახურ მრეწველობაში ამზადებენ.
მთაში ყოველი გლეხი თვითონ აკეთებს ხის გუთანს, კერძს, ან
უვრო მეტიც, რადგან უოემს ცკლეო გზების გამო იქ სწირად ვერ იყე-
ნებენ. მარიალებს, რაც ბარში იშვიათ შემთხვევას წარმოადვენს. ამას-
თან ერთად, ოჯახურ მრეწველობაში ყველგან აკეთებენ ხის ბარებს, ორ-
იოიებს და ფოცხებს, ტარებს სხვადასხვა ხელსაწყოსათვის — ნაჯახები-
საოვის, ბარებისათვის, ცკლებისათვის, თოხებისათვის და ა. შ., ურმის
ულლებს, ფარცხებს საქაოთველოში გლეხის ნახელავი სამუშაო ხელსა-
წყო-იარაღები შედარებით სადა და მარტივია

ხის მასალაგან ოჯახის წევრეა ავებენ ავრუთვე სხვადასხვა ს ა მ ე-
უ ო ნ ე ო ნ ა გ ე ბ ო ბ ე ბ ს, როგორეაა საქათმეებო, ბოსლები, საბ-
ძკლეო, სამზადო საბლები. სასიმინდეები (ნალეებო) ასეთი ნაგებობანი

მხოლოდ განათლებულ წოდებებს, ქართველ გლეხ ქალს მისი ტოლი მამაკაციბი უკეთ
ემკვიან. ვოლე ამვე წოდების ბევრ ქალს ვეროპის ზოვიერთ მალალცივილიზებულ
ქვეყანაში! ქაოთველი გლეხი დიდ მწმუნელობას ანიჭებს თავისი ცოლის და ქალიშვი-
ლებია ხოლმეხს და ჩაემელობას ამის სწორად შენიშნავს ა აოლუთინსკი (იქვე, გვ
193) კახელი გლეხი ქალის შესახებ „იგი ზომავე მეტად კობტადემა, უცნაური საყურე-
ბელია არაჩვეულებრივად მოოთული ქალი. ხელათმანუბით და ქოლგით, სადად ჩაემ-
ული ქმრის გვერდით“. ეს მეტად დამასიათებელია ქვეყნის მთელი გლეხობისათვის.
სხვა ავტოროს სიტყვით „გურულს ფუფუნებისადმი მილოცილება აქვს, მისი ცოლი ვე-
ოიპულად იყავს, სასლიდან ცხენით სხვანიჩრად არ გადის, თე არა ინგლისურ უნაგირ-
ზე მეურნეობის მთელი ნამეტი მილის კომფორტის საგნების შესაქნად, რაც ყოველი
გუოულის იდეალს წარმოდვენს“ (Д Н о с о в и ч, Хозяйственное положение госу-
дарственных крестьян о Озургетском уезде, Материалы I, 758).

¹ შდრ. ნ. უ რ ბ ნ ე ლ ი, ეთნოგრაფიული წერალები, „იკერია“, 1886, № 269,
1887, № 8 М а ч а б е л и, იქვე, გვ 331, 332, 334, 436. ვ ა ე ა უ შ ა ე ლ ა, იქვე,
№ 34 Н Н и к и ф о р о в, Материалы, ტ 5, ნაწ 2, გვ. 5, „იკერია“, 1886,
№ 266.

ჩელურია ან წნული უკანასკნელ შემთხვევაში მათ. გასახმობ ნაგებობათა გარდა, რომლებშიც სასურველია ჰაერის მოძრაობა, ლესავენ თიხისა და ბზის ნარევით ხურო აშენებს ასეთ ნაგებობას უფრო ხშირად ხის ფიცრებისაგან. გლეხები უპირატესად აშენებენ წნულ ნაგებობებს, რადგან ისინი ნაკლებ დახელოვნებან მოითხოვენ და მათი გაკეთება თვითონ გლეხებს შეუძლიათ დიდი ხარჯების გაუწევლად მოწნულ სამზად სახლეებს ზოგიერთი ღარიბი ოჯახი საცხოვრებლადაც იყენებს საერთოდ ხის მასალა ფართოდ გამოიყენება მეურნეობაში კილოზნები, მაქალოზები, სავარცხლები, საქსოვი დაზგები, უბრალო მაგილები და სკამები კეთდება ხისგან, რკინის დაუმატებლად, სასაპალნე პირუტყვის კეხებიც ხისგან კეთდება და ზოგიერთი მთაში მცხოვრები ხისგან კათხებსაც კი ამზადებს ხეების, განსაკუთრებით კი ცაცხვის ქერქისაგან გლეხები აკეთებენ მოგვალ ჭკუჭელს, რომელიც საოჯახო მეურნეობაში სხვადასხვა მიზანს ემსახურება. ჭკუჭელის გვერდები ხრალისაა, ძიოი კი ხისგანაა დამზადებული. ამ ჭკუჭელს სხვათაშორის იყენებენ მარცვლეულისა და ფქვილის საწყაოდ.

ჭკუჭელს და სხვადასხვა საოჯახო ნივთებს (ვარცხლებს, ჯამებს, კათხებს, თასებს, როდინებს, კოვზებს და სხვ.) თლიან ხისგან და ამისათვის იყენებენ უბრალო დანას, ან გამოჩარხავენ სახარატო ჩარხის საშუალებით. ჩარხი მარტივი კონსტრუქციისაა მამოძრავებელი ძალა წყალია, ამიტომ „სახელოსნოს“ ყოველთვის საკმაოდ სწრაფი დინების ნაკადულას ნაპირას მოაწყობენ ხოლმე. წყლის დინებას იყენებენ მარტივი ბოზბლის საშუალებით, ისევე როგორც სოფლის წისქვილებში. ნაწარმი, რომლის დაქალებათ უპირატესად ზამთარში არაან დასაქმებული, უმთავრესად გასაყრად კეთდება და საღებდა სოფლის მოსახლეობაში. ხის ჯამი ღირს 25—30 კაპკი, როდანი 15—20 კაპ., ხის თასი 3 კაპკი. მართალია, ახლა უღარიბეს ოჯახებსაც კი აქვთ საკმაოდ მრავალი მოქიქულა თევში, მაგრამ ისინი თევშების მაგიეო ხმარობენ ხის ჯამებს, განსაკუთრებით იმ შემთხვევაში, როდესაც საჭიროა საჭმლის თან წაღება მინდვრად ან ტყეში და აგრეთვე სახლში. როცა არ ჰყავთ უცხო სტუმარი და ფრთხილობენ, რომ თევშები არ ვატეხონ

წნელისაგან გლეხები წნავენ საბუღრებს, ლატებს ღომის ცეცხლზე გასაშრობად და სხვადასხვანაიო კალათებს. კალათებს წნავენ უმთავრესად წაბლისა და თხილის წნელისაგან პირველს იყენებენ უფრო მაგარი კალათების საძირად და წვერებისათვის, მეორეს, უფრო წვრილებს, გვერდების მოსაღობად წნელებს კრიან ზამთარში ალბობენ ცეცხლზე. აცლიან დანით ქერქს და მთელ სიგრძეზე ხლეჩენ ერთი წნელი-

დან ლებულობენ დაახლოებით 10—15 ტყეჩს წაბლის ტყეჩებს პიოქით, ცეცხლზე აო ალბობენ და ისე ხლეჩენ ცოტად თუ ბევრად სქელ ტყეჩებად კალათებს წნავენ ან ზამთარში, ანდა ტყეჩებს ინახავენ ზაფხულამდე და დაწვნის წინ წყალში ალბობენ. გლეხების თქმით აუე შენახულა ტყეჩე-ასისაგან დაწნული კალათები უფრო გამძლე და საიმედოა. წნავენ მხოლოდ ელით, ყოველგვარი ხელსაწყოს გარეწე. ჯერ წნავენ კალათის ძირს და შემდეგ გვერდებს სახელურებს, კალათებრს სასის მიხედვით, ან თვით ტყეჩისაგან ან დაწნული ლეწმისაგან უკეთებენ კალათებს აქეთ თავისი სპეციალური სახელი სრდიდისა და იმ მიზნის მიხედვით, რომლისათვისაცაა განკუთვნილი. მწარმოებლებს კალათები მოაქეთ ვასაყიდად განსაკუთრებით ზაფხულის ბოლოს, რადგან მოსავლის აღებას დრას მათზე მოთხოვნა უფრო დრდია ერთი კალათის ფასი შეადგენს 30—80 კაპიკს.

რადესაც ოჯახში კალათები კეთდება, ტყეში მიმდინარეობს ყავრის გახდა ყავრისთვის იყენებენ მუსსს, წიფელას და სოქს, უმთავრესად კი მუხას, რადგან მისგან დამზადებული ყავარი უფრო გამძლეა. თუ რომელიმე ოჯახში არაა საკმაოისი მუშახელი, სამუშაოს ჩასატარებლად ერთანდება რამდენიმე მეზობელი ყავარს ხდიან წლის ყოველ დროში, მგარამ საუკეთესო დრო ამ სამუშაოსათვის. გლეხების აზრით, არის ავეისტოს თვე, რადგან ამ დროს ხე უფრო თანაბრად იხდება ყავრად მოკრილ ხეს ზომიზე დამორავენ 1 მ სიგრძის ნაჭრებად, შემდეგ დააპობენ, თითოეულ ნაპობს ხლეჩენ სიგრეზე სპეციალური საყარე დანით და იღებენ 1 მ სიგრძის, 1/5 მ სიგნისა და 10 მმ სისქის ყავარს. სამ კაცს ერთ დღეში შეუძლია 500 ცალი ყავრის ახდა. სამუშაოს დამთავრებრს შემდეგ მონაწილენი იყოფენ ყავარს, რათა გამოიყენონ ან საკუთარი საკიროებისათვის ან ვასაყიდად ზოგჯერ ისინი ყავარს ერთად ყიდიან და იყოფენ ფულად ამონაგებს. 500 ცალი მუხის ყავრის ფასი 7—10 მანეთია, წიფლის—5 მანეთამდე, სოქს—5-დან 7 მანეთამდე.

ოჯახურ მრეწველობაში ხშირად ამზადებენ ავრეთვე თიხის საგნებს. თიხისაგან კეთდება ოჯახში სახმარი სხვადასხვა ზომისა და მოყვანილობის ისეთი ნივთები, როგორიცაა ქოთნები, კახები, ქილები, ჯამები, ტოჩები, ქვევრები, თასები, თონეები, კეცები, გვიმები¹, ამ საგნების დასამზადებლად იყენებენ წითელ ან მოყვითალო თიხას². ოჯახურ მრეწველობაში მეთუნეობას ეწევიან განსაკუთრებით ზაფხულში, სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოებისაგან თავისუფალ დღეებში, რადგან წლის ამ

¹ ზოგიერთი საგნის სურათებს ეპოელობთ J Mourier-თან, L'Art au Caucase, გამოშეება I

² შდრ. J. Mourier, იქვე, გვ. 10.

დროს ქოთნების გაშრობა უფრო ადვილია, ვიდრე ზამთარში. ოჯახში ამას ხშირად აკეთებენ ის წვერები, რომლებსაც ხანდაზმულობის გამო აღარ შეუძლიათ მინდვრად წარმატებით მუშაობა, თიხის კურკლის დამზადება კი ნაკლებ ღონეს მოითხოვს. მამაკაცებს ქალებიც ეხმარებიან. თიხას ამოთხრის შემდეგ ცრიან, ალბობენ ყოლი და ზელებ ხრს ჯრტებით ან ფეხით. იმისდა მიხედვით, თუ რა კუოკველი კეთდება, ზელებ სხვადასხვანაირად — სუსტად ან მაგრად, ზელის დროს თიხას უმატებენ სილის გარკვეულ რაოდენობას. თიხის მოზელის შემდეგ კურკელს აყალიბებენ საოჯახო მორგეზე, ქვევრებს კი აკეთებენ ხელით გლუვ ფიცარზე. სეელ კურკელს ამრობენ მზეზე, ცუდ ამინდში კი სამზადი სახლის სხვენზე კერის ცეცხლით კეცებს გამოწვავენ სახლში კერაზე, ყველა სხვა სახის კურკელს, პიოქით, სპეციალურად ან მრზნისათვის მოწყობილ გამოსაწვავ კურანში, ე. წ. თუნში თუნი მიწაშია ამოთხრილი და გაყოფილია ორად, ზედა ვანყოფილებაში დგას კუოკველი, ქვედაში ცეცხლი ანთა. ზედა ვანყოფილების ფსკერი დახვეტილია, რათა სიმხურვალე და ცეცხლი მისწვდეს კურკელს. თუნმა რომ სიმხურვალე შეინარჩუნოს, ხერგლს, სარდანაც შეალაგებენ კურკელს, ამოლესავენ თიხით. გამოწვა გრძელდება სამი დღე-ღამე პირველ დღეს ცეცხლს ნელა და სუსტად აღვივებენ, შემდეგ დღეებში კი, პიოქით, უფრო ძლიერად. გლუხი გამოცილიებით იცნობს ნიწნებს, რომლებიც მოასწავებენ, რომ სითბოს საჭირო გრადუსი მრწეულია. გამოწვის შემდეგ ტოვებენ თუნში, გასაცივებლად; ხოლო ქვევრებს თუნდან თბილს იღებენ შიგნით კუბარის წასასმელად, რაც (ვითომ ან მართლაც) ხელს უწყობს ღვინის კარგად შენახვას და ჭანმრთელობისათვისაც სასარგებლო უნდა იყოს¹. მართალია, გამოწვის დროს ზოგერთი კურკელი სელება, მაგრამ არც იმეინი. რომ სათქმელად ღრდეს წარშობების ასეთი მარტივი წესის პირობებში. დანზადებული კურკლის უდრდეს ნაწილს მწარმოებლები ჰყიდიან. ქოთანი ღირს 3—10 კაპ., ტოლჩა სიღრდის მიხედვით 5 კაპიკიდან 20 კაპიკამდე, გვიში 1,50—2,50 მანეთი, ქვევრი 1—10 მანეთი. აღმოსაჩნლეთ საქართველოში სპეციალისტი მექვევრეების მიერ დამზადებული ქვევრები სწორად ძლრან დრდა და ღრს 50 მანეთამდე ცალი. წინათ დასაჩნლეთ საქართველოშიც აკეთებდნენ ძლრან დიდ ქვევრებს², რადგან ღვინო უხედა იყო. უკანასკნელ ხანს ფლოქსერამ ძლიერ დააზიანა ვაზი

¹ Haxthausen, იქვე, ტ. X, გვ. 129; კუპრისაგან „ღვინოს ხელი (გემო) მიღება, მაგრამ მას მ.ლუ ეწვევიან და ჩინებულად მიჩნიათ. სეთი ღვინო არ იწვევს თავის ტიკილს, იცავს ნიკრისს ქარსაგან და მუტრნალობს მას. ნიკრისის ქარი ისეთი იმეიითი არისლ არაა, როგორც საქართველოში“

² შტრ. Chardin, იქვე, I, გვ 158—159.

და დიდი ქვევრების დამზადება ზედმეტი ვაზდა. ოჯახურ მრეწველობაში დამზადებული ქოთნები, ქილები და ტოლჩეზი იშვიათადაა მოქიქულ მონატული. მართალია, გვხვდება ძალიან ლამაზად მონატული ტოლჩეზი. რომლებიც ბუხრების, მაგიდებისა და თაროების დასამშვენებლად გამოიყენება¹, მაგრამ ოჯახურ მრეწველობაში ისინი ძალიან იშვიათად ვეო დება.

მეთუნეობასთან დაკავშირებულია ა გ უ რ ი ს ა და კ რ ა მ ი ტ ი ს წარმოება პირველისათვის იყენებენ ჩვეულებრივ თიხას, კოამიტისათვის კი უპი ოატესობას ანიჭებენ წითელ და მოყვითალო თიხას აგურსა და კრამიტს გლეხები ამზადებენ უმთავრესად სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოებისა გან თავისუფალ დროს თიხას; კრიან, ფეხთ ზელავენ და ხის ყალიბში გამოჰყავთ. აგური ოთხკუთხედიან, კრამიტს ლაოს ფორმა აქვს აკეთებენ აგრეთვე ე წ. მარსელის კოამიტის მსგავსს. ორ კაცს შეუძლია დღეში დაახლოებით 500 ცალი კრამიტი ან 1000 ცალამდე აგური გამოიყვანოს. გამოიყვანილ აგურებსა და კრამიტს ამრობენ მზეზე და შემდეგ გამოწვან ვენ ქურაში. გამოწვა გრძელდება 2—3 დღეს კრამიტსა და აგურებს ყიდიან, ჩვეულებრივ. წარმოების ადგილზე, სადაც მოდიან მყიდველები 1000 ცალი კრამიტი ღირს 15—22 მანეთი, აგურის იგივე რაოდენობა 10 მანეთამდე

ქვის დამუშავებას ოჯახო მრეწველობაში შედარებით უფოო ნაკლებად ეწევიან. მისგან აკეთებენ ყეებს, დოლაბებს, ქვევრების სახურავებს და საცხეველს, ომელშიც წმენდნენ ღომს კილისაგან სხვა სამუშაოებისაგან თავისუფალ დროს გლეხები ფეთქებადი მასალით მთებში მთას ქანებს აფეთქებენ და შემდეგ ქვის ნატეხებიდან საჭრისებით გამოკვეთავენ სასურველ საგნებს მწარმოებლებს თვითონ გააქვთ თავიანთი ნაყოზებო ვასაყიდად. ყეე ღირს 30—40 კაპიკი, ქვის საცხეველი 3—4 მანეთი, ეიოი წყვილი დოლაბი ხელსაფქვევისათვის — 80 კაპიკი გლეხებო შეკვეთით აკეთებენ ავრეთვე საფლავის ქეებს. რაც 5—10 მანეთი ღირს. დასავლეთ საქართველოში ფართოდ სალდება ყეეები, რომლებსაც ყოველი ოჯახი ყოველდღიურად ხმარობს მკვლის მოსაცობად

კირის დასაწვავად ხშირად ეათიანდება მოავალი გლეხი ამისათვის იყენებენ მთაში აფეთქებულ ან მდინარის ნაპირიდან მოტანილ ქეებს ქეებს ღებენ ორმოში ვერტიკალურად. კონუსის სახით, ქვევით დატოვენ. ბულია შემის შესაკეთებელი ხვრელი ვაწვა გრძელდება სამ დღე-ღამეს. ოაც ბევრ შემას მოიხზოს. პიოაღი მონამარებას შემდეგ დარჩენილ ზედმეტ კიოს მწარმოებლებო ყიდიან. ერთი ფუთო კირის ფასია 10—15 კაპიკი

¹ შლო Mourier, იქვე, გვ 3. 10.

გემო-კვების პროდუქტებიდან, უპიოველს ყოველსა, უნდა მოვიხსენიოთ ღვინო. მოკოუვალ ყურძენს ყრან საწნახელში, რომელსაც ნაკის ფოჩა აქვს, გაკეთებულა ხის ან ქვსაგან და დგას მარანში, სადაც ღვინოს შესანახად და დასადლებლად მიწაში ჩაფლულია ქვევრები საწნახლის სიგაძე 4—7 მეტრია, სიგანე 1—1 1/2 მეტრი მასში ჰყლებუნ ყურძენს ფეხათ, რომელსაც წინასწარ გულმოღვინედ იბანენ. დაბოლოს, დაქვლებულ ყურძენს საწნახლის ერთ კუთხეში დაფარავენ ფიცოებით, დააწყობენ ზედ მძიმე ქვებს და კიდევ ერთხელ წნებენ საწნახელს ქვევით აქვს მციოე ხერელი მოგრძო ლარით, რომლის ბოლო მიყვანილია მიწაში ჩაფლულ, წინასწარ კარგად გამორეცხილ ქვევრამდე. ყურძენს დაწნების დროს ტკბილი (ბადაგი) ლარის საშუალებით მიეღინება ქვევრში. როდესაც მისი მოცულობის 3/5 შეივსება, ლაოი გადააქვთ მეორე ქვევრში. ყურძენის მთლიანად დაწურვის შემდეგ ტკბილით სავსე ქვევრებში ჩაყრიან ჰაქის გარკვეულ რაოდენობას. ჰაქის რაოდენობა, ცხადია, დამოკიდებულია ქვევრის სიდილეზე. 46 ვედროს ტევადობის ქვევრში ყოიან 1 1/2—2 1/2 ფუთ ჰაქას, შემდეგ ყოველ ქვევრს ახუოავენ ჰვის ან ხის სახურავს — სარქველს, 20—30 სმ სიმაღლეზე აყოიან მიწას და ტკეპნიან მაგრად ფეხებით. მეორე ან მესამე დღეს ტკბილი იწყებს დღილს. ერთი კვირის განმავლობაში ქვევრს სარქველს რამდენჯერმე ახდიან, ზედაპიოზე ამოსულ ჰაქას ისევე ძირს ჩასწევენ და ამას იმეორებენ, ვიდრე მთელი ჰაქა არ დაიძირება ქვევრის ფსკერზე. წითელ ღვინოს უკვე ერთი ან ორი თვის შემდეგ გადაიღებენ, თეთრი ღვინის გადაღება ხდება მხოლოდ ოთხი თვის შემდეგ, ზოგჯერ უფრო გვიანაც. ივნისში კიდევ ერთხელ ცვლიან ქვევრს ეს საჭიროა ღვინის დასაცავად გაფუქებუსაგან, რასაც იწყევს ქვევრის ძირზე დაგროვილა თალე. ეს არის ყურძენის წბერვის სახეობა, რომელიც აღმოსავლეთ საქართველოში საყოველთაოდ არის გავრცელებული დასავლეთ საქართველოში ეს სხეანაირად ხდება, იქ ტკბილს, (ბადაგს) ადლებენ საწნახელში და რქიდან ასხამენ ქვევრებში. ზოგიერთ ადგილებში გლეხებს ხის წბერებიც აქვთ. დიდ მემამულეებთან ყურძენის წბერვის დროს იყენებენ ბევრად უფრო რაციონალურ ხერხებს

სოფლად ყოველ ოქანში ხმაოობენ ღვინის ძმალს, მას ღვაულობენ ღვინისაგან, რომელსაც უჰაქოდ ან ჰაქით მრავალი დღის განმავლობაში სითბოში ინახავენ იგი მხოლოდ საკუთარ მოთხოვნილებას ემსახურება

ჰაქას, რომელაც ქვევრებს ძიოზე ან საწნახელში რჩება, იყენებენ

¹ შტრ *Е. Б. Хтадзе*, *Хозяйственное положение государственных крестьян в Рачинском уезде*, *Материалы*, ტ 2, ნაწ 1, გვ 64

ოვის აკეთებენ აგრეთვე ქუდებსა და ტყავუჭებს (ურტკებს).

ცხვრის ტყავისაგან ოჯახში აწადენენ და ირებს აკეთებენ ხის მრგვალ რკალს და მას გადააკრავენ მაგრად დაკმულ ბეწვგადაცლილ ტყავს დაიოებს იყენებენ სხვადასხვა დღეობებსა და გართობაში ცეკვის დროს

ოჯახურ მრეწველობაში აკეთებენ აგრეთვე ტიკებს, რომლებიც ოხის, ხარის, კამეჩის ტყავისაგან მზადდება და ღვინის გადასატანად და შესანახად გამოიყენება.

სარების და კაქიჩების ტყავს კრდე ერთი გამოყენება აქვს ოჯახში. გლეხები მას წოლტებად ჰკრან და მისგან ტყავის ღვედებს გრებენ ანუ ღვედებს იყენებენ უღლის მისაბნელად ღუთნსე რმაოება მრავალ სხვა შემთხვევაშიც, სადაც საჭიროა დიდი წინააღმდეგობის მქონე ღვედები.

დაბოლოს, მსხედდგება რქოსანი პირუტყვის, უფრო იშვიათად ცხენასა და ღორის ტყავისაგან აკეთებენ ქალამებს. ქალამებს ყოველთვის იტანენ ღირსი ღვინოები, სხვები კი მხოლოდ მარდორს ან ტყეში მუშაობის დროს ერთი ხარის ტყავი ყოფნის 12—13 წყვილს ტყავს გაბნავენ გორელ ჯიხეზე და დღებენ აწადი სსლის სუნსე გასაშრომად. განშრალ ტყავს ჰკრან / აძღვნიენ ნე ად, იე იმ თოთო-უღლი ნაქერი ერთ წყვილ ქალამანს იყოს. რა აკეთებენ, ყველა ნაქერი არაა ერთი და იმავე ხარისხისა და სიდიდე, უფრო პატარას და ნაკლებხარისხისა იყენებენ ბიჭებისათვის, სკალანე ტყავსა და ნაქერი, იომლის სკალანე ჩვეულებრივ 1 არსინია (711, 19 აილმეტერი) და სიგანე 5 ვერსოკი (222 მილიმეტრი), იყდება 15—20 კმ. დ. ტყავსაგან ქალამების გასაკეთებლად ეღვნი, უმირელება ყოველსა, აცლს მას ბეწვს. ბეწვის მხარეს აყრის ნაქის და ექსის დანთ. შემდეგ ტყავს ალბობს წყალში, ჰკრის ორად და თოთეღვსაგან ანოასსს ქალამანს. ამოსხმის დროს ხმარობს ანაღვრის და მღვ., არანღვ დანას და თვით ტყავსაგან ჩანოჭრლ თანღვს ღვინებზე რეა გაღვიბული, რომ დარეგს მხოლოდ დეხის ეღვს, იოიღვს და ეგრეს; დეხის ზემო ნაწილი და უფროები რეება, ეგრედებზე მომავს ეღვს ღვინს, ღოიუე კანდრის თანებში, რომლებიც ჩანის ზენიეგ დღვს ზენო დან ზენო ეღვსა ქალამებს ეღვსები მხოლოდ სკალანე ნოქარებრისათვის აიოიღვს.

ხარის რქებისაგან აკეთებენ ყანწებს, მაღალ საღიღისოა ჯრხვის რქის ყანწები რომდესაც ხარის დაღვნიენ ან ჯრხს მოკლავნი, მათ აც-

¹ ტყავს ჰკრან დამოლტავენ და შემდეგ თოთოეღვ მოკლს დაჭრის ნკრებზე, რომელთაგანაც გამოიყენებენ თოთო წყვილი ქალამნი (მოარემნელს შენიენა).

ლან რქებს და 1/2 საათს გააჩერებენ ცხელ წყალში ან რამდენიმე წუთს ცეცხლზე, რაც აადვილებს რქის ამოწმენდას — ნუნის ამოღებას რქას საგანგებოდ წმენდენ გარედან დანით, ფართო ბოლოს სწორად გადაქ რიან და წაწვეტილ ბოლოს, ვიდრე ის ჯერ კიდევ ცხელია, მოხრიან, რომ უფრო მოხერხებულად შეიძლებოდეს მისი ხელში დაჭერა. ოჯახის ზეი. მის დროს ყანწით სვამენ ღვინოს. ზოგიერთი ყანწი ძალიან დიდია და მასში რამდენიმე ლიტრი ჩადის. წარჩინებული ოჯახების ყანწები, ჩვეულებრივ, ოქროთი, ან ყოველ შემთხვევაში ვერცხლითაა მოჭედილი; ასეთი ყანწების ერთი წყვილი ხშირად 200 მანეთზე მეტი ღირს. გლეხის ოჯახების ყანწები, რასაკვირველია, არ არის ასე მდიდრულად მოკაზმული. ოქროთი და ვერცხლით მოსაპირკეთებლად ყანწებს ოქრომკედლებს აძლევენ. მწარმოებლები ყიდიან კეთილშობილი ლითონებით მოუყარაყებელ მზა ყანწებს, ხარისხისა და სიდიდის მიხედვით, 1—6 მანეთად ცალს.

ხარისა და კამეჩის რქებს გლეხები იყენებენ აგრეთვე სასაპნებდად, ომელთაჲ ურემზე ჰკიდებენ ზემოთ აღწერილი წესით ამოწმენდილ რქაში გლეხი ასხამს გახსნილ საპონს, რითაც დრო და დრო ურმის ღერძს პოხავს.

საოჯახო მეურნეობაში მამაკაცების ხელოსნური სამკშაოს აღწერის დასასრულს მოვიხსენიოთ კიდევ სამი სამუშაო, რომელსაც ასოულებენ როგორც მამაკაცები, ისე ქალები. ეს არის კანაფის თოკის გრეხა, ბადეების ქსოვა და თაფლის სანთლების ჩამოქნა კანაფის ღეროებს დებენ წყალში და როდესაც საკმაოდ დაღებება, აძრობენ ნექას, შემდეგ უბრალო, მოკაქული სის ჯოხით მისგან გრეხენ თოკს. ერთ კაცს შეუძლია ერთ დღეში დაგრიხოს 20 მეტრი თოკი. თოკს იშვიათად ყიდიან

ბადეები იქსოვება აბრეშუმისა და სელის დართული ძაფისაგან. სამუშაო სრულდება განასკვით — სპეციალური საქსოვი ჩარხით. ბადე იყიდება 1—5 მანეთად

სანთლების ჩამოსაქნელი ცვალი მიიღება შემდეგნაირად თაფლგამოწურულ ფიჭას ჩადებენ ქვაბში, ომელშიც ცოტა წყალი ჩასხმული და ამ მასას ერთ ხანს ადულებენ კერაზე, შემდეგ წურავენ ტილოთი ან რო მელიმე სხვა თხელა ქსოვილით ტაშტში, ოიმელშიც წყალი ძიოზე გროვდება. ცვილი კი ზედაპირზე რჩება როდესაც ცვილი ცოტა ვაცივდება, მას მოტდინან, ქვაბში ჩადებენ და ისევ ცოტა წყალს დაასხამენ, რომ დნონის დროს ქვაბს არ მიეკრას ამჯეოდ მას მხოლოდ აღნობენ, რათა შემდეგ კალაპოტში მოაქციონ, რისთვისაც სპილენძის ან თითბრის ჯამს იყენებენ. თაფლის სანთლების დამზადების წესი, ომელიც მხოლოდ და მხოლოდ რელიგიურ მიზნებს ემსახურება, ძალიან მარტივია და გრძელდება სულ რამდენიმე წუთს, ერთი კვერცხის წონის ცველს ცეცხლის მანლობლად არბილებენ, თითებით ზელავენ და ამრგვალებენ დაძახული ძა-

ფის ან რომელიმე მსგავსი მასალისაგან გაკეთებული პატრუქის გარშემო, რომელიც მეორეს ორივე ხელით დაჭიმული უკავია. ასეთი სანთლების ჩამოქნა მარავად არ ხდება, ამას უშუალოდ საჭიროების დროსაკეთებენ ცვილს, რომელიც საკუთარ მოთხოვნილებას აღემატება, მწარმოებლები ყიდიან. ერთი გირვანქა ცვილი, რომელიც სამი გირვანქა ფიქისაგან მიიღება, ღირს 35—40 კაპიკი.

ბ) ქ ა ლ თ ა შ რ ო მ ა

ქალების უმთავრეს ხელოსნურ საქმიანობას ოჯახში წარმოადგენს ტ ა ნ ი ს ა მ ო ს ი ს ა თ ე ი ს ბ ა მ ბ ი ს, აბრეშუმისა და შალის ქ ს ო - ვ ი ლ ე ბ ი ს დამზადება

ბამბა ადგილობრივ მოჰყავთ. ბ ა მ ბ ი ს კურკის გამოსარჩევად ოჯახში ხმარობენ მარტივ ხის ხელსაწყოს, ე. წ. ჩიხრისს, რომელიც შედგება ორი პორიზონტალური, ერთმანეთის პარალელურად გადებული ხელით დასატრიალებელი მრგვალი რვილაკისაგან. იგი დვას იატაკზე. მასში ატარებენ გაურჩეველ (კურკიან) ბამბას, რომელიც ტრიალის დროს იხსნება და კურკა ხელსაწყოს ერთ მხარეს ეცემა, მეორე მხარეს კი ვადის მხოლოდ ბამბა. ის ოჯახები, რომლებიც ბამბის ქსოვილებს ამზადებენ, მაგრამ თვითონ არა აქვთ ნედლეული, ბამბას ყიდულობენ. კურკის გამორჩევის შემდეგ ბამბას პენტავენ საპნით მშვილდით. ისევე ორორჯ ჩვეულებრივი მშვილდი, იგი კეთდება მოლუნული წნელისაგან. მისი ბოლოები ვადაბმულია ცხერის ნაწლავისაგან დამზადებული ლართი. ცალ მხარეზე ჩაქვდილი აქვს ხის „კინთა“, რომლის საშუალებით მშვილდს გამოკრავენ, მუშაობის დროს ქალს მშვილდი მარცხენა ხელთ უჭირავს, ისე, რომ ლარი ბამბის მასას ეხება, მარჯვენა ხელში კი კინთა აქვს, რომელსაც, ჩვეულებრივ, გამოჰკრავს ხოლმე ლარს, ამის შემდეგ წარმოიშობა რხევა, რომლის მეოხებითაც ბამბის კვირტები ერთმანეთს სცილდება. ბამბას თითისტარზე ართავენ და საქსოვ დაზვანე ქსოვენ. დართული ბამბის ძაფს დაქსელავენ მიწაში ჩარკობილ ორ ჯოხზე. ჯოხებს შორის მანძილი დამოკიდებულია ქსოვილის სიგრძეზე. ქსელს ავეცავენ და ძაფებს დგიმ-სავარცხელში ვაუყრიან. დგიმ-სავარცხელში გაყრილი ძაფისთავეებს წყვილ-წყვილად შენასკვავენ ჯოხზე იმდენჯერ, რამდენი სავარცხლის თვალის გამოყენებაცაა ვათვალისწინებული ქსოვის დროს. ეს დამოკიდებულია ქსოვილის სივანეზე.

საქსოვი დაზვა ოთხკუთხაა, შედგება ორი დგიმისა და ერთი სავარცხლისაგან დგიმს აქვს ბაწრები და ყურები—ყულფები. თითოეულ ყურში ქსელს თითო ძაფი ვადის, სავარცხლის თითო თვალში ორ-ორი. ძაფების ბოლოები დამავარცხელია დაზვის წინა მხარეს რვილზე, რომელზედაც იხვევა მზა ნაქსოვი; ქსლის მეორე მხარე ვადააქვთ საქსოვ გამირ-

ზე და მაგრად აჭიმავენ და ამაგრებენ საქსოვი დაზვის ფეხზე. როგორც მარჯვენა, ისე მარცხენა მხარეზე დაზვას აქვს ორი 1/2 სიგომის ლატანი, რომლებზეც ჰორიზონტალურად მოჭედილია ერთი ლატანი მასზე მამაგრებულია ორი პატარა მოძრავი რიკი, რომელზეც მქსოველი ქალი აბამა დეკო-საფარკულას ბაწრის ბოლოებს დავის მეორე მხარედან, ქვემოთ. ბოლოებში მიმაკრებელი აქვს მარჯვენად შესყვნილი ორი კანფის ბაწარი — საფუბრები, რომელშიც მქსოველი ქალი ფეხს გაუყვას და დგომს ასწევს და დააწევს. საფუბურის დაწვევისას ერთი იჯარა წევს, ამავე დროს მეორე თავისთავად დაიწვეს და ქსელში შექცნება „ხანა“, რომელშიც მქსოველი ქალი სელათ მაქოს ატარებს და თან სავარკილათ ბეჭავს მარტალია ოჯახურ მრეწველობაში დამზადებული ბაშარის ქსოვილი რამდენადმე უფრო უხეშია, ვიდრე ფაბრიკული, მაგრამ სამაგიეროდ უფრო გამძლეა მწარმოებელი ოჯახი მეტწილად იყენებს საკეთარო მოთხოვნილებებისათვის და მხოლოდ მცირე ნაწილს ყვდის. ამ ქსოვილი ერთი აწონა 12—15 კაპიკო ღირს

გარდა ამისა, ქალები ბამბის ნართასაგან, რომელსაც ისინი, როგორც წესი, ყიდულობენ, ჩხირებით და ყანისნაღით ოჯახში ქსოვენ სარტყლებს, სფრებს, არშიებს ბალიშის პირებისათვის და ზეწრებსათვის, დაბალყუღან და მაღალყუღან წინდებს, სამუხლებს, სელათთ მანებს და სხვ საკეთარო მოთხოვნილებების გადამტეგებით დამზადებულ ზოგიერთ სავანს ისინი ყიდდნან.

აბრეშუმის ჭიის მოყვანა საქართველოში სემარად გავრცელებულია და ყოველწლიურად ფართოვდება მყოფობელებზე აბრეშუმის უდიდეს ნაწილს აბრეშუმის პარკის სახით ყიდდნან, ადვან გასაღებას დღევანდელ პარობებში ეს მათთვის უფრო ხელსაყრელია აბრეშუმის პარკის მწარმოებელი ნაწილი გააქვთ ევროპაშიც, მხოლოდ შედარებით მცირე ნაწილს ამოახვევენ სასლში აბრეშუმის პარკს ყირან ცელ წყალში, შემდეგ ყველა პარკიდან იღებენ ძაფს ერთად და ახვევენ „სამუხველზე“, რომელიც წარმოადგენს ჩანგლია ფორმის ბი ნაჭერს. მასზე დადებულა მეორე უბრალო, დაახლოებით სამი თოთას სივანის, ხის ნაჭერი ამოხვევას დროს აბრეშუმის ძაფებს ატარებენ მანგლის კბილებს შუა და ასვევენ სევით დადებული ხის ნაჭრის ორივე მხარეს, აბრეშუმის პარკის ზემო ნაწილი მდიდარია ბოქოთი, ამიტომ ამოსვევის და საწყისში მიიღება უფრო უხეში ძაფი, ამოხვევის პროცესის ბოლოს, პირიქით, ძაფი უფრო წმინდაა საუკეთესო ძაფს ღებულობენ შუაგულიდან. ამოხვეულ აბრეშუმის ძაფს აშრობენ, ძაფს სიპარის მიხედვით ახარისხებენ და შემდეგ გადაამუშავენ ქსოვილად, საკერად ძაფად და სხვადასხვა სახის პროდუქტად

აბრეშუმის სხვადასხვა ქსოვილთაგან გერნდა აიოველ რიგში მოვიხსენაოთ. შ ი დ ა რ ა რ ა (აგრეთვე თაკთაუ, ჩესუნჩად, მერდინად წოდებული), ე ი აბრეშუმა თაკთაუ, რომელსაც დაურთავი ძაფისაგან ამზადებენ ქსოვის წინ ძაფთან ათეთრებენ. გაოლა ამისა, საქსლე ძაფებს აბრეტუას კეთებენ გათეთრება სდება ქემდეგანირად: ქვაბში ყრიან უმინდა ნაკარს, ასხამენ წყალს და აღუღებენ კეოახე. ამისათვის იყენებენ ხის ვანსაკეთოვებული ჭიშების ნაცაოს. დუღილის შემდეგ ქვაბს ვადმოდ-კაჟენ ცეცხლადან და აცოვებენ. რამდენამე სნის შემდეგ ნაცარი ილექება ქვაბის ძიონე და ზევით ორება შედარებით სუფთა წყალი, რომელსაც გადაასხამენ მეორე ქვაბში და ისევ აღუღებენ ამკეზად ცხელ წყალში დე აენ ძაფს 1—2 წითით. შემდეგ უცხადენ ციერ წყალთ და სანით და ამრობენ მზეხე. ორთაც გათეთრების პროცესი დამთავრებულა. მხოლოდ ძაფის დასარბილებლად და მისთვის პეწის მისაცემად მას რამდენიმე ღამეს ტოვებენ გარეთ ცვაოში ქსელს ძაფს ამუშავებენ დანაყოლო სე-ლის მარცხლათ და მცენარით. რომელსაც „მოლოქა ეწოდება, ან პუ-რის ფქვილის ცომით ამ აპრეტოების მოზანია დემის ყურეპსა და სა-ვარცხლას თულებს შორის ძაფა გაყოს კაადეოლება და აქსანაანეე ძა-ფის გამძლეობას განმტკიცება მისაქსელს მასრაზე ახვევენ და შემდეგ იეულებზიერ წესით ქსოვენ აბრეშუმა აქსოვი დაზვა იგივეა. რაც ბამბის ქსოვალსა. მხოლოდ ძანძალა სავარცხლას კბილებს შორის უფ-ოო მცირეა, რადგან აბრეშუმის ძაფი უფოო წვრილია და ნაბი აბრეშუ-მის თათვის ნაჭერი ჩეკლებზიერად 5 1/2 მეტრის სიგზძისა და 1/2 მეტ-რი სიგზანის მასზე იზარჯება 3/4—1 3/4 ვიოვანქა ძაფი, ომლის დიერე აულებ 2—5 მანეთს შეადგენს ქალს მეუძლა აბრეშუმის ასეთი ნაჭე-ოი 3—6 დღეში დაამზადოს. ნაწარმს მწაომოებელი უფრო ხშირად ყი-დის. მისი ფასი 3—14 მანეთია.

ამზადებენ აბრეშუმის ქსოვილის სხვა სახეობასაც, რომელსაც განსა-ქტრებული სახელი — ყ ა ნ ა ო ზ ი ეწოდება.

თათისაგან განსხვავებით ძაფებს ჯერ ართავენ და შემდეგ ათეთრებენ, მაგრამ აპრეტურას არ უკეთებენ ყანაოზის ქსოვილის სიგზძე ჩეულებზ-ოივ 5—6 მეტრია და სიგანე 1/2 მეტრი. მისი დამზადების პროცესი მოით-ოვს ქალის სამი დღის მუშაობას ძაფების დამზადება—რთვა გაცილე-ბით მეტხანს გრძელდება, ქალს ამისათვის ესაჭიროება ორ კვირამდე დრო ქსოვილს ყიდიან 4—6 მანეთად

აბრეშუმის სხვა ქსოვილებისაგან მოსახსენიებელია კიდევ ს ა რ ტ ყ ე ბ ი. საორტყლებისათვის საჭირო აბრეშუმის ძაფს, როგორც მისაქ-სელს, ისე ქსელს, ჯერ დაართავენ, შემდეგ ათეთრებენ და ლეზავენ. სარტყ-ლების ქსოვილი ჭრელია, რასაც იმით აღწევენ, რომ მქსოველი ქალი ყოველთვის, როგორც კი სხვა ფერის ძაფია საჭირო, საფეიქრო მიქოში

ცვლის მასრას აბრეშუმის სარტყელს აქვს დაახლოებით 4 მ სიგრძე და 1/2 მ. სიგანე და ქალს შეუძლია დაამზადოს იგი წარმოების ყველა სტადიის გათვალისწინებით ორ კვირაში. ამაზე ჩხარება 1/2 გირვანქა აბრეშუმში, რომლის ღირებულებაა 1,50 მანეთი ასეთი ქსოვილის ნაჭერს ყოლიან 3—5 მანეთად. ამ სარტყლებს ხმარობენ სამღვდლო პირები სუტანის ქვეშ კვედა სამოსზე, ქალები მხრებზე იკეთებენ, გურიაში მაკაკები, რომელნიც ძველ გურულ ტანსაცმელში — ჩაქურაში დადიან. მას წელზე იხვევენ

აბრეშუმის ქსოვილები ძალიან ლამაზია და ძნელი დასაჭერებელია. რომ ესინი ასეთ მარტივ და უბრალო საქსოვ დაზგაზეა მოქსოვილი

აბრეშუმისაგან სახლში ქსოვენ აგრეთვე ტულის ლეჩაქებს, ცხვირსახოცებს, ბალიშის პირებს, მთლიან პერანგებს უნაკეროდ, შარფებს, ფართო ზონრებს, ყელსაბამებს. ზოგჯერ ქსოვილზე გამოჰყავთ სახეები, უაინალით ქსოვენ სხვადასხვა საგნებს, მაქმანებს. ზონრებს, წინდებს, ხელთათმანებს, ხონჯრებს, ბაღებს და სხვ ამზადებენ საკერავ ძაფებს¹. ამ ნაწარმის უმრავლესობა აკმაყოფილებს საკეთაო მოთხოვნილებებს და ესაყიდად მხოლოდ ძალიან მცირე ნაწილი გადის ოჯახში გაკეთებული აბრეშუმის ძაფი ორი სახისაა ერთს ლებულობენ ზემოაღწერილი წესით ამოხვეული აბრეშუმის ძაფის ცაოთვით, მეორეს — გახ რქილი აბრეშუმის პარკებდან, რომლებიც დანაც სთესლე პეპლები გამოსულია გახერტილ პარკებს კარგად რეცხავენ თბილ საპნიან წყალში, რის შედეგადაც ესინი ძვრდება და რზრდება. შემდეგ წეწავენ და ართავენ თითისტარზე. რადგან ძაფი, აბრეშუმის მასის არათანაბარი განაწილების გამო. ხშირად იკვანძება, საჭიროა მისი გასწორება და კვანძების მოშორება ამ მიზნით, ძაფს ორჯერ შემოახვევენ წვრილ გამხმარ ვაზის ლერწმზე ან ხის წვრილ ჯოხზე და შემდეგ სწევენ აქეთ-იქით.

საქართველოს ოჯახურ მრეწველობაში დიდი მნიშვნელობა აქვს აგრეთვე შალის ქსოვილებს. რომელიც ოჯახში მზადდება. მატყლს ჯერ რეცხავენ და ამრობენ, შემდეგ წეწავენ და ჩეჩავენ. ჩეჩვისათვის იყენებენ მარტივ საჩეჩელს. იგი შედგება, დაახლოებით 1/2 მ. სიგრძის და ხელის სიფართის სამი პატარა ფიცრისაგან, რომლებიც სამკუთხედად ისეაერთმანეთთან დაკავშირებული, რომ კვედა ფიცარი ორივე მხრიდან ხელის სიფართის მანძილზე სცილდება სამკუთხედს და ქალს შეუძლია მუშაობის დროს მას ფეხი დაადგას და მთელი საჩეჩელი მუხ

¹ შტრ. Описание кавказской сельскохозяйственной и промышленной выставки в Тифлисе в 1889 году, გამოშვება 2, გვ 54—79.

ლების შუა დაიჭიროს. სამკუთხედის თავზე ახლო-ახლო, ერთ ან ორ მწკრივად ჩასმულია რკინის კბილები, რომელთა დანიშნულებაა მატყლის გაჩეჩვა¹ საჩეჩელზე მუშაობა არაა ძნელი, მაგრამ დიდ დროს მოითხოვს და ნაკლებპროდუქტიულია. მატყლს, ისევე როგორც აბრეშუმს და ბამბას, ართავენ თითისტარზე. შალეულის ქსოვის დროს იყენებენ უფრო მსხვილკბილიან სავარცხელს, ვიდრე აბრეშუმისა და ბამბის ქსოვისას მოქსოვილ შალს თვითონ ქალები თელავენ შალს ასველებენ თბილ წყალში და ლასტზე ან ფიცარზე თელავენ ფეხით ან ხელით მოთელილ შალს კიმავეს ორი ქალი, მესამე კი მას ხელით ასწორებს და მთელი ეს პროცესი რამდენჯერმე მეორდება ამის შემდეგ შალს აწრობენ და ტყეცენ. მატყლის ქსოვილისაგან ამზადებენ მამაკაცის ზედა ტანსაცმელს (ჩოხებს), შარვლებს და ყაბალანებს შალი მამაკაცის ზედა ტანსაცმლისათვის 10 1/2—12 მ სიგრძისა და 1/3 მ. სივანისაა მას სჭირდება 6 გირვანქა მატყლი, რომლის ღირებულებაა 1,2—2,5 მანეთი შალის ქსოვა გრძელდება 4—6 დღეს. ის იყიდება, ხარისხის მიხედვით, 3—8 მანეთად და უფრო მეტად. შალს ამზადებენ თხის ბეწვისაგანაც, ეს არის ე. წ. თ ი ვ თ ი კ ი იგი ძალიან ნაზია, მაგრამ ძალიან ძვირიც ღირს².

გარდა შალის ქსოვილებისა, საოჯახო მეურნეობაში მატყლისაგან ამზადებენ ქეჩის სხვადასხვა საგნებს, როგორცაა ნაბლები, საფენები ან ფარდაგები, ქულები, ჩულები და სხვ. მ. მაჩაბელი შემდეგნაირად აგვიწერს ქეჩის საგნების წარმოებას თიანეთის მაზრაში (თბილისის გუბერნია)³. „მატყლს თელავენ ხელით ეს სამუშაო არ შეიცავს რთულ ოპერაციებს მრწაზე დებენ უზეშ ტილოს, მის ერთ ნახევარზე შლიან მატყლს ნაბდის, ქუდის და საერთოდ იმ საგნის ფორმის მიხედვით, რომლის გაკეთებაცაა გათვალისწინებული და ფარავენ მას იმავე ტილოს მეორე ნახევრით. ტილოს, რომელშიც მატყლია გახვეული, ქალები ასხურებენ ცხელ წყალს და შემდეგ თელავენ წამოკაპიწებული მკლავებით; ამასთანავე, აკეთებენ ზუსტად ისეთივე მოძრაობას, როგორც თეთრეულის ჯანდრვის (ტეკეცის) დროს: მათი შიშველი ხელები სცვლიან აქ საჩანდრავს (სატეკეცელს) და მატყლი იჯანდრება (იტეკება). თუ მოთელვის დროს შეიმჩნევა მატყლს არათანაბარი განაწილება, ტილოს მაშინვე

¹ შლრ. А Пиралов, Краткий обзор домашней промышленности на Кавказе, гв. 15—16 Хатисов, гв. 271—272

² შლრ. С Гулишамбаров, Обзор фабрик Тифлисской губернии Историко-статистическое описание промышленной деятельности Тифлисской губернии в связи с развитием домашней промышленности в ней, гв. 69; Пиралов, იქვე, გვ. 26—27.

³ შლრ. Материалы, ტ. 5, ნწ. 1, გვ. 469—470; შლრ. აგრეთვე Пиралов, იქვე, გვ. 21—23; Хатисов, იქვე, გვ. 280—282

გამოიხარა, მატყლს ააწო იებენ და რაეე აკოქელებენ რაეე პროცედურას, ვიდრე მატყლი არ გასწორდება და გამაგრდება გამაგრებულ მატყლს დებენ ცხელ საღებავში, რომელთაც ის მთელ დღეს ნელ-ნელა გამოიხარა-შება შესაღებად სმარობენ წყნოს ან მურყნის წყნს ერთი დღის დუ-ღლის შემდეგ მდღვარე წყალში ყოღნ შაბიამანს ქვაშორ-რომელსიც შეიძლება 30 ქუდამდე შეიღებოს, ერთ გიოვანქა შაბიამანს ჩაყინან. შედეგად ნაბაღს ხელმეორედ მოთელავენ აღწერლი წყნით. რის შემ-დეგაც ნაბღს ზოქოებს ცეცსლსე მოოჯავენ და ქეჩა ნაბღების, სა-ფენების, ქუდებისა და სხვა საგნებისათვის შზადაა. ნა'ადი რეაღება 5 მა-ნეთად, ქეჩები, რომლებიც ლაობი გლეხის საბღების საღენებად გამოი-ყენება, 2 მანეთად ფართოდ საღება ნაბღის ქუდებ; ვაქრებს რინი რ-ნეთში ვაქეთ. 100 ნაბღს ქუდს ფასი, რომელსეც 7 მანეთად რ-იებული 1¹, ფუთა მატყლი რა'ყება, აეადგენს 15—20 მანეთს¹

დაზოლოს აქ მოსახსენებელია ხ ა ლ ი ჩ ა ფ ა რ დ - გ ე ბ ი ს ქ ს ო -
 ვ ა . ხ ლ ი ჩ ა ხ რ ი ნ ი ა , ფ ა რ დ ა ვ ი — უ ხ ა ო ო . ხ ა ლ ი ჩ ი ს ა და ფ ა ო დ ა ვ ი ს
 საქსოვი დაზვა ზევიად უფრო მარტივია. ვიდრე ის, რომელსეც მუშავ-
 დება ზემოდასახელებული ქსოვილები ხალიჩის მოსაქსოვად ქალს ესა-
 კიოვება მთელი თვე. ხალიჩა ჩვეულებრივად აოის 2,85— 3,55 მ სიგრძი-
 სა და 1 მ სიგანეს. საქსოვი დაზვის სომარტივს მოუხელავად, მასზე მოქსო-
 ვილი ხალიჩა და ფაოდავი ხშირად მეტად ლამაზად და ოსტატურადაა
 გაკეთებული ოქა² ე მრეწველობაში დამზადებული ზემოაღნიშნული
 ნაწარმი, მისი სარისხის მიხედვით, იყიდება 7—15 მანეთად³. „ხალიჩა-
 ფარდავებს ქსოვენ საკუთარი მოსწავებისათვის და იშვიათად, ვაქირ-
 ვებისას, გასაყიდად ადგილობრივ მათი ფასი დაბალია. ეს იმით აიხს-
 ნება, რომ ისინი იყიდება უმთავოესად შემოდგომის დასაწყისშივე, ე. ი.
 გადასახადების აყოფის დროს, როდესაც გლეხი ფულს ვერ შოულობს;
 გადასახადის გასტუმრების ერთადერთი საშუალებაა საოჯახო მეურნეო-
 ბაში არსებული ოაიმე ფუფუნების სავნის გაყიდვა, რომელიც არსებობი-
 სათვის არაა აუცილებლად საჭირო. ასეთი სავანია ხალიჩა..¹

მატყლისაგან იქსოვება აგრეთვე მ ა ფ რ ა შ ე ბ ი , ხ უ რ ჭ ი ნ ე -
 ბ ი , ა ბ გ ე ბ ი . პირველს ხმარობენ სხვადასხვა ბარგის ვადატანისას.
 უკანასკნელები განკუთვნილია ხელბარგისა და უფრო პატარა ტვირთისა-
 თვის და მგზავრობის დროს მათ აკრავენ უნაგვიოზე. ისინი ძალიან გამძ-
 ლე და პრაქტიკულია. მაფრაშის ფასი 5 მანეთია, ხურჯინის 1—2 მანეთი

შ ე ს ა ლ ე ბ ა დ ა მ ე ა მ ა დ ჩვეულებრივ ხმარობენ სავაქროებში ნა-
 ყიდ მინერალურ საღებავებს, მაგრამ მცენარეული საღებავის ხმარება

¹ შღრ М Мачабели იქვე, გვ 471

² შღრ Х. Вермишев. იქვე, გვ 188

³ Описание выставки გვ. 231.

ვე, კადევი ანუ ყველაზე უფრო საღებავებისათვის გამოსაყენებელ მცენარეთა რიცხვი ძალიან დიდი და ჩვენ შეგვიძლია ამ მხოლოდ რამდენიმე დავასახელოთ მუქ შავ ფერს ღებულობენ ბროწეული-სა და კაკლს ქერქის — „წენვოს“ და რკინის ხენჯის (წიღის) ნარევისა-ცან. ქერქებს — „წენვოს“ ვასრესენ, სამკვლელოდან მრავალი რკინის ხენჯი ან ერთად ზაღებენ ქაიანში ან ქვაბში და დაასხამენ წყალს ეს ნარევი დეას რამდენიმე დღეს, შემდეგ მასში ჩაღებენ შესაღებავ ქსოვილს. ზოგიერთ მათგანში შალა შავად ღებენ ხის ფოთლებით, რომელსაც ლათინი (Pterocarya caucasica Kunth) ეწოდება ამ ნოთლებით ფარავენ მთელ შალს ორივე მხრიდან შემდეგ ქსოვილს დაასხევენ მრავალად; უბენ ქვაბში და ასხამენ წყალს; წყალს ხელა აღუღებენ კერასზე; როდესაც დელილს დაიწყებს, შალს ამოიღებენ, შემოაცლიან ჩახარბულ ფოთლებს და ადებენ ახალს, რომ ისევ ჩადონ ქვაბში გამოფიტული ფოთლების მოშორება და ახლით დაფარვა რამდენჯერავე მეორდება. შემდეგ ქსოვილს მთელი რამით ტრევიტინ წყალში, შემდეგ ასწორებენ, ამრობენ და ტუთკან ხევეტრეთაი ძალი ფეოსის მისაღებად ხმარობენ *Origanum vulgare* ს. აგრეთვე „გაეტილელ *Lebia* ს, რომელსაც თავნავე ეწოდება. ასეთი გამოამპრალი მცენარეებიდან ამზადებენ ნაყენს, რომელსაც იაქმატებენ ხილზე მერყინიდან დ მზადებულ ნაყენში. შემდეგ მიღებულ ნარევის უმატებენ რკინის სულფატს (ანუ ძალას ნ გ.) ყვითელი ფერის მისაღებად ხევეტრეთაი იყენებენ *Polygala* Art-ს და შაბს. საყვარელ წითელ სავლებავს იღებენ ენდროსაგან. მიღებული ფერი უმრავლეს შემთხვევაში გადადის მიხაკისფერში და მღვრიე ჩანს, მაგრამ თვალისათვის მეტად სასაამოვნოა მეტი ყურადღებით ვაკეთებულ უფრო სხივანაა. მუქი ალუბლასფერი, რომელსაც ვადამწვარი მიწისფერი ვადაპკარას¹ მუქ წითლად შესაღებად ხმარობენ მუხის და კაკლის ხის ქერქის ნაააოშს კოვლია წითელი ფეოსის საღებავს იძლევა მურყნის (თხმელის), ძენწის და ვაშლის ხის ქერქები, რომელთაც ერთად ხელა აღუღებენ ღია ღია მუქ ლურჯ საღებავად ხმარობენ ინდიგოს, რომელსაც მიიღება მცენარე *Indigofera isatis*-გან, იგი საქართველოში არ მოჰყავთ, არამედ შემოაქვთ ინდოეთიდან ინგლისის გავლით² თვითნაკეთ და ნაყიდ ქსოვილს სახლში ქალები ვრიან და ოჯახის წევრთათვის ტანსაცმელს კერავენ.

ლერწმისმაგვარი მცენარისგან, რომელსაც კოლოფა ან კილი ეწოდება, ქალები ამზადებენ კილობებს. დასავლეთ საქართველოში ამ საქმიანობას ქალებთან ერთად მამაკაცებიც ეწევიან მათი დამზადება ხდება საქსოვი დაზვისმაგვარ მოწყობილობაზე — „ყდაზე“ მამაკაცს ან ქალს

¹ Г. Раде. Хевсуры и их страна, გვ. 122—123

² შტრ გულიშამბაოვ, იქვე, გვ 92—93, აგრეთვე Пиралов, იქვე, გვ. 17—19; Хатисов, იქვე, გვ 275—277

შეუძლია დღეში 2—3 კილობი მოქსოვის კილობი ჩვეულებრივ 2 1/2—3 მ სიგრძის და 1 მ სივანისა და იყიდება 15—25 კაპიკად აღმოსავლეთ საქართველოში კილობების ქსოვა სხვანაირად ხდება ქალები მას ხელთ ქსოვენ და ამისათვის რაიმე ხელსაწყოს ან მოწყობილობას არ იყენებენ „ქილს“. ამრობენ და ატარებენ ცხელი წყლის ორთქელში ამით ის ობულობს კანაფის ბაწრის თითქმის ყველა თვისებას. ამ მომზადების შემდეგ მისგან გრებენ საკირო სიგრძის და სივანის თოქს, რომლისგანაც ქსოვენ კილობებს ერთ ქალს შეუძლია 12 ფუტის სიგრძის კილობის დამზადება 5 დღეში კილობები ვაერცვლებულია განსაკუთრებით დაოიბი გლეხების ოჯახებში, სადაც ისინი ქეჩის საფენებისა და ფაოდაების მაგივრობას სწევენ¹.

კილობთან დაკავშირებით უნდა მოვიხსენიოთ ჩ ა ლ ი ს ქ უ დ ე ბ ი ს წ ა რ მ ო ე ბ ა, რომელთაც ხორბლის, ქერისა და ჭვავის ჩალისაგან ამზადებენ წველიდან (ღეროდან) ამოჭრიან მუხლებს, წველს გააცლიან კანს და ხელთ წნავენ თითის სიფართის ზონრებს ამისათვის საკიროთა ერთად დაიწნას დაახლოებით 7 წველი ზონრები 8 1/2 12 მ სიგრძისაა, რაც ერთ ქუცს ყოფნის შემდეგ ზონარს აუთოებენ და მისგან კერავენ ქულს. ქულებს აკეთებენ ქილისაგან, მაგრამ მათ კი აო კერავენ, არამედ ქილის ლორწებს მიჯრით მიაწყობენ ერთმანეთზე და ამავრებენ ძაფის ნასკვებით ვინაიდან ეს სამუშაო ნაკლებნაყოფიერია, ამიტომ ქილის ქულებს მცირე ოპოლინობით აკეთებენ ქულების მყიდველია უმთავრესად სოფლის მოსახლეობა ჩალის ქულის ფასი 15—25 კაპიკია

ცხენის ძუისაგან ქალები აკეთებენ ს ა ც რ ე ბ ს. დაახლოებით ძუის 15 წვერს ერთი მხრიდან შეკრავენ და ღებენ გაპობილ ჯოხში, რომელიც დაახლოებით 1 მ სიგრძისაა შემდეგ ძუის ბოლოებს მაგრად შეკრავენ ბაწრით, რომ ძუის კონები ნაპობიდან არ ამოვარდეს. ჯოხს ამავრებენ საქსოვი მოწყობილობის წინ დაყენებულ რეილზე შემდეგ ძუას ატარებენ დეიმ-სავაოცხელში, ღებენ მეორე გაპობილ ჯოხში და ამავრებენ ამით დაქედილი ძუა მზადაა საქსოვად მისაქსელის ყოველ წვერს სღებენ მაქოში, რომელსაც ქსოვის დროს ქსელში ატარებენ საცრების საქსოვი მოწყობილობა ბევრად უფრო მარტივია, ვიდრე ჩვეულებრივი საქსოვი დაზა. ერთ ქალს შეუძლია დღეში მოქსოვის ორი საცერი. საცერის კარბისათვის, რომელსაც მამაკაცები ამზადებენ, გამოიყენება ცაცხვის ყავარი, რომელსაც ამრგვალებენ და აკერებენ მოქსოვილ ძირს. ასეთი საცერის ყიდვა შეიძლება 25—30 კაპიკად

ოჯახურ მრეწველობაში ამზადებენ აგრეთვე ს ა პ ო ნ ს ვ ა რ ც ლ ბ ე დ ვ ა მ ე ნ კ ა ლ ა თ ს ნ ა ც რ ი თ ა და კ ი რ ი თ და თანდათანობით ასხამენ ცხელ წყალს. კალათიდან ნაწური წყალი — ნაცარწმენდილი ჩადის ვარცლში.

¹ X В е р м и ш е в, იქვე, გვ 189.

შემდეგ ქვაბში ჩაყრიან გადაუღნობ ქონს და მარილს, უმატებენ პოტაშის (კალაქვის) ხსნარს და ხარშავენ, ვიდრე ეს მასა ფაფხასით არ გასქელდება. შემდეგ ამ მასას აციეებენ და ნაქრებად ქრიან. საპონს აკეთებენ აკეთებულ გადაუღნობი ქონისა და პოტაშისაგან (კალაქვისაგან) კიონისა და მარილის დაუმატებლად. ოჯახურ მრეწველობაში საპონი კეთდება მხოლოდ და მხოლოდ საკუთარი მოთხოვნილებებისათვის.

ოჯახური მრეწველობისათვის არც კოსმეტიკური საშუალებების წარმოებაა უცხო, ქალები თვითონ აკეთებენ თეთრ უმარილს კერაზე კალას ადნობენ რკინის კოვზში. ასხამენ სპილენძის ან ქვის ჯამში და ამ პროცედურას მოავალგზის იმეორებენ. შემდეგ ასევე ადნობენ ტყვიას. კალასთან ერთად ათავსებენ ახალ უხმაო ქოთანში და უმატებენ ვერცხლისწყალს, თხის ქონს, დარჩეულ ნუშს და ნიგოზს, და რამდენიმე ცალ კვერცხს ქოთანს აფარებენ ქვის ჯამს და დგამენ ცეცხლზე საწვავად იყენებენ ხის განსაკუთრებულ ჯიშებს. ხარშვის დროს ამ მასას დრო დადრო მოურევინ რკინის კოვზით, ვიდრე ის ფხვნილად არ იქცევა, შემდეგ ქოთანს ვადმოდგამენ ცეცხლიდან და 24 საათით ტოვებენ კერასთან. ამის შემდეგ უმარილი მზადაა. ზოგჯერ უმარილს აკეთებენ მხოლოდ ვერცხლისწყლისა და გოგირდმეჯავასგან. ამ ორ ნივთიერებას ათავსებენ ქიქაში და ახურავენ თევზს. დროდადრო მოურევინ ხხირით, შემდეგ ასხამენ თბილ მარილხსნარს; რამდენიმე წუთის შემდეგ ქიქის ფსკერზე დაილექება თეთრი ფხვნილი, ზედაპირზე კი მღვრიე სითხე მოექცევა მას გადაღვრიან და ქიქაში დაოჩენილ ფხვნილს ისევ მარილის ხსნარს დაასხამენ, ვიდრე გოგირდმეჯავა არ განეიტრალდება. ამ წესით მიღებული უმარილი სუფთა ფერისაა იმ უმარილს, რომელიც აღემატება საკუთარ მოთხოვნილებას, ქალები მცირე დოზებზე, კოვზით ყიდნიან. ერთი სავსე ჩაის კოვზი უმარილი ღირს 5—10 კაპიკი ზოგჯერ რამდენიმე მეზობელი ქალი შეერთდება, საზიაროდ ყიდულობენ მასალას (კალას, ტყვიას, ვერცხლისწყალს, გოგირდმეჯავას) და იყოფენ გაკეთებულ უმარილს აღსანიშნავია, რომ უქანსკენელ დროს უმარილის ხმარებამ იყო.

კოსმეტიკურ და გარკვეულ შემთხვევებში სამკურნალო საშუალებად ხმარობენ ვაოდისწყალს. რომელსაც სახლში ამზადებენ. სპილენძის ტაშტში ასხამენ წყალს და ღებენ შივ თევზს წყალი თევზზე დაბლა უნდა იღვეს. თევზს აფარებენ ტილოს და მასზე დებენ დამკვნარ ვარდებს, რომელთაც აფარებენ საწერი ქალაღის ფურცელს ტაშტზე დგამენ თხის ჯამს და მასში აჩალებენ ცეცხლს. ამისათვის საუკეთესო საწვავ მასალას ნახსლავი ვაზი — შალამი წარმოადგენს სიციხე ვარდებიდან გამოღვინა ზეთსა და წყალს, რომელსაც ტილოდან თევზში ჩადის. ვამოწუჯულ ვაოდებს სკელან ახლით ვარდის წყალს აკეთებენ საკუთარი მოხმარებისათვის

ქმიის სფეროში მიღებულ პროდუქტებს ეკუთვნის ა ბ უ ს ა ლ ა თ ი ნ ი ს ზ ე თ ი. რუსს, რომელიც, ჩვეულებრივ, ლობიოს მოვლავონებს, ტაფაზე ნელა ხალავენ, რათა მაგარი კანი შემოეცალოს მოხალულ გულს ათავსებენ სიბ ქვაზე და სასრესი ქვით წმინდად ფხვნიან ამ გზით მიღებულ მასას ათავსებენ ქვაბში და წყალს ასხამენ. ქვაბში წყლის გათბობისას გამოიყოფა ზეთი, რასაც კოვზით მოხდიან¹

დასასრულს აღსანიშნავია პურის მარცვლისაგან ს ა ხ ა მ ე ბ ლ ი ს მიღება. პურის მარცვალს ათავსებენ კურნელში, ზედ ასხამენ წყალს და ასე ტოვებენ რამდენიმე დღეს. ამ ხნის განმავლობაში მარცვალი დიდება გალივებულ მარცვალს ხელით სრევენ და აცილიან კანს. სრესის შედეგად მიღებულ რძ-სებურ სოხეს წურავენ ქსოვილის პარკში და კურნელში ათავსებენ რამდენიმე ხნს შემდეგ სახამებლის მასა ძირზე დაილევენ. 2. ს მზეზე ამრობენ და იყენებენ სახამებლად სასამებელს ლებულობენ საშინდის ნედლი მარცვლისაგანაც, მაგრამ ის შედარებით დაბალი ხარისხისაა. ოჯახში დამზადებული სახამებელი გამოიყენება საკითათი მოთხოვნებისათვის.

განვიხილოთ ახლა ოჯახში საკვები პროდუქტების დამზადება. მარილის და მარცვლის სელსაფქვაით ფქვა ჯერ კიდევ წარმოებს ზოგიერთ ოჯახში: ხელსაფქვათი უხეშად დაღქლა მარცვალი (ლეოლილი) ჩვეულებრივ გამოიყენება ფრინელის საკვებად ზოგჯერ ლობის (იხილე ქვემოთ) გასაყეთებლად. ხელსაფქვათი შედგება ორი ერთმანეთზე მოთავსებული მარცვალი ქვისაგან წედა ქვას ნაპირზე აქვს ნახეუტი. მასნი ცვალი იამაგრებულა ხის რიკი, რომელიც სახელურის როლს ასრულებს. აქვე ზედა ქვის შლავულზე არის მეორე სეფელი, მარილის ნატეხების ან მარცვლების ჩასაყვლად. ზედა ქვს სახელურით ამობრავებინას ქვედა ქვაზე ექვეება როგორც მარილი, ისე მარცვალი და ცვივა მას ქვეშ გამოიღო ტილოზე

დასავლეთ საქართველოში, სადაც სხვა მარცვლეულთან ერთად ლომიც მოჰყავთ, ოჯახში აქვთ სპეციალური ს ა ნ ა ყ ი — ს ა ც ე ხ ე ე ლ ი ლომისათვის კლის გასაცლელად. აქ მუშაობას დეხით ასრულებენ. საცხველო შემღებნიარადა მოწყობილი საკმოდ დრმა ლუქიან ქვას — საკხველს ძირით ჩასხამენ მიწაში სამეგოლოში ასეთ საცხველს ხის ანაც აკეთებენ საცხველისაგან 2 მეტრის დამორებთ ჩასმულია ორი ბოძი, რომელთა ამოქლეულ თაღში ჩადგმულია საცხველში გატარებულ ღერძი საცხველის დაბოლოებაზე მიხვრებელია კაიტი

როდესაც ძელის ერთ ზოლოს ფხვს დააქერენ, დაახლოებით 1 მეტრი სიგრძის კაქტი მალა აწევენ და შემდეგ, როგორც კი ფხვს აიღებენ. მთლა სიმძიმით დაეცემა საცხველს ლუქაში დარტყმის გასაძლიერებ-

¹ С Гулишамбаров, იქვე, გვ 123—124.

ლად იმავე ძელის წინა მხარეს მეორე ფეხსაც დააქვიენ. საცხევის ლუქაში ჩაყრილი ღომის მარცვალი კაეტუა და რტყმით იცეხება და მას შორდება კილი. სამუშაო ძალიან დამღლეოა და მოითხოვს ორი ქალის მონაცვლოებით მუშაობას. მარცვლებს ოოჯერ ან სამჯერ იღებენ საცხევიდან და ანიავებენ, რათა გაასუფთაონ კლისაგან და შემდეგ ისევ ცეხავენ, ვიდრე მთლიანად არ გაიწმინდება. იმ ადგილებში, სადაც ბრინჯი მოჰყავთ, ასეთი სანაყები ბრინჯის გასაცხვადაც გამოიყენება. აქ უნდა აღინიშნოს, რომ ღომის მარცვლებს. ადების შემდეგ, საჭიროების მიხედვით მოწმული ლასტით აშრობენ ცეცხლზე, რათა ადვილად შეძლონ ჯონების საშუალებით თავთავიდან მარცვლის გამოფშვნა ამგვარად გამოფშვნილი ღომის მარცვალი იცეხება აღწერილ საცხეველში, რადგან მოფშვნისას მას შიდა კანი არ შორდება ეს კანი ძალიან თხელია. იგი ბევრად უფრო ძვიდროდ ეკვრის მარცვლს ვუღს. ვიდრე სხვა პუოეული მარცვლის კანი.

სხენებულ სანაყში ღომის გაცეხილი მარცვალი არ იქცეება, ოადგან მისგან პურს არ აცხობენ, არამედ ხარშავენ ფაფას. ღ ო მ ი ს ფ ა ფ ა ს ხმარობენ როგორც პურს; მას ახალგაეთებულს ქამენ, ამიტომ ღომის ფაფას ახალ-ახალს აკეთებენ უშუალოდ ქამის წინ. ასევე ხშირად აკეთებენ წმინდად დაფქული ან დაღერილ სიმინდის ფაფას, რომელსაც პურის მავიჯრად ქამენ

სიმინდის ფქვილისაგან, როგორც წესი, ოჯახში აცხობენ მ ქ ა დ ს დასავლეთ საქართველოში, სადაც სიმინდის მოყვანას პირველი ადგილი უკავია, მჰადი წარმოადგენს მოსახლეობის კვების მთავარ სახეს. მჰადს ოჯახში დღენი ოოჯერ აცხობენ — სადრად და ვახშმად მას აცხობენ ქვის კეცნი, რომელსაც წინასწარ კეოზე ახურებენ. გახურებულ კეცში ჩაყრულ მჰადს ზემოდან აფარებენ ფოთლებს (წაბლოს ან კაკლის) ან თუნუქის ფურცელს (ზამთარში) და ზელ აყრიან ღადარს ასე ცხეება ის კეცში დაახლოებით ნახევარ საათში აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მთელ საქართველოში სხვადასხვა პურეულისა და ნამცხვოის საცხობად ხმარობენ თიხის კეცებს.

პურეულისა და მჰადის გარდა ოჯახში პ უ რ ს ა ც ხ ო ბ ე ნ თ ო რ ნეში, — მრგვალ, ღია თიხის ნაგებობაში. ცომს უმატებენ საფურსს, წინა პურის ცხობისას მორჩენილ ცომს აცხობენ ორი სახეობის პურს. ჩეულებრივ დიდ პურის კეცს და ღაფაშს. სახლში გამოცხვარ პურს ხმარობენ საკუთარი საჭიროებრისათვის, მაგრამ ზოგიერთ შემთხვევაში იდიან ქალაქებსა და დასახლებებში. მჰადი კი აო გაქვთ გასაყრად

რ ძ ი ს პ რ ო დ უ ქ ტ ე ბ ი დ ა ნ გ ე რ ნ დ მ ო გ რ ს ე რ ო თ მ ხ ო ლ ო ი სამი მთავარი მანონი, კარაქი და ყველი. ოჯახში მ-თ გაკეებას მხოლოდ ქალეუი მისდევენ. იმ ადგილებში კი. სადაც გლეხების წინიშენლოვანი ნაწილი მესაქონლეობას მისდევს, / ძ ა ს ? / ო დ უ ქ ტ ე ლ უ მ ნ ა ე რ ე ს ა დ მ ა მ ა კ ა ტ ე ბ ი ა მ ზ ა დ ე ბ ე ნ .

ძ ა წ ე ნ ი ს გასაკეთებლად „ოძეს ჩვეულებრივად აღულებენ, აგრი-
ლებენ 40 C-მდე ან ცოტა ნაკლებ ტემპერატურამდე და შემდეგ ამყა
ვებენ, რისთვისაც იყენებენ მაწვნის ნარჩენს — მაწვნის დედას. სითბო
ში მაწვნის დედა უფრო სწრაფად მოქმედებს და მაწონი თანაბრად დედ
დება. ოძეში სითბოს შესანარჩუნებლად ჭურჭელს, რომელშიც მაწონი
დებდება, თბუნავენ ქსოვილით. თუ მაწვნის დედა არ გააჩნიათ, შესა
დებებლად იყენებენ შემყავებულ დღს“¹

კ ა რ ა ქ ი დღეებზე მოუხდელი რძისაგან, ნალებისა და მაწვნისა
გან. ყველაზე უფრო ხშირად კარაქს დღეებზე მაწვნისაგან მისგან „შე-
დარებით უფრო მეტ კარაქს ლებულობენ, ვიდრე წმინდა რძისა და ნა
ლებისაგან; ამასთანავე, კარაქი უფრო სუფთაა, სალი და სურნელოვანი
ამით ემაყოფილება მომხმარებელთა ვემოვნება, რომლებიც მიჩვეული
არიან კავკასიის კარაქის სურნელებას. მიუხედავად იმისა, რომ კარაქს
საგულდაგულოდ ოცნებენ, მასში მაინც, ოდნავ რჩება სიმყავე გამოც
დილმა დიასახლისებმა კარგად იციან, თუ რა ოდენობით უნდა იყოს სიმ-
ყავე მაწონში“². სადღებელი კეთდება თიხისაგან და ხისაგან. „თიხის
სადღებელს ამოძრავებენ ეოთი ბოლოს ან აწევ დაწვეით ან დარწვეით.
ხის სადღებელს აქვს ცილინდრის ფორმა; ის საკმაოდ დიდია, ზოგჯერ
2 1, 3—3 არშინის სიგრძისაა. მას კედლებზე ხეზე თოკით ან დებენ სპეცია
ლურად მოწყობილ ადგილზე და არწვენენ. კარაქის დღეება გრძელდება
1/2—2 საათს კარაქი რომ მოვა, დღს კარაქის ბურთულებთან ერთად
ასხამენ გობში, სადაც კარაქს ავოოვებენ (შეაგუნდავენ) და სუფთა
ცივ წყალში კარგად რეცხავენ ახალ კარაქს ხმარობენ საკმელად, შესა
ნახად კი გადაადნობენ“³. გადამდნაო კარაქს ეწოდება ე რ ბ ო.

საქართველოში ყ ე ე ლ ი ს ამოსაყვანად რძის ჩასაყვეთად იყენებენ
სხვადასხვა ცხოველების — ძროხის, ხბოს, ჩვილი ცხვრის მაჭიკს საუ-
კეთესო მასალას ლებულობენ ჩვილი, ჯერ კიდევ მწოველი კრავის, ხბოს
და თიქნის კუჭიდან, რასაც დვრიტა ანუ კვეთი ეწოდება. დვრიტის მოქ
მელების შედეგად რძე დედება. შედეგებული მასისაგან ამოყავთ სასუო
ველი სიდიდის ან ფორმის ყველი. ზედმეტი ოძის პროდუქტებს მოსახ
ლეობა ყიდის მოსახლეობის იმ ნაწილისათვის, რომელიც საკმაოდ ფარ-
თოდ მისდევს მესაქონლეობას, რძის პროდუქტების დაზნადებას და გა
საღებას დღი მნიშვნელობა აქვს

დაბოლოს, მოვისენიებთ ავრეთვე როგორც ქალთა მოძობის სახეო-
ბას, მრავალჯეაოი მ წ ე ნ ი ლ ე ბ ა ს და ტ კ ბ ი ლ ე უ ლ ო ბ ი ს მომ-
ზადებას სევადასხვა ოსტნეულისა და ხილეულისაგან

¹ А К а л а н т а р Положение животноводства на Кавказе, გვ 50, 53

² ი ქ ვ ე, გვ. 51

³ ი ქ ვ ე, გვ 52—53

II. შიკვეთით მოხელეობა (Lohnwerk) და საფასო მოხელეობა (Preiswerk)

1 ზოგადი მიმოხილვა

ბასუსს კითხვაზე, თუ როგორ წარმოიშვა საქართველოში შიკვეთით მოხელეობა კარჩაკეტილი ოჯახური მეურნეობიდან, ე ი ოჯახური მრეწველობიდან და საფასო მოხელეობა შიკვეთით მოხელეობიდან, დიდი მეცნიერული ინტეოესი აქვს მაგრამ. სამწუხაროდ. ამ ამოცანის დამაკმაყოფილებლად შესრულება. ისტორიული მასალების უქონლობის გამო, ამჟამად მთლიანად გამორიცხულია ამის შესახებ შეიძლება მხოლოდ ვივაოაუდოთ.

კარჩაკეტილი ოჯახური მეურნეობა ნიშნავს (მაგამ აოა ყველგან), რომ ამა თუ იმ ხალხის ყოველი ცალკე ოჯახი ყველა თავის მოთხოვნილებას მხოლოდ და მხოლოდ საკუთარი ძალებით იკმაყოფილებს და სხვისი მეურნეობიდან არაფერს საჭიროებს, რადგან ტერიტორიის ცალკეული ნაწილების ბუნებოივი პირობები შეიძლება სხვადასხვა იყოს თიხის, ქვის ან ლითონის დამუშავების ცოდნის პირობებში ამ მასალებიდან პროდუქტების წარმოება ხელოსნობის სახით შეუძლიათ უმთავრესად იმ ოჯახებს რომლებსაც აქვთ ნედლეული ან შეუძლიათ ადვილად მოიპოვონ იგი. ეს მოვლენა დღესაც გვხვდება საქართველოში. მაგალითად, მეთუნეობას ოჯახურ მრეწველობაში მისდევენ იმ სოფლებში, სადაც მოიპოვება სათანადო თიხა, ასევეა კოამიტისა და ქვის ჯამების წარმოება XIX საკუნის 60-იან წლებამდე რაჭის მაზოის ეოთ ეოთ სოფელში წედისში. სადაც რკინის მადნის საბადოებია. გლეხები მისდევენ ოჯახური მრეწველობის სახით ოკინის მადნის გამოდნობას და მიღებული ოკინის დამუშავებას!

ქვეყნის ცალკეული ნაწილების ბუნებოივი პირობების სხვადასხვაობას გამო ცალკეული ოჯახების საშინაო წარმოება მეტ ნაკლებად ცალმხ-

¹ შლო G ü l d e n s t ä d t, იქვე გვ 140—141 G a m b a იქვე, I, გვ 266—267 Г Р а д д е. Путешествие в минирельские Алены, გვ 187—188

რივ ხასიათს ლებულობს¹ ასეთივე ხასიათისაა მათი მოთხოვნ-
ლებების დაკმაყოფილება, თუ არაა სხვისი მეურნეობის პროდუქციის
ფაბრიკატებისა ან ნედლეულის მოზიდვის შესაძლებლობა. კარ-
კეტრილი საოჯახო მეურნეობის პერიოდში გაცვლა-გამოცვლის განსაზღვ-
რული განვითარების შესაძლებლობის მრეხედავად, ხელოსნური წ-
მობისათვის საჭირო მასალების უდიდეს ნაწილს შეადგენს ცალკეული ოჯა-
ხების საკუთარი ნედლეული და მათი მოთხოვნილებების საფუძველს —
საკუთარი პროდუქციის წარმოება.

ტენიკის განვითარების და მოთხოვნილებების გაფართოებისა და და
ხეწის გამო ცალკეულ ოჯახებს აღარ შეეძლოთ ხელოსნური წარმოების
სფეროში ყველა სამეურნეო ამოცანის დაძლევა საკუთარი ძალებით ამ
ამოცანების შესრულება არ აღემატებოდა მათ ძალებს, რადგან ოჯახები
მამონ, ეკვს გარეშეა, შედგებოდა მრავალი წევრისაგან, მაგრამ ცალკე-
ულ ოჯახებს აკლდა ხელობის ცოდნა ეს სარეგები წარმოიშობოდა ისე
თი საგნების მიმართ, რომლებიც საოჯახო მეურნეობაში იშვიათად იწარ-
მოებოდა და ამის შედეგად ოჯახის წევრებს აკლდათ წვრთნისათვის სა-
ჭირო პირობები ჩვენ მხედველობაში გვაქვს უპირველეს ყოვლისა სამ
შენებლო მრეწველობა. საცხოვრებელი სახლით სარგებლობს ერთი ოჯა-
ხის რამდენიმე თაობა სახლის ან რამდენიმე ახალი სახლის აგება საჭი-
რო ხდება უმრავლეს შემთხვევაში მხოლოდ მამონ, როდესაც დიდი ოჯა-
ხი იყოფა და ერთი ოჯახისაგან წარმოიშობა მრავალი. სანამ სახლები
უმთავრესად წნელისაგან იყო მოწნული ან სამი მეოთხედით მიწაში ჩაფ-
ლული და მიწითა და ჩალით დახურული, შენებაც მეტად მარტივი იყო,
ასე რომ, ყოველ ოჯახს შეეძლო, განსაკუთრებული წვრთნისა და დახე-
ლოვნების გარეშე, შეესრულებინა ეს სამუშაო დღესაც საქართველოში
თითქმის ყოველ გლეხს შეუძლია წნელის შენობის გაკეთება და თიხით
შელესვა. სულ სხვაა, როდესაც დაიწყეს სახლების შენება აგურის, ქვის
და გარანდული ფიცრებისაგან, გადახურვა კრამიტითა და ყავრით და შე-
უდგენენ სახლების ცოტად თუ ზევრად ოსტატურად გაფორმებას ეს მწარ-
მოებლისაგან მოიძებნა განსაკუთრებულ ნიჭს, უნარსა და ცოდნას,
რაც ძნელად თუ მოეპოვებოდა უღლებლოდ ყველა ოჯახს ამის გამო სოფ-
ლის იმ მცხოვრებლებს, რომელთაც ჰქონდათ ამის ნიჭი და ცოდნა, იწ-
ვევდნენ ასეთი სამუშაოების შესასრულებლად.

მაგრამ ისინი მუშაობდნენ არა ოვგორც დაჭირავებული მუშები, არა-
მედ უ რ თ ი ე რ თ დ ა ხ მ ა რ ე ბ ი ს წ ე ს ი თ. ისინი უწევდნენ მე-
ზობლურ დახმარებას იმათ. ვისაც ასეთი სამუშაო ჰქონდა შესასრულებ-
ლი და ლებულობდნენ მათგან სამაგეროდ შველას რაიმე სხვა სამუშაო-

¹ შტრ. K. B ü c h e r, Die Wirtschaft der Naturvölker, გვ. 25, 35.

ში. იქ, სადაც ჯერ კიდევ ძალაშია ურთიერთდახმარება, საქმის მცოდნე გლეხები სიამოვნებით მიდიან სახლებს მსურაეზად, ქოხებზე მშენებლულად და ურმების მკეთებლად, რადგან მათაც დაეხმარებოდნენ ხენაში ან თოხნაში და ეს სამუშაო კი შედარებით უფრო მძიმეა, ვიდრე სახლის გადახურვა ან ურმის შეკეთება.

ურთიერთდახმარებას ხელოსნურ მუშაობაში, ექვს გარეშეა, არცთუ ისე მცირე მნიშვნელობა ჰქონდა ხალხში ხელოსნობის განვითარებასათვის. რაც უფრო ხშირად იწვევდნენ ახლობელი და შორეული მეზობლები თავიანთ თანასოფლელებს დახმარებისათვის, მით უფრო მეტი ნებადმოკლებოდა ჰქონდათ უკანასკნელებს ვარჯიშისა, გაწაფულობისა და ხელოსნური ცოდნის დახვეწისათვის. ეს იყო შეკვეთით მოხელობის წარმოშობის პირველი ნაბიჯი, მაგრამ არა თვით შეკვეთით მოხელობა მეორე ნაბიჯს ამ მიმართულებით, ჩვენი აზრით, წარმოადგენს ბეგარის განვითარებას

ამ ცოტა ხნის წინ საბატონო ბეგარის წარმოშობის შესახებ წამოყენებული თეორიის უშუალო გავლენით¹, ვფიქრობთ, რომ იგი გაცივებული ზომით ადასტურებს საქართველოში ურთიერთდახმარებიდან საბატონო ბეგარის განვითარებას

როგორც არსებული სივლეები ადასტურებენ, მიწათმფლობელები აღგენდნენ რამდენ დღეს უნდა ემუშავათ ყმა-გლეხებს წელიწადში საბატონო ბეგარაზე (განსაზღვრული საბატონო ბეგარა) გარდა ამისა, მიწათმფლობელს შეეძლო, თავისი მოთხოვნილების მიხედვით, გამოეყვანა გლეხები სამუშაოდ და მათ არ ჰქონდათ ამაზე უარცსქმის უფლება ყმების ამ საბატონო ბეგარას, რომელიც განსაზღვრული არ იყო. „ნადობა“ ეწოდებოდა. ამ სახელწოდებითაა იგი სივლეებში მოხსენიებული². სამეგრელოში, როგორც ჩანს, ყმა გლეხების მეორე მიწათმფლობელის მიწებზე საბატონო ბეგარის მოსახდელ სამუშაოს ურთიერთდახმარებას უწოდებდნენ. ყოველ ორშაბათს, ყოველ შემთხვევაში საცელე სამუშაოების დროს, მებატონის სურვილის მიხედვით, ყოველი კომლიდან უნდა გამოსულიყო თითო მუშა პირუტყვით და ურმით ან უამისოდ და გაეწია მისთვის დახმარება³. თუმცა იგი თავისი ხასიათით ძირ ფესვიანად განსხვავდებოდა საკუთრივ მამითადისა და ნადისაგან მას აკლია იმათი „თხოვნა“, ვინც დახმარებას საჭიროებს, და მუშის ნება სურვილი,

¹ შტრ K. V ü c h e r, Arbeit und Rhythmus. გ. მოც 2, გვ 199

² შტრ Д П у р ц е л а д з е, Грузинские крестьянские грамоты, გვ 123 —124.

³ შტრ Е Б а х т а д з е, Податное обложение государственных крестьян, გვ 17

რასაც მამითადი და ნადი გულისხმობს მიუხედავად ამისა, ამ საბატონო ბეგარამ, თავისი თავდაპირველი ხასიათის მიხედვით, შეინარჩუნა ხალხში თავისი სახელი

მაგრამ ის გარემოება, რომ დაქირავებული ხელოსნობა არ წარმოშობილა მემამულეთა მეურნეობის პირობებში, თითქმის უდავოა მე მამულეთა მეურნეობა საქართველოში ატარებდა უფრო დეცენტრალიზებულ, ვიდრე ცენტრალიზებულ ხასიათს მემამულისათვის საჭირო პროდუქტების უდიდესი ნაწილი მზადდებოდა არა მის მეურნეობაში ვიწრო ვაგებით, არამედ ყმა-გლეხის საოჯახო მეურნეობაში ქართული მატრიანეებიდან შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ მემამულეს თავის სახლში საკუთარი მოთხოვნილებებისათვის არ ყავდა კალატოზები, ხუროები, დურგლები, ურმის მკეთებელნი, მკედლები და სხვა ხელოსნები

მაგრამ მებატონეთა მიწათმფლობელობა დაქირავებული ხელოსნის წარმოებისათვის მაინც არ იყო მნიშვნელობას მოკლებული, სასელდობრ იმიტომ, რომ მიწათმფლობელები თავიანთი მოთხოვნილებებისათვის ხელოსნური პროდუქტების დასამზადებლად მიმართავდნენ გლეხობაში გამოვლინებულ ძალებს ამრიგად. საბატონო ბეგარა მოქმედებდა იმავე მიმართულებით, როგორც ურთიერთდახმარება. კერძოდ, ხელს უწყობდა ხელოსნობის მოწყვეტას საოჯახო მეურნეობისაგან და ამავე დროს ხშირად უქმნიდა საქმის მცოდნეებს სამუშაოს შოვნის შესაძლებლობას თუ რა მალაღ ტექნიკას და ხელოვნებას მიაღწია იმ დროს მშენებლობამ საქართველოში, ამას გვიჩვენებენ ათას წელზე მეტი ხნის ციხეები და ტაძრები, რომოეზიცი დღესაც განაცვიფრებენ ინჟინრებსა და არქიტელოგებს

მაგრამ გამოიწვია თუ არა მემამულეების მიერ ცალკეული გლეხების, ოგორც კარგი ხელოსნების, სისტემატურმა მოწვევამ გლეხობის ამ ელემენტების გადაქცევა დაქირავებულ ხელოსნებად? ვფიქრობთ. რომ არა. ვიდრე ქალაქები არ წარმოიშვა და ქვეყანამ აო განიცადა მათი გავლენა, ხელოსნობაში დაოსტატებული ჯგუფები ომლებსაც მემამულეები თავიანთი მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად ამუშავებდნენ. მაინც ოჩებოდნენ სოფლის მეურნეებად და თავის ცოდნას ურთიერთდახმარების სახით საზღაურის ვაგომე თანასოფლელების სასოგებლოდ იყენებდნენ. 'საქართველო. ზოგიერთი მნიშვნელოვანი საკითხი აქ ლიდ უნდა იავტოვო, მ. კალითაღ. ლითონგადამმუშავებელი ხელოსნობის ვან ვითარება და წისკილების წაომომობა ოოდის წაომომიშენენ ისინი და ოა მნიშვნელობა სქონდათ მათ მიწათმფლობელებისათვის? იყენენ თუ ოა მკედლები იმ დროს დაქირავებული ხელოსნები? და ოამდენად დი-

დი იყო უცხო ერების გავლენა ხელოსნობის ცოდნის გაფართოებაზე საქართველოში საერთოდ¹

რა სახითაც აი უნდა ყოფილიყო ლითონდამუშავებელი ხელოსნობა, ცხადია, რომ დაჭირავებული ხელოსნობის უმრავლესი სახეობა თავდაპირველად ქალაქებში განვითარდა ისინი არსებობდნენ საქართველოში ჩვენს წელთაღრიცხვამდე და ბერძენი და რომაელი ავტორების მიხედვით აქ იყო საკმაოდ განვითარებული ვაკრობა მაგრამ საკითხი, ოამდენად იყო ხელოსნობა მაშინ ქალაქებში განვითარებული, განზე უნდა ვადაიდოს ყოველ შემთხვევაში დაჭირავებული ხელოსნობის წარმოშობა ქალაქებში, მხედველობაშიც რომ არ მივიღოთ ვარაუბი გავლენა, უნდა ვიფიქროთ, მოხდა იმ დროს, როდესაც ქალაქებმა გამაგრებული სოფლების, რომელთა სახით უნდა წარმოვიდგინოთ თავდაპირველად ქალაქები, ხასიათის დაკარგვა იწყეს, და ქალაქებში მოსახლეობამ ისე იმატა, რომ მათ ფარგლებში მოქცეული მიწა არსებული მოსახლეობის გამოსაკვებად აღარ იყო საკმარისი მაშინ უნდა წარმოშობილიყო აუცილებლობა იმისა, რომ ქალაქის მოსახლეობის ზოგიერთ ელემენტს, უპირატეს ყოველისა კი იმათ, ვინც ცალკეული ხელოსნული პროდუქტების დამზადებაში ვარკვეულ დახელოვნებას მიაღწია. მთავარი სიმძიმე ხელოსნობაში გადაეტანათ და ამით აენახლათურებიანათ მიწის ნაკლებობა ამის გამო ქალაქებში ურთიერთდახმარება ადრევე მოისპო, მაშინ როდესაც სოფელად ის კიდევ საუკუნეების განმავლობაში არსებობდა. თავისთავად გასაგებია, რომ დროთა მსვლელობაში მცოდნე ხელოსნები სოფლებიდან ქალაქებში გადადიოდნენ და იქ დაჭირავებულ ხელოსნებად მუშაობდნენ, რომ შემდეგში გლეხის შეილებიც შევირდებოდ და ქარგლებად ყოფნისას ქალაქელი ხელოსნებისაგან ხელობას სწავლობდნენ და ხელოსნები ხლებოდნენ

¹ კირის ხმარება და შენობებისათვის ქვების გამოყენება ქართველებმა, ალბათ, სპარსელებისაგან ისწავლეს ძ წ VIII საუკუნეში (მდრ С Бараташвили История Грузии, ნაწ I, გვ 25—26) ჩინისა და ფოლადის გადამუშავება მომდინარეობს, ალბათ, ძველი ხალიბებისგან, რომელნიც ქსენოფონტეს, აპოლონიის როდოსელის, სტრაბონისა და სხვების მიხედვით, ლითონის სახელგანთქმელი დამუშავებელი იყვნენ (მდრ К Ган, იქვე, ნაწ I, გვ 41, 44, 46, 54, 83, 182, 211 Бараташвили, იქვე, გვ 29—30). დიოდორეს, ჰეროდოტეს, სტრაბონის და სხვების მიხედვით, სელის მოყვანა და ქსოვა კოლხეთში (სამეგრელოში) პირველად ეგვიპტელებმა გაავრცელეს (მდრ К Ган, იქვე, გვ. 19, 44, 65. H. Grothe, Bilder und Studien zur Geschichte vom Spinnen, Weben und Nähen, გამოც 2, გვ. 263-267 მაგრამ როცა ის ამბობს. „როგორც ჩანს ეს ხელოსნობა დარჩა ბოლო დრომდე, რადგან სამეგრელოს თავადი თურქებს ხარკს უხდის სელითა და ტილითა“, ეს სრული სიყალბეა, რადგან უკვე ერთი საუკუნეა, რაც თურქებს არაფერი აქვთ საერთო სამეგრელოსთან)

იმას დადგენა, თუ როგორ განვითარდა საუკუნეების მანძილზე ხელოსნობის ცალკეული სახეები ოჯახური მრეწველობიდან ხელობაზე გასვლის გზით შინამრეწველობად და ხელობაზე გასვლის და შინამრეწველობის გზით საფასო მოხელეობად, არსებული ისტორიული ფაქტების საფუძველზე შეუძლებელია. უდავოა, მხოლოდ, რომ ზოგიერთი ხელოსანი, რომელიც დღეს მთლიანად ან უპირატესად საფასო მოხელეა, ორი საუკუნის წინ დაქირავებული ხელოსანი იყო. ვახტანგ VI სამართლის წაგნადან¹ ჩანს, რომ XVIII საუკუნის დასაწყისში საქართველოს ერთ-ერთ, იმ დროსათვის მოწინავე ნაწილში, ქართლში. „ხელით მოქმედნი: კლატოხები, ხურონი, ფეიქარნი, მკერვალნი და სხვანი“ მუშაობდნენ როგორც ხელობაზე გასული, კარდაკარ მოსიარულე ოსტატები როგორც ჩანს, იმ დროს ხელოსნების მნიშვნელოვანი ნაწილი იყვნენ შეკვეთით მოხელენი და კერძოდ, შინამოხელენი, რომელთა მოვალეობებს მომხმარებელთა მიმართ აგრეთვე კანონები აწესრიგებდა. „მოხელეთა ყოველთა, ვინცა ვინ იყოს, რაც ხელოსანი რას დროს იხელოსნონ, როგორც რომ შერაგენ“ — ნათქვამია დასახელებული სამართლის წიგნში².

„რაც ხელოანი იყოს, ყოველმა ხელოსანმა. თუ ვისაც რასმე უკეთებდნენ და წაუხდნენ, როგორც ღირდეს, ისე ფასი უნდა მისცეს თუ მოპაროს რაჟე მას სამუშაოში, როგორც ქურდს, ისრე ეზღვევენება საპაჩოლოთ, და თუ დაუკარგოს, უნდა უზღოს

და თუ დასაქრული იყოს და თავისი დაჭრით დაშავდეს ანუ სხვა რამ სხვის წახდენათ წაუხდნოს, სამართლოთ უნდა უზღოს, რამე ბევრი სანადეკვანეხანოს და ამოტოპაც, რომ მიუციათ გასაუთებლად, არა თუ წასახდენათ

თუ მოიპაროს მისგან და ხელფასი ხელთ ეჭიროს, ნახევარი უნდა უზღოს, და თუ ხელფასი ხელთ არ ეჭიროს და მას ხელოსნობაც მასთან დაკარგოდეს რამე და ვაფრთხილებითაც ვაფრთხილებოდეს. ვერას შეურდეს და იმ პატრონმა დაკარგულისამ მასთან უნდა ეძებოს და თუ არ ვაფრთხილებოდეს და ავად და აეს ალაგს შეენახოს, სრულ უზღოს

თუ მისწომილსა ლაშქრისა და თარეშისაგან წაშხდარიყოს და დაკარგულიყოს, ვერას შეუდღეს ხელოსანსა.

და თუ გირაოდ დადგან ის სახელოსნო და ანუ იქ დაიკარგოს ანუ თვითონ დაკარგოს, უნდა უზღოს

და თუ ცეცხლით დაიწვას, რომ მასთან სხეც ბევრი წახდეს, რომ ის ხელოსნის უნდალულობით არ იყოს და მტრისაგან მომხდარიყოს, არ უნ-

¹ გვ. 28, § 346.

² გვ. 339, § 391

და უზღოს, ვერც აზღვევინონ. თუ მართო ის დამკვათა ანუ მოუვლელო-
ბით, ან უნალულელობით, უნდა უზღოს პატრონსა, სამართალი ეს არაა

XIX საუკუნის განმავლობაში ხელოსნებს რიცხვი საქართველოში.
ადონდელ პერიოდთან შედარებით, ეკვს გაწემა, ძალიან გაიზარდა ეს
ენება რაკიარც უკვეთით ნოხელეებ, ისე საფასო მოხელეებს. პირველ-
თა რიცხვი გაიზარდა განსაკუთრებით სოფლად, მეორეთა კი —
უბრაველეს ყოვლისა ქალაქად რაც უფრო ეცემა ძველი ოჯახური მოეწ-
ველობა. იხეწება მოახსლოების მოთხოვნალები და ქრება ურთიერთ-
დახმარება. მით უფრო ხშირად უნდა შეავსოს გლეხურმა მეურნეობამ
თავისი წარმოების უმჯობეობა ხელოსნობით. ხელოსნობის პროდუქციის
მზარდი მოთხოვნალება შემდეგ მიწია ნაკლებობა ცალკეულ გლეხურ
ოჯახებში, ის ვარემოება, რომ ხელოსნური მუშაობა სასოფლო-სამეურ-
ნეო მუშაობასთან მედა იუბათ საერთოდ უფრო იოლია და ნატიფი, სელს
უწყობს ხელოსანთა რიცხვის ზოდას ხუთ სახელოსნო სასწავლებელს,
რომელიც ამჟამად არის საქართველოში, ავთეთვე მნიშვნელობა აქვს
ხელოსნობის სრულყოფიანა და ხელოსანთა რიცხვის ზოდისათვის მარ-
თალია, საიმპორტო ეპრობა მნიშვნელოვნად ენებს ხელოსნობის ზო-
კირთ დოგს, მან თითქმის მოსპო ზოგერთი დაოვის ხელოსანი, მაგა-
ლითად, ფიქრები, მარჯად უმჯავლესობა მის ეავლენას ჭეოჭრობით
ნაკლებად ვანიცდის ამათნავე, ფაბრიკული წარმოება მხოლოდ ფეხს
კიდებს ქვეყანაში, ანუ რომ ხელოსნობისათვის ჭეო კიდევ ახლებობს ხელ-
საყრელი პირობება

სადღესოდ საქართველოში ვერდიგეოდ არსებობს ხელოსნური
წარმოების სამივე ფორმა. ისინი ჩვენ ცალ ცალკე ვეპქვს ვანიილული.
ზოგიერთი ხელოსნობა გვევლინება იოგორც ხელობაზე გასვლის, ისე
შინამოხელობისა და საფასო მოხელობის სახით. ზოგჯერ ერთი და იგი-
ვე ხელოსანი საქმიანობს როგორც ხელობაზე გასული, უფრო ხშირად კი
ოგორც შინამოხელე და საფასო მოხელე. ამრიგად, იგი მისდევს ორსა და
სამ სხვადასხვა სახის წარმოების ფორმასაც კი თუ რომელ ფორმას იყე-
ნებს იგი უფრო მეტი ზომით, ე ი რომელია მისთვის დამახასიათებელი,
ეს შეიძლება დადგინდეს მხოლოდ ცალკეული შემთხვევების დეტალური
კვლევით. ჩვენ დავკმაყოფილდით სათანადო თავებში ხელოსნობის ამ სა-
ხეების განმეორებით გაშუქებით, ოათა ყოველ შემთხვევაში ეს ფაქტი
დაგვედასტურებინა. მართალია, ამ თავებში ჩვენ განმეორებით მოვიხსენ-
ეთ ხელოსნობის ისეთი სახეები, რომელთა წარმოების ხასიათი შეიძ-
ლებს თავიდანვე, სპეციალური კვლევის ვარეშეც დადგინდეს. მაგალი-
თად, ხელობაზე ვასულთა შორის მოხსენიებული მეკრავები, კონები,
ტიკის მოხელენი არ არიან პროფესიულ ხელობაზე ვასულნი,
არამედ შინამოხელენი და საფასო მოხელენი არიან, შინამეწველებად

მოხსენიებული მეთუნეებზე საბაზები დაბალები ან მეწულეები აიიან ა -
პ რ ო ფ ე ს ი უ ლ ი შინამოხელენი, აიამედ საფასო მოხელენი თუ
ჩვენ. ამის მიუხედავად. დასახელებული ხელოსნები და ზოგიერთი სხვა
მოვიხსენიეთ ხელობაზე გასულ და შინამოხელეებთან ერთად, ეს მოხდა.
ოოგორც ითქვა, უპირველეს ყოვლისა იმის დასადგენად, რომ ისინი
იყენებენ სხვადასხვა წარმოების ფორმას და ამასთანავე იმის საჩვენებლად,
თუ დღესაც მომხმარებელი რა როლს ასრულებს ხელოსნური წარ-
მოების წარმართვაში

2 შიკვეთით მოხალენი (Lohnwerker)

ა) ხელობაზე გასულნი ანუ კარდაკარ მოსიარულენი (Zöfner)

ყველა ქვემოთ ჩამოთვლილ ხელობაზე გასულთათვის საერთოა ის
რომ ისინი სარჩოს მხოლოდ სოფლად ღებულობენ, ხოლო თუ სამუშაო
დიდხანს გრძელდება და მუშები შემკვეთის სახლიდან შორს ცხოვრობენ
ნათ ხშირად ბენითაც უზრუნველყოფენ; ქალაქებში ეს ჩვეულებრივ
არ ხდება, გარდა დროგამოშვებით ხელობაზე გასული ქალებისა, რომ
მეღნიც, როგორც წესი, საკმელს შემკვეთთან ერთად კამენ ხელობაზე
გასულის გასამრჯელო წაომოადგენს ჩვეულებრივ ფულად საზღაურს.
თუმცა ის ნატურალური ფოომითაც გვევლინება, გასამრჯელოს იხდიან
ან დახარჯული დროის ან ნახელაის რაოდენობის მიხედვით

ყველა ხელობაზე გასულთაგან პირველ რიგში უნდა მოვიხსენიოთ მშე-
ნეწელი ხელოსნები

ხ უ რ ო აგებს ხისგან საცხოვრებელ სახლებს. სამზად სახლებს.
ბელლებს, მარნებს, ე ი დახურულ სათავსოებს. ამასთან, ამზადებს
საწნახლებს ყუომნის დასაწურად და მისთანებს დასავლეთ საქართვე-
ლოში ბევრი ხურთა გლეხის სახლი, როგორც წესი. ორ-სამოთახიანი
ის გარანდული ფიცოებისგანა აშენებული და დახუჯულია ყავრით ან
კრამიტით ოთახებში ხის ქერია, სახლს აქვს აივანი და სარკმლები თუ
50—60 წლის წინ გლეხების საცხოვრებელ ბინებს არ კქონდათ სარკმლე-
ბი და ხის იატაკი, ენთით მხოლოდ შუაეცეხლი¹, მას შემდეგ გადამწყვე-
ტი გარდატეხა მოხდა ერთი სახლის აგება გოძელდება ოამდენიმე კვირას
სან რამდენიმე თვესაც კი ხუროებს ჰყავთ დამხმარენი და შეგიო-
ლები, ასეთ სამუშაოში ხშირად მონაწილეობს ოამდენიმე ოსტატ.
რომლებიც შემდეგ ინაწილებენ აღებულ გასამოჯელოს დამხმარე
ნი და შეგიოდები თავიანთ ოსტატებთან არიან მხოლოდ მაშინ, რომ

¹ შერ A Haxlhausen იქვე, ტ I, გვ 148—150, 152—153

დესაც ხელობაზე არიან ვასული, სხვა დროს კი იმყოფებიან თავიანთი მშობლების სახლში და მოსაქმეობენ სოფლის მეურნეობაში. ასევე, ოსტატები ეწვევიან სოფლის მეურნეობასაც; ეს წესი ვრცელდება ყველა სახის ხელოსნების უმრავლესობაზე სოფლად. საერთოდ, სოფლის მეურნეობა ხელოსნობასთან შედარებით, უფრო მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს ხელობაზე ვასული ხელოსნების მეურნეობაში, ვიდრე შინამოხელეთა და საფასო მოხელეებთან ამის გამო ხუროები გვიან შემოდგომით და ზამთარში შედარებით უფრო იაფად მუშაობენ და ამიტომ წლის ამ დროს მათ უფრო ხშირად იწვევენ სამუშაოდ ყველა სამშენებლო მასალას მათ შემკვეთი აწვდის. ვასამოჯლოს ლებულობენ შენობის სიდიდისა და სამუშაოს შესრულების მიხედვით, ვასამოჯლოს საერთო თანხა კვების გარდა, შეადგენს 30-იდან 200 მანეთამდე სახლისათვის საჭირო ხის მასალას შემკვეთი იმარაგებს წინასწარ—ყიდულობს ან დახერხილ ფიცრებს, ან ტყეში კრის ხეებს და მათგან აშხადებს გრძელ ოთხკუთხედ მორებს, რომლებიც შემდეგ ფიცრებად იხერხება

ამისათვის მ ხ ე რ ხ ა ვ ე ბ ს ან სახლში იწვევენ, ან სამუშაოს ტყეში ასრულებინებენ, იმის მიხედვით c უ სადაა დასახერხი მორები. მხერხავები აყალიბებენ პატარა არტელენს და განსაკუთრებით ზამთრობით დადიან სხვადასხვა ადგილებში სამუშაოს საშოვნელად. ხერხების დროს ისინი, დიდი ხელის ხერხის გარდა, იყენებენ ნახშირწყალში ამოვლებულ ლარს საფიცრე მორების დასაღარაჯად ხერხისათვის გამართავენ 2 მეტრი სიმაღლის ერთმანეთთან დირებით გადაბმულ ოთხ ზოძს. ასეთ ხეტყის სახერხ დგარზე დებენ დასახერხ მორებს. მორის დახერხვა მოითხოვს ორ მხერხავს, ერთს ქვევით — მიწაზე, მეორეს ზემოთ — მორზე. მათი ვასამოჯლო დგინდება დახეობილის ოიჯვისა და სიჯოძის მიხედვით და შეადგენს საშუალოდ 4—5 მეტრის დახერხისათვის 10—15 კაპიკს

ხელობაზე ვასულ ხუროებსა და მხერხავებს იშვიათად თუ აქვთ საკუთარი სახელოსნოები. დ უ რ გ ლ ე ბ ს კი, როგორც წესი, აქვთ და მუშაობენ როგორც შინამოხელენი ან ს ა ფ ა ს ო მ ო ხ ე ლ ე ნ ი. თუმცა ხდება ხოლმე, ესენიც გადიან ხელობაზე და შემკვეთის სახლში აკეთებენ შეკვეთილ საგნებს მაგრამ უფრო ხშირად ხელობაზე გადიან ის დურგლები, რომელთაც, ძარბალია. შეიძინეს ზოგიერთი ხელსაწყო, მაგრამ სახელოსნოს მთლიანად გამართვა კერ კიდევ ვერ შეძლეს გარდა ამისა, არის კიდევ განსაკუთრებული ჯგუფი დურგლებისა, რომელთაც შეიძლება მ შ ე ნ ე ბ ე ლ ი დ უ რ გ ლ ე ბ ი ვუწოდოთ და რომელნიც სისტემატურად გადიან ხელობაზე. ესენი წარმოადგენენ რაღაც საშუალოს ხუროებსა და საკუთრივ დურგლებს შორის. მათ შეუძლიათ როგორც ხის მშენობების აგება. ისე სასლის სახურავის და იატაკის, კარების, ფანჯრის

ჩაოჩობის, სხვადასხვა ყუთების, ჯარობის, უბოლო მაგიდების, სკა მების და სხვ ვაკეთება მათ მიერ შესრულებული ხუროს სამუშაო უფრო ნატურა, ვიდრე საკუთრივ ხუროსი, ხოლო მათ მიერ შესრულებული საღურგლო სამუშაო პირიქით — უფრო უხეშია, ვიდრე საკუთრივ ღურგლისა უმრავლეს შემთხვევაში მათ აა აქვთ სახელოსნოები მათ ტომრით დააქვთ თავიანთი ხელსაწყოები და ხშირად გამოინდებიან ხოლმე ქალაქების საბაზო მოედნებზე, სადაც მათ შემკვეთები ქირობენ სოფელში მათ ყველა იცნობს და საჭიოების დროს შეიძლება მათი სახლში დამახება, ისინი მუშაობენ უმთავრესად დღიური ქიოით, რაც 80 - 1.70 კაპიკს შეადგენს.

ბუხრის ასაშენებლად სპეციალურად იწვევენ მე ბ ე ხ რ ე ს. ბუხრებს აწენებენ სამშენებლო აგურისაგან. იძვიათად ქვისაგან მებ-ხ რეს შეუძლია. ერთ დამხმარესთან ერთად, ერთი ბუხრის ეოთი საცეცხლით 5—8 დღეში აგება. ერთი ბუხრის სამი საცეცხლით ასაგებად მას 9—10 დღე სჭირდება სამოთახიან სახლებში ჩვეულებრივად აწენებენ სამთვალ ზუსარს ერთ კუთხეში ისე, რომ მისი ანთება სამივე ოთახში ცალ-ცალკეა შესაძლებელი. მებუხრე გასამრჩელოდ ღებულობს 8—10 მანეთს, ბუხრებში საცეცხლე თვლების რაოდენობის მიხედვით. ბუხრის ვაკეთება ქვსაგან. რომელიც ხელოსნობის ცალკე სახედ ჩამოყალიბდა, უფრო ძვირად ფასობს, რადგან ეს სამუშაო უფრო მეტ დროს მოითხოვს. ზოგჯერ, რეს ვეთის დავალებით, თვით მებუხრე თლის ქვებს. ქვების შეტანა სახლში, ისევე როგორც კირისა და სილის მოზიდვა, ყოველთვის შემკვეთის საქმეა

აღმოსავლეთ საქართველოში. სადაც შენობები ხშირად ქვითა და აგურით შენდება, ბუხრებს კ ა ლ ა ტ ო ზ ე ბ ი აწენებენ. სახლების ბუხრების, ქვის საწნახლების და სხვ შენების დროს კალატოზები გასამრჩელოს ღებულობენ დღიურად ან ნარდად. დღიური გასამრჩელო შეადგენს 1,5—2 მანეთს, ხოლო თუ გასამრჩელო აშენებული ფართობის მიხედვითაა დათქმული, აშენებული კედლის ყოველი კვადრატული საყენისათვის (4,55 კვ. მეტ) 2—3,4 მანეთს. კალატოზების ხელსაწყოების რიცხვი მეტად მცოივა ქაფხია, ლოტყა, ბაწარი, თარაზო, შვეული, სახაზავი და კვერი — ეს არის ყველაფერი, რასაც ხმარობს კალატოზი მუშაობის დროს ქალაქებში კალატოზი, ისევე როგორც მშენებელი ღურგალი, დილით ადრე თავისი ხელსაწყოებით გამოდის მოედნებზე, ოათა შეხვდეს დამქირავებლებს. ზოგიერთ ადგილებში კალატოზები აყალიბებენ არტელებს. მრავალი კაცისაგან შემდგარი არტელი „საველე სამუშაოებისაგან თავისუფალ დროს სოფლებში დადის.. თუ მათ ავალებენ ქვის სახლის აგებას, მონაწილენი ინაწილებენ სამუშაოს. დამთავრების შემდეგ არტელი ანაწილებს გასამრჩელოს წევრთა შორის და განაგრძობს

გზას სამუშაოს საქმენადად¹ კალატოზს მუშაობის დროს ესაჭიროება სულ მცირე სპი დამხმარე მუშა ერთი, რომელიც ურევს კირს და სილას, მეორე, რომელსაც დულაბი მიაქვს მასთან და მესამე, რომელიც მას აგურს აწვდის ზოგჯერ ამ სამუშაოებს ასო-ულეზენ ან შემკვეთის ოჯახის წევრები ან შემკვეთის შვილი დაჭირავებული მუშები სილის ვასაცირულად საჭირო ცხაფი უმრავლეს შემთხვევაში შემკვეთისაა, ზოგჯერ კი კალატოზის, თუ მთელი სამუშაო ამას ნარდად აქვს ალებული

ცხავებს ქსოვენ სპეციალური ცხავების მკეთებელი ოთხკუთხიან ჩარჩოში ტყავის ღვედების ან რკინის მავთულისაგან. ამგანად ცხავებს აკეთებენ, როგორც წესი. მავთულისაგან ტყავის ღვედები ხშირად თვით შემკვეთს აქვს, მავთულს კი ყოველთვის ყიდულობს ცხავების ჩარჩოს მკეთებელი დურგალი. ცხავებს მკეთებელს შეუძლია გააკეთოს ცხაფი ერთ დღეში და ამისათვის გასამრჩელოდ ღებულობს 80 კაპიკს

შპალერის გამკვრელიც მუშაობს როგორც ხელობაზე გასული შემკვეთი ყიდულობს ჯალაქში შპალერს და მიჰყავს დაჭირავებული ხელოსანი თავის სახლში შპალერის გამკვრელს თან მოაქვს მხოლოდ ფუნჯი და ჭაგურისი; წებოს აკეთებს შემკვეთის სახლში მიიღვე მასა ღისაგან დღითრად ღებულობს 70—80 კაპიკს.

ურმის მკეთებელი, ჩვეულებრივად, ხელობაზეა გასული. მას არა აქვს სახელოსნო, იგი უბრალო გლეხია, როგორც მისი მეზობლები, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ მას გააჩნია ურმის გასაკეთებლად საჭირო უნარი და ცოდნა შემკვეთს ხშირად მიჰყავს იგი ტყეში, რომ დაინმაროს ურმისათვის ვამოსადეგი ხეების არჩევას და მოჭრაში ეს მასალაები შემკვეთს თვითონ ან მეზობლების დახმარებით მოაქვს სახლში და დაჭირავებულ ხელოსანთან ერთად აკეთებს ურმის ურმის მკეთებელს შემკვეთის დახმარებით შეუძლია ურმის 5—6 დღეში გაკეთება, მაგრამ მხოლოდ ისეთის, რომლის თვლებს არა აქვს მანები, არამედ გაკეთებულია ჭაოედინაოდ ეითმანეთზე დადებული დამოგვალებული ფიცრებისაგან მანებანი თვლებს მქონე ურმის გასაკეთებლად 10—12 დღეა საჭირო. ურმების უმრავლესობა უკანასკნელ ყაიდაზეა გაკეთებული. ურმის მხოლოდ ორი თვალი აქვს, რომლებიც ლილვზე უძრავად არიან მიმაგრებული.

გარდა ამისა, ურმის მკეთებლები ამზადებენ საქართველოში საყოველთაოდ გავრცელებულ გუთნებს და კვერებს საკუთარ გუთნებს იყენებენ მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოში, დასავლეთ საქართველოში კი მათ ნაცვლად იყენებენ უბრალო კავებს. იქაური „სამკუთხა სახნისი“ (Pflugeisen) ირიბადაა დაყენებული სქელ, პატარა მოგრძო ფიცრის

¹ К Хатисов, и.к. а. 342

— „ქუსლის“ — წინ, ოვგოც ბაოი მის უკან აიის სახელუოი და წინ მრუდე „ხელნა“, ომელსაც ულელი ხარი ეწევა¹

ნამდვილ ქართულ გუთანს აქვს რკინის ორი ნაწილი საკვეთელი და სახნისი, პირველი — წინა, პირწამახული, დანისებური, რომელიც გან საზღვრავს ორნატის სიღრმეს და მეორე — უკანა, ბარისებური „სახნისი“, ომელიც მიწას იღებს და გვერდზე აფენს გუთანს აქვს ორი ბორაალი და ხნავს საკმაოდ ღრმად, მაგოამ ძალიან მძიმეა, ისე ოომ მის ვასაწეად საჭიროა 6—10 ულელი ხარი სალენი იარაღი „კევი“ — შედება ორი ფიცრისაგან, რომლის ქვედაპირზე პატაოა ამოჭრილ ნახვრე ცეხში ჩამაგოებულა მინდვრის ქვების პიოიანი ნატეხები მარცვლების ამოსაფშენეტად მას ეწევიან ხარები ჰურის კალოზე²

ურმის მკეთებლებისდაგვარად, კი ო ი ს და მ წ ვ ე ლ თ ა უ დი დესი ნაწილი სოფლად შედგება განუსწავლელი ხელოსნებისაგან. გლეხები, ომელთაც საკუთარი მოთხოვნილებისათვის განზრახული აქვთ კიოის დაწვა, ხშირად იწვევენ მათ ოვგორც ხელობაზე გასულებს. კიოის დასაწევი ქუთა ადვილი მოსაწყობია მიწაში აგურის გამოუყენებლად ჭრანთ ძოკვალ ორმის, ომელსაც ტოვებენ კიოის დაწვის შემდეგ; ორ ქოში ქვეიისა და შეშის ჩაწყობა მოითხოვს გარკვეულ მოხერხებას და ვამოკიდლებას, რაც სწორედ ხელობაზე გასულს აქვს კიოის დამწვევლი ლებულობს ფულად ანახლაურებას, ზოგჯერ დამწვარი კიოის ნაწილს, ოვგორც ნატურით საზლაურს

არაიშვიათად მუშაობენ თ ო რ ნ ი ს მ კ ე თ ე ბ ლ ე ბ ი ც, როგორც ხელობაზე გასულნი თორნას მკეთებლები არიან ჩვეულებრივი მექოთნეები, ომლებზეც ამხადებენ ქვეყანაში გავრცელებულ თითქმის ყველა სახის თახია ნაწარმა თორნას ცალკე ნაწილებს ისინი ჩვეულებრივ სახლში აკეთებენ. ოითაც მნიშვნელოვნად იადვილებენ გამოწვას თოონა გამოწვა შეიძლება აგრეთვე ჰურის გარეშეც მასში შეშის ჩაწყობით, მაგოამ მამის გამოწვა უნდა ხდებოდეს იმ ადვილას, სადაც თორნეს საცხოვრებლად გამოიყენებენ, ე ი. შემკვეთის სახლში თორნის მკეთებელი შემკვეთის ეზოში ამოიღებს ორმოს, ჩააშენებს შემკვეთის მიერ მოტანილ თახის თორნეს და გამოწვავს შიგ დანთებული ცეცხლით შემკვეთის დახმარებით მას შეუძლია თორნე ერთ დღეში გააწყოს და ამის საზლაურად ლებულობს¹ მანეთს

ზოგჯერ ადვილებში ქ ვ ე რ ი ს მ კ ე თ ე ბ ლ ე ბ ი ც ვადიან ხელობაზე ხ ა ტ ი ს ო ვ ი ამის შესახებ შემდეგს გვამცნობს² „მეთუ

¹ G ü l d e n s t ä d t, იქვე გვ 145

² უფრო დაწერილებით ურმის, გუთნისა და სალენი მოწყობილობის შესახებ იხილეთ Klaproth, იქვე, ტ I, გვ 728—729, ტ II, გვ 253—258

³ იქვე, გვ 339—340

ნეობის ნაკეთობათა წარმოებაში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს აოტელების მიერ დიდი ქურების დამზადებას რაკის მაზრაში აქ გაკეთებული ქურები ხშირად არაჩვეულებრივად დიდი მათი დამზადება მწარმოებლისაგან მოითხოვს დიდ გაწაფულობას ქურების გაკეთება ხდება მემდეგი შეთანხმების საფუძველზე იმ სოფლის თემი, რომელსაც სურს შეიძინოს ქურების გარკვეული რაოდენობა, ჯერ კიდევ ზამთარში ღებს ხელშეკრულებას რომელიმე აოტელთან ხელშეკრულების მთავარი პირობები ჩვეულებრივ შემდეგია სოფლის თემი იღებს ვალდებულებას ა) მიაწოდოს არტელს ნედლეული (თიხა და სილა), ბ) მუშაობის დროს არჩინოს წვერები თავისი ხარჯით. გ) არტელის მიერ გაკეთებული ქურები გამოწვას თავისი შეშით და დ) ქულების ნახევარი მისცეს აოტელს გაზაფხულის დამლეკს მოდის ჩვეულებრივ ექვსი კაცისაგან—ოთი ოსტატისა და ოთხი ქარგლისაგან შემდგარი არტელი იმ თემში, რომელმაც ზამთარში დადო მასთან ხელშეკრულება და იწყებს მუშაობას სამუშაო გრძელდება ნოემბრამდე ამ დროის განმავლობაში არტელი აკეთებს და გამოწვავს დაახლოებით 50 დიდ და 100 საშუალო ზომის ქურს ქურებს აკეთებენ ხელით. არ ხმარობენ რაიმე სხვა ხელსაწყოს გაკეთებულ საგნებს გამოწვავენ ამ მიზნისათვის სპეციალურად აგებულ დიდ ქულებში, ანაზაურების სახით მიღებულ ქურებს არტელი ანაწილებს წვერებს შორის ნახევარს ლებულობს ოთხი ქაოვალი, მეორე ნახევარს ოთი ოსტატი ქურებს ჰყიდიან ადგილზევე თითო ოსტატის შემოსავალი 7—8 თვეში, კვების გარდა რომელსაც, როგორც იქვეა, სოფლის თემი გაიღებს, შეადგენს დაახლოებით 100 მანეთს, თითო ქარგლისა კი დაახლოებით 50 მანეთს“ აქ აღწერილ შემთხვევაში ხელობაზე გასულის ანაზაურების წესი იმით არის საინტერესო, რომ შემოსავლის განაწილების გარკვეულ სახეს წარმოადგენს

ასეთივე ხასიათისაა გასამრჩელო, რომელსაც უხდიან მაზმანებს — ბ ა ლ ნ ი ს თ ო კ ი ს მ გ რ ე ხ ე ლ ე ბ ს ისინი ვრეხენ თოკებს თხის და ხაჭის ბალწისაგან გრეხის დროს იყენებენ დაჭირავებული ხელოსნის მიერ გაკეთებულ ხელსაწყოს გასამრჩელო შეადგენს გაკეთებული თოკის ერთ შესამედს მაზმანები დადიან სოფლიდან სოფელში სამუშაოს საძებნად და სიარულის დროს ყიდიან იმ თოკებს რომლებიც თავისი შრომის საზღაურად მიიღეს თითო თოკი ღირს 20 დან 70 კაპიკამდე ასეთ თოკებს იყენებენ განსაკუთრებით აღმოსავლეთ საქართველოში ისინი განსაკუთრებით ვამძლე და მოქნილია და მხოლოდ უმნიშვნელოდ თუ ამ ძიმებს დაბმულ პოლუტყვს

იმ მაზმანებთან დაკავშირებით უნდა მოვიხსენიოთ ღ ე ვ ე დ ი ს თ ო კ ი რ ს ჯამბრავა მკრეხელი, რომელიც ოვეკულაულად გადის ხელო-

ბაზე იგი გოგხს თოკებს ხარის, ძროხის ან კამეჩის ტყავისაგან. შემკვეთის მიერ მიცემულ სრულტყვის ტყავს რგი ჯერ კრის გრძელ ლვედებზე. ესევე ფისს და დებს მწიწი, ლაღც რს დაახლოებით ერთ საათს ოჩება ფისი აღოზს ღეგდებს და ადვრლებს მათ გრებას თოკს ხელო საზე გასული ხელოთ გრებს. თოკი, რომელიც ჩვეულებრივ 16 ლვედისა გან იგრჩება, დაახლოებით 4—5 მეტრის სიგრძისაა, ასეთი თოკი ერთ მუშას შეუძლია ერთ დღეში დაამზადოს და დღურ გასამრჯელოდ ლებულობს 80 კაპიკს ღვედის თოკი, რომელსაც რყენებენ გუთნის მისაბმელად უღელთან და აგრეთვე სხვა მიზნებისათვის, გამძლეა, მისი გასაყიდი ფისი 4—5 მანეთია

ტიკის მოხელენი სოფლად უნდა განვიხილოთ როგორც შინამრეწველები, მაგრამ რსნი ზოჯერ ზელობაზეც გადინ პირუტყვის ხშირად შემკვეთი ატყავეს და ტყავის დასამუშაველად ტიკის მოხელეს მხოლოდ შემდეგ მოიწვევს ახალ ტყავს აბრუნებენ (თხის ტყავს კრეკვენ ხოლმე), რეცხვენ, შიგნითა პირზე აყრიან შაბს და მარილს, შემდეგ მრგვლად ახევენ და რე რნახენ რამდენიმე დღეს ამის შემდეგ ტყავს ბალნის მხარეს უსვამენ აღუღებულ კუბრს ყოთა ნაწლაყისა და კიპის ადგილს ბურავენ პოლორკიკით¹ წრნა ფეხის ხვრელში ჩატანებულია მასრა, საიდნაც, ჩეგულებრივ, ჩემოასამენ ხოლმე ღვრნოს. ღვინის ჩასხმა ხდება კისრის ხვრელიდან, რომელსაც ისევე როგორც ფეხის ხვრელს, გამონასკეავენ თხის ბალნის ან კანაფის ბაწროთ. პოლორკიკებს, რომლებსაც ტიკებისათვის იყენებენ, შემკვეთი ყიდულობს ხარატისაგან; კუპარი, რომელიც ძალიან იაფია, ჩეგულებრივ, ტიკის მოხელეს ეკუთვნის. ხელობაზე გასული გასამრჯელო ერთი ტიკის დამზადებისათვის შეადგენს, მისი სიდიდის მხედვით, 0,30—1,5 მანეთს ბოლო ხანებში მეკასრობის და კასრების გავრცელების შედეგად შეიკვეცა ტიკების წარმოება

კონები და სარაჭები მხოლოდ ნაწლობრივ ეკუთვნიან ხელობაზე გასულთა კატეგორიას. შემკვეთის მიერ მიცემული ბეწვეულისაგან პირველნი კვრავენ ზედა სამოსსა და ქუდებს ისინი ღებულობენ ცალობით ანაზლაურებას, რომელიც შეადგენს ყოველი ქუდისათვის 10 კაპიკს, ყოველი ზედა სამოსისათვის 1,2—2 მანეთს. სარაჯს შემკვეთი აძლევს ქეჩას, ტყავს და ხის მასალას, რომლისგანაც იგი ცხენის ცალულს (მარტულელს) აკეთებს. მუშაობის დროს ის ხმარობს მხოლოდ რამდენიმე ინსტრუმენტს, როგორიცაა ნაჯახი, ბურლი, ხერხი და რანდა გარდა ცალურისა იგი აკეთებს აგრეთვე სასაპალნე პირუტყვის კეხებს. მისი დღიური გასამრჯელო შეადგენს 50—70 კაპიკს.

¹ შტრ. აგრეთვე Klaroth, იქვე, ტ. 2, გვ. 245. Хатисов, იქვე, გვ. 356.

ზოგჯერ მკეოაციც, რომელიც ჩვეულებრივ შინამოხელეა ან საფასო მოხელე, ხელობაზეც გადის იგი ქსოვილისაგან გამოქრის მამაკაცის ტანსაცმელს, როგორცაა ჩოხა, ახალუხი, შაოვალი, ყაბალახი და აძლევს ოჯახის ქალებს მითითებას, თუ როგორ უნდა შეკერიონ ცალკეული ნაწილებისაგან ტანსაცმელი.

მატყლის მპენტავი რეგულარულად გადის ხელობაზე. მისი დღიური გასამრჩელოა 40—60 კაპიკი.

დანების მღესავე ბი არიან უმთავრესად ქალაქებში. ისინი ყველგან თვითონ ეძებენ კლიენტებს და მათი სახლის ეზოებში ან ქუჩაში თავიანთ ქვებზე ლესავენ დანებს, მაკრატლებს, ხანჯლებსა და სხვა მისთანებს მათ უხდიან ცალობით ანაზღაურობას — 3—5 კაპიკს.

დაბოლოს მოსახსენიებელია აგრეთვე ხელობაზე გასული ქეჩის მთელავე ბი. ისინი ცელავენ სხვადასხვა ექის საგნებს დაახლოებით იმავე წესით, როგორც ეს აღწერილი იყო ოჯახური მოეწველობის განხილვისას. ორ მომუშავეს შეუძლია ერთ დღეში მოთელოს პატარა ნაბადი ან ქეჩის საფენი მოდილო ქეჩის საფენებისათვის საქიროა 24 საათი ასეთი საფენი არის დაახლოებით 2 მეტრი სიგანისა და 4 მეტრი სიგრძის და მასზე იხარჯება 24—36 გირვანქა მატყლი თითოეული მუშა ლებულობს გასამრჩელოს 1—1.5 მანეთს ცალში. ზოგჯერ გასამრჩელოს განსაზღვრავენ დამუშავებული მატყლის მიხედვით და 3 გირვანქაში იხდინ 20 კაპიკს. ზოგიერთ ადგილებში ქეჩის მთელავების როლი ამოიწურება იმით, რომ ისინი შემკვეთის სახლში მატყლს ჩეჩავენ, ახარისხებენ და სწორად შლიან იატაკზე მოთელვას ახორციელებენ შემკვეთის ოჯახს წევრები¹ მთელავები ამავე დროს არიან ნაბლის ქუდების მკერაეები. ისინი შემკვეთთანაც კერავენ ქუდებს მისი სურვილის მიხედვით. ამისათვის ისინი იყენებენ ხის კალაპოტებს, რომლებზეც ჩამოაგებენ საქუდე მატყლს და თელავენ, რის შედეგადაც იგი ლებულობს ქუდის ფორმას.

მამაკაცების გარდა, თუმცა ნაკლებად, ხელობაზე ქალებიც გადიან, ამასთანავე ხანშიშესულნი, განსაკუთრებით ქერიეები, რომელნიც სიღარიბის გამო იძულებული არიან სხვა ოჯახებში იმუშაონ ამ ოჯახებს ისინი ხშირ შემთხვევაში პირადად იცნობენ; ისინი ცხოვრობენ იმავე სოფელში ან ქალაქის უბანში და ამის გამო მათ შორის დამყარებულია ახლო ან შორეული მეზობლური ურთიერთობა. უცნობ ოჯახებში ქალები, განსაკუთრებით ახალგაზრდა ქალები და გოგონები, იშვიათად გადიან ხელობაზე. არ ყოფილა შემთხვევა, რომ ქართველი ქალი მარტო მამაკაცებთან ერთად მოგზაურობდეს და რაიმე ხელობას ეწე-

¹ შტრ. X. Вермишев, Материалы. ტ. 3, ნაწ 2, გ. 186 Хатисов, იქვე, გვ. 281.

ოდეს ხელობაზე გასული ქალები დამკვეთის სახლში ღებულობენ სასმელ-საკმელს, მაგრამ ბინას არა, ღამით პოუნდებიან თავიანთ სახლებში ხელობაზე გასული ქალების უმრავლესობა არ აოიან პროფესიული ხელოსნები, არამედ შემთხვევით მომუშავე ქალებია

ყველა ხელობაზე გასულ ქალთა შორის უფრო ხშირად გვხვდება პური მცხოვრები მას იწვევენ შეძლებულ ოჯახებში, რომელთა ქალებს ეთაკილებათ პურის გამოცხობა პურის ცხობა ჩვეულებრივ მოვლენას წარმოადგენს აღმოსავლეთ საქართველოს ქალაქებსა და პატარა დასახლებულ ადგილებში სოფლად ყოველ ოჯახს აქვს თავისი თორნე, რომელშიც აცხობენ პურს ზოგიერთ ქალაქში სახლის მეპატრონენი ეზოებში აკეთებენ თორნეს, რომელშიც ბინის ყველა დამქრავებელს უფლება აქვს, რიგის მიხედვით გამოაცხოს პური საკოოების მიხედვით ისინი იწვევენ პურისმცხობელ ქალს გასამოჯლოს სახით იგი ღებულობს თორნეში ცეცხლის ყოველი განაღებისათვის, ეი პურის იმ ოაოდენობისათვის, რაც თორნეში ერთ ჯერობაზე ჩაყვრით გამოცხვება. 10 კაპიკს დამკვეთისაგან საქმელ-სასმელის გარდა იგი ღებულობს ერთ ან ორ პურის კვერს

სოფლად მთელი გასამოჯლო ხშირად მხოლოდ ნატურით გაიცემა. საერთოდ, სოფლად ხელობაზე გასულ ქალთა გასამოჯლოს შესახებ უნდა ითქვას, რომ მათი გასამოჯლო მამაკაცების გასამოჯლოსაგან განსხვავებით, ეპარატესად ნატურის სახით გაიცემა ზოგიერთი ოჯახი პურის მცხობელ ქალს მთელი წლით იწვევს და მას წლიურ გასამოჯლოს უხდის

მრეცხავი ქალებიც ხშირად გადიან ხელობაზე ამას ადგილა აქვს განსაკუთრებით ქალაქებსა და დიდ სოფლებში ისინი ღებულობენ ღლიურ საზღაურს 30—40 კაპიკს

მართალია იშვიათად, მაგრამ მაინც დროდადრო ხელობაზე გადის ბამბის მქენტავი ქალიც რომელიც დამკვეთის პამბას პენტავს, რათა ის ეაოგისი ვახადოს დასაოთველად ან საბანში ჩასადებად მუშაობის დროს იგი ხმარობს რკალისებულ ხელსაწყოს — მშვილდს, რომელიც ზემოთ იყო აღწერილი მისი გასამოჯლო შეადგენს ფულით ან ამავე ღირებულების ნატურით 20—30 კაპიკს

ბამბის მქენტავზე უფრო ხშირად დამკვეთის სახლში იწვევენ მკერავ ქალს იგი მუშაობს ოჯახის ქალებთან ერთად, რომლებსაც აძლევა სათანადო მითითებებს დღიურ საზღაურად ღებულობს 0,5—1 მანეთს

თავსაბურავის მქერავი, რომელიც აგრეთვე დამკვეთის სახლში მუშაობს. ამათებს ქაოთველი ქალეაის თავსაბურავის ნაწილს. ეწეჩაქას ეააის ერთმანეთზე დაწებებელი ქალაღლის ფურცლებისაგან ვაკეთებელი და ვაოედან ტილოგადაკოული რკალი,

რომელიც დაფარულია მოქაოგელი ხავერდის ნაჭრით. ჩისტა უნდა მო-
ერგოს ამა თუ იმ პიროვნების თავის ფორმას. რაც გარკვეულ დახელოვ-
ნებას მოითხოვს ერთ ქალს შეუძლია დღეში 7—10 ცალი ჩისტის შე-
კერვა.

ნოხ-დაგების მქსოველ და მღეიანე ქა-
ლებს დამკვეთის ოჯახის წევრი ქალებიც ეხმარებიან მუშაობაში სე-
ლობაზე გასული ზოცაოების მწველი ქალი კი თითქმის სხვე-
ბის დაუხმარებლად, მატო მუშაობის მასთან მიაქვს საქსოვი ხელსაწყო,
რომელიც წარმოადგენს ბზოთ გავსებულ ცილინდრული ფორმის ტყავის
კუდას. მუშაობის დროს იგი დასრილად მიყუდებულია კედელთან. მის
ზედა ნაწილზე მიმაგრებულია .სის კოჭებზე დასვეული ყაითნის საქ-
სოვი ძაფის მან 16 წვეოი. რომელთა შეერთებით იგი ყაითანს წნავს.
ყაითანი იხმარება განსაკუთრებით მამაკაცების ტანსაცმლის კასაწყობად
სელობაზე კასული ქალი ლებულობს. ჩვეულებრივ, დღიუო კასამ-
ოჯელოს

დაბოლოს. მისახსენიებელია ქილობების მქსოველი და
ბალნის თოკის მგრეხელი ქალები ქილს აგროვე-
ბენ, ახმობენ და ასველებენ დამკვეთის ოჯახის წევრები ქილობების მქსო-
ველი ლებულობს ცალობით ანაზღაურებას. იმ დროს როდესაც ბალნის
თოკის მგრეხავს, ჩვეულებრივ, ეძლევა დღიური ქიოა თოკი. რომელსაც
იგი გრეხს ბალნისაგან, გამოიყენება სახედრის კეხის საძეოდ. რათა ამით
შეაჩერონ კეხის წინ დაცურება ციცაბო გზებზე თავქვე დაშვების დროს.

ბ) შინამოხელენი (Heimwerker)

აქ, უბირველეს ყოვლისა. მოსახსენიებელია სხვადასხვა წისქვილი
თითქმის ყოველ სოფელში აოის რამდენიმე წყლის წისქვილი
იმის მიხედვით. თუ რამდენად უხვია წყალი, წისქვილებს აქეთ 1—4 ბო-
ბალი და ამდენივე დოლაბი და ჩვეულებრივ სათავიდან წყალი მიედი-
ნება უფრო ღრმად დაყენებულ წისქვილის ბორბალზე ხის ღია ღარით
სადაც წყალი ნაკლებია მისი დაცემის ძალას აძლიერებენ იმით. რომ
წყალი გაყავთ ვეობიკალუოდ დაყენებულ კოდებში, რომელთაც ძიო-
თან აქეთ წყლის სადინაოი, ე. წ. შტივიოი . საიდანაც წყალი აძლიე-
რებული წნევით ეცემა წისქვილის ბობლებს უფრო დიდ წისქვილებს
მეტრ სამუშაო აქეთ ზაფხულში. რადგან ამ დროს პატარა წისქვილები,
წყლის ნაკლებობის გამო. ნაწილობრივ უქმნა, დავანან უფლო დიდი
წისქვილების მფლობელნი აყენებენ სპეციალურ მეწისქვილებს. პატარა
წისქვილების შესაკუთრენი კი თვითონ მუშაობენ სპოიად წისქვილი რამ-

¹ 1898 წელს აღმოსავლეთ საქართველოში იყო 2609 წყლის წისქვილი კ.დ.რ. Кав-
კазский край, 1900 გვ 50

დენიმე პირს ეკუთვნის, რომლებიც რიგის მიხედვით ლებულობენ ამ წისქვილისაგან სარგებლობას ყოველ ამუშაებებაზე დიდ წისქვილს შუქში ღია 24 საათში დაფქვას 30—40 ფუთი მარცვლი, პატარას კი 10—15 ფუთი არაიშვიათად მარცვლეულის მომტანი გლეხები თვითონ აღეწებენ თვალყურს ფქვას საზღაურს—მინდს—წისქვილის მფლობელი ლებულობს ნატურით (მარცვლის ან ფქვილის რაოდენობის 1/15—1/12 ს)

წყლის საცეხელი ღომის კრის გასაცლელად დაახლოებით ისევეა მოწყობილი, როგორც ეს ოჯახური მრეწველობის განხილვისას იყო აღწერილი, მხოლოდ იმ ადგილას, სადაც ძელს ფეხს აკერენ, მოთავსებულია ქვაბივით მრგვალი ხის ციხები, რომელშიც ღია ღარით ჩადის რუს წყალი. წყლის სიმძიმით დაიწევა ციხების უკანა ბოლო და აიწევა წინა როდესაც წყალი დაიცლება, ციხების ტარის ბოლოზე მიმაგრებული კაჟტი გადასწორის წინა ნაწილთ და ჩაატყამს ღუკაში ჩაყრლ ღომის მარცვლებს. ამასობაში წყალი ისევ აავებებს ციხეს და ეს პროცესი იწყება ხელახლა. წყლის საცეხელის მფლობელი საზღაურის სახით ლებულობს კილგაცილი მარცვლის 1/12-ს. იგი ვალდებულია ორჯერ გაანიავოს მარცვლი და გაწმენდრი გადასცეს მის პატრონს, რომელიც თვითონ მოდის წასლემად მარცვალს ანაივებენ საცეხელის მფლობელის ოჯახის ქალები. საცეხველში არ არიან სპეციალური მცენებლები იმადგილებში, სადაც ბრინჯი მოჰყავთ, წყლის საცეხველს ბრინჯისთვისაც იყენებენ. საზღაურს აქაც, როგორც ღომისათვის, ნატურით ახდენენ.

არის კიდევ სპეციალური წისქვილები ერთი მცენარის, ეწითრი მლის ფოთლები დასაფქვავად ამ მცენარის ფხვნილს დაბალები იყენებენ ტყავის დასამუშაველად და ამ წისქვილების კლიენტებიც ისინი არიან წისქვილის პატრონის საზღაურია მცენარის დაფქვილი ფოთლების ნაწილი, რომელსაც ის ყიდის.

ზეთისა და ცხედებით უმთავრესად ახალქალაქის მახრამში მას აქვს ძალიან დიდი გელაზეები; მამობრელებელი ძალა პირუტყვი მთელი მოწყობილობა საკმაოდ რთულია და ძალიან დიდი მოცულობისა. „ზეთის გამოსლა შედგება რამდენიმე განსაკუთრებულად. ერთმეორის მომდევნო პროცესისაგან 1. თესლის მოხალვა, 2. მოხალელი თესლის დაფქვა, ფქვილის გაცრა, დაუფქვავი ნაწილაკების გამოყოფა და დასაფქვავად ისევ გელაზეებში ჩაყრა, 3. ფქვილს დანამევა ცხელი წყლით და მისი კიდევ ერთხელ დაფქვა გელაზეში, რომელიც ფხვნილს ფაფად აქცევს და ბოლოს 4. კალათების ავსება ფაფით და ზეთის გამოხდა. ამით მთავრდება ზეთის მიღების პროცესი. სამუშაო გრძელდება ჩვეულებრივ ერთ დღე ღამეს ორ ცვლად. ზეთსახდელში მუშაობენ ან თვითონ გლე-

ხები, რომელთაც მოაქვთ თესლი, ან დაჭირავებული მუშები, რომელნიც საზღაურს ნატურით (ზეთით) ლებულობენ. არც მუშა პირტყვი ეკუთვნის ყოველთვის ზეთსახდელის პატრონს; ყოველ შემთხვევაში, პირტყვის პატრონი ლებულობს საზღაურის სახით ზეთისა და კობტონის გაოკვეულ რაოდენობას. ზეთსახდელი მუშაობენ თითქმის 6 თვეს; თითოეული მათგანი 24 საათში გადაამუშავებს 20 ფუთ თესლს. საზღაურის სახით ზეთსახდელის პატრონი 24 საათში ლებულობს 2 მანეთის ღირებულები ზეთს და 30 კაპიკის ღირებულების კობტონს¹ 1896 წელს დასახელებულ მაზრაში არსებობდა 42 ასეთი ზეთსახდელი²

იმავე მაზრაში არის აგრეთვე მ ა უ დ ი ს ს ა მ თ ე ლ ა ო ე ბ ი, სადაც თელავენ ოჯახურ მრეწველობაში დამზადებულ შალის ქსოვილებს მოთელეას საფასურად დამკვეთნი იხდიან ქსოვილის თითოეული აომინისათვის 1/2—2 კაპიკს³.

წინა თავში მოხსენიებულ ხელობაზე გასულ ხელოსანთაგან ზოგიერთი ამავე დროს შინამოხელობასაც ეწევა, სახელობრ, მკერავი მამაკაცები და მკერავი ქალები, ღურგლები, ჭონები, ტიკის მოხელენი, კიოის დამწველნი და ქვევრის მკეთებელნი

მ კ ე ო ა ვ ი მ ა მ ა კ ა ც ი ლებულობს დამკვეთისაგან საჭირო მასალას და მხოლოდ კოკის ძაფია მისი. გასამრჯელო შეადგენს: ჩოხის წეკრვისათვის 1,5—3 მან, ახალუხის 1—1,5 მან., ყაბალანის 50 კაპ., შარვლის 0,5—1 მან არსებობს ორგვარი მკერავეები, რომელთაგან ერთნი კერავენ ეროვნულ ტანსაცმელს, მეორენი ევროპულს ამ უკანასკნელს სპეციალობას თითქმის მხოლოდ ქალაქებში ეზღდებით მკერავი მამაკაცები მხოლოდ მამაკაცის ტანსაცმელს კერავენ. მ კ ე რ ა ვ ი ქ ა ლ ე ბ ი კ ი ქალის ტანსაცმელთან ერთად ზოგჯერ ნამაკაცის ტანსაცმელსაც ამზადებენ. მათი საზღაური ქალის ეროვნული ტანსაცმლისათვის შეადგენს დაახლოებით 3 მანეთს

დ უ რ გ ა ლ ს დამკვეთი აძლევს მხოლოდ ხის მასალას. ლურსმანი და ლაქი ღურგლისაა.

ჭ ო ნ ი ლებულობს ბეწვეულს და თხელ წითელ ტყავს ნაკერში ჩასაყოლებლად. გლეხი იცდის ხელოსანს, სანამ რგი ტყავსაც გამოიკრიდეს, რომ დარჩენილი ბეწვეული სახლში წარღოს. სოფლად მომუშავე ჭონები ხელობას უმთავრესად შემოდგომასა და ზამთარში ეწევიან, რადგან წლის ამ დროს ტყავუჭებისა და ბეწვის ქულებს მოთხოვნი-

¹ X В е р м и ш е в, იქვე, გვ 190

² შღრ Обзор Тифлисской губернии за 1896 год (Приложение к всеподданнейшему докладу губернатора). Тифлис, 1897, таб. 2

³ შღრ, X В е р м и ш е в, იქვე, გვ 187

ლება მოსახლეობაში ყველაზე უფრო მაღალია. წლის სხვა დროს ჰონე-
პი სოფლის მეურნეობას მისდევენ

ტ ი კ ი ს მოსხლე როგორც შინამოსხლე იყენებს საკუთარ კუპოს.
ჟამკვეთი კი აძლევს მას პირუტყვის ტყავსა და ხარატისაგან ნაყიდ პო-
ლორჭიკებს.

ოამდენიმე გლეხი კ ი რ ი ს ღ ა მ წ ვ ე ლ თ ა ნ და უფრო ხშირად
ა გ უ რ ი ს გ ა მ ო მ წ ვ ე ლ თ ა ნ ერთად აყალიბებენ ამხანაგობას
საერთო ძალით კირისა და აგურის დასამზადებლად გლეხებს მოაქვთ თა-
ვიანთი ურმებით ქვები, შეშა და თიხა. ამ ხელობაზე გასული ხელოსნე-
ბისაგან განსხვავებით. კირის დამწველნი ამ შემთხვევაში, ისევე როგორც
აგურის გამომწველნი. პროფესიული ხელოსნებია, რომელთაც აქვთ
საკუთარი ქურები მიღებული მასალისაგან ხელოსნები იწყებენ სათანა-
ოო პროდუქტების დამზადებას ზოგიერთი გლეხი მონაწილეობს ამხანა-
გობის მუშაობაში თიხის აზელისა და დაყალიბების დროს ხელოსნებს
საქმელ-სასმელს გლეხებო აძლევენ ერთობლივი მუშაობით მიღებულ
პროდუქტს მონაწილენი იყოფენ ერთმანეთს შორის!

ხშირად ასეთ ამხანაგობებს აყალიბებენ გლეხები მ ე თ უ ნ ე ე ბ
თ ა ნ და კ ე ვ ე რ ი ს მ კ ე თ ე ბ ლ ე ბ თ ა ნ ერთად. თიხასა და შე-
შას აწვდიან გლეხები, რომელნიც ზოგჯერ თიხის ზელ-შიც მონაწილეო-
ბენ, ხელოსნები კი ამზადებენ და გამოწვავენ ამ სკნებს სავანათ ქურებში
თუ სათანადო თიხა გლეხების მიწაზე არ მოიპოვება. სას იძენენ მცირედი
ვადასახდლოთ მემაშულისაგან წარმოების პროცესში იძულები აქვთ აძ-
იდევენ ხელოსნებს სკმელ სასმელს ხელოსნის წილი თამაშიებულ პრო-
დუქტში ორჯერ მეტია, ვიდრე ყოველი ცალკე კოხსაა

ქ ა ლ ა ქ ი ს ხ ა ბ ა ზ ე ბ ი მუშაობენ სოკე ა ო როც მინამრეწ-
ველებო დამკვეთნო აწოლებენ მათ ან ფქვილი. ან უფრო ხშირად უკვე
ვამოყვანილო ცოშს თუ საბაჟო მისცი ფქვილი დაძვეთი მისხან (კაბა-
ლოზს ელი ფუთ ფქვილ ში ! ფუთ და 10 ფრანს) და სკნებო პუის
და უხადის ე.სამრეციოს . 10 კაპიკს თუ საბაზს ვამხადეკლი ცოძო
მისცეს, მაშინ იგი ჩვეულებრივ ლებულოზს ცაოო იც ანაზლაურებას,
ოომელიც ყოველი პერის კვერისათვის 1 2 კაპი ! შიკაიონ' .

ცალკეულ შემთხვევაში საპნის მხარშავებო და ძე ის კეკო შინამოხე-
ლობასაც იწვევიან ს ა პ ნ ი ს მ ხ ა რ შ ა ე მ ა მ ა ვ ა ც ს და ს ა პ
ნ ი ს მ ხ ა რ შ ა ე ქ ა ლ ს. ოომელთავან უკანასკნელს აოა აქვს სპე-
ციალურო საელოსნო, აძლევენ, ჩვეულებრივ მსოლოდ ვადედუნობ
კონს, დანარჩენ შემადგენლობას შოულობს თვითონ მწარმოებელი. მ ე
ქ ა ს რ ე ს ვძლევა საჭირო ხის მასალა და რკინის სალტეები. რომლებ-

1 შდრ აგრეთვე M M a y a n e l i n . იქვე გვ 493

საც დამკვეთი მკედლისაგან ყიდულობდ კასამრჩელო უმრავლეს შემთხვევაში ცალობოივად ნაზლაურდება

მართალია იშვიათად, მაკვამ მინც ხდება, რომ გლეხები აძლევენ თხის. ძროხის, ხარისა ან კაქეჩის ტყავს გამოსაყვანად დაბალებს, რომლებიც ლებულობენ ცალობრივ ანაზლაურებას ტყავი გლხს გამოსაპრელად ხ ა რ ა ზ თ ა ნ მიაქვს. კადანარჩენი ტყავი კი უკანვე მიაქვს დამკვეთის ამ მასალიდან ხარაზი კერავს ფესსაცმელს, რომელსაც ის ანმარს მხოლოდ თავის ძაფსა და წებოს მისი გასამრჩელო ერთ წყვილ მალაყელიან ექუსლო ფესსაცმლის მეკერვაში შეადგენს 50—60 კაპიკს.

ფ ე ი ქ ა რ ი მ ა მ ა კ ა ც ი და ფ ე ი ქ ა რ ი ქ ა ლ ი ც ხშირად ეწევიან შინამოხელეობას უკანასკნელი ქსოვის, ჩვეულებრივ, თავის ოჯახში მავამ თუ მას ავალეზენ და მასლას აძლევენ, მუშაობს აგრეთვე როგორც შინამოეწევილი ძქსოველი მამაკაცი და მქსოველი ქალი ლებულობენ ცალობრივ ანაზლაურებას

ხელოაზე გასულთა შორის მოხსენიებული ძლებავი ქალებისაგან განსხვავებით. მ ლ ე ბ ა ვ ი მ ა მ ა კ ა ც ე ბ ი არიან პროფესიულ ხელოსნები. ომლებიც ლებვას საკუთარ სახელოსნოში მისდევენ. სა ოებავ მასლად იყენებენ რნდიგოსა და სხვა ნაყიდ საღებავებს, ქსოვილს ლებულობენ მომხმარებლებისაგან ან ვაჭრებისაგან¹

ძლებავი მამაკაცები წარმოადგენენ შეკვეთით მოხელეებს. ისინი ლებულობენ შესაღებავად ნართს უშუალოდ მომხმარებლებისაგან და იმ ოჯახებისაგან. ომლებიც ჯერ კიდევ მისდევენ ქსოვას, მაგრამ თვითონ აღარ ლებავენ. მკვეთით მოხელეს ერთი გირვანქა ნართის შეღებვაში უხდიან 5 კაპიკს. ნაყიდი თეთრი ბამბის ქსოვილსაც გლეხები ძლებავებს აძლევენ შესაღებად და ყოველი არშინისათვის უხდიან 4—5 კაპიკს.

შინამოხელედ მუშაობს, ოგორც წესი, ლ ე ჩ ა ქ ი ს და მ ბ ა ს მ ვ ე ლ ი ქ ა ლ ი ც სალჩაქეს, როგორც ფაბრიკულ ნაწარმს, ჩვეულებრივ, მალაზიაში ყიდულობენ; მაგრამ ხანდახან ამას ოჯახშიც აშაზღებენ დამბასმველ ქალს აძლევენ მხოლოდ ქსოვილს, საკირო საღებავის მისაღებად კი იგი თვითონ აზავენს თავის სახლში საკუთარ მასალებს საღებავი თეთრია და მიიღება კვერცხის ნაქუჭების, რძისა და ზოგიერთი სხვა შემადგენელი ნაწილებისაგან ამით განოკავს მას ლეჩაქზე სხვადასხვა ნახატობა. ოაც ქსოვილს, სილამაზის გარდა, გამძლეობასაც ანიჭებს ერთი ლეჩაქის დაბასმვა ღირს 25 კაპიკი დამბასმავ ქალს არა აქვს დუქანი ან სახელოსნო (დაკვეთებს თავის სახლში ლებულობს თუ დაუკვე-

¹ შლო Гулишамбаров, იკვ. გვ 93

² შლო X Вермишев, იკვ. გვ 185 Хатисов იკვ. გვ. 276.

თენ, იგი ლეჩაქზე სხვადასხვა ნახატობასაც ამოქარავს. ამისათვის მას აძლევენ, ქსოვილის გარდა, აბრეშუმის ძაფებს. ნახატის სირთულის შესაბამისად საზღაურიც სხვადასხვაა, ლეჩაქა, რომელიც მაღაზიაში 80 კაპიკად იყიდება, ამოქარავის შემდეგ ღირს 4—5 მანეთი ლეჩაქს საქართველოში ქალები თავსაბურავად ხმარობენ ის მიმავრებულია ხავერდის ამოქარავული ნაჭრით ჩრტის ქვეშ ისე, რომ ეშვება მხოვებზე და ფარავს არა სახეს, არამედ თავის მხოლოდ უკანა ნაწილს

მ ქ ა რ გ ა ე ი ქ ა ლ ი ც მუშაობს თავის სახლში და ლებულობს ვასამოჩელოს იგი ქარავს თავსაკრავებს, სარტყლებს და სხვ ქართველი ქალის ტანსაცმლის შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს სარტყელი, რომლისგანაც წინ ფეხებამდე ეშვება ორი ატლასის კალთა. განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა იმას, რომ ატლასის კალთები ღამაზად და ოსტატურად იყოს ამოქარავული მქარავი ქალი ლებულობს საჭირო საქარავაე ძაფს ქარავის დროს იყენებს ქარავს მას ეძლევა ცალობრივი ანაზღაურება.

ლითონდამამუშავებელ ხელოსანთაგან შინამოხელეებად ყველაზე უფრო ხშირად გვევლინებიან ო ქ რ ო მ ქ ე დ ლ ე ბ ი და ვ ე რ ც ხ მ ქ ე დ ლ ე ბ ი მათი ვასამოჩელო უმეტეს შემთხვევაში ცალობრივ საზღაურს წარმოადგენს, რომელიც ზოგჯერ დამზადებული ნივთის წონის მრხედით იანგარიშება

თ ო ფ ი ს კ ო ნ დ ა ხ ე ბ ი ს მ ქ ე თ ე ბ ე ლ თ ა საქმიანობაშიც შინამოხელობა იკავებს დიდ ადგილს. თოფის კონდახების კეთებასთან ერთად ისინი შეაკეთებენ თოფებისა და დამზახების მთელ სასოლო მოწყობილობას და გარდა ამისა ანზადებენ ზოგიერთ ეროვნულ მუსიკალურ და საცეკვაო ინსტრუმენტებს, მაგალითად, თარს, დაირას და სხვ დამკვეთს მიერ მრცმული ხისაგან თოფის კონდახის გაკეთებისათვის და შეკეთებინათვის სტოლანი ვასამოჩელოდ ლებულობს 3 მანეთს

ს პ ი ლ ე ნ ძ ი ს მ ქ ე დ ე ლ ი ლებულობს დამკვეთისაგან ძველი სპრენძის ჭურჭელს, რომელსაც იგი ხელშეორედ ვადაამუშავებს მისი ვასამოჩელო პატარა ქვაბისათვის შეადგენს 50—60 კაპიკს

ო კ ი ნ ი ს მ ქ ე დ ე ლ ი ც სოფლად ხშირად შინამოჩეველად მუშაობს. გლეხებს მოაქვთ მასთან ვაცვეთილი რკინის ხელსაწყოები და ზოგჯერ სავაქროებში ნაყიდი ფოლადი იარაღის ვასაკეთებლად. ვარდა ამისა, მკედლის საქმიანობის მნიშვნელოვან სფეროს წარმოადგენს მიწათმოქმედების იარაღების შეკეთება არიან მკედლები, ოომეღნიც ხელობას მხოლოდ ზამთარში მისდევენ, წლის სხვა დროს კი სოფლის მეურნეობას ეწევიან მკედლის ხელობა მათთვის მეორეხარისხოვან როლს ასოულებს ისინი მიდიან თავის სოფლიდან და ხსნიან სახელოსნოებს სხვადასხვა ადგილას, სადაც შეაკეთებენ მიტანილ ძველ ხელსაწყოებს მკედელი ყოველთვის და ყველგან საკუთარ ბინაზე უჭერს ხოლმე რკინის საღებებს ურმის თვლებს. რკინის საღებებს გლეხები ყიდულობენ,

ლურსმნებს კი ამზადებს ძველელი საკუთარი ოკინისაგან. მაგრამ ზოგიერთ ადგილებში ამისათვის იყენებენ ქანკიებს, რომელთაც თვითონ გლეხები ყიდულობენ. უომის ოოივე თვალს ახმარენ დაახლოებით 3 ფუთ რკინის სალტეებს, რომლის ერთი ფუთი 2,80 მანეთი ღირს. თავისი ლურსმნების ფასისა და შრომის საზღაურის სახით მჭედელი ლებულობს ყოველ წყვილში 2 მანეთს. „ზოგიერთ სოფელში გლეხები მჭედლის ხელობაში კარგად გაწაფულ ერთ-ერთ თავის თანასოფელს აძლევენ დავალებას — მთელი წლის განმავლობაში ამ სოფლის მცხოვრებლებისათვის შეასრულოს ყველა საჭირო სამჭედლო სამუშაო თანასოფლელები ყოველი ცალკეული სამუშაოსათვის არ უხდიან საზღაურს, არ ასწორებენ პასთან ფულად ანგარიშს, არამედ კისრულობენ მისთვის განსაზღვრული შიწის ნაკვეთის მოხვნას, დათვისას და მარცვლეულის განსაზღვრული რაოდენობით მიცემას¹. ამ შემთხვევაში მჭედლები გამოდიან სოფლის თემის თანამდებობის პიოებად

დასასრულს უნდა მოვიხსენიოთ ერთი ხელოსანი, ოომელიც რაღაც საშუალოს წარმოადგენს შინამოხელესა და საფასო მოხელეს შორის, სახელდობრ, კარდაკაო მოსიარულე მკაღაღაღა მოგზაურობის დროს იგი ყოველ სოფელში ხსნის თავის სახელოსნოს და ამკვეთებში-საგან მოსაკალავ საგნებს მარსალია, მას თვითონ აქვს უმთავრესი წარმოების საშუალებანი, კალა და ნიშადუოი, მაგამ ზოგიერთ მასალას იგი ხშირად დამკვეთისაგან ლებულობს, მაგალითად ნახშირს, ბამბას და ტყავის ჩამონაჭრებს, ორ უკანასკნელს ქვაბების საწმენდად იყენებს. მოკალვის საზღაური დამოკიდებულია ჭურჭლის სიდიდეზე და შეადგენს 10—40 კაბიკს

* * *

იმ საკითხის შესახებ, თუ რა შემთხვევებში იყენებენ ცალკეული ოჯახური მეურნეობები გარეშე მუშახელს ხელობაზე გასულთა სახით და როდის იყენებენ მას შინამოხელეთა სახით, შეგვიძლია მოვიყვანოთ შემდეგი, ჩვენი აზრით, გადამწყვეტი ფაქტორები. 1. მომხმარებლის მეურნეობა, 2. ნედლეულისა და პროდუქციის სახეობანი, 3. წარმოების ტექნიკა, 4. მწარმოებლის კაპიტალის სიდიდე

1. რაც უფრო განვითარებულია და მრავალმხრივი მომხმარებლის მეურნეობა. მით უფრო ენიჭება უპირატესობა ხელობაზე გასულ ხელოსანს.

ხელობაზე გასული ხელოსნისათვის უპირატესობის მინიჭება ყველაზე უფრო ძლიერ იჩენს თავს იმ საოჯახო მეურნეობაში, სადაც ჭარბი

¹ Хатисов, იქვე, გვ 321

მუშასეღია და სადაც შეუძლიათ დამოკიდებულად შეასოვლონ განსაკუთრებული ცოდნის ვაჟე მე სხვადასხვა არაძიოითადი სამუშაო და ჩაატარონ რამხმარე სამუშაოები მათთან მომუშავე ხელოსნისათვის (ურმის და გუთნის მკეიებელი, თორნის მკეიებელი, ხელობაზე გასული მკერაიე ქალი, ნოხის და ფარდავის მქსოველი ქალი, კილობის მწვწელი ქალი და სხვა) განსაკუთრებით ნათლად მკლავნდება ეს იქ, სადაც ხელოსანი კისრულობს მთელი სამუშაო პროცესის მხოლოდ ერთი ნაწილის შესრულებას, ომელიც მოითხოვს განსაკუთრებულ დახელოვნებას და ცოდნას, ყველა წინა და შემდგომ სამუშაოებს კი ოჯახის წევრები ასრულებენ (ქეჩის მთელავი ხელობაზე გასული მკეოავი)

ნაჯამ არის შემთხვევები, სადაც ხელობაზე გასულს იყენებენ, ოდესაც ათანაჯო სამუერნეო სამუშაოების შესოვლება ოჯახის საკუთარი ძალეზრთაც არის შესაძლეელი ასეთ შემთხვევებს ვხვდებით სახელდობრ პურის მცობებელ და მრეცხავ ქალებს ზორს, რომლებსაც ამუშავებენ უფრო შეტლებული ოჯახები, სადაც ქალები აო აცხობენ, ანდა სათანალო ხელო ბაზე გასულ ქალებს იყენებენ როგორც დამხმარე მუშახელს.

ხელობაზე გასული ხელოსნისათვის უპირატესობის მინიქება განპირობებულია აგრეთვე იმით, რომ მუშები ღებულობენ დამკვეთისაგან საზრდოს, ოაც ამცირებს გადასახდელ გასამრჩელოს, საარსებო საშუალებების ღირებულებას სოფლის მოსახლეობა სულ სხვანაირად აფასებს, კიდრე ფულს, რომელიც მისთვის ესოდენ ძნელი საშოვნელია

2 ხელობაზე გასულს იყენებენ მაშინაც კი, როდესაც საწარმოებელი საქონელი ისეთი მასალისაგან კეთდება რომელიც მწარმოებელმა შეიძლება ადვილად გადამალოს (ღველების და ბალნის თოკების მგრეხავი, მატყლის მწეჩავი, ბამბრს მწენჯავი, ქეჩის მთელავი, ზონარების მწვწელი და ბალნის თოკის მგრეხავი ქალი)

გამონაკლისს წარმოადგენს საპნის ხარშვა, ოასაც საკუთარი ნედლეულის (გადაუღნობი ქონი) დაბალი ღირებულებების გამო და პროდუქციის ღირებულებასთან შელაობით წარშოების პროცესის სიძნელის თვიდან აცილების მიზნით შინამოხელეს აკეთებრებენ

დამკვეთის მურნეობოიე მოსაზრებანი გადამწყვეტია მაშინაც, როდესაც მან უნდა აირჩიოს ვინ გამოიყენოს — ხელობაზე გასული თუ შინამოხელე - ისეთ სამუშაოზე, ოომელიც მოითხოვს ხელოსნის დამკვეთთან მისელას (Anbringungsweise — მაგ, სასლის აშენება ნ გ), სადაც ისწავობებელს შეუძლია ადვილად მოატყუოს მომხმარებელი და სადაც, მეოიე მხოივ, გარკვეულ როლს გემოვნებაც ასრულებს (მასალერი)

მაგრამ სადაც საქონლის დასამზადებლად საჭირო მასალების რაოდენობა ძნელი დასადგენია, სადაც, მაშასადამე, ამა თუ იმ საქონლის სახე-

ობათა წარმოებას შეიძლება ნედლეულის დაუზოგველობა მოჰყვეს და თუ ვიგულისხმებთ, რომ ამ ნედლეულს საცვლელი ღირებულება აქვს იქ უპირატესობას შინამოხელეს მიანიჭებენ. ხშირად კი სათანადო მასალის დამზადებას თვით შეკვეთით მოხელეს დააქირებენ, რის შედეგადაც ეს უკანასკნელი საფასო მოხელეს უახლოვდება (მკალავი) ამიტომ აიოს, რომ მღებავი მამაკაცი, რომელიც ნაყიდი საღებავებით მუშაობს, ჩვეულებრივ, შინამრეწველია, მაშინ როდესაც მღებავი ქალი, რომელიც მის მიერვე სოფლად მოპოვებული მცენარეული საოჯახო მუშაობს შეიძლება დასაქმებული იყოს როგორც ხელობაზე გასული

ჩიხტის მკერავიც იძულებულია ხელობაზე გავიდეს, რადგან ჩიხტის ზომის აღება და მისი მოვალეობის მოზომება შემკვეთთან ხდება

დანიშნულების ადგილზევე ხდება აგოეთვე ძალიან მძიმე მასალების დამუშავება (მორების ფიცრებად დახეობვა) და შენობების, პუხრების და სხვ. აგება.

3 ტ ე ქ ნ ი კ ა ხელს უწყობს ხან ხელობაში გასვლას. ხან შინამოხელეობას.

ყველგან, სადაც საკიოა მძიმე ან მიწაზე მკვირილი ნაგები წარმოების საშუალებანი, რომელთაც საოჯახო მეურნეობა არ ფლობს ან აღარ ფლობს, შეკვეთით მოხელეობა უმეტეს შემთხვევაში მხოლოდ შინამოხელობის სახით გამოიყენება (როგორც ესაა ყველა სახის წისქვილში, მქსოველი მამაკაცისა და მქსოველი ქალ-ს. ხაბაზის, ოკინის მჭედლის, თოფის კონდახების მკეთებლის, მკერავი მამაკაცისა და საკუთარი მანქანით მკერავი ქალის მუშაობა)

ამიტომ არის, რომ მომსმარებელთა ვის ცუდო ხელსაყოელია აგუ ოის გამომწველებს, მექოთნეებსა და ქვევოის მკეთებლებს შეკვეთით სა მუშაო შინამოხელეობა პიონებში ზეას კოებიონ და თუ კი ოის დამწველი მუშაობს როგორც შინამოხელე და აგოეთვე როგორც ხელო ბაზე გასული, ეს ხდება იმიტომ, რომ კი ოის დასაწვავი ქუთა იცება ვა ცილებით ნაკლები ხარჯითა და შრომით, ვიდრე აგუ ოისა და ქოთნების გამოსაწვავი ქურა

მაგრამ მაინც ხდება, რომ მომსმარებლები ამკვირებენ ისეთ წარმოების საშუალებათა აგებას რომლებიც საკმაოდ დიდ შრომას მოითხოვენ და სამუშაოდ ხელობაზე გასულებს იწვევენ უმთავრესად მაშინ, თუ ამას ასლავს ვანსაკეთებელი ვარეზებები რომელნიც გაწეულ შრომას აანაზღაურებენ ეს ესება ოქის სოფლს თემებს. ოოქლნაც ხელობაზე გასულ ქვევრების მკეთებელ არტლებს იწვევენ სამუშაოდ. თუმცა ეს აშკარა უყარათობის ნიშანს ატარებს. რადგან მათ უხდებათ ქვევრების გამოსაწვავად სპეციალური ქუთების აგება. მაგრამ დამკვეთების სიმრავლის ოა ქურების ზენიხსენებული ხელოსნებისაგან დაშორების

გამო ხელობაზე კასულებს მუშაობის ეს ფორმა აძლევს ისეთ სარგებლო პას ოომელიც უხვად ანაზღაურებს ამ უყაირათობას.

სამუშაო იარაღის მცირე რიცხვი და მათი გადატანის სიადვილე ხელს უწყობს ხელობაზე გასვლას (მხეობავები, სარაჯები, ცხავის მწვანელები, დანის მღესავები) უფრო უხეში სამუშაოს შემსრულებელი მშენებელი დურგალი უმრავლეს შემთხვევაში ხელობაზეა გასული; უფრო ზუსტი და სპეციალიზებული ხელსაწყოებით მომუშავე. კერძოდ დურგალი, პირიქით, ჩვეულებრივ აო ვადის ხელობაზე ამავე მოზუნის გამო ოკოომკედელი და ხარაზი მუშაობენ დამკვეთის მასალით როგორც შინამოხელენი

გარდა ამისა, სადაც შრომის პროცესი ღიდ დროს მოითხოვს, და სადაც მომხმარებელი ვერ შეასრულებს მწარმოებლისათვის დამხმარე სა მუშაოს, იქ შეკვეთით მოხელეობა. როგორც დამკვეთისათვის, ისე მწარ მოებლისათვის, უფრო ხელსაყოელია და მოსახერხებელი შინამოხელეო ბის სახით (მეკასრე. ლაბალი, მქარგავი ქალი, ლეჩაქის დამბასმველი ქა ლი)

4 მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს აგოეთვე მწარმოებელი კაპიტალის სიდიდე

შეკვეთით მოხელობისა და განსაკუთრებით შინამოხელეობის არსებობის წანამძლეაოს წარმოადგენს განსაზღვრული ძირითადი კაპიტალის ფლობა ხელოსნობის სხვადასხვა დარგში საკირო კაპიტალის სიდიდეც სხვადასხვაა, ოაც ანპირობებულია წარმოების არსებული ტექნიკით. რადგან ხელსაწყოების ოიდი ოაოდენობა და მათი სირთულე შეკვეთით მოხელეობას შინამოხელეობას ფორმას ანიჭებენ, ამიტომ შეიძლება ითქვას: რაც უფრო ღიდია მწარმოებლის ძირითადი კაპიტალი, მით უფრო რეგულარულად მისდევს შინამოხელე შეკვეთით მოხელეობას. იქ, სადაც სრულებით არაა საკირო ძირითადი კაპიტალი, ან მხოლოდ მცირე თანხაა საკმარისი, რასაკვირველია, ხელობაზე გასული შეიძლება იმავე დროს შინამოხელეც იყოს (ტიკის მკეთებელი, ქონი), მაგრამ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მომხმარებელი არ იქნება ამის წინააღმდეგი.

მაგრამ ძირითადი კაპიტალი მხოლოდ ერთ-ერთია იმ ფაქტორებიდან, ოომლებიც წყვეტენ, თუ რას უნდა მისდევდნენ მწარმოებლები — ხელობაზე გასვლას თუ შინამოხელეობას ის არ ხსნის ავრეთვე იმას, თუ რატომ უნდა მისდევდნენ ეს მწარმოებლები საერთოდ შეკვეთით მოხელეობას.

ამ მხრივ გადამწყვეტია საბოუნავი კაპიტალი რაც უფრო მცირე საბოუნავი კაპიტალს ფლობს ხელოსანი, მით უფრო მეტად არის იძულებული შეკვეთით მოხელეობას მისდიოს, ამოივად, საბრუნავი სახსრების ნაკლებობა ან მათი სრული უქონლობა ქმნის შეკვეთით მოხელეობის საერთო საფუძველს და ამავე დროს ან სრულიად არ აძლევს საშუალებას მო-

ხელს ან მხოლოდ შეზღუდულ ფაოგლებში უწყობს ხელს მას გახდეს საფასო მოხელე. რასაკვირველია, მომხმარებლის მეურნეობა წარმოადგენს საწინააღმდეგო ფაქტორს, მაგალითად, გლეხი, რომელიც ადვილად შოულობს ხრს მასალას თავისი ურმისათვის, იშვიათად თუ გააკეთებინებს მას საფასო მოხელეს. მაგრამ ხშირია შემთხვევა, როდესაც მომხმარებელს მთლიანად ან ნაწილობრივ საყიდელი აქვს ნედლეული და როდესაც კაპიტალის მქონე შინამეურველს შეუძლია ჩამოართვას მას ეს ფუნქცია; მხედველობაში სრულებით ან ელემენტარულად იმ შემთხვევებს, როდესაც გლეხი აძლევს შეკვეთით მოხელეს ნედლეულს გადასამუშავებლად, რათა შემდეგ მხა პროდუქცია ვაყიდოს, და საბრუნავი კაპიტალის ნაკლებობის მნიშვნელობა შინამეურველისათვის განსაკუთრებით ნათელი ხდება

3. საფასო მოხელენი (Preiswerker)

ქვემოთ მოცემული ცხრილი, რომელიც ხელოსნობის დღევანდელ მდგომარეობას ასახავს. შედგენილია თბილისის და ქუთაისის გუბერნიების გუბერნატოების მიერ 1893 და 1891 წლების მოხსენებებში მოყვანილი მონაცემების საფუძველზე. ის შეიცავს აგრეთვე ხელოსნებს, რომელნიც მოხსენიებული იყვნენ ხელობაზე გასულ ან შინამოხელეებად, მაგრამ რომელნიც ამასთან ერთად მუშაობდნენ საფასო მოხელეებად. როგორც უკვე ვთქვამდეთ ითქვა, მხოლოდ ცალკეული შემთხვევების დეტალური შესწავლის შედეგად შეიძლება დადგინდეს, თუ რომელი სკარბობს მათთან — შეკვეთით მოხელეობა თუ საფასო მოხელეობა. შეიძლება ქვევით აღნიშნულთაგან ზოგიერთი, მაგალითად, ხუროები, ურმის მკეთებლები, ლუმელის მშენებლები (კალატოზები წყაროში სულ არ არის ნახსენები), ახალს მხუავეები. ტყის მკეთებლები როგორც არასაფასო მოხელენი და ამასთანავე სოფლს მცხოვრებნი, სულ ამოგველო ცხრილიდან მაგრამ ოდგან ერთ-ერთ წყაროში ხელოსნობის სახეები ქალაქისათვის და სოფლისათვის ცალ-ცალკე არაა მოცემული, ამიტომ

¹ Обзор Тифлисской губернии за 1896 год (Приложение к всеподданнейшему докладу губернатора), Тифлис, 1897 Таковой же Кутаисской губернии за 1893 г., Кутаис, 1894 ქუთაისის გუბერნატოს 1896 წლის მიმოხილვაში სრულად არაა შეტანილი ცნობები ხელოსნობის შესახებ. ის რომ დასავლეთ საქართველოს მონაცემები ამოღებულია 1893 წლის მიმოხილვიდან, სადაც ისინი მოყვანილია მიუხედავად იმისა, რომ ამ მიმოხილვაში არაა სოფლი ცნობები — აქლა ფაქტურად არსებული ხელოსნობის სახეები, და ზოგიერთი ადგილი ამკარად არაა ზუსტი — მათში მოცემული ციფრები ხშირად მეტად ჩამორჩება სინამდვილეს, — ეს მიმოხილვები წარმოადგენენ ერთადერთ ნაბუქდ წყაროს, საიდანაც შეიძლება ამოვილოთ ციფრობრივი მონაცემები ხელოსნობის შესახებ

ასეთი დაყოფა არც განგვიზრახავს სისრულისათვის ცხრილში შეტანილი არიან დალაქები და პარიკმახეობი, რომელთა საქმიანობაც უფრო სწორად პირად მომსახურებას ეკუთვნის. ხელოსნობის სახეები კლასიფიცირებულია გერმანიის ხელოსნობის სტატისტიკაში მიღებული დაყოფის მიხედვით

ხელოსნობის სახეობათა დასახელება	რაოდენობა				სულ ხელოსნების დასაკმ	დამხმარე მუშაერთისტრუ
	ისტატები	პარგლები	მეგობები	სულ		
1	2	3	4	5	6	
I ქვის და თიხის დამუშავება						
1 ქვის მთელელები	173	55	—	235	0,4	—
2 ძირფასი ქვების ოსტატები (ჭაჯიოჩები)	2	—	—	2	—	—
3 ჭოხნევი (მეთუნეები)	34	71	92	297	1,4	—
სულ	309	126	92	534	0,7	—
II ლითონის მრეწველობა						
1 ქედლები	1015	421	534	1973	0,9	—
2 რაღის მკედლები	435	110	147	692	0,6	—
3 ზეიქლები	159	128	180	467	2,6	—
4 თოფ იაღლის მოხელენი	82	23	56	161	1,0	—
5 თითბრის ნიეთების ჩამომსხმელნი	15	22	26	63	3,2	—
6 მესპალენძეები	181	71	103	365	1,0	—
7 მკეპებები	92	71	79	242	1,6	—
8 მკალაეები	110	79	80	269	1,4	—
9 მეთუნეეები	100	8	32	140	0,4	—
10 მომთუთებლები	17	—	19	36	1,1	—
11 ოქრომკედლები და ვოცხმკედლები	303	40	217	610	1,0	—
12 იუველიოები	33	35	41	109	2,3	—
სულ	2542	1061	1514	5117	1,0	—
III იარაღების და აპარატების წარმოება						
1 უომის მკეთებლები	220	122	93	432	0,9	—
2 ეტლის მკეთებლები	30	31	33	103	1,6	—
3 სამიწათმოქმედო იარაღების ხელოსნები	167	55	—	224	0,3	—
4 ხელსაწყოების მკეთებლები	5	—	—	5	—	—
5 სეპანოისები	5	—	—	5	—	—

1	2	3	4	5	6
6 ფორტეპიანოს მკეთებლები	4	—	—	4	—
7 შესათენი	94	34	36	164	0,7
8 ოპტიკოსები	5	—	—	5	—
7 ფიტულის მკეთებლები	2	—	—	2	—
სულ	543	242	159	944	0,7
11 ხატეო მეთრწნობის თანანაწარში, ცხიმეული და სხვ					
1 სპნის მხარშაეები	9	2	10	21	1,3
სულ	9	2	10	21	1,3
V ხაფეიკრო მრეწველობა					
1 მატელის მჩეჩაეები	5	—	1	6	1,3
2 შლებაეები	104	42	76	222	1,1
3 ფეიქრები	52	—	—	52	—
4 შებრეშუენი ¹	629	45	2258	2932	3,7
5 ყაზაზი	10	3	3	16	0,6
სულ	800	90	2338	3228	3,0
11. ჰალდისა და ტევის მრეწველობა					
1 წიგნის მკაზმაეები (მკინძაეები)	38	76	57	171	3,5
2 დაბალები	308	87	99	494	0,6
3 მეუნაგირეები	148	34	87	269	0,8
4 სარაეები	118	68	65	251	1,1
5 ტიგის მკეთებლები	25	13	7	45	0,8
სულ	637	278	315	1230	0,9
ხის და ჩუქურთმიანი ნაკეთობების წარმოება					
1 მხერხაეები	354	43	—	397	0,1
2 დურგლები	556	17	575	1530	1,8
3 შეეეე დოგლები	25	3	3	37	0,5
4 შეკასრენი	97	83	47	227	1,3
5 კილობნის მკეთებელნი	19	10	14	43	1,5
6 შეკუბოეები	95	4	20	119	0,3
7. ზარკეტის მკეთებლები	2	—	2	4	1,0
8. ჯაგრისებო მკეთებლები	5	—	—	5	—

¹ ოა იგულისხმება კეოოდ ამით, წყაოოდან აო ჩანს.

1	2	3	4	5	6
9. ყუთების და კალათების მკეთებლები	17	2	—	19	0,1
10. კოპის მკრეღნი	1	—	—	1	—
11. ხარატები	36	—	7	43	0,2
12. მერქურთმენი	57	1	—	58	—
სულ	1264	563	656	2483	1,0
VIII გემო-კეების მრეწველობა					
1. ხაბაზები	671	623	309	1603	1,4
2. მკონდირეები (მეშაქარაშენი) და მფუნთუშენი	84	81	72	237	1,8
3. ყასები	47	29	6	82*	0,7
4. სახამებლის გამოყვანნი	5	—	2	7	0,4
სულ	807	733	389	1929	1,0
IX ტანსაცმლისა და ტუალეტის ნ. ვთების დანაშადება					
1. ევოპული ფესსაცმლის მკერაები	1203	697	991	2891	1,4
2. ხარაზები	411	166	348	925	1,3
3. ფოსტლების მკერაები	35	3	64	178	1,3
4. ჭონები	79	21	47	191	0,6
5. მკერაჲ მამაკაცები და მკერაჲ ქალები	879	608	752	2259	1,5
6. მოღისტი და მექედე ქალები	57	100	92	249	3,4
7. მექედე მამაკაცები	184	155	122	461	1,5
8. პაოიკახერები	30	45	24	99	2,3
9. დალაქები	668	87	150	945	0,4
სულ	3654	1914	2630	8198	1,2
X. სამშენებლო ხელოსნობა					
1. მესუშენი	88	42	45	248	1,0
2. მღებაეები	122	70	56	175	1,0
3. შალურის გამკერღნი	43	7	20	75	0,6
4. მელემღეები	141	54	71	266	0,9
5. მეცემენტეები	7	—	672	7	—
6. ხუოოები	1803	345	—	2910	0,5
7. სახლის მხურაეები	175	30	38	243	0,4
სულ	2474	548	902	3924	0,6

¹ მონაცემები ეყუთენის მხოლოდ ქუთაისის გუბერნიას (1893) თბილისის გუბერ-
ნიამი 1896 წელს იყო 310 საყასბო (შლო ინვირ და სხვ გე 21)

² ის ამ წიგნის („ხელოსნობა საქართველოში“) გე გვ 130—131.

1	2	3	4	5	6
XI. პოლიგრაფიული და მხატვრული უღოსნობა					
1. ლითოგრაფები	7			7	
2. შრიფტის ჩამოსხმელები	3			3	
3. მბეჭდაეები	25	4	5	34	0,4
4. მბეჭდაე-ლითოგრაფები	1	—	—	1	—
5. გრავერები	4	—	—	4	—
6. მოქანდაკეები	3	—	—	3	—
7. ფოტოგრაფები	24	4	4	32	0,3
8 ფოტო-ლითოგრაფები	3	—	—	3	
სულ	70	8	9	87	0,2
საერთო ჯამი	13109	5565	9021	27695	11

მათი რაოდენობა ქალაქებსა და სოფლებში გამოიხატება შემდეგი მონაცემებით:

	ოსტატები	ქარგლები	შეგირდები	სულ
ქალაქებში	5338	3779	4042	13159
სოფლებში	7771	1786	4979	14536
საერთოდ	13109	5565	9021	27695

პ რ ო ც ე ნ ტ უ ლ ი შ ე ფ ა რ დ ე ბ ა

	ოსტატები	ქარგლები	შეგირდები	სულ
ქალაქებში	40,74	67,90	44,80	47,51
სოფლებში	59,28	32,10	35,20	52,49
საერთოდ	100,00	100,00	100,00	100,00

II

	ოსტატები	ქარგლები	შეგირდები	სულ
ქალაქებში	40,56	28,72	30,72	100,00 ა
სოფლებში	53,46	12,29	34,25	100 00 ბ
საერთოდ	47,33	2010	32,57	100,00 გ

ამის მიხედვით ოსტატები შეადგენენ ხელოსნობაში მოსაქმეთა თითქმის ნახევარს. ნახევარზე მეტ ხელოსნურ სახელოსნოში საერთოდ არ არიან ქარგლები. ქარგლობა, ოვგორც ჩანს, წარმოადგენს მხოლოდ შუა ლედურ სტადიას ოსტატობაში გადასასვლელად: ამას ადასტურებს ქარგლების მცირე პროცენტი ოსტატებსა და შევირდებთან შედარებით ვინც დღეს ჯერ კიდევ ქარგალია. ეს იმიტომ რომ, იგი ან დებულებით ხელოსანთა ამქრების შესახებ არ შეიძლება ჯერ კიდევ დაშვებული იყოს ოსტატად. ან სხვა ვარემოებებმა შეუშალეს ხელი გამხდარიყო დამოუკიდებელი.

მოსახლეობის საერთო ოცხვში (2 054636) ხელოსნობაში მოსაქმენი შეადგენენ 1,35%-ს

მათი უმრავლესობა ცხოვრობს სოფლად (14), რასაკვირველია, ქალაქის მოსახლეობაში ხელოსნები შედარებით უფრო მრავალრიცხოვანი არიან, ვიდრე სოფლის მოსახლეობაში. პირველთა შორის (296 369) ხელოსნობაში მოსაქმენი შეადგენენ 4.44%. უკანასკნელთა შორის კი (1758267) — მხოლოდ 0.83% -ს

ქარგლების უფრო დიდი ნაწილი ქალაქებშია, შევირდების უმრავლესობა, პირიქით. სოფლად ამრიგად. წესი შემდეგია — შევირდი რომელიც წარმოშობით სოფლიდანაა, ხელობის შესწავლის შემდეგ მიდის ქალაქში. რადგან სოფლის ოსტატი უმეტესად წვრილი ხელოსანია და მას აუ შეუძლია გამოიყენოს ძვირადღირებული ქარგლის შრომა ამიტომ. ომ საწარმოთა შედგენილობა ქალაქად და სოფლად ერთმანეთისაგან მნიშვნელოვნად განსხვავდება (II. a. b). უპირველეს ყოვლისა. უქარგლო და მარტოხელა საწარმოები სოფლად უფრო ფართოდაა წარმოდგენილი

ამრიგად. საქართველოში ხელოსნობისათვის საერთო დამახასიათებელი ნიშანია წვრილი სახელოსნოები. კერძოდ კი — სოფლად უქარგლო საწარმოები

ცხრილში მოყვანილ ხელოსანთაგან ვანეხილოთ ცალ ცალკე მხოლოდ სამდენიმე.

მ კ ე დ ე ლ ი თავის ქარგლებთან და შევირდებთან ერთად მუშაობს თავის სახელოსნოში. რომელსაც ორი განყოფილება აქვს წინა წარმოადგენს საკუთოვე სამუშაო ოთახს შუაში დგას ქუჩა საბერკლით და მის წინ სხვადასხვა იდიდის 2—3 გოუემლი აქ გამოქედილი საგნები ვლე ხის მეურნეობაში ნიადაგ სახმაოი იარაღებია ისინი საკმაოდ სადაა, მაკონ სე პაოებიო იაფი. მკედელი აკეთებს აგრეთვე ნალებს და აწარმოებს ნუშა პიოუტყვის დაქედვას თავის სახელოსნოს წინ. არიან აგრეთვე სპეციალურად ნალებს მკედლები, რომელნიც თითქმის მხოლოდ და მხოლოდ ნალებს აკეთებენ; მაგრამ ამ სპეციალობის ასეთი დაყოფა

აოა ქვეყნის ყველა კუთხეში მიღებული, მაგრამ იქაც კი, სადაც მკედ-
ლების გვერდით ნალების მკედლები მუშაობენ. პირველებს არ აუღიათ
იული ნალების გაკეთებაზე.

მ ე ს პ ი ლ ე ნ ძ ე ე ბ ი აზხადებენ სპილენძის ქვაბებს სამზარეუ-
ლოსათვის და არაყის გამოსახდელად, აგრეთვე კათხებს, ტაშტებს, თა-
სებს, ტაფებს, თუნგებს, ჩაიდნებს, შანდლებს და სხვა „ზოგიერთი
ნაწარმი როგორც მაგალითად, ჯამბი, სინები, კათხები, მოპირკეთებუ-
ლია ლამაზი მოხატულობით“¹. სპილენძს ნაწილობრივ ქვეყნის შიგ-
ნით მოიპოვებენ, უფრო მეტად კი შემოაქვთ რუსეთიდან და ევროპიდან
ფურცლების სახით.

თ ო ფ - ი ა რ ა ღ ი ს მ ო ხ ე ლ ე დ ვეულისხმობთ ორ სხვადა-
სხვა სახის ხელოსანს. ერთი კატეგორიის ხელოსნები არიან ცე-
ც ხ ლ ს ა ს რ ო ლ ი ა რ ა ღ ი ს მოხელენი, რომელნიც თოფებსა
და დამბაჩებს აზხადებენ, მეორენი — ხ მ ა ლ - ხ ა ნ ჯ ლ ი ს მ ო ხ ე -
ლ ე ნ ი საუკეთესო მეთოფებად და მებანჯლეებად მთელ კავკასიაში
ლექები ითვლებიან. მეთოფეთა ხელოსნობა ეცემა, მებანჯლეთა ხელოს-
ნობა ჯერ კიდევ ვითარდება მებანჯლეებმა „სახელი გაითქვეს განსაკუ-
თრებით თავისი გრავიურებით ფოლადზე და მისი ოქროს და ვერცხლის
მოხატულობით და დამშვენებით. ხმლებზე ხშირად გვხვდება განსაცვიფ-
რებელი მოზაიკის ნატიფი მოხატულობა, რომელსაც შემდეგნაირად
აკეთებენ ფოლადში მახვილი საჭრისით ჯერ ამოჭრიან ნახატს, ჩაღრმა-
ვენ იმ ადგილებს, სადაც უნდა ჩაიდოს ოქრო ან ვერცხლი და პატარა
კვრით ჩააქვდავენ შესაბამის ლითონის მავთულს“²

„ო ქ რ ო მ კ ე დ ლ ე ბ მ ა და ვ ე რ ც ხ ლ მ კ ე დ ლ ე ბ მ ა
ქველთაგანვე მოიხვეჭეს სახელი თავიანთი ხელოსნური დახელოვნებით
და თუ მათი რიცხვი ახლა მნიშვნელოვნად შემცირებულია, ამის მიზეზია
ის, რომ მომხმარებლების მასა კმაყოფილდება ფაბრიკული ნაწარმით“ .
ისინი აკეთებენ ბეჭდებს, სამაჭურებს, საყურეებს, სათითეებს, გულსაბ-
ნევეებს. „უმთავრესად კი ქამრებს და მასრებს ჩოხებისათვის, ხანჯლებს,
თოფების მოკაზმულობას და სხვა საფულეებს, ჯოხების ბუნიკებს, მუნდ-
ქტუკებს, ჩიბუხის ტარებს, ბალთებს, აბზინდებს, საკინძეებს, ქინძის-
თავეებს და სხვა საგნებს ქალების და მამაკაცების ტანსაცმლისათვის. გან-
აკუთრებით ლამაზად აკეთებენ სევადიან ნივთებს ნახატებს, ასრებს და
ვაშოსახელებებსაც კი“³. სევადიან და მომინანქრებულ ნივთებს აზხა-

¹ Гулишачбаров, იქვე, გვ 202

² იქვე, გვ 199—200 შდრ. Хатисов იქვე, გვ.326.

³ იქვე, გვ 202

დებენ შემდეგნაირად: ნივთზე აკეთებენ მოხაზულობას ანუ ნასერს. წარმოშობილ ჩაღრმავებას ავსებენ ბორაყის ხსნარში დასველებული ფხვნილით, რომლის შემადგენლობაშია ერთი ნაწილი ვერცხლი, ექვსი ნაწილი სპილენძი, ექვსი ნაწილი ტყვია და 48 ნაწილი გოგირდი. შემდეგ ნუვთს ათავსებენ ლუმელში გამოსაწვავად¹. სოფლად ბინადარი ოქრომკვლელები, რომლებიც საფასო მოხელეებს წარმოადგენენ, უფრო ხშირად დაკვეთით მუშაობენ, ქალაქად კი მარაგსაც ქმნიან.

მ ე თ უ ნ უ ქ ე ნ ი, რომელთა უმრავლესობა ქალაქებში მოსაქმეობს, სადაც სახლები თუნუქითაა გადახურული, მხურავებად მუშაობენ.

ღ ა ბ ა ლ ე ბ ი ც უმეტესად ქალაქებში ბინადრობენ, მათი მნიშვნელოვანი ნაწილი კი თვით თბილისშია. თბილისში დაბალები თავმოყრილი არიან ქალაქის ერთ უბანში, სახელდობრ იქ, სადაც ცნობილი ცხელი მინერალური წყლები ამოდის მიწიდან და სადაც აბანოებია განლაგებული მინერალური წყლების ერთი ნაწილი გაყვანილია დაბალთა საერთო სამუშაო შენობაში. ეს არის გრძელი, ძველი ქვის შენობა, სადაც ტყავის დასაღობად მიწაშია ჩაფლული 400 თიხის ქვაბი ეს შენობა აგებულია მდინარე ესთან, ისე რომ ტყავის გარეცხვა იქვეა შესაძლებელი. შენობა ეკუთვნის კერძო პირს, რომლისგანაც დაბალებს იგი იჯარით აქვთ აღებული მათ ჩამოყალიბებული აქვთ თავისებური არტელი ან ამხანაგობა, რომელშიც თითოეული რნარჩუნებს თავის ინდივიდუალობას და ამასთანავე საუცებლობს მისი საქმეების ამხანაგური წესით წარმართვის უპირატესობით იმ სახლში მუშაობს 50 დამოუკიდებელი დაბალი და თითოეულს ჰყავს 1 ან 2 მუშა; ყოველი მათგანი მუშაობს თავისი წარმოების საშუალებებს და პროდუქციის გასაღების პირობების მიხედვით მეტნაკლებ დროს წარმოების პროცესი ყველასათვის ეოწანირობა². ეს უკანასკნელი შეჩვეულება ითქვას ქვეყნის ყველა დაბალზე. ტყავის გამოყვანისას ისინი ხმარობენ მუხის ქეოქს, კიოს, მარილს და თრიმლის ფოთლებს. ამჟამად ტყავის ღებვა სდება მხოლოდ და მხოლოდ მინერალური საღებავებით, აღიზარინთა და ანილინით, რის გამოც ადვილობრივი ტყავი აღარ გამოირჩევა საღებავების იმ სიმყარით და შეფუთვით იმ სიძლიერით, როგორც ეს წინათ იყო³.

ფ ე ხ ს ა ც მ ლ ი ს მ ქ ე რ ა ვ ე ბ ი, პირიქით, ისევე როგორც საერთოდ ყველა დასახლებული ხელოსანი, რომლებიც მკვეთრად ათგანსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, არცნ როგორც სოფლად, ისე ქალაქად.

¹ Хатисов, იქვე. გვ. 331

² Гулишамбаров, იქვე. გვ. 95. შდრ. აგრეთვე Хатисов, იქვე. გვ. 352-353

³ Гулишамбаров, იქვე. გვ. 97

არის სამი სახის ფესხაცმლის მკერავი ჩ ე ქ მ ე ბ ი ს მ კ ე რ ა ვ ე ბ ი , რომელნიც ევროპულ ფესხაცმელს ამზადებენ, ხ ა რ ა ზ ე ბ ი , რომელნიც უმთავრესად წუღებს, ჩ უ ჯ ე ბ ს და მესტებს კერავენ და რომლებიც ჩვენ მიერ ცხრალში ფესხაცმლის მკერავებად არიან დასახელებული, დაბოლოს, ფ ო ს ტ ლ ე ბ ი ს მ კ ე რ ა ვ ე ბ ი . პირველთა მერ შეკერილი ფესხაცმელი ანაფრთ არ განსხვავდება ევროპლისაგან. ხარაზების მერ შეკერილი უბრალო ფესხაცმელი, როგორც წესი, უქუსლოა და უყელო. ეს ხელოსნები ამზადებენ აგრეთვე ე წ. ფოსტლებს, რომლებსაც ქალები შინ ატარებენ სპეციალურად ფოსტლების მკერავები აკეთებენ როგორც ფოსტლებს, ისე შინსატარებელი ფესხაცმლის მეორე სახეობასაც, რომელსაც ქოშები ეწოდება. ფესხაცმლის ეს ორივე სახე განსხვავდება ერთმანეთისაგან უმთავრესად იმით, რომ ქოშებს აქვს ქუსლი. ქოშებს შინ ატარებენ როგორც ქალები, ისე კაცები, განაკეთებული ის ხელოსნები და ვაჭრები, რომელნიც ქალაქებში და სოფლებში თავიანთ დუქნებსე არიან მიჭაქეული. ქოშები განსაკუთრებულ უყვართ მაჰმადიანებს

მ ე უ ნ ა გ ი რ ე თ ა მ ე რ დამზადებული უნაჯირები სულ სხვა სახისაა, ვიდრე ევროპული. მთავარი განსხვავება ისაა, რომ უნაჯირს საქარ თელოში. ისევე როგორც კავკასიის სხვა ადგილებში, აქვს ირმის ბეწვით ან სხვა მასალით გატენილი ბალიში, რომელიც იღება ტყავით გადაკრულ ხის კეზზე. ამით ვარდა არის კიდევ განსაკუთრებული მუხენაიური — მ ე ყ უ რ ტ ნ ე ე ბ ი , რომელნიც ამზადებენ მხოლოდ ძლიან უბრალო, ტილოსა და ჩალისაგან ეკეთებულ სატვირო უნაჯირს — კურტანს სახედრებისათვის. ეს მუხენაჯირები — მუხურტნები აკეთებენ აგრეთვე ჩულებს (ბალნურებს) ტვირთის წარდავებისათვის.

ცხრილში მოხსენიებულ მ ე ქ უ დ ე ე ბ ა დ უ ნდა ვიღვლისმით სამი სხვადასხვა ხელოსანი, სახელობრ. 1. ფაფახების, 2 ნაბღის ქუღებრს და 3. შალისა და ტილოს ქსოვილის წინაღარნი (სარჩინი) ქუღებრს მკერავები. პირველი ორი ამავე დროს ჭონები და ნაბღის მთელაგებია, თუმცა მათთან ფაფახების და ნაბღის ქუღებრს წარმოება ჭარბობს ამ ხელოსნობის მესამე სახის წარმომადგენლები, პირიქით, მხოლოდ ქუღებრს კერავენ და უმეტესად ქალაქებში ბრნადრობენ

ა ბ რ ე შ უ მ ი ს ყ ა ი თ ნ ი ს ანუ ზ ო ნ ა რ ე ბ ი ს მ გ რ ე ხ ა ე ნ ი არიან მხოლოდ ქალაქებში და ამასთანავე უმთავრესად თბილისში. „წერილ მოვაკრეებს ხშირად აქეთ თავიანთ დუქნებში ან ზონარების, ყარძის, ფოჩების, ზაფთებრს, თასმებრს, შესაკრავების, ზოტებრს, სირმებრს, ბუზმენტებრს, ზეჯებრს, ნოქარჯული არწივებრს და ამგვარი სავნების სავრეხი და საქსოვი პატარა სხელოსნოები. განსაკუთრებით სირმებსა და ბუზმენტებზეა დიდი მოთხოვნილება ადგილობრივ

მოსახლეობაში, რომელსაც უყვარს სამოსის ოქრომკედლი და ვერცხლ-მკედლი ნაქარგი და მოქარგული არშით მოკაზმვა. წინათ ხელოსნობის ეს სახეობა აქ უფრო მეტად იყო განვითარებული, ამჟამად კი ხელოსნობის მსგავსი ნაკეთობების შემოტანის გამო იგი დაცა. 1857 წელს, თბილისში გამოფენაზე მასობრივად იყო გამოტანილი საუკეთესო ხარისხის ასეთი ადგილობრივი ნაკეთობა¹

დასასრულ მოვიხსენიებთ აგრეთვე ხაბაზებს, რომელნიც ყველა ქალაქსა და დასახლებულ ადგილებში არიან. ქალაქის ხ ა ბ ა ზ ე ბ ი მისდევენ, როგორც წესი, მხოლოდ პურის ცხობას. დასახლებულ ადგილებში კი, პირიქით, ისინი ხშირად წვრილ ვაჭრებს წარმოადგენენ, რომელნიც პურის ცხობასთან ერთად ვაჭრობასაც მისდევენ. არის ორგვარი ხაბაზი: ერთი კატეგორია პურს თორნეში აცხობს, მეორე კატეგორია — ჩვეულებრივ საცხობ ღუმელებში

ზოგიერთი ხელოსანი, რომელიც რიგ სხვა ხელოსნებთან ერთად არ არის სპეციალურად მოხსენიებული, წარმოადგენს მთლიანად ან უპირატესად ქალაქის ხელოსანს ასეთებია ალმასის მწვანეებლები, იუველირები, თითბრის ჩამომსხმელნი, ეტლის მკეთებლები, ხელსაწყოების მკეთებლები, ოპტიკოსები, ფორტეპიანოს მკეთებლები, მეფიტულეები, მკინძავები, მეკოლოფეები და მეგოდრეები, მეავეჯენი, ჯაგრისის მკეთებელნი, პარკეტის მკეთებლები, საცობის მკერელები, მოდისტი და მექუღე ქალები, მეცემენტეები და პოლიგრაფიული და მხატვრობის დარგში ჩამოთვლილი ხელოსნები

• • •

ამ თავის დასასრულს იქნებ მართებული იყოს რამდენიმე სიტყვით შევეხოთ საქართველოში ეროვნული ხელოსნობის პროდუქციის გასაღებების ფორმებს

საქონელს, ხელოსნობისა და საოჯახო მეურნეობის ნაწარმს ყოცნიან 1 ქალაქებსა და დასახლებულ ადგილებში ვაჭრები და საფასო მოხელეები თავიანთ ღუმელებსა და სახელოსნოებში, რომელთა გვერდით გლეხობასაც ვაშაქეს გასაყიდად თავისი ქარბი პროდუქცია ამის გარდა გლეხობა მაჰყიდის ხოლმე თავის ნაწარმს მათთან მოსულ ვაჭრებს: 2 სოფლად ხელზე ვაჭრობით, რასაც მხოლოდ მამაკაცები მისდევენ. დაბოლოს 3 ყოველკვირულ და წლიურ ბაზრობებზე

გასაღების პირველი ფორმა არაფერს განსაჯთობულებს არ წარმოადგენს გარდა იმისა, რომ საქართველოში სოფლის მოსახლეობისათვის რკინიგზის საფურები ვარკვეული ზომით საბაზრო ადგილებიცაა;

¹ Гулишамбаров, იქვე, გვ 91.

სადგურების ბაქნები არაა ხალხისათვის ჩაკეტილი და სამგზავრო მატარებლების გავლის საათებში აქ მოდიან გლეხები მახლობელი სოფლებიდან, უმთავოესად კი ქალები და გოგონები, რომლებიც მგზავრებს სთავაზობენ თავიანთი მუერნობის პროდუქციას: ხილს, ფრინველს, სხვადასხვა ქსოვილს, ყაისნალით ნაქსოვს, ნაქარგს და ჩხირებით ნაქსოვს ვაქრობა გრძელდება ყოველთვის მხოლოდ რამდენიმე წუთს.

ხ ე ლ ზ ე ვ ა კ რ ო ბ ა ს ადგილი აქვს უმთავრესად აღმოსავლეთ საქართველოში აქ ვსვლებით კარდაკარ მოსიარულე მოვაჭრეებს, ხელოსნებსა და არაიშვიათად გლეხებსაც, რომელნიც თავიანთი ხელოსნობის ნაკეთობებს ასაღებენ გასაყიდად განკუთვნილ საგნებს ხელზე მოვაჭრენი დაატარებენ ცხენებით, ჯორებით ან საზიდრებით დასავლეთ საქართველოში, პირაქით, ხელზე ვაქრობას მისდევენ, და ამისთანავე, შედარებით იშვიათად, მხოლოდ მეწვრილმანენი, უმთავრესად ებრაელები, და არა ხელოსნები და გლეხები პროდუქტების გასაღების ფორმების თვალსაზრისით ეს არის პირველი განსხვავება ქვეყნის ორივე ნაწილს შორის. მეორე განსხვავება მდგომარეობს იმაში, რომ ყ ო ვ ე ლ კ ე ი რ ე უ ლ ი და წ ლ ი უ რ ი ბ ა ზ რ ო ბ ე ბ ი განვითარდა მხოლოდ დასავლეთ საქართველოში, აღმოსავლეთ საქართველოში კი სრულყოფით არ გვხვდება. ყოველკვირეული ბაზრობები აღმოსავლეთ საქართველოში, იამდენადაც ვიციით, არ ეწყობა არც სოფლად და არც ქალაქად, გარდა თბილისისა, სადაც ყოველ კვირას იმართება ღია ბაზრობა სხვა სახისაა წლიური ბაზრობები მრავალ საეკლესიო დღესასწაულზე, როდესაც ბევრი ხალხი იყრის ხოლმე თავს, ვაქრები და ხელოსნები იყენებენ როგორც გასაღების შესაძლებლობას. ეს ბაზრობები, ჯერ-ერთი, ძალიან ხანმოკლეა — გრძელდება რამდენიმე საათს, დილიდან საღამომდე, და მეორე — გლეხები და გლეხის ქალები გამოდიან არა თავიანთი მეურნეობის პროდუქტების გამყიდველებად, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ პირუტყვის და ფრინველის გაყიდვას, არამედ მხოლოდ ვაჭრებისა და ხელოსნების მიერ შეთავაზებულ საქონლის მყიდველებად. ეს საეკლესიო დღესასწაულები არ შეიძლება ჩაითვალოს საკუთრივ წლიურ ბაზრობად, რადგან მოსახლეობის ამ დღესასწაულების მთავარ დანიშნულებას წარმოადგენს, უპირველეს ყოვლისა, სარწმუნოებრივი წესების შესრულება და მეგობრული დროსტარება, საქონლის გასაღებას კი ამ დღეებში მეტად დაქვემდებარებული ადგილი უკავია.

წლიური ბაზრობები დასავლეთ საქართველოში ემსგავსება ამ ბაზრობებს იმით, რომ ისინიც ემთხვევა განსაზღვრულ საეკლესიო დღესასწაულს და იმართება იქ, სადაც არის შესაბამისი წმინდანების ეკლესიები და მონასტრები მთელი დასავლეთ საქართველოს სხვადასხვა ადგილას, რამდენადაც ეს ჩვენთვის ცნობილია, იმართება სულ 17 წლიური ბაზრობა,

როქელთაგან 6 ორ-ორი კვირით, 8 თითო კვირით და 3 თითო დღით ამ ბახრებზე არის ყველაფერი, რაც კი აქვს სოფლის მოსახლეობას ქარბი პრუქტების სახით, და ვაჭრებისა და საფასო მოხელეების მიერ მიტანილი ფაბრიკული საქონელი და ხელოსნობის ნაწარმი ვაჭრები მოდიან როგორც სოფლებიდან (დასახლებული პუნქტებიდან), ისე ქალაქებიდან და შორეული რაიონებიდან მაგალითად, გურიაში წლიურ ბაზრობაზე შეხვედებით ვაჭრებს, რომელთაც საქონელი თბილისიდან აქვთ მოტანილი (დაახლოებით 300 კმ) ხელოსნები უფრო ახლო რაიონებიდან მოდიან წლიურ ბახრებზე, შორეული ქალაქებიდან კი ძალიან იშვიათად. უდიდესი უმრავლესობა მოდის იმავე რაიონიდან, სადაც ბაზრობა იმართება ბახრებები იმართება იმ ადგილებში, სადაც უკვე არსებობს სტაციონარული ვაჭრობა ვაჭრები, ხელოსნები ბაზარზე ქირაობენ პატრონ მოწვეულ ქოხებს, სადაც აწყობენ თავიანთ საქონელსა და ნაქეთობას და ათევენ ღამეს ამ ქოხებს ბაზრობის დაწყებამდე აგებენ მიწათმფლობელნი გლეხები და გლეხის ქალები, პირიქით, ქოხებს არ ქირაობენ ისინი ღვანან ღია ცის ქვეშ, ყველანი თავიანთ ნახელავთან გლეხი ნყადველები და ხშირად გამყიდველებიც ბაზრობაზე მოდიან მხოლოდ ერთი დღით, და თუ ბაზრობა ერთ ან ორ კვირას გრძელდება. ეს იმიტომ. რომ ხალხის ნაკადი ყოველდღე ისევ ახლდება.

ყოველკვირეულ ბაზრობათა რიცხვი უფრო მეტია. ვიღო კოველ-წლიურისა. დასავლეთ საქართველოში თითქმის ყოველ ცოტა თუ ბევრად დიდ დასახლებულ ადგილას, ისევე როგორც ყოველ ქალაქში, იმართება ყოველკვირეული ბაზრობა. იქ, სადაც ყოველკვირეული ბაზრობა იმართება, არიან ადგილობრივი ვაჭრებიც და ხელოსნებაც წლიური ბაზრობებისაგან განსხვავებით, ყოველკვირეულ ბაზრობებზე არ მოდიან ხელოსნები და ვაჭრები სხვა ადგილებიდან ბაზრობის დღეება ჩვეულებრივ პარასკევი ან კვირა, მაგრამ არის შემთხვევები. როდესაც იგი ოთხშაბათს ან ხუთშაბათს იმართება ბაზრობა ტაოლებს ღია ძოვდანზე და გრძელდება დაახლოებით დღის 9 საათიდან შუადღემდე.

გასაღების ფორმების თვალსაზრისით აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს შორის აქ წარმოდგენილი განსხვავება ნამდვილად არ არის ინტერესსმოკლებული, თუ ამასთანავე გავითვალისწინებთ ქვეყნის სიმცირეს. თუ ქვეყნის აღმოსავლეთ ნაწილში, ვარდა ქალაქებისა და დასახლებული ადგილებისა, რომლებიც ვაჭრების, ხელოსნების და სოფლის მოსახლეობისათვის გასაღებს ადგილს წარმოადგენენ. ხელზე ვაჭრობა ხშირი მოვლენაა, საქართველოს დასავლეთი ნაწილსათვის დამახასიათებელია ყოველკვირეული და წლიური ბაზრობები. ამ სხვადასხვაობის გასარკვევად ჩვენ სამწუხაროდ გვაკლია საქირო მასალები არც ყოველკვირეულ და წლიურ ბაზრობათა შესახებ მოიპოვება რაიმე დღემდე და-

ბექდილ ქართულ წყაროებში. მაგრამ. როგორც ჩანს, მრავალი ამ ბაზრუბათაგანი მხოლოდ XIX საუკუნეში ჩამოყალიბდა მოხუცები ყვე-
ბიან, რომ ზოგიერთა წლეური ბაზრობა საეკლესიო დღესასწაულიდან
განვითარდა და რომ XIX საუკუნის პირველ მეოთხედში ზოგიერთი თა-
ვადაზნაური და ეპისკოპოსი იწვევდა ქალაქებიდან ვაჭრებს საეკლესიო
დღესასწაულებზე განსაზღვრულ გადასახდელს გამორთმევის მისნით.
ზოგიერთი ყოველკვირეული ბაზრობის შესახებ ამტკიცებენ, რომ ისი-
ნიც მხოლოდ XIX საუკუნეში წარმოიშენენ, მაგრამ სოფლის მოსახლეო-
ბის უორმალური შეთანხმების შედეგად. როგორც უნდა იყოს, ფაქ-
ტა ის, რომ უკანასკნელ საუკუნეში ბაზრების რიცხვმა იმატა ჩვენს
დროშიც არსდება ახალი ბაზრები. ოის თაოსნობასაც იჩინენ ზოგჯერ
ვაჭრები, ზოგჯერ სოფლის მოსახლეობა და ამის ნებართვას მმართველი-
საგან ლებულავენ² მაგრამ ასევე ექვს გარეშეა, რომ ყოველკვირეული
და წლეური ბაზრობები დასავლეთ საქართველოში. სულ მცირე, სამი
საუკუნის წინ წარმოიშვა. მათ იხსენიებენ, მართალია ვაკერით. შარდენი
(მე-17 ს)³ და გიულენბტედტი (მე-18 ს)⁴

ყოველკვირეული და წლეური ბაზრობები თავიანთი განვითარების
დასაწყისში. სანამ იზანი თავისუფალი რეწენ ვაჭართა და სკლოსანთა
ელემენტებისაგან, ყველა იმ საღნში. სადაც ასეთი ბაზრობები არსებობ-
და. რასაკვირველია. ხელს უწყობდნენ მხოლოდ სხვადასხვა სახის ქარბი
პროდუქციის გაწონასწორებას ეს გაწონასწორება აუცილებელი იყო
კარჩაკეტილი საოჯახო ძეგრნეობის პერიოდში სხვადასხვა რაიონის განსხ-
ვავებულა ბუნებრივი პირობების და მით განპირობებულ გარკვეული
სახის საგნების წარმოების უპირატესობის გამო საფიქრებელია, რომ
საქართველოშიც ყოველკვირეული და წლეური ბაზრობების წარმოშობა
ქარბი პროდუქციის გაწონასწორების მოთხოვნილებით იყო ნაკარნახე-
ვი ის გარემოება, რომ ეს ბაზრობები მხოლოდ დასავლეთ საქართველო-
ში წარმოიშვა, აღმოსავლეთ საქართველოში კი გლეხები დღესაც თავიან-
თი ოჯახური მრეწველობის პროდუქციას არაიშვიათად ხელზე ვაჭრო-
ბით ასალებენ, განპირობებულა გლეხთა დაბების ტიპით აღმოსავლეთ
საქართველოში სოფლები ახლოს არიან ერთმანეთთან, სახლებიც გვერ-
დაგვერდაა დადგმული. გლეხების ყანები და ვენახები დაშორებულა
საცხოვრებელი სახლებიდან ხელზე მოვაჭრის გამოჩენა ამნაირად გა-

¹ შდრ. აგრეთვე „სოფლის გახეთი“, 1874, № 11 და 12.

² შდრ. „იერია“, 1899, № 144, 1900, № 126.

³ იქვე, I, გვ 333—334, 516.

⁴ იქვე, გვ. 173—174. შდრ. აგრეთვე G a m b a, იქვე, I, გვ. 196.

შენებულ სოფელში მაშინვე ხდება ცნობილი სოფლის ყველა მცხოვრებ-სათვის დასაყრდენი საქართველოში, პიოჩით, ყოველ გლეხს აქვს ცალკე კარმიდამო, ყოველ ოჯახს თავისი საცხოვრებელი სახლის გარშემო აქვს ფართი, შემოღობილი ეზო, სადაც გაშენებულია ვენახი, ხეხილი და მოყავით მშენიანებულია და ხშირად მარცვლეულობაც, თუმცა მათი ნამდვილი ყანები, ჩვეულებრივ, სოფლის გარეთ მდებარეობს. გლეხთა კომ-ლები აქ საკმაოდ გაფანტული არიან და ერთმანეთისაგან ხშირად ძალიან დაშორებული. მოსახლეობის ცხოვრების ასეთი წესის გამო გასაცვლელ ნაკეთობათა გასაღება სახლებში დატარებით ძნელია და დიდ ღროს მოთხოვს

ა მ ქ რ ო ბ ა

საქართველოში ამქობის ჩამოყალიბების დროის შესახებ ზუსტად არაფერია ცნობილი, მტკიცედ არის დადგენილი მხოლოდ ის, რომ აღმოსავლეთ საქართველოში, სახელდობრ ქალაქ თბილისში, მე-17 საუკუნეში უკვე არსებობდა ამქრული წყობილება. ასევე ბნელით არის ჩვენთვის იოცული ამქობის წარმოშობის საკითხი მაგრამ მაინც ჩანს, რომ ამქარი წარმოიშვა არა ქვეყნის სამეურნეო ცხოვრების დამოუკიდებელი განვითარების შედეგად, არამედ, უპირველეს ყოვლისა, უცხო ხალხის, სახელდობრ, სპარსელების გავლენით! ამაზე მიგვითითებს ამქრის ქართული სახელწოდება ქართული სიტყვა ა მ ქ ა რ ი, ა მ ქ რ ო ბ ა სპარსული ჰამქარიდანაა წარმოშობილი¹.

ამქობა საქართველოში დღემდე არსებობს XIX საუკუნის 60-იან წლებამდე ამქობა კანონით არ იყო რეგლამენტირებული მისი წესდება და შინა მართვა-გამგეობა ეყრდნობოდა საუკუნეების მანძილზე ჩამოყალიბებულ ჩვეულებით სამართალს მაგრამ 60-იან წლებში მდგომარეობა შეიცვალა და თბილისის ამქრების შესახებ მმართველობამ სპეციალურ² დადგენილება გამოაქვეყნა დღეს საქართველოში ამქრებზე ვრცელდება რუსეთის საერთო საიმპერიო კანონმდებლობა ამქრული წყობილების საკანონმდებლო რეგულირების შედეგად ზოგიერთმა ძველმა ადათმა და ჩვევამ დაკარგა ძალა და გაქრა, მაგრამ მრავალი მათგანი ჯერ კიდევ დარჩა და ამქრების მიერ უწინდებურად სრულდება კიდევ. ქვევით გვინდა წარმოვადგინოთ საქართველოში ძველი ჩვეულებითი ამქრული

¹ შტრ. Haxthausen, იქვე, ტ I, გვ 112

² Л. Загурский (Поездка в Ахалинхский уезд в 1872 г., გვ. 24 Записки Кавк. отдела Импер. Русск. географ общ-ва, кн VIII) ფიქრობს, რომ ქალაქ ახალიციხეში ამქრები თურქებმა ჩამოაყალიბეს

წყობილება და შინა მართვა-გამგეობა¹ და შემდეგ განვიხილავთ მის შე-
საბამის კანონმდებლობას

ამჟამად არის ხელოსანთა კავშირი. რომლის მთავარი მიზნები ეკო-
ნომიური და რელიგიური ზანათისაა ვაჭრობის და ხელოსნობის ყოველი
სპეციალობის პირნი, ჩვეულებრივ, აყალიბებდნენ ერთ საერთო ამქარს,
ზოგჯერ კი რამდენიმეს მტვირთავენს, მეთელუხჩეებს და მეეტლეებსაც
კი ჰქონდათ თავიანთი საკუთარი ამქრები ამქრებში არ შედიოდა მხო-
ლოდ თავდაზნაურობა, სამღვდლოება და წარჩინებული მდიდარი ვაჭ-
რები ამქარში ზოგჯერ შედიოდნენ წარჩინებული მოქალაქენი, რომელ-
ნიც შესვლის უფლებას ფულადი შენატანით მოიპოვებდნენ, მიუხედა-
ვად იმისა, რომ ვაჭრობასა და ხელოსნობას არ მისდევდნენ ამქრებს
ეკუთვნებოდა შევირდები, ქარგლები, ვაჭრობაში დამხმარენი და ოსტატე-
ბის ოჯახის წევრები.

უფრო ვიწრო გავებით ამქარი აერთიანებდა მხოლოდ იმ ხელოსნებს
ან ვაჭრებს, რომელთაც ჰქონდათ თავიანთი სახელზე სახელოსნო ან სა-
ვაჭრო დუქანი მხოლოდ დამოუკიდებელი პირები იყვნენ ამქრის თანას-
წორუფლებიანი წევრები. და მხოლოდ მათ ჰქონდათ უფლება მონაწი-
ლეობა მიეღოთ ამქრის საქმეების წარმართვაში

ხელოსანთა ამქრები—როგორც პროფესიული გაერთიანებები,—დიდ-
ყურადღებას აქცევდნენ მათი წევრების დასრულებულ ტექნიკურ მომზა-
დებას და არაყის არ მიიღებდნენ გაერთიანებაში თანასწორუფლებიან წევ-
რად, თუ იგი არ დაუფლებოდა საკირო ცოდნას როგორც შევირდი და
ქარგალი

შეგარდად ასაყვანი ბავშვების ასაკი ხელოსნობის სხვადასხვა დარგ-
ში სხვადასხვა იყო ის მერყეობდა შესასწავლი ხელობის სიძნელის მი-
ხედვით 9-დან 17 წლამდე სწავლის დრო საკმაოდ ხანგრძლივი იყო,
გრძელდებოდა 3-დან 10 წლამდე ჩვეულებითი სამართლით შევირდითა
რიცხვი. რომელიც შეიძლებოდა ოსტატს ჰყოლოდა, შეზღუდული არ
იყო

შევირდის აყვანისას ოსტატსა და შევირდის მშობლებსა ან მეურვეს
შორის იღებოდა ხელშეკრულება სწავლის დროსა და სხვა პირობების
შესახებ. ხელშეკრულება, რომლის წერილობითი ფორმა სავალდებულო
არ იყო, იღებოდა უსტაბაშის და ამქრის უხუცესების თანდასწრებით.
ეს ხდებოდა ან შევირდის აყვანისას, ან, უფრო ხშირად, განსაზღვრული

¹ ჩვენი გამოკვლევის ეს ნაწილი ემყარება წინათ უკვე ხსენებულ ორ ნაწარმოებს
Ю. А х в е р д о в, Тифлиские амкары (напис. в 1857, году), Тифлис, 1883.
С. Е г и а з а р о в, Исследование по истории учреждений в Закавказьи, часть
2; Городское амкарство Организация и внутреннее управление Закавказского
амкарства. Казань, 1891.

დროის შემდეგ, როდესაც ოსტატო დარწმუნდებოდა ბავშვის ნიჭში საცდელი დრო გრძელდებოდა 6 კვირიდან 6 თემდე.

შევირდს ოსტატის სახლში შესვლის შემდეგ უყუებდნენ ოთგორც აჯახის წევრს. ოსტატის ბრძანებით მას უნდა შეესრულებინა სხვადასხვა საშინაო სამუშაოები და უფროსების მიმართ გამოეჩინა სიტყვაშეუბრუნებელი მორჩილება. ოსტატის ძალაუფლება შევირდის მიმართ ძალიან დიდი იყო და სასჯელი, რომელიც დაედებოდა ურჩობის. ცუდი ქცევის, საზარაცუასათვის და სხვ., ძალიან მკაცრი ოსტატს აპყავდა შევირდი, ჩვეულებრივ, სრულ კმაყოფაზე და განსაზღვრული დროის შემდეგ უხდიდა მას გასამრჩელოს.

სასწავლო დროის გასვლის შემდეგ შევირდი ღებულობდა „ქაოგლის“ წოდებას, თუ მას ამქრის მოთხოვნილებათა შესაბამისი ზნეობრივი თვისებები ჰქონდა შევირდის გადასვლა ქარგლების რჩეუბში ზდებოდა სახელოსნოს მფლობელი ოსტატის შეფასებისა და უსტაბაშის და უხუცესების დასწრებით მისი მუშაობის შემოწმების საფუძველზე. ამასთანავე, შევირდს უნდა გადაეხადა განსაზღვრული თანხა ამქრის სალაროში.

ქაოგალი, ჩვეულებრივ, თავის ოსტატთან რჩებოდა მის სახელოსნოში იგი ასრულებდა ხელქვეითის როლს, რომელიც შეიძლება შევადაროთ უფროსი შევირდის მღვამაოეობას იგი განსწავდებოდა ეკანასკნელისაგან მხოლოდ თავისი უფრო დიდი გამოცდილებით ხელოსნობაში და უფრო მაღალი ვასამრჩელოთი.

ქაოგალს, გარდა იმისა, რომ პოადად დამოკიდებული იყო, აგოეთვე მზღედული ჰქონდა ეკონომიური თავისუფლება მას არ ჰქონდა უფლება უშუალოდ დაემყარებინა კავშირი მყიდველებთან და მიეღო მათგან დაცვეთა.

თუ ოსტატო დარწმუნდებოდა, რომ ქაოგალი საქმარისადაა მომზადებული იმისათვის, რომ დამოუკიდებლად ეწეოდეს ხელოსნობას, იგი თვითონ იშუამდგომლებდა ქარგლის ოსტატად დალოცვის შესახებ. იმ შემთხვევაში, თუ ოსტატო ეგოისტური მოსაზრებებით ამას არ აკეთებდა, მეორე ოსტატს შეეძლო გამოსულყო ქარგლის დამცველად და კორპორაცია, სახელოსნოს მფლობელი ოსტატის ნება-სურვილის გარეშე. დალოცავდა ქაოგალს ოსტატად თუ სახელოსნოს მფლობელი ოსტატის კეთილსინდისიერება ექვს ბაღებდა, მაშინ მაძიებელს აძლევდნენ საცდელ სამუშაოს, რომელიც მას, თუ სამუშაოს ხასიათი ამის საშუალებას იძლეოდა, ყველა ოსტატის ან უხუცესების, უსტაბაშის და კორპორაციის მიერ ნდობით აღჭურვილი და ამ მიზნისათვის უფლებამოსილი ოსტატების თანდასწრებით უნდა შესრულებინა. მაძიებლის კორპორაციაში მიღების საკითხს ყოველთვის წყვეტდა ეკანასკნელი რისტანცია—ოსტატთა საერთო კრება.

ძამიებელს აქაოში ძირღებდნენ მხოლოდ მაშინ, როდესაც იგი გადა-
იხდდა ამქ რის მიერ დადგენალ ე წ შესასვლელს ანუ დასალოცს. უპირ-
ველეს ყოვლისა, მას უნდა მიე-თმია თავისი მასწავლებელი ოსტატისა-
თვის საჩუქარი, რომელაც, ჩვეულებრივ, წაომოადგენდა მაუდს ან რო-
მელიმე სხვა ქსოვილა სერთუქისათვის ამ საჩუქრის გარდა ძამიებელს
ამქ ოზბის სალაროში უნდა გადაეხადა განსაზღვრული თანხა, შემდეგ თან-
ხა უსტაბამის, უხუცესებისა და კომპოზიციის სასამაროლოს აღმასრუ-
ლებლის სასაოკებლოდ ამ ხაოჭეს ემატებოდა კიდევ ერთი ხარჯი, რო-
მელსაც აააღმოღებული გაიღებდა ამხანაგებს გამასაზღვრულსაოვის
გარდა ამისა, დუქნას გახსნასას ზოვერთ ამქაოში მას უნდა შეეტანა გან-
საკუთრებელი თანა კორპორაციის სალოონი

ყველა ეს გადასახდელი შეადგენდა ძნუნუნლოვან თანხას. ოომელიც
ხელაოკლე ძამიებლსათვის სამძიმო იყო მაკამ ამქობაში არსებული
ადათის მიადეუთ. ქონებამცი რეს მოუთხოვებოდა კურო მყოფ შესატანი,
იან კი, ოოკლბააცი შესანაი ჰყავდათ მშობლები და სხვა, სრულიად
თავისუფლღებდნენ გადასახდლებსიანგან.

დალოციის ცერემონია, ოოველაც, ოოკოოც ოთქვა. კორპორაციის
ყველა ოატაკა საე რაოი ქებბაჟე ხდებოდა, სარწმუნებრივ ხასიათს ატა-
ოუდა და ეანაკუთრებელი საზეიმო ვითარებით გამოირჩეოდა.

ოატატის წოღების მიღების შემდეგ ქარგალი ხდებოდა სრულფლე-
ბანაი წიე ოო კოპოოაციოა ოოველშიც მას განაზღვრული უფლება-
მეკულოზანი ჰქონდა. მაი ეულება ჰქონდა მოეწყო საკუთარი სახელოსნო
და გააქოში ჩეკადნაი შემთავევაში მოუთხოვა კორპორაციისაგან
დახმარება მას შეეძლო ავოეთვე ყოფილაყო ერთდროულად სხვადასხვა
კოპოოაციოში. მაგრამ ხელოზს შეეცლა ან ელოსნობის ოამდენიმე
დარგში საქმიანობა აკრძალული იყო!

გარდა ამისა, ოსტატი ვალდებული იყო დამოიჩილებოდა კორპორა-
ციის დისკოპლინას ამქაოში მკაცი დისციპლინი იყო შემოღებული. უსტ-
აბამის მიმართ ურზობისათვის ოსტატს ადებდნენ ფულად ჯარიმას ან სჯი-
დნენ კოპოოაციოდან დოუებოთ გაიციხვით იგი პასუხისმგებელი იყო
როკო რე პარადი, ისე თავისი შევიოდებისა და ქოივლების ყოფაქცევისა-
თვის, განაკუთრებით, როდესაც ისინი ზიანს აყენებდნენ დამკვეთთა ინ-
ტერესებს და შეუტაცყოფდნენ პოფესიულ ლირსებას გარდა ამისა,
ოატატებს ჰქონდათ აგრეთვე სხვა მოვალეობებიც. რომლებიც რელიგიურ
ხასიათს ატარებდნენ. ეს იყო უქმე დღეების დაცვა, როცა ოსტატს
უფლება არ ჰქონდა ემუშავა — „უქმე გაეტეხა“, კორპორაციის რელი-
ვიურ დღესასწაულებში მონაწილეობა, გადასახდლების შეტანა საქველ-

1 შტრ. ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნი გვ 225, § 384

მოქმედო და ოელგიურო მიზნებისათვის, დახმარების გაწევა კორპორაციის იმ წევრებისათვის, რომელნიც ამას საჭიროებდნენ და ა. შ ასევე დადგენილი იყო მისი ვალდებულებანი თავისი ამხანაგების მიმართ. მას აქრძალული ჰქონდა მიეყენებინა ამხანაგისათვის ნივთიერი ზარალი, მაგ მისი შევირდის ან ქაოგლის გადაბირებით

ოოგორც ითქვა, ამქარს ეკუთვნოდნენ აგრეთვე ოსტატების ცოლები და შვილები ისინი საოგებლობდნენ კოპორაციის მფარველობით და კარკვეული პრივილეგიებით.

ყოველ ოსტატს შეეძლო თავის სიცოცხლეშივე წაწედგანა თავისი ვაჟი ოსტატის წოდების მისაღებად მას გამოცდიდნენ ზუსტად ისე, როგორც სხვა მაძებლებს ერთადერთი „პრივილეგია“, რომელიც ენიჭებოდა მას როგორც ოსტატის ვაჟს, იყო ის, რომ სხვა მაძებელთა შორის პირველი წაწდებოდა მღვდლსა და უსტაბაშის წინაშე და ლებულობდა „პირველ კურთხევას“

განსაკუთრებული მფარველობით და ყუოადლებით საოგებლობდნენ ამქაოშ ოსტატების ოპოლი შვილები მათ კორპორაცია სასწავლებლად მიაბაოებდა ყველაზე გამოცდილ და დახელოვნებულ ოსტატებს. მათთვის განაახლდუოული იყო სწავლის უფოო მოკლე ვადა და ოსტატების რიგებში უჭრო ადრე დაიშეებოდნენ, მაგრამ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ შესახებო ჰყავდათ მრავალოცხოვანი ოჯახი

არც ოსტატებს ქალაშვილების ინტეოესებს ივიწყებდა ამქაოი ულაოიბეს ქალაშვილებს გათხოვებისას კორპორაცია ატანდა მზითეებს.

საერთოდ თეითდახმარებისა და ქველმოქმედების იდეა ამქარში ძალან ფეხმოვიდებულო იყო მისი ქველმოქმედება ვრცელდებოდა ზოგჯერ ქალაქის ულაოიბეს კლასებზეც ურთიერთდახმარების იდეა წარმოადგენდა ამქარის ერთ-ერთ შემაკავშირებელ ელემენტს.

მაგრამ ამქარს წევრებს მთავარ შემაკავშირებელ ელემენტებად მიწნეულ უნდა იქნეს მეურნეობრივი და ოელგიური მიზნები

საამქრო ორგანიზაციები, რომელნიც თანასწორობისა და ძმობის საფუძველზე იყვნენ აგებულო, არ სცნობდნენ თავისუფალ კონკურენციას. თავიანთი წევრების მეურნეობრივი თანასწორობის განხორციელებას ისიცილოდნენ წევრთა დამოუკიდებლობის შეზღუდვით ოსტატს აკრძალულა ჰქონდა ნედლეულს ცალკე, უსტაბაშის და უნუცესების დაუკიოხაუად შექენა. ნედლეულს, ჩვეულებრივ, მთელი ამქრები ერთად ყიდულობდნენ. მას ახარისებდნენ, ყოველ ხარისხს ყოფდნენ წევრთა ოაცების მიხედვით და შემდეგ ინაწილებდნენ წილისყრით სანამ ამქარის წარმოამადგენელი არ დაადგენდა ნედლეულის ფასებს, ამქარის არც ერთ წევრს არ ჰქონდა უფლება რაიმე ურთიერთობა დაემყარებინა გამყიდველებთან ზოგჯერ ოსტატს ნება ჰქონდა დართული მასალა ცალკე, თავის-

თვის ეყარა. მაკოამ მხოლოდ იმ ფასად, რომელიც ამქრების მიერ იყო დადგენილი

მეურნეობრივ თანასწორობას განაპირობებდა ზოგიერთ შემთხვევაში ქარგლების მტკიცე გასამრჯელოს დადგენა მაგალითად, ქ ახალციხეში დაბალბის კორპორაციაში ქარგალი ფულით ან ნატურით ლებულოდა ოსტატის „წმინდა მოგების“ 5%-ს

თუმცა ნორმალური სამუშაო დღის დადგენა წაომოების მოწესრიგების მნაშენელოვანი საშუალებაა, მაგრამ ამქარში ეს დადგენილი არ იყო ძუშაობა მხოლოდ უქმე დღეებში იყო აკრძალული. სამუშაო დღეებში კი სრულეობით არ იყო განსაზღვრული. სამუშაო დღე, ჩვეულებრივ, იწყებოდა მზის ამოსვლისას და მთავრდებოდა მზის ჩასვლისას

ამქოის ჩვეულებითი სამართალი არ განსაზღვრავდა წვერთა პროფესიულ საქმიანობას და წარმოების პროცესის წვრილმანებს, ის მოითხოვდა მხოლოდ პრადექციის კარგ ხარისხს ცუდი და გაფუჭებული პროდუქციის მიყიდვისათვის ოსტატის მიმართ საჩივრის შემთხვევაში იგი პასუხს აკვებდა ამქრის სასამართლოს წინაშე

რაც შეეხება გასაღებას, არაა ცნობილი, ომ ხელოსანთა კორპორაცებს მოლაპარაკება ეწარმოებინოთ ფასების შესახებ ფაქტია მხოლოდ ის, რომ ეაქრებს ამქარში ხშირად ხდებოდა ფასების დადგენა, რამაც თბალაში 50-იან წლებში ქალაქის მმართველობასა და ამქრებს შორის შეხლა-შემოხლა გამოიწვია.

როკორც ითქვა. ამქრია წვერთა მეორე მთავარი შემაკავშირებელი იყო კულტი ძველთაგან, ტრადიციის მიხედვით, ყოველ ამქრობას მფარველად ჰყავდა რომელიმე წმინდანი, რომელიც სათანადო კორპორაციის პატრონად ითვლებოდა. ამ პატრონის პატივსაცემად ამქრები ყოველწლიურად აწყობდნენ დღესასწაულებს. იგი დაკავშირებული იყო ღვთისმსახურებასა და წირვა-ლოცვასთან გარდაცვლილი ამხანაგებისა და გამოჩენილი ოსტატების მოსახსენიებლად. ამ დღესასწაულებზე დასწრება ყოველი წვერისათვის ახლაც სავალდებულოა დღესასწაულზე ღვთისმსახურებასთან ერთად, მსხვერპლსაც სწირავენ მთელი ამ ცერემონიის შემდეგ იმართება საერთო სადილი — წვეულება

გარეუროთიერთობაში ამქრები ექვემდებარებოდნენ სახელმწიფო ხელისუფლებას, შინაცხოვებაში კი საოგებლობადნენ გარკვეული დამოუკიდებლობით

ყოველ ამქარს ჰყავდა ხაზინადარი და სასამართლოს აღმასოულეები. ამქრის თავი - ესტაბაშად წოდებული, და უხუცესები ამქოის მმართველობის ყველა ეს წვერი იყო საპატიო მოხელე და ლებულობდა მხოლოდ გარკვეულ ანაზღაურებას, გაოდა სასამართლოს აღმასრულებლისა,

რომელიც აყვანილი იყო ამქრის მუღმივ თანამშრომლად და ლებულობდა ხელფასს.

ხაზინადარი კრებდა შენატანებს, გადასახდელებს და ჭარიმებს, რაც განკუთვნილი იყო ამქრის სალაროში შესატანად. ხაზინადარი სავსებით დამოუკიდებელი იყო უსტაბაშისა და უხუცესებისაგან იგი ანგარიშს უღვენდა მთელ კორპორაციას, რომელიც ყოველწლიურად ან ყოველთვიურად ამოწმებდა შემოსავლისა და გასავლის დაეთრებს

ამქრის მმართველობის უმდაბლეს თანამდებობას წარმოადგენდა სასამართლოს აღმასრულებელი. მის მოვალეობას შეადგენდა ამქრის სასამართლო განაჩენების, უსტაბაშის და უხუცესების ბრძანებების სისრულეში მოყვანა

ყოველი ამქრის სასამართლოა და აღმინისტრაციის მთავარ მმართველ პირებს წარმოადგენდნენ უსტაბაშები და უხუცესები კორპორაციის შინაგან ცხოვრებაში უსტაბაში ახორციელებდა მთელ მმართველობას და წევრების მიმართ პოლიციურ ზედამხედველობას და ითვლებოდა კორპორაციის წაომომადგენლად ყველა მის გარეუბრთიერთობაში იგი წარმართავდა კორპორაციის საქმეებს უხუცესებთან ერთად ისინი იყვნენ მისა დამამოყვანი და მოჩეველნი უსტაბაში იყო მხოლოდ primus inter pares (პირველი თანასწორთა შორის) თუმცა ბრძანებებს და განკარგულებები მისი სახელით გააცემოდა, მაგრამ მნიშვნელოვან საკითხებზე უხუცესებთან, აგრეთვე კორპორაციის წაომომებელ ოსტატებთან წინასწარი მოთაობი იებას გარეშე იგი არათვის ვადაწყვეტდა

უსტაბაში და უხუცესნი წარმოადგენდნენ ამქრის სასამართლოს პირველ ინსტანციას აჩუბული ადათას ძრეღვით გასამართლებაში მონაწილეობის მიღება შეეძლო სხვა ოსტატებსაც, რომელნიც საოჯებლობდნენ კორპორაციის პატრისციემით და ნლობით ამ სასამართლოს ჰქონდა ფართო იურისდიქცია. მის კომპენტენციას ეკუთვნოდა კორპორაციის წევრთა კერძო და პროფესიული ცხოვრების ყველა საქმე, გარდა სისხლის სამართლის საქმეების განსჯისა.

ამქრის სასამართლო სარგებლობდა დიდი ავტორიტეტით მის განაჩენებს ცნობდნენ ყველა სხვა ამქრების სასამართლოები სცადასკა ამქრის წევრთა სადავო საკითხებს არჩევდა იმ კორპორაციულს გაერთიანებულ სასამართლო, რომელთაც მოდავენი ეკუთვნოდნენ ასეთ სასამართლოში, ჩვეულებრივ, მონაწილეობდნენ სხვა არადარტერესებული ამქრების წარჩინებული ოსტატებიც

სასამართლო პროცესი ძალიან მარტივი იყო ყველა სადავო საკითხი წყდებოდა დოკუმენტებისა და მოწმეების ჩვენების საფუძველზე თუ არ არსებობდა დოკუმენტები და არ იყვნენ მოწმეები, მოდავეებს წინადადება ეძლეოდათ სარჩელის სისწორე ფიცის დადებით „დაესაბუთებინათ“.

სასამართლოს მეორე ინსტანციას წარმოადგენდა ოსტატთა საერთო კრება, რომელსაც უსტაბაში იწვევდა და თვითონ თავმჯდომარეობდა ოსტატთა საერთო კრება იყო პირველი — უსტაბაშის და უხუცესების სასამართლოს მიერ გამოტანილი განაჩენის სააპელაციო ინსტანცია და მეორე — ამქრიდან გარიცხვის უფლების მქონე ერთადერთი ორგანო. ამქრებს ჰქონდათ კიდევ სხვა უფრო მაღალი სასამართლო ინსტანცია, რომელსაც შეიძლება მესამე ინსტანცია ეწოდოს ის შედგებოდა თორმეტი უსტაბაშისაგან და უფლებამოსილი იყო შეემოწმებინა დაბალი ინსტანციის სასამართლოების მიერ გამოტანილი განაჩენები.

უმალეს სასამართლო ინსტანციას წარმოადგენდა ქალაქის მელიქის, ანუ თავის (der königliche Stadtgonuverncur) სასამართლო. თუ ოსტატი არ ეთანხმებოდა ამქრის სასამართლოს განაჩენს. მას უფლება ჰქონდა საჩივარი ამ ინსტანციაში შეეტანა მაგრამ ეს იშვიათად ხდებოდა, რადგან, ჩვეულებრივ, კმაყოფილებოდნენ კორპორაციის სასამართლოს გადაწყვეტილებით

მაინ წლებამდე რუსეთის მთავრობას ამქოების მართვა-გამგეობაში არაერთი ცვლილება არ შეუტანია. 1813 წელს ამქრები დაუქვემდებარეს ქალაქის გამგეობას, რაც არაერთაო სიასლეს არ წარმოადგენდა, რადგან ამქრები წინათაც, საქაოფელის რუსეთთან შეერთებამდეც, ემორჩილებოდნენ ქართველ მეფეთა ადმინისტრაციას შემდგომ, 1859 წლის 21 ოქტომბრის დადგენილებით, უსტაბაშებსა და უხუცესებს ჩამოერთვათ ამქრის წევრთა შოოს სადავო საკითხებს გარჩევის უფლება.

თბილისის ამქრულა წყობალების მწიშვნელოვანი გარდაქმნა მოხდა 1867 წლის 5 აპრილის დადგენილებით¹, რომელიც მხოლოდ ამ ქალაქის ამქრებს ეხებოდა². უპიოელებს ყოვლისა, მან მოსპო ვაჭართა ამქრები თა ოაოოა მხოლოდ ხელოსანთა ამქრები. მოსპო ავრეთვე უხუცესთა თანამებობები, ამქრის მთავარ ორგანოდ მხოლოდ უსტაბაში სცნო და ზუსტად ჩამოაყალიბა³ მისი უფლება-მოვალეობანი.

დადგენილების შედეგ, ისევე როგორც წინათ, მმართველობის სხვა ორგანოდ ითვლებოდა ამქრის კრება მაგრამ მისი უფლებები ნაწილობრივ შეიცვალა უპირველეს ყოვლისა, მას ჩამოერთვა სასამართლო რწმუნებანი და ახალი ოსტატების აყვანის უფლება გარდა ამისა, დადგენილე

¹ По Кавказскому календарю (1868) 5 марта

² დადგენილებას ჰქონდა შემდეგი სათაური „Положение о ремесленных цехах (цехах) города Тифлиса и об их управлении“ და მმართველობის მიერ გამოქვეყნებული იყო ორ ენაზე — რუსულად და ქართულად

³ იხ. ნ. 5 24—29

ბამ მთელი ქალაქის ყველა ხელოსნის ან, უფრო სწორად, მათი წარმომადგენლების საერთო შეკრების მოწყობის ნება დართო¹

დადგენილებით შეიქმნა აგრეთვე საერთო მმართველობის ორგანოები. ეს იყო ყველა ამქრის მთავარი უსტაბაში და „ხელოსანთა სამმართველო“ მთავარ უსტაბაშს ირჩევდა ხელოსანთა მთელი კლასი, იგი ითვლეს ბოდა ყველა ხელოსნის წარმომადგენლად „ხელოსანთა სამმართველო“, რომელაც თბილისში 1852 წელს შეიქმნა და რომელსაც უნდა გაეერთიანებინა ის უცხოელი ხელოსნები (რუსები, გერმანელები), რომელნიც არ ეკუთვნოდნენ ამქრებს, 1876 წლის დადგენილების თანახმად, შედგებოდა მთავარი უსტაბაშისა, როგორც თავმჯდომარისა და ამქართა უსტაბაშებისაგან. ახალი ოსტატების მიღების უფლება გადაეცა ამ ინსტიტუტს გარდა ამისა, ამ დადგენილებამ მიაკუთვნა მას აგრეთვე განსაზღვრული სასამართლო რწმუნებანი²

ეს დადგენილება უკვე გაუქმებულია და დღეს თბილისის ამქრული წყობილება და მმართველობა ემყარება „ხელოსნობის დებულებაში“³ ასახულ კანონებს⁴

ამ კანონების მიხედვით ეოთი და იმავე ხელობის ყველა ხელოსანი აყალიბებს ერთ ამქარს. ის აერთიანებს შესაბამისი ხელობის შეგირდებს. ქარგლებსა და ოსტატებს⁵.

შეგირდის აყვანა ხდება მოავალი მოწმის თანდასწოებით და ამას მოყვება ხელშეკრულების დადება სასწავლო პერიოდის მაქსიმუმად დადგენილია 5 წელი, მინიმუმად 3 წელი ამ დროის გასვლის შემდეგ შეგიოდი თავისი ოსტატისაგან ლებულობს მოწმობას და ამის საფუძველზე „ქაოგლას“ წოდებას⁶

მან ქარგლად სულ მცირე 3 წელი უნდა იმუშაოს და მიღწიოს 21 წლის ასაკს, რათა ოსტატის წოდება მოიპოვოს. ქარგლებს არა აქვთ უფლება დამოუკიდებლად გახსნან სახელოსნო და გაყიდონ თავიანთი ნაწარმი⁷

ყოველ ამქაოს ჰყავს თავისი „მმართველობა“, რომელიც შედგება ერთი უსტაბაშისა და ორი აღსაკალისაგან. მათ ირჩევს ამქრის ყველა ოსტატი ერთი წლით მცირეწევრიან ამქარს აქვს მხოლოდ ერთი უხუცესის არჩევის უფლება ამქრის მმართველობა წარმართავს ამქრის შინაგან საქმეებს აქ ხდება ქარგლების და შეგირდების რეგისტრაცია და შე

¹ იხ 30—33.

² იხ §§ 9—23.

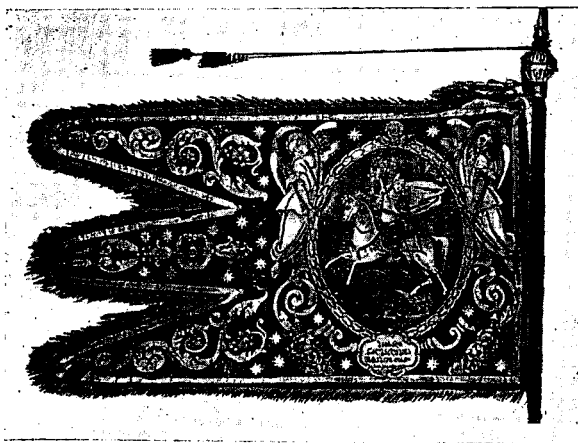
³ „Свод законов Российской империи“, т. XI, № 2.

⁴ შლრ. „ი ვ ე რ ი ა“. 1899, № 207.

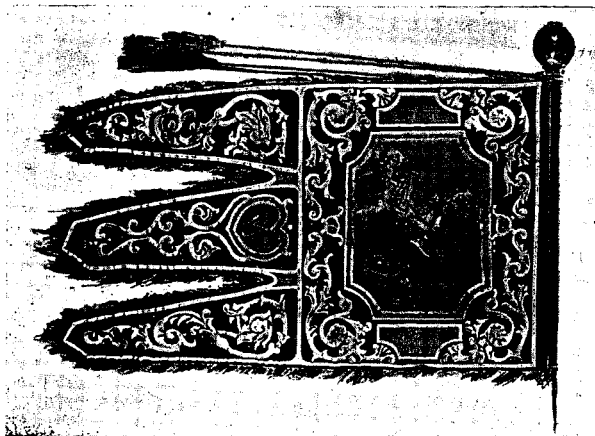
⁵ იხ §§ 290—291

⁶ იხ §§ 417—419, 423

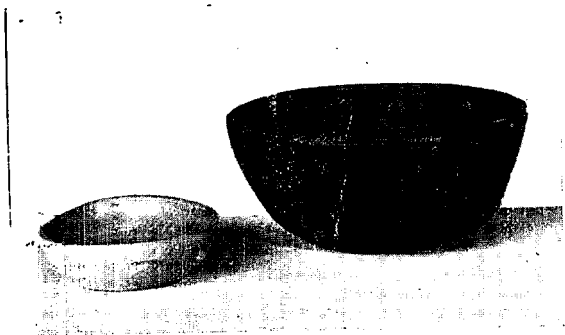
⁷ §§ 402, 406—407

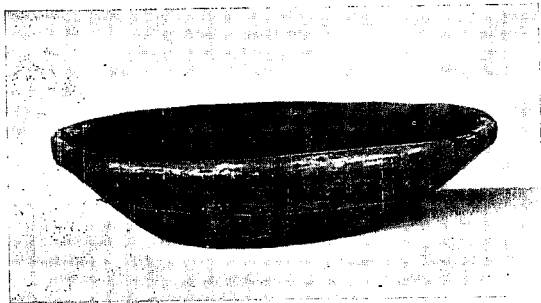
ნაღბანდების ამჟრის დროშა

დურგლების ამჟრის დროშა

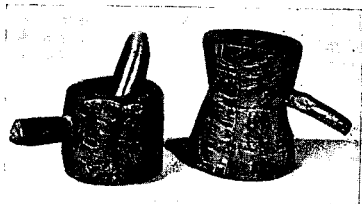
ხის ჯამგბი

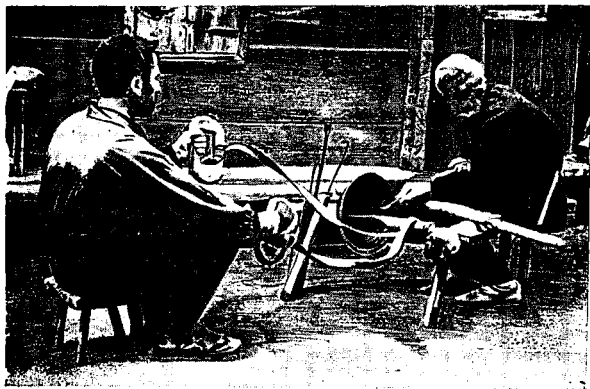
ხის ბაგოი

ხის თასი—ლუღის ხასმასი

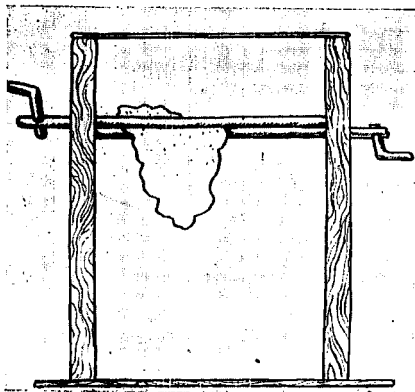
ფილაქეა და ფილა

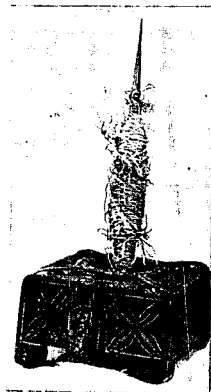
ხის მხვეწლები

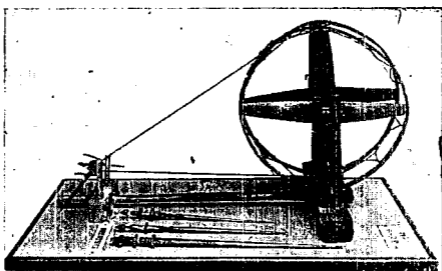
ტყეჩით დაწნული კალათები და გოდორი

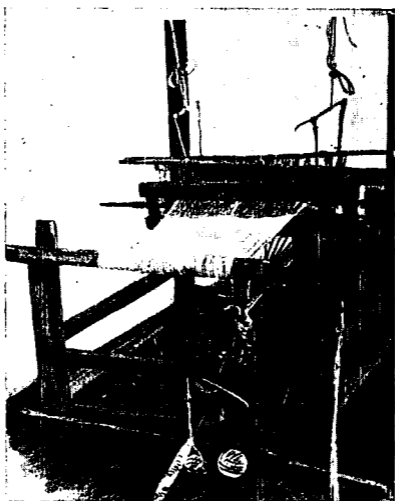
ჩიხრეხი (ბამბის სარჩევი)

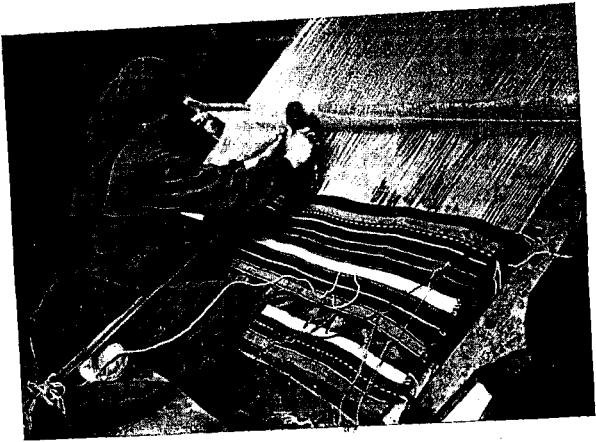
თითისტარი და საბრელო

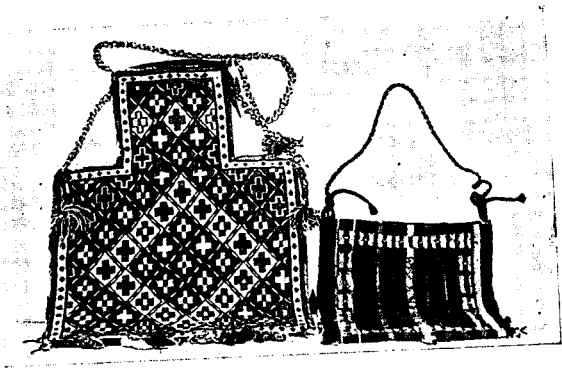
ჭარა

მონვეური საქსოვი დაზგა

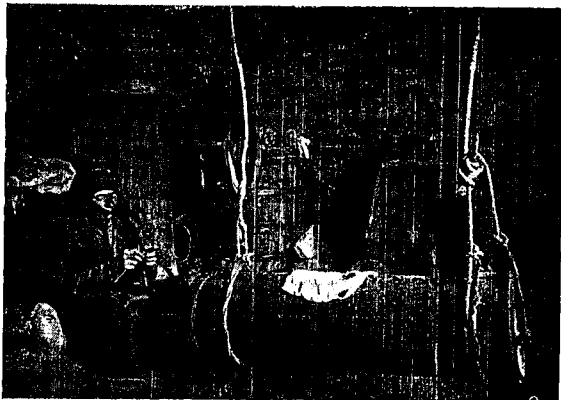
ფარდავის ქსოვა ფშურ „პლაზე“

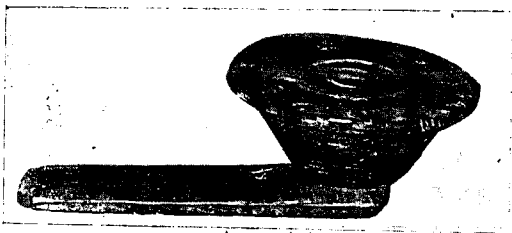
აბგები

ღღევა თიხის საღღებლით

ღღევა ხის საღღებლით

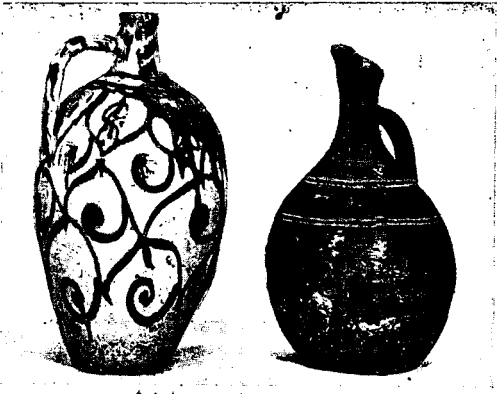
მეტუნის შორვებ

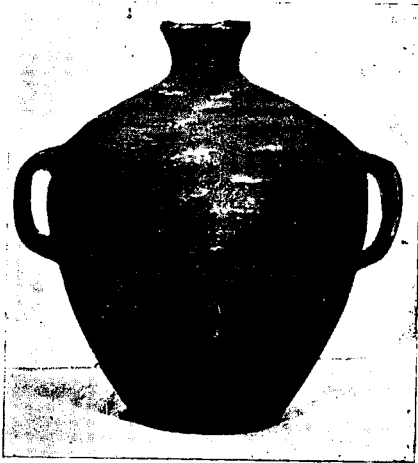
თიხისა და ქვის კეცები

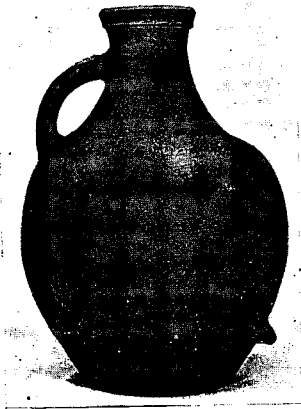
ქვაბქოთანა და მაწუნის ქილა

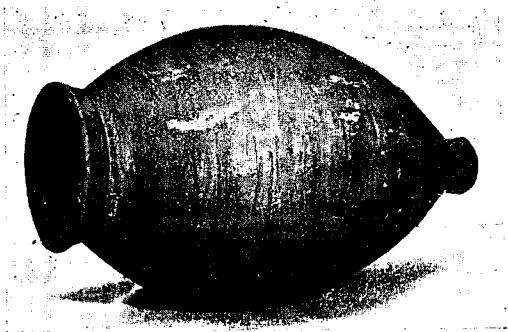
მოკიებული დოქი და საღვინე

დორა

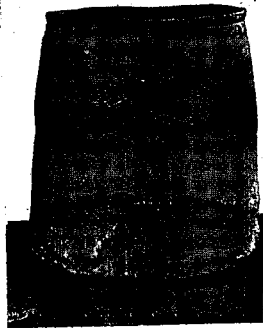
წყლის დოჭი

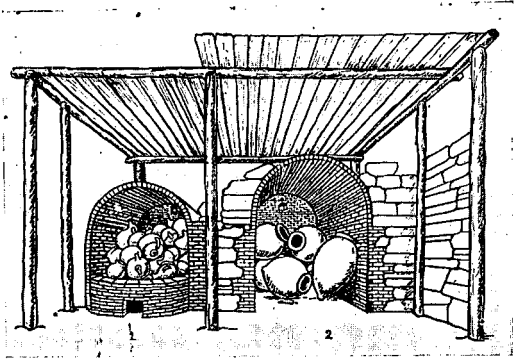
ქვევარი

ქის გეში

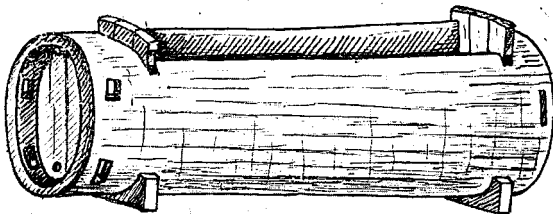
თონე

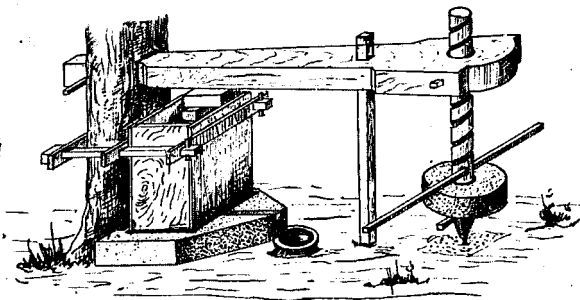
სამეთუნეო ლუმელი: 1. წვრილი ჰურკლის, 2. კვევრების

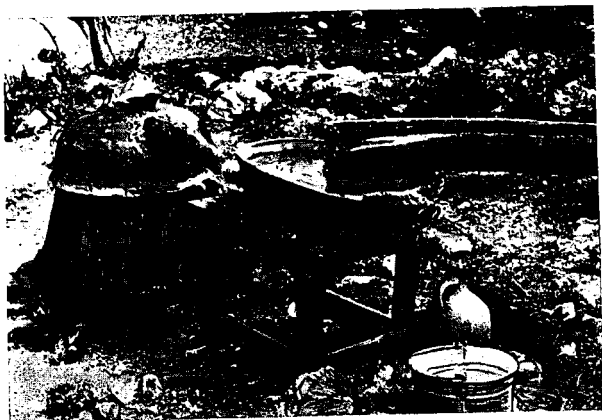
კერამიკული ჰურკლის გადაზიდვა

საწნახელი

ქაჭის საწნახე წებრი

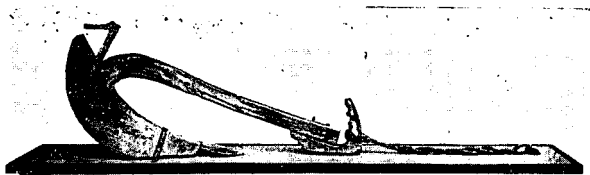
არცის გამოხდა

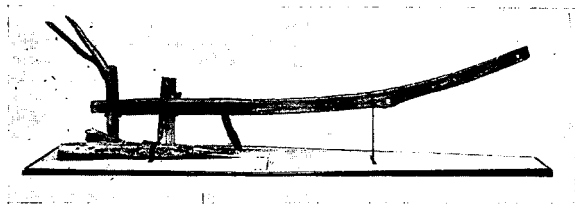
ყანჭები

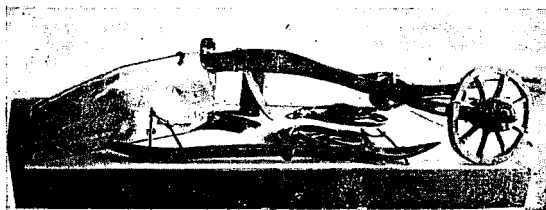
ჩონგური და ღაღრა

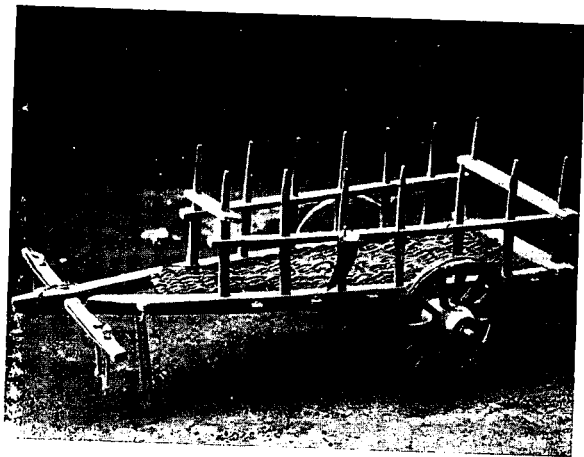
რაკული სახენელი

ფშაური სახენელი

გუთანა

ქართული ურემი

ძოსავლესა და გასავლის დავთრების წარმოება უსტაბაშებისა და აღსაკალუმის მოვალეობას შეადგენს ამქარში ოსტატების რაოდენობისა და მათი მეურნეობრივი მდგომარეობის ცოდნა, ოსტატებისაგან გადასახდელთა და შენატანთა შეკრება. ამქრის სალაროს გამგებლობა, ოსტატებს შორის დავის გადაწყვეტა, ხელსაწყო-იარაღების და შესრულებულ საქუშაოს ხარისხის კონტროლი, ზრუნვა ავადმყოფ და გაკირვებულ ოსტატებზე, შეგირდებისა და ქაოგლების გამოცდა მრავალი ოსტატის თანდასწრებით და ა შ ¹

ყველა უსტაბაში და ყოველი ამქრისაგან ოო ორი სპეციალური ოწმუნებულ ოსტატთა წოდებიდან ირჩევენ ხელოსანთა მთავარ უსტაბაშს. რომელსაც გუბერნატოოი ამტკიცებს იგი ყველა ხელოსნის წარმომადკენელა და ოსტატთა კრებაზე აქვს ოოი ხმა მის ნებადაურთველად ოსტატთა კრება ვეო შედგება ხელოსანთა წოდების საკითხების განხილვისას მას იწვევენ თავისი აზრის გამოსატქმელად ქალაქის გამგეობაში მას აქვს უფლება 1 მოიწვიოს უხუცესები კრებაზე, 2 აიძულოს ისინი სასწრაფოდ მკასოულონ ქალაქის გამგეობის ბრძანებები და მოაგვირონ საქმეები და საჭირო შემთხვევაში დასაჯოს ისინი; 3 თვალყური ადევნოს უსტაბაშების და აღსაკალუმის თანამდებობრივ საქმიანობას და საჭირო შემთხვევაში გადააყენოს კიდევ; 4 შეამოწმოს ყოველი ოსტატის მუშაობა და დასაჯოს არაწესიერი მუშაობისათვის; 5 წამოიყენოს უვარგისი ოსტატისაგან შეგირდი და იგი სასწავლებლად მიიბაროს უკეთეს ოსტატს; 6. შეამოწმოს ამქრის და ხელოსანთა საერთო სალაროები²

ყველა ამქრის უმაღლესი მმართველობა კონცენტრირებულია „ხელოსანთა საერთო გამგეობაში“. ის შედგება ხელოსანთა მთავარი უსტაბაშისა და ამქრების უსტაბაშებისაგან. იგი ზრუნავს ხელოსნების კეთილდღეობაზე, მათს ობლებსა და ქვრივებზე მის ნებადაურთველად ამქარში ვერავის მიიღებენ და ვერავის გარიცხავენ, თვალყურს ადევნებს ხელოსნების მიერ გადასახდელთა გასტუმრებას; მართავს ხელოსნების საერთო სალაოთა აწლევს ხელოსნებს აბრებსა და პასპორტებს, ოსტატობის მოწმობებს ქარგლებს, რომლებმაც ჩააბარეს გამოცდები ამტკიცებს ამქრების უხუცესებს და აღსაკალუმებს. „ხელოსანთა საერთო გამგეობას“ მინიკებულა აქვს განსახლერული სამოსამართლო უფლებები³

ამქრებს აქვთ თავიანთი კოებები, როგორც თითოეულს ცალკე, ისე ყველას ერთად. საკოებები. ოომელთაც ამქრის კოებაზე განიხილავენ,

¹ §§ 336—337, 339—343, 345, 349, 352

² §§ 305—306, 308—309, 311, 314, 316

³ §§ 319, 321—323, 327, 329, 330, 332, და შენიშვნა

ეხება მხოლოდ ამ ამქარს, ყველა ოსტატის კრება კი არჩევს საქმეებს. რომლებიც ეხება ხელოსანთა მთელ კლასს¹.

ქალაქ ქუთაისში 1883 წლიდან არსებობს ე. წ. „ხელოსანთა გამგებლობა“², რომელიც ზემომოყვანილისაგან მნიშვნელოვნად განსხვავდება. ის ხასიათდება იმით, რომ ხელოსნები არ არიან ამქრებად დაყოფილი. იმ ქალაქებში, სადაც დადგენილია ამქრის მართვის წესი, როგორცაა თბილისი, ყოველ ოსტატს უფლება აქვს მხოლოდ მაშინ მოჰკიდოს ხელი სხვა ამქრების სამუშაოს, თუ ეს საჭიროა მისი პროდუქციის საზოგადოებრივ და ამ შემთხვევაშიც მხოლოდ იმავე ამქრების ქარგლებს შეასრულებინოს ეს სამუშაო (§ 396). ქუთაისში, კანონის მიხედვით, ყოველ ხელოსანს უფლება აქვს ერთდროულად ეწეოდეს ხელოსნობის რამდენიმე სახეობას³

„ხელოსანთა გამგებლობა“ ხელოსნებში განასხვავებს ოსტატებსა და „ხელოსან მუშებს“. ყველა ისინი შეადგენენ ხელოსანთა კლასს, რომელიც ექვემდებარება „სახელოსნო სამმართველოს“. მას ხელმძღვანელობს ერთი უსტაბაში და ორი აღსაკალი, რომლებსაც ირჩევს ოსტატების საერთო კრება სამი წლით. „სახელოსნო სამმართველოს“ აქვს იგივე სამეურნეო და სამოსამართლო უფლებები, რაც „საერთო სამმართველოს“ თბილისში⁴.

ამრიგად, ამქრებსა და უსტაბაშებს ქუთაისში ოფიციალურად არ სცნობენ, ფაქტურად კი ორივე არსებობს⁵.

ხელოსნების ორგანიზაციის ასეთი საკანონმდებლო რეგულირება, როგორც ქუთაისშია, სხვა უფრო პატარა ქალაქებშიც უნდა არსებობდეს, თუმცა იქ ხელოსნები, ძველი ადამიანის მიხედვით, ისევ ამქრებს აყალიბებენ.⁶

¹ § 356—363

² მღრ. „ქ ე ა ლ ი“ 1898, გვ 597 და შემოღივი

³ § 463

⁴ § 464—477.

⁵ მღრ. „ქ ე ა ლ ი“ იქვე

⁶ იქვე.

III. კაპიტალისტური წარმოება

ამ შრომის დასაწყისშივე იყო ნათქვამი, რომ საქართველოში XIX საუკუნის დამდეგიდან, და განსაკუთრებით მის მეორე ნახევარში, მნიშვნელოვნად განვითარდა ვაჭრობა, რომ მოწინავე ქვეყნებიდან ხელოსნობის პროდუქციის იმპორტმა და დად გაზარდა ადგილობრივი მოსახლეობის მოთხოვნილებანი და რომ, მიმოქცევის განვითარებამ და სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის გასაღების სფეროს გაფართოებამ შექმნა მათი დამკაუფალების შესაძლებლობა ეს განვითარება დღესაც განუხრელად მიდის წინ რაც უფრო იზრდება მოთხოვნილებანი, რაც უფრო მეტად ქრება ძველი ხელოსნობა და იზრდება გადასახადები, მით უფრო იზრდება გლეხობის ფულის მოთხოვნილებაც სოფლის მეურნეობა სულ უფრო ღებულობს საქონლური წარმოების ხასიათს, რის შედეგადაც გლეხები უფრო მეტად ხდებიან დამოკიდებული გასაღების პირობებზე და ამით ვაჭრობასა და ვაჭრებზე. განსალი კრედიტის უქონლობისა და ქვეყანაში კოოპერაციის სუსტი განვითარების პირობებში მეფახეზოქის განსაკუთრებით ხელსაყრელი პირობები ექმნება თავისი დამუშაველი საქმონობისათვის

მართალია, მეფახეზობა არაა მხოლოდ უახლესი დროის მოვლენა, იგი უფრო ადრეც არსებობდა¹, მაგრამ საფანშო კაპიტალს არასოდეს ჰქონია საქართველოში ასეთი უსაზღვრო თვითნებური თარეშის შესაძლებლობა, როგორც ეს ამჟამადაა. ცუდი მოსავალი, სიყვდილის შემთხვევა, ქორწილი, გადასახადის გადახდის ვადა, ყველაფერი ეს ერეკება გლეხს მეფახეზოსთან, რომელსაც იყენებს მის მდგომარეობას და ყვლდეს მას. მოკლე ხნისწინ ერთი ქართული ვახეთი ახალქალაქის მაზრაში მეფახეზობის დასახსნათებლად შემდეგს წერდა². „12 წლის წინ ერძმა გლეგმა... ისეგა ერთი მეფახეზისაგან 80 მანეთი. დღემდე მას გადაუხადა ამ ნასესეები კაცრც. ლის სარგებლის სახით 10 ხარის ლირეზულეზ—260 მანეთი და 2 კამეჩის ლირებულეზა—234 მანეთი და მარც მართებს მეფახეზის კრდეე 234 მანეთი“.

¹ შდრ ვახტანგ VI მართლის წიგნთა კრებულო, გვ. 38, § 116. Ба к р а - д з е Д м . и Б е р з е н о в , Н . , იქვე, გვ 101.

² „იყერია“, 1878, № 261.

გაზეთი დაქმენს, რომ იმ დროს ამავე მაზრის 10 სოფლის თემს ჰქონ-
ერთ მილიონ მანეთზე მეტი მევახშური ვალი

მაშინაც, როდესაც გლეხს გასაყიდი აქვს სოფლის მეურნეობის პი-
ლუქტები, იგი ისევ უვარდება ხელში მევახშეს, რომელიც საყუთრივ მე-
ვახშეობასთან ერთად ვაჭრობასაც მისდევს. მაგალითად, თბილისის სირა-
ჯების შესახებ აგრონომი ნ. ტიმოფეევი გვამცნობს შემდეგს: „მათ ერთ-
მანეთთან შეთანხმებული მოქმედების მიზნით შექმნილი აქვთ გილდია
ისინი ინაწილებენ ღვინის წარმოების რაიონებს. ერთმანეთს საქმე რომ
არ გაუფუტონ, მიდიან იმ ადგილებში, სინჯავენ ღვინოს და ინიშნავენ,
თუ რა ფასი შეაძლიეს მწარმოებლებს... როცა მწარმოებელი მევახშის
მიერ შეთავაზებულ ფასზე მეტს მოითხოვს, შემდეგ მოსული ვაჭრები
უფრო დაბალ ფასს შეაძლევენ, ისე რომ საბოლოოდ მწარმოებელი პირ-
ველ ვაჭარს უყურებს როგორც კეთილისმყოფელს, რაჟი რე პირველად
შეთავაზებული ფასის გადახდას თანხმდება. მევახშეები სწორად იყენებენ
აგოეთვე შუამავლებს... ხშირ შემთხვევაში ისინი გლეხებს ფულს წინდა-
წინ აძლევენ, ყაღულობენ აგრეთვე მომავალი წლის ყუოძნის მოსავალს
მათ მიერვე დაწესებული ფასით პროდუქციის უდიდეს ნაწილს ღებუ-
ლობენ ზომავადასული სარგებლის სახით“¹

მევახშეობა საქართველოში ამჟამად მწვავე საკითხს წარმოადგენს.
მან ქვეყანაში დიდი გულისწყრომა გამოიწვია განსაკუთრებით საზოგა-
დოების განათლებულ წრეებში, რომელნიც ცდილობენ თუმცაღა დღემ-
დე თითქმის უშედეგოდ, გამსესხებული საღაროებისა და ვაშსაღებელი
ამაზანავებ²ის ს³უაღლებით შეებძოლონ მევახშეობას ეს გულისწყრო-
მა მით უფრო დიდია, რომ ამ მევახშეობას ეწვეიან უმთავრესად უცხო
ტომის წარმომადგენლები

სავანშო კაპიტალის მიეო ასეთი შევიწროება, ისევე როგორც მიწის
და ნიადაგის ნაკლებობა, აიძულებს გლეხობას, სოფლის მეურნეობისაგან
თავისუფალ დროს, ე. ი განსაკუთრებით ზამთარში, ეძიოს ქალაქებში
გარესაშოვარი. გლეხობის ზოგიერთი ელემენტები მთლიანად ან ხანჯრძლი-
ვი დროით წყვეტენ კავშიოს სოფლის მეურნეობასთან და მიდიან ქალაქ-
ებში მუშებად ასე წარმოიშობა თანდათან პროლეტარიატი, რომელსაც
მხოლოდ დაქირავებულ მუშებად შეუძლია არსებობა და ამის ვაშო მძიმედ
კანიციის ქვეყანაში კაპიტალისტური წარმოების სუსტ განვითარებას

¹ - ი ვ ე რ ი - 1899, № 146, შდრ - გოთეფე იგიუ გაზეთი 1889, № 161; 1888
№ 271, 1891 № 112, 136, 230 1893 № 223; 1898 № 231, 232, 1899, № 163
- კ ვ ა ლ ი -, 1885 გვ 221--222; Материали, ტ 5, გვ 6 და შემდეგი, III და შემდეგი,
241 და შემდეგი, 463 და შემდეგი, 492 და შემდეგი К у и а в, М Ростовшищест-
во на селс (Материали, ტ 5, ნაწ 2, გვ 1 და შემდეგი გვერდები) „სოფლის
გაზეთი“ 1872, № 17, 1875, № 9 და მრავალი სხვა. საერთოდ უკანასკნელი 30 წლის
ქართული პერიოდული ლიტერატურა საესეა ფაქტებით მევახშეობის შესახებ

რასაკვირველია, კაპიტალისტური წარმოება ვერ მიაღწევდა განვითარების იმ დაბალ დონესაც კი, რომელზეც ის დღეს იმყოფება, რომ ის თავიდანვე მხოლოდ და მხოლოდ ქართველთა სამუშაო ძალის ანაბარა ყოფილიყო მაგრამ რკინიგზის გაყვანის, შავ ზღვაზე ნაოსნობის განვითარების, მთელი კავკასიის ცენტრალურ რუსეთთან დაკავშირებრს შემდეგ საქართველოში გადმოსახლდა უცხოელი პროლეტარების საკმაოდ დიდი რაოდენობა, თვით კავკასიის სხვადასხვა ადგილებიდან და ცენტრალური რუსეთიდან, რამაც, ექვს გარეშეა, დააჩქარა კაპიტალისტური წარმოების წარმოშობა.

კაპიტალიზმის ნელი განვითარება, რასაკვირველია, არ შეიძლება დღეს მხოლოდ სამუშაო ძალის ნაკლებობას მიეწეროს ამას აქვს სხვა და ამასთანავე უფრო მნიშვნელოვანი მიზეზები. კაპიტალის ნაკლებობა, სხვადასხვა სამრეწველო საწარმოში სათანადოდ მომზადებული ძალების სიმცირე, თვით კაპიტალისტების არასაკმარისი მომზადება ვაჭრობისა და მრეწველობის სფეროში, მეწარმობერივი საქმიანობისადმი სუსტი მისწრაფება, და შემდეგ რუსეთის და, მაღალი ბაჟების მიუხედავად, უცხოეთის კონკურენცია ამის გამო საქართველოში საწარმოთა დამარსებლები ხშირად უცხოელები არიან გერმანელები, ბელგიელები, ფრანგები, რომელნიც, როგორც კაპიტალისტები, სათანადო ცოდნით არიან აღჭურვილნი

ქვემოთ მოყვანილმა ცხრილმა უნდა გვიჩვენოს საქართველოში ხელოვნური წარმოების სფეროში კაპიტალისტური საწარმოს დღევანდელი მდგომარეობა ცოფრები აღებულია კავკასიის 1900 წლის კალენდრიდან და ეკუთვნის 1898 წელს. მართალია, ამ ცხრილში მოყვანილი ყველა საწარმო არ შეიძლება უდავოდ ჩაითვალოს ფაბრიკად, მაგალითად, კირის დასაწვავი ქურობი, აგურის ქარხნები, სამეთუნეოები, არაყის გამოსახდელი ქარხნები, რომლებიც უმრავლეს შემთხვევაში განიხილება როგორც სასოფლო-სამეურნეო დამხმარე სარეწები და ამის გამო უმეტესწილად მხოლოდ ხელოსნურ ხასიათს ან ოჯახური მრეწველობის ხასიათსაც კი ატარებენ მაგრამ რადგან წყაროების მასალებში ქალაქისა და სოფლის საწარმოები არაა ცალ-ცალკე მოცემული, ამიტომ მათი დაყოფაც შეუძლებელი გახდა! (ცხრალი იხ, შემდეგ გვერდზე).

¹ გარდა ამისა, ცხრილში სისრულის მიზნით და ხელოსნობის გერმანული სტატისტიკის მავალითის მიხედვით აღებულია აგრეთვე სამთო და მარილის სარეწები, რომელნიც უფრო სწორად მომპოვებელ რეწვას უნდა მიეკუთვნონ.

შემსყიდველთათვის მუშაობას, რომელიც ფაბრიკამდე უნდა განხილულიყო, აქ გვერდი უნდა აუკაროთ, რადგან ის 1 საქართველოში ძალიან იშვიათად გვეხვება და 2 ხელოსნობის იმ დარგების შესახებ, როგორიცაა ხარაზობა, ლუბა, კერვა, სადაც გვეხდება შემსყიდველისათვის მუშაობა, ავტორმა ვერ იპოვა საკმარისი მასალა ურთიერთობათა დასახასიათებლად

ხელისნობის სახეობათა დასახელება	რაოდენობა		მუშათა რაოდენობა ერთ საწარმოში
	საწარმოების	მუშების	
1	2	3	4
I საშო და ღარილის სარეწი და მეტალურგიული ჯარხნები			
1 ქვანახშირის სარეწები	2	346 ¹	173 0
2 სპილენძის სადნობი ჯარხნები	3	400	133 3
3 გლუბერის მარილის სარეწები	1	9	9,0
სულ	6	755	125 8
II. ლითონის მრეწველობა			
1. თუქსასხელი საწარმოები	5	512	102,2
2 საზენიკლო საწარმოები	9	132	14 7
სულ	14	644	46,7
III. ხელსაწყოების და აპარატების წარმოება			
1 ეტლების დამზადება	1	57	57 0
2 სიმების წარმოება	1	3	3,0
სულ	2	60	30 0
IV. ქვია და თიხის დამუშავება			
1. კირის დასაწვევი ქურები	170	550	3,2
2 საშენებლო აგურის დამზადება	236	1348	5,7
3 კრამიტის დამზადება	145	359	2,5
4 მეთუნეობა	56	137	2,4
5 ბრიკეტების წარმოება	1	20	20,0
6 მინის დამზადება	2	122	61,0
სულ	610	2535	4,2

¹ ციფრები ეკეთენის 1896 წელს და აღებულია ქუთაისის გუბერნატორის მოხსენებიდან შავი ქვის მადნის სარეწებში იმავე წელს დასაქმებული იყო 2081 მუშა, რომელნიც, საწარმოთა რიცხვის შესახებ ცნობის უჭონლობის გამო, ცხრილში არ არიან შეტანილი მუშების მთლიანი რაოდენობა, რომელიც დასაქმებულია სპილენძის, ვერცხლის, ტყვიის, რკინის გადამამუშავებელ საწარმოებში, გოგირდის მალაროებსა და ნეთობის საბადოებში, წყაროების მასალებში მოცემული არ არის.

1	2	3	4
V ქიმიური, ზეთსახდელი და ცხიმის მრეწველობა			
1. ასანთის წარმოება	1	65	65,0
2. ზეთსახდელი ქარხნები	4	39	9,7
3. თაფლის სანთლის წარმოება	2	5	2,5
4. სტერინის სანთლის წარმოება	6	23	3,8
5. საპნის წარმოება	15	79	5,3
6. ასფალტის დამზადება	1	1	1,0
სულ	29	212	7,3
VI. ხაფიჭრო მრეწველობა			
1. მატყლის სარეცხელი	1	70	70,0
2. ბამბის წარმოება	2	7	3,5
3. ბამბის რთვა და ქსოვა	1	460	460,0
4. აბრეშუმის ქსოვა	2	125	62,5
5. ყათინის დამზადება	1	4	4,0
სულ	7	666	95,1
VII. ტყავისა და ხის დამამუშავებელი მრეწველობა			
1. სათრიმლავი საწარმოები	54	498	9,2
2. სამხერხაოები	108	1051	9,7
3. ფანერის ფაბრიკები	3	29	9,2
4. საკასრე სახელოსნოები	8	185	23,0
5. ხის ყუთების და თუნუქის სანაეუბების დამზადება	8	2045	256,0
სულ	181	3808	21,0
VIII გემო-კვების მრეწველობა			
1. ორთქლის წისქვილები	2	29	14,5
2. საფუარის ფაბრიკები	1	7	7,0
3. ყველის ქარხნები	12	120	10,0
4. მიკნეულის დამამუშავება	2	45	22,5
5. კამფეტის ფაბრიკები	3	52	17,3
6. ჩაიხანები	1	8	8,0
7. ხელოვნური მინერალური წყლები	32	141	4,4
8. ლუდის ქარხნები	10	136	13,6
9. არაყის გამოსახდელი ქარხნები	855	2276	2,7
10. სარეპტოლოგიკური ქარხნები (სპირტის ქარხნები)	4	87	21,8
11. თამბაქოს ფაბრიკები	10	1274	127,4
სულ	935	4175	4,5
IX. ტანსაცმლის დამზადება			
1. ქერის მოთლევა	1	150	150,0
სულ	1	150	150,0
საერთო ჯამი	1782	13 006	7,3

როგორც ცხრილიდან ჩანს, ხელოსნობის ყველა ჯგუფიდან დასაქმებულ მუშათა რაოდენობის მიხედვით პირველ ადგილზეა გემოკვების მრეწველობა. შემდეგ მოდის ტყავისა და ხის დამამუშავებელი ინდუსტრია, ქვისა და თიხის დამამუშავება და ა შ ხელოსნობის ცალკეული ჯგუფების და მათში დასაქმებული მუშათა რიცხვის ხვედრითი წონა გვაძლევს შემდეგ სურათს

ხელოსნობის ჯგუფების დასახელება	საწარმოთა ხვედრითი წონა	მუშათა ხვედრითი წონა
გემოკვების მრეწველობა	52,30%	32,10%
ქვისა და თიხის დამამუშავება	34,23%	19,50%
ტყავისა და ხის დამამუშავებელი მრეწველობა	10,16%	29,28%
ქიმიური, ზეთსახდელი და ცხიმის მრეწველობა	1,63%	1,63%
ლითონის მრეწველობა	0,79%	4,95%
საფეიქრო მრეწველობა	0,39%	5,12%
სამთო და მარილის სარეწი და მეტალურგიული ქარხნები	0,34%	5,80%
ხელსაწყოების და აპარატების წარმოება	0,11%	0,47%
ტანსაცმლის დამზადება	0,05%	1,15%
სულ	100	100

ქვეყანაში საწარმოთა დიდი უმრავლესობა პატარა საწარმოებს წარმოადგენს. ამის გამო ჩვენს სტატისტიკაში ფაბრიკებად აღრიცხული საწარმოების რაოდენობა იმდენად გაზარდილია, რომ მასში შეტანილია კირის დასაწვავი ქურები, სამშენებლო აგუის და კრამიტის გამოსაწვავი ქურები, სამეთუნეოები და არაყის გამოსახდელი სარეწები, რომელთა უმრავლესობა, როგორც ითქვა, არაერთარ შემთხვევაში არ შეიძლება ფაბრიკა-ქარხნებად ჩაითვალოს დასახელებულ ოთხ დარგში შედის 1462 საწარმო 4670 მუშით, ანუ ყველა საწარმოს და მუშის შესაბამისად 82% და 36%.

ქვემოთყვანილი შედარებებიდან შეიძლება დაეინახოთ, თუ როგორ აოიან წარმოდგენილი სხვადასხვა სიდიდის საწარმოები. აქ მოყვანილი ციფრები მხოლოდ დაახლოებით არის სწორი, რადგან წყაროების მასალებში არ არის მოცემული საწარმოთა სიდიდე და ამიტომ ასეთი შედარებისათვის გამოყენებული იყო მხოლოდ ცალკეულ დარგში დადგენილი საშუალო მონაცემები. ამის შესაბამისად საწარმოთა სიდიდე გვევლინება შემდეგი სახით

	რაოდენობა		% %	
	საწარმოების	მუშების	საწარმოების	მუშების
5 მუშამდე	1271	3506	71,3	26,9
6-დან 10 "	435	3188	24,4	24,5
11-დან 50- "	39	686	2,2	5,3
51 " 100 "	7	439	0,4	3,4
101 " 500 "	30	5187	1,7	39,9
სულ	1,782	13,006	100	100

ყველა ზემოხსენებულ, ფაბრიკად ჩათვლილ კაპიტალისტურ ხელოსანურ წარმოებაში ჩაბმული მუშების რაოდენობა შეადგენს ქვეყნის საერთო მოსახლეობის 0,73%, [(15 087): 2054636]. თუ ამას დაემატება კიდევ სტატისტიკით დადგენილი ხელოსნობაში ჩაბმული პირების რიცხვი, მაშინ საერთოდ ხელოსნობაში პროფესიულად დასაქმებულ პირთა ხვედროითი წონა მთლიან მოსახლეობაში გამოისატება 2,08%-ით (42782 : 2 054 636) ხელოსნობაში დასაქმებული მუშახელი აღემატება საფაბრიკო-საქარხნო მუშების რიცხვს

	დასაქმებული მუშები	
	რაოდენობა	% %
ხელოსნობა	27.605	64 7
ფაბრიკა	15.087	35.3
სულ	42782	100

ქვეყანაში ფაბრიკული წარმოების მცირე მოცულობისა და სუსტი განვითარების მიუხედავად, მაინც არ შეიძლება უარყოფით, რომ იგი ზრდის პროცესშია უპირველეს ყოვლისა უნდა აღინიშნოს, რომ ფაბრიკები საქართველოში უმრავლეს შემთხვევაში მხოლოდ უკანასკნელი 20 წლის განმავლობაში წარმოიშვა მათი ზრდა განსაკუთრებით უკანასკნელ ათწლეულში შეიმჩნევა მაგალითად, გუბერნატორების მოხსენებების საფუძველზე შეაქვება დადგინდეს 1896—1898 წლებიდან რამდენიმე ახალი ფაბრიკის დაარსება და წარმოების გაფართოება

იგივე ტენდენცია გარკვეული ზომით ვეისნის ქალაქის მოსახლეობის უფრო სწრაფ ზრდას სოფლის მოსახლეობასთან შედარებით. 1886 წლის „კომლუბრივი აღწერის“ და 1897 წლის მოსახლეობის სულალობრივი აღწერის შედარება გვაძლევს შემდეგ სურათს

¹ შავი ქვის მადნის საწარმოებში დასაქმებული მუშების (2081) ჩათვლით.

	მოსახლეობის რაოდენობა		%%		პროცენტული ზრდა 1886—1897
	1886	1897	1886	1897	
სოფლად	1 557 458	1,758 267	90%	85,6%	12,90
ქალაქად	173.991	296 369	10%	14,4%	70,30
სულ	1 731 449	2 054 636	100%	100%	18,67

ამის შესაბამისად შეფარდება ქალაქსა და სოფელს შორის შეიცვალა 4,4%-ით ქალაქის სასარგებლოდ. თუ ქალაქისა და სოფლის მოსახლეობისათვის მივიღებთ სიკვდილიანობაზე შობადობის ერთგვარ ვადამეტებს, მაშინ 1886 წლიდან 1897 წლამდე სოფლებიდან ქალაქებში გადასულა 89 890 სულა

ჭერჭერობით ქალაქის მოსახლეობის მხოლოდ უმნიშვნელო ნაწილი შოულობს სამუშაოს თანამედროვე მრეწველობაში. ქალაქის მცხოვრებლების უმრავლესობა მუშაობს ვაჭრობის, ხელოსნობის სფეროში, დაწესებულებებში მოხელეებად, სულზე მოსამსახურებად და ა. შ გარდა ამისა, ზემოთხსენილი ციფრები, რომლებიც ქალაქების ზრდას შეეხება, გარკვეული პროცენტით უნდა შემცირდეს, რადგან არსებობს საფუძველი, რომ 1886 წლ-ს აღწერაში ქალაქების მოსახლეობა უფრო ნაკლები რაოდენობით აის ნახვენები. ვაღრე ეს სინამდვილეში იყო¹ თუ გავითვალისწინებთ აგრეთვე იმიგრაციას საქართველოში კავკასიის სხვა ეუ ბერნიებიდან, რუსეთისა და უცხო ქვეყნებიდან, რომლის შედეგადაც პირველ რიგში ქალაქები იზრდება, მაშინ განსახილველ პერიოდში ადამიანთა ლტოლვა სოფლიდან ქალაქებში არც ისე ძლიერი უნდა ყოფილიყო, როგორც ეს არსებული სტატისტიკური მონაცემებიდან ჩანს.

სულ ბოლო ხანებში ხშირად კვითხულობთ ქართულ გაზეთებში სამოეწველო საწარმოთა დაარსების განზრახვის შესახებ თუ რამდენად განხორციელდება ეს განზრახვები და განვითარდება საწარმოთა დაარსება, ამას მხოლოდ მომავალი ვეიჩვენებს. მაგრამ ჭერჭერობით საქართველო რჩება აგარულ ქვეყნად. თუ მოსახლეობის 85,6%, რომელიც სოფლის მცხოვრებლებს მიეკუთვნება, არ განიხილება როგორც მხოლოდ სოფლის მეურნეი (რადგან აქედან უნდა გამოირიცხონ სოფლის ვაჭრები და ხელოსნებო), მაინც მოსახლეობის უმრავლესობა დღესაც სოფლის მეურნეობას ეწევა

¹ მაგალითად, თბილისის მცხოვრებთა რიცხვი 1886 წელს ეითომ უნდა ყოფილიყო მხოლოდ 78 445, მაშინ რაღესაც 1876 წლის აღწერით იგი იყო 104 024, 1897 წლის აღწერით კი 160 645

РЕЗЮМЕ

I. ДОМАШНЯЯ ПРОМЫШЛЕННОСТЬ

1. ХОЗЯЙСТВЕННЫЕ ОТНОШЕНИЯ В ГРУЗИИ ДО И ПОСЛЕ ПРИСОЕДИНЕНИЯ К РОССИИ

В начале XIX века домашняя промышленность в сельских местностях Грузии, в отличие от городов, была еще широко развита. Каждая крестьянская семья сама производила все необходимые для существования предметы. В помещичьих семьях также производились некоторые ремесленные изделия (например, ткани). Сырье, а также некоторые виды готовой продукции (полотно, бечевки) поставляли помещикам крестьяне. В обязанности крепостных входило строительство жилых и хозяйственных помещений, изготовление мебели, транспортных средств, сельскохозяйственного инвентаря и т. д. Платежи крестьян помещикам носили в основном натуральный характер, денежные платежи составляли лишь незначительную часть. Несмотря на это, они были для крестьян крайне тяжелы, что обуславливалось ограниченностью внутреннего рынка при наличии маленьких городов, особенно в Западной Грузии, и отсутствием внешнего рынка сбыта сельскохозяйственной продукции. Отдавая большую часть своей денежной выручки помещикам, крестьяне вынуждены были ограничивать свои потребности и покупать только те изделия, которые не могли быть выработаны в условиях домашнего хозяйства. В результате постоянных войн, обременительных натуральных и трудовых повинностей крестьянское хозяйство было доведено до такого состояния, что не могло прокормить семью. Поэтому крестьянин не мог отказаться от домашней промышленности и удовлетворения своих потребностей собственным производством.

В Грузии и по сей день есть районы, где население удовлетворяет свои потребности продукцией собственного производства — Сванети, Хевсурети, Пшави, Тшети и другие горные местности, не имеющие экономических связей с остальными частями страны.

Но такие районы не являются характерными для всей страны. В результате присоединения Грузии к России в начале XIX века изменились политические и экономические условия жизни страны, прекратились вражеские набеги и нашествия, начался рост городов, развились ремесла и торговля, повысился спрос на сельскохозяйственные товары, увеличились денежные доходы сельского населения, натуральные повинности крестьян были заменены денежными, были введены льготные тарифы на ввозимые из других стран товары.

Известную пользу принесли грузинскому крестьянству войны России на Кавказе, требовавшие транспорта для переброски войск и боеприпасов. Во второй половине XIX века началось строительство Закавказской железной дороги, потребовавшее большого количества рабочей силы и древесного топлива. Проведение железной дороги способствовало сближению отдельных частей страны. Города стали быстро развиваться и привлекать рабочую силу из сельских мест. Началась эксплуатация некоторых горнорудных предприятий, строительство заводов и фабрик.

Все эти явления привели к разложению семейной общины и домашней промышленности.

2. ГРУЗИНСКАЯ СЕМЕЙНАЯ ОБЩИНА

Семейные общины существовали в Грузии с древних времен. Им руководили *м а м а с а х л и с и* (отец семейства). В настоящее время семейные общины сохранились только в Сванети, Пшави, Качети-Кизики и Картли.

Во главе семейной общины стоят два лица — мужчина и женщина, избираемые всеми совершеннолетними членами общины. Избираются они обычно пожизненно, хотя в некоторых местностях (Пшави) — на один год. Они распределяют работу и продукты между членами общины, разрешают споры, заботятся об обучении подростков и юношей, заведуют кассой общины и т. д. Тем не менее они не являются неограниченными правителями и советуются с членами общины. Деспотизм им чужд.

Все имущество (кроме одежды) и доходы являются общим достоянием. Исключение составляет приданое женщины (*сатано*), которое они готовят еще в доме родителей, а затем передают детям.

4 РАЗЛОЖЕНИЕ СЕМЕЙНОЙ ОБЩИНЫ

Сохранение семейной общины до настоящего времени в Сванети и Пшави обуславливается неразвитостью путей сообщения, топографическими особенностями и оторванностью от других частей страны. Все это благоприятствует сохранению патриархальных отношений между членами общины. Чем в меньшей степени продукт превращается в товар, чем меньше определяется стоимость продукта, тем меньше проявляется в членах общины сознание ценности своей личности и тем сильнее в них чувство взаимозависимости и солидарности. Сохранению семейной общины содействует и характер хозяйственной деятельности. Население этих районов занимается земледелием и скотоводством, что требует большого количества рабочих рук. Кроме того, здесь имеются достаточно обширные пастбища, дающие возможность многочисленным членам семейной общины заниматься хозяйством.

Иначе обстоит дело в Хевсурети и Түшеті. Годные для обработки земли представляют собою здесь небольшие раздробленные участки на склонах гор, скотоводство в этих районах менее развито, семьи, ввиду бедности, малочисленны. Все это создает условия для раздела имущества и создания самостоятельных семей.

Но и у сванов и у пшавов разделение семей также уже не является редким явлением. Они ищут побочных доходов вне своих районов. Знакомство с другим укладом жизни и побочный заработок развивают у них индивидуалистические наклонности, несовместимые с семейным коммунизмом.

Существует институт, также способствующий разложению семейной общины. Это т. н. взаимопомощь (нади) — обычай, возникший в древние времена. Сельчане оказывают друг другу помощь при разных сельскохозяйственных работах — при посеве, уборке урожая, строительстве домов и подсобных помещений, во время свадьбы или смерти члена семьи.

Развитие страны расширило потребности населения, сделало их более уточненными. Большая часть продукции домашнего производства превратилась в товар, продукция передовых стран стала занимать все большее место в домашнем хозяйстве крестьян. Из среды крестьянства пополнился ряд торговцев и ремесленников. Некоторые крестьяне получают среднее и высшее образование, другие — идут в город наемными рабочими или в личное

услужению. Введение воинской повинности также способствует разложению семейной общины.

Создание маленьких семей влияет на домашнюю промышленность. Чем малочисленнее семья, тем уже производство и сфера приложения труда.

Тем не менее, несмотря на неблагоприятные условия, домашняя промышленность остается во многих грузинских семьях значительной составной частью хозяйства, в частности:

а) в семьях, живущих оторванно от других хозяйств в труднодоступных для транспорта местах;

б) в семьях, располагающих собственным сырьем и не имеющих побочного заработка;

в) в наиболее бедных семьях, не имеющих достаточно пахотной земли и побочного заработка и вынужденных удовлетворять свои потребности изделиями собственного производства.

4. ПРОДУКЦИЯ ДОМАШНЕЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

а) Мужской труд

Главным занятием крестьянина в Грузии, как уже указывалось, является земледелие. Крестьяне сами изготовляют плуги, молотилки, повозки (арбы), сани, лопаты, вилы, грабли, рукоятки для топоров, лопат, мотыг, ярма и т. д.; сами строят разные хозяйственные помещения—курятники, хлевы, сеники, кухни, амбары; делают из дерева домашнюю утварь—корыта, миски, чашки, ступки, ложки и т. д.; плетут из прутьев корзины и плетенки.

Довольно широко развито гончарное производство. Мужчины выделывают кувшины, миски, чашки, кружки, специальные, зарызаемые в землю, большие кувшины для хранения вина, печи для выпечки грузинского хлеба и др. Гончарным ремеслом занимаются преимущественно люди пожилого возраста в свободное от сельскохозяйственных работ время.

С гончарным ремеслом связано производство кирпича и черепицы.

Сравнительно мало занимаются в домашней промышленности обработкой камня. Из камня делают формы (кесеби) для выпеч-

ки маисовых хлебов (чади), мельничные жернова, крышки для кувшинов и чаш. К этой отрасли относится также добыча и гашение извести

Одним из главных видов вырабатываемых пищевых продуктов является вино. В хозяйствах производят также белый уксус. Из виноградных выжимок, пшеницы и фруктов гонят водку; занимаются также пивоварением.

В условиях домашней промышленности выделяют также кожаные мешки, меховые шапки, тулупы, бубны, бурдюки, ремни, лапти, роги, веревки, сети, свечи.

б) Женский труд

Главным видом ремесленного труда женщин является обработка хлопчатобумажных и других тканей, а также вязание поясов, скатертей, кружев, носок, перчаток и т. д.

В Грузии довольно широко развито и из года в год все более развивается шелководство. Основными видами вырабатываемых шелковых тканей является тафта (т. н. дарана или чсуча) и канаози. Из шелка выделяются пояса, тислевые занавеси, платки, наволочки, рубахи, шарфы, галстуки и др.

Большое значение в домашней промышленности имеют шерстяные ткани. Из шерсти выделывают различные войлочные предметы: бурки, постилки, шапки, попоны и др. Из шерсти ткют также ковры, паласы, мафраши, лурджини.

Для окраски шерстяных изделий употребляются обычно покупные краски, хотя в некоторых местах до сих пор применяются и растительные красители.

Из камыша и тростника женщины выделывают циновки и рожки, из соломы — шляпы, из неперетопленного сала и поташа — мыло.

В условиях домашней промышленности производятся также косметические средства — белила и розовая вода, а из химических продуктов — клещевинное масло и крахмал.

В семьях готовят пищевые продукты — гомп (каша из итальянского проса), кукурузный хлеб и лепешки, пшеничный хлеб, мацони (кислое молоко), сливочное масло, сыр, разные маринады и сладости.

II. РАБОТА НА ЗАКАЗ (LOHNWERK) И МЕЛКОТОВАРНОЕ ПРОИЗВОДСТВО (PEEISWERK)

I. ОБЩИЙ ОБЗОР

Вопрос, как из замкнутого домашнего хозяйства, т. е. из домашней промышленности в Грузии возникла работа на заказ, а из последней — мелкотоварное производство, представляет большой научный интерес, но отсутствие исторических материалов позволяет ответить на этот вопрос лишь предположительно.

Природные условия отдельных районов страны обуславливали в известной степени одностороннее развитие домашнего производства. Такой же характер принимало и удовлетворение потребностей, если не было возможности получать продукцию, фабрикаты и сырье других хозяйств. Несмотря на известную возможность развития обмена в период замкнутого домашнего хозяйства, основным сырьем для продукции ремесленного производства являлось собственное сырье семьи, а основой удовлетворения потребностей — собственная продукция. Собственное производство было по силам большим семьям, но некоторые из них не обладали необходимыми познаниями в области ремесел, особенно тех, которыми редко занимались в условиях домашнего хозяйства, например, в строительном деле. Жилой дом служил нескольким поколениям, а необходимость возведения нового дома возникала лишь при разделении больших семей. Специальное умение в этой области стало особенно необходимым, когда вместо прежних плетеных, обмазанных глиной примитивных домов стали строить кирпичные, каменные, деревянные, покрытые черепицей дома. К выполнению этих работ привлекали имеющих опыт и знание односельчан. Но эти последние работали не как наемные рабочие, а на основе взаимопомощи, т. е. им в свою очередь помогали участием в различных сельскохозяйственных работах.

Взаимопомощь при выполнении ремесленных работ давала возможность ремесленникам приобретать профессиональные навыки и повышать квалификацию, что являлось первым шагом к работе на заказ. Вторым шагом в этом направлении являлось, по нашему мнению, развитие барщины (Fro(h)ndienst). Помещики в своем хозяйстве, в узком его понимании, не имели каменщиков, плотников, кузнецов и др. ремесленников. Это обстоятельство содействовало отрыву ремесла от домашнего хозяйства. Прев

ращению этих крестьянских ремесленников в наемных, по нашему мнению, содействовало появление и рост городов и влияние последних на жизнь страны. Тем не менее установить, как в течение веков отдельные виды ремесел развились от домашней промышленности (Hauswerk), через „отход“ (Stör) к работе на дому (Heimwerk) и от „отхода“ к работам на дому до мелкого товарного производства (Preiswerk), на основе исторических фактов невозможно. Бесспорно только, что некоторые ремесленники, которые сегодня полностью или главным образом являются мелкими товаропроизводителями, двести лет тому назад были отхожими (наемными) ремесленниками (Storeg).

В течение XIX века количество ремесленников быстро растет. Это обуславливается упадком домашней промышленности, развитием вкусов и потребностей населения, ростом потребления ремесленной продукции, более легким характером ремесленной работы по сравнению с сельскохозяйственной, открытием пяти ремесленных училищ в Грузии.

В настоящее время в Грузии существуют все три формы ремесленного производства „отход“, работа на дому и мелкое товарное производство.

2. РЕМЕСЛЕННИКИ, РАБОТАЮЩИЕ НА ЗАКАЗ

Они делятся на две категории:

- а) отхожие (наемные) ремесленники и
- б) работающие на дому

а) Отхожие (наемные) ремесленники

К отхожим ремесленникам относятся плетельщики, пильщики, каменщики, обойщики, гасители извести, гончары, скорняки и шорники, иногда портные, гонимельщики, валяльщики войлока и др.

На „отход“ идут, хотя реже, и женщины. Они пекут хлеб, стирают белье, треплют шерсть, шьют одежду и женские головные уборы (чухта), шьют ковры и паласы, красят ткани и одежду, вяжут шнуры, плетут циновки и веревки.

б) Работающие на дому

Среди этой категории ремесленников необходимо, в первую очередь, упомянуть мельников, маслобойщиков, сукновалов. На дому работают также мужские и женские портные, столяры, скорняки, кирпичники, гасители извести, гончары, пекари, мыловары,

бондарн, саножники, гкачи, красильщики, рисовальщицы голо зных уборов, вышивальщицы, золотых и серебряных дел мастера, оружейники, медники, кузнецы, лудильщики

• • •

Для решения вопроса, в каких случаях отдельные домашние хозяйства используют отхожих ремесленников и в каких — ремесленников, работающих на дому, необходимо рассмотреть следующие факторы

- а) хозяйство потребителя,
- б) виды сырья и вырабатываемой продукции,
- в) технику производства и
- г) размер капитала производителя

а) Чем болсе развито и чем многообразнее хозяйство потребителя, чем больше в хозяйстве неквалифицированных рабочих, чем зажиточнее семья, тем большее предпочтение отдают привлечению отхожих ремесленников

б) Отхожих ремесленников привлекают и тогда, когда продукт производится из сырья, которое ремесленником может быть тайком присвоено, а также в тех случаях, когда материал, ввиду его тяжести, должен быть обработан на месте или гребуется возвести какое-либо строение

Но если количество необходимого материала установить трудно и ремесленник работает на покупных материалах, то предпочтение отдают ремесленнику, работающему на дому

в) Характер техники содействует в одних случаях „отходу“ в других — работе на дому

Там, где используются тяжелые или прочно установленные инструменты и приспособления, которых нет в отдельных домашних хозяйствах, или процесс производства носит длительный характер, привлекаются ремесленники, работающие на дому (ткачи, мельники, кузнецы, оружейники, гончары и др.) Небольшое количество инструментов и легкость их переноса дают возможность привлечь отхожих ремесленников (пильщиков, шорников, точильщиков и др.)

г) Предпосылкой работы на заказ является наличие определенного основного и оборотного капитала. Величина основного капитала определяется имеющейся техникой. Большой основной и оборотный капитал содействует развитию работы на дому, меньший — „отходу“

Полное отсутствие оборотного капитала или его недостаток лишают ремесленника, работающего на заказ, возможности превратиться в мелкого товаропроизводителя.

3 МЕЛКИЕ ТОВАРОПРОИЗВОДИТЕЛИ

Современное состояние ремесла характеризуется тем, что почти половина ремесленников является мастерами. В большей части ремесленных мастерских подмастерьев вообще нет. Низкий процент подмастерьев по сравнению с мастерами и учениками — результат того, что подмастерье является лишь переходной ступенью от ученика к мастеру.

В общем количестве населения (2.054.630) удельный вес лиц, занятых в сфере ремесел, составляет 1,35%

Большинство ремесленников живет на селе, но в городах их удельный вес в общем количестве городского населения (296.369 жителей) составляет 144%, на селе же (1.758.267 жителей) — всего 0,83%. Большая часть подмастерьев живет в городах, учеников — на селе. Общая характерная черта ремесла в Грузии — мелкие мастерские.

К мелким товаропроизводителям относятся кузнецы, медники, оружейники, золотых и серебряных дел мастера, жестянщики, кожевники, сапожники, шорники, шапочники, текари, шлифовальщики алмазов, ювелиры, каретники, оптики, персидстички, мебельщики, паркетчики и некоторые другие.

* * *

Формы сбыта продукции ремесла и домашнего хозяйства в Грузии

а) в городах и населенных пунктах сбытом продукции занимаются торговцы и мелкие товаропроизводители, а также крестьяне, продающие излишки своей продукции непосредственно населению и скупщикам, б) на селе, главным образом в Восточной Грузии, распространена торговля вразнос, этим занимаются мелкие торговцы, ремесленники и нередко крестьяне, причем только мужчины; в) на еженедельных базарах и годовых ярмарках, особенно в Западной Грузии. Первые устраиваются большие по воскресным дням, вторые — в дни храмовых праздников и продолжаются от одного дня до двух недель. Эти базары на первых порах служили местом реализации излишков продукции для одних районов и местом приобретения необходимых продуктов для других.

4. ЦЕХА (АМКАРИ)

Время создания ремесленных цехов в Грузии точно неизвестно. Установлено лишь, что в Восточной Грузии, в частности в г. Тбилиси, в XVII в. уже существовал цеховой строй. Цеха, по-видимому, возникли под влиянием персов, на что указывает и заимствованное у персов грузинское название цеха — амкари.

До 60-х годов XIX века цеховой строй зиждился на всеобщем обычном праве и только после 60-х годов был регламентирован законом.

Амкари являлся объединением ремесленников одной профессии и преследовал экономические и религиозные цели. В амкари входили мастера, подмастерья, ученики, подсобные работники и члены семей мастеров. В амкари не входили дворяне, духовные лица, богатые и знающие купцы. Амкари наблюдал за технической подготовкой своих членов, принимал учеников, переводил подмастерьев в мастера, следил за поведением членов амкари, за выполнением ими обязательств перед заказчиками, за соблюдением ими праздничных дней, за участием в религиозных обрядах, уплатой взносов на благотворительные и религиозные цели, за личными взаимоотношениями членов амкари, заботился о спиритах умерших членов.

Свободная конкуренция в цехах была запрещена. Сырье приобреталось сообща, распределялось между членами по жребию, закупочные цены устанавливались представителем цеха. Продолжительность рабочего дня не была регламентирована — работали от зари до зари. В праздничные дни работа была запрещена.

У каждого цеха некропителем был какой-либо святой. В честь его ежегодно устраивались празднества с богослужением и поминовением усопших. После этой церемонии всех приглашали к столу.

У каждого цеха был свой глава — устабани, старшины, казначей и судебный исполнитель. Всеми делами цеха ведал устабани, который советовался со старшинами, а в особых случаях — и с наиболее опытными мастерами.

Устабани и старшины представляли собой первую судебную инстанцию в цехе. Этот суд был компетентен рассматривать все дела, кроме уголовных.

Второй судебной инстанцией являлось общее собрание мастеров.

Еще одним судебным органом, который может быть назван третьей инстанцией, являлся суд, состоявший из двенадцати устабаши. Суд был компетентен проверять правильность решений, вынесенных низшими судебными инстанциями.

Высшей судебной инстанцией являлся городской голова, но к нему обращались редко, т. к. в большинстве случаев подчинялись решению суда корпорации.

Значительные изменения в цеховом строе произошли после введения 5 апреля 1867 года „Положения о ремесленных амкарах (цехах) в г-р Тбилиси и об их управлении“. „Положение“ отменило должности старшин и главным лицом в цехе признало устабаши. Другим органом управления цеха признавалось, как и прежде, общее собрание, но оно было лишено судебных прав и права приема мастеров. „Положение“ разрешило общегородской съезды представителей ремесленников; было создано общее управление — главный устабаши всех цехов и „Ремесленное управление“.

Затем это „Положение“ было отменено, и в настоящее время цеховой строй базируется на законах „О ремесленной промышленности“ (Свод законов Российской империи, т. XI, часть 2, 1887). В силу этих законов все ремесленники, занимающиеся одним и тем же ремеслом, создают один цех; прием ученика оформляется договором, период обучения 3—5 лет; после этого ученик получает степень „подмастерья“. Чтобы получить степень мастера, необходимо проработать подмастерьем 3 года и достигнуть возраста 21 года.

Во главе цеха стоят один устабаши и двое старшин (згсахкалы). Они избираются мастерами цеха на один год и ведают всеми делами цеха. Устабаши всех цехов и по два доверенных от каждого цеха избирают главного устабаши, которого утверждает губернатор. Главный устабаши является представителем всех ремесленников и на общем собрании имеет два голоса.

Высшим органом управления всеми цехами является „Общая ремесленная управа“, которой присвоены также известные судебные права.

III. КАПИТАЛИСТИЧЕСКОЕ ПРОИЗВОДСТВО

Как уже указывалось, в XIX веке, особенно во второй половине, значительно развилась торговля, импорт продукции из передо-

вых стран способствовал расширению потребностей населения, сузилась сфера ремесла, повысились налоги, возросла потребность крестьянства в деньгах, сельское хозяйство все более приобретало товарный характер, крестьяне становились все более зависимы от условий сбыта и от торговцев. Отсутствие в стране здорового кредита создавало благоприятные условия для ростовщичества, имевшего место и раньше. Борьба с ростовщичеством путем создания ссудо-сберегательных товариществ еще не могла дать ощутимых результатов.

Все эти обстоятельства заставляли крестьянство в свободное от сельскохозяйственных работ время, особенно зимой, искать побочных заработков в городах. Некоторая часть крестьянства теряла связь с сельским хозяйством и оставалась в городах. Так создавался пролетариат, могущий существовать лишь благодаря продаже рабочей силы и поэтому тяжело испытывающий на себе слабое развитие капиталистического производства в стране.

Конечно, капиталистическое производство не могло бы достичь даже этого низкого уровня развития, если бы в процентном отношении дороги, развитие судоходства на Черном море и укрепление связей Кавказа с центральными губерниями России не привлекало в довольно значительных размерах дополнительную рабочую силу.

Но слабое развитие капиталистического производства было обусловлено не только недостатком рабочей силы, но и другими, более глубокими причинами, а именно: недостатком капитала, подготавливаемых специалистами, отсутствием знаний в области промышленности и торговли у самих капиталистов, слабым стремлением к предпринимательской деятельности, конкуренцией русских и иностранных капиталов. Поэтому основателями тех или иных промышленных предприятий являются иностранцы — немцы, бельгийцы, французы.

Приводим таблицу, характеризующую положение капиталистических предприятий в области ремесленного производства по данным за 1878 год. Отнесем некоторые предприятия к числу фабрик, например, печей для обжига известня, кирпичных заводов, глиняных мастерских, эдичных заводов, стирно, их следовало бы рассматривать как подсобные сельскохозяйственные предприятия, в большинстве случаев носящие ремесленный характер и даже характер домашней промышленности. Но их выделение, ввиду отсутствия соответствующих материалов, оказалось невозможным.

№ п/п	Наименование видов ремесла	Количество		Кол-во рабочих на одно предпр.
		предприятий	рабочих	
1	Горные и соляные промыслы и металлургические заводы	6	755	125,8
2	Металлообрабатывающая промышленность	14	644	46,7
3	Производство приборов и аппаратов	2	60	30,0
4	Производство продукции общераспространенных недр (Industrie der Steine und Erden)	610	2536	4,2
5	Химическая, маслосебяная и жировая промышленность	29	212	7,3
6	Текстильная промышленность	7	566	75,1
7	Кожевенная и деревообрабатывающая промышленность	181	3808	21,0
8	Пище-вкусовая промышленность	935	4175	4,5
9	Изготовление одежды	1	150	150
	Всего	1782	13006	7,3

По количеству занятых рабочих на первом месте стоит пищевая промышленность, затем кожевенная и деревообрабатывающая, производство продукции общераспространенных недр и т. д.

Удельный вес предприятий отдельных отраслей и занятых в них рабочих дает следующую картину:

Наименование групп ремесел	Удельный вес предприятий	Удельный вес рабочих
Пище-вкусовая промышленность	52,30%	32,10%
Производство продукции общераспространенных недр	34,23%	19,50%
Кожевенная и деревообрабатывающая промышленность	10,16%	29,28%
Химическая, маслосебяная и жировая промышленность	1,63%	1,63%
Металлообрабатывающая промышленность	0,79%	4,95%
Текстильная промышленность	0,39%	5,12%
Горные и соляные промыслы и металлургические заводы	0,34%	5,80%
Производство приборов и аппаратов	0,11%	0,47%
Изготовление одежды	0,05%	1,15%
Всего	100%	100%

Большинство заводов являются мелкими предприятиями число упомянутых выше печей для обжига извести, кирпичных заводов, гончарных мастерских, водочных заводов составляет 1462 предприятия, в которых занято 4670 рабочих, т е соответственно 82% и 38% их общего числа.

По приблизительным данным, количество предприятий по числу занятых в них рабочих представляется в следующем виде:

	Количество		%%	
	предприятий	рабочих	предприятий	рабочих
до 5 рабочих	1271	3506	71,3	26,9
от 6 до 10 "	435	3188	24,4	24,5
" 11 " 50 "	39	686	2,2	5,3
" 51 " 100 "	7	439	0,4	3,4
" 101 " 500 "	30	5187	1,7	39,9
В с е г о	1 782	13 006	100	100

В Грузии большинство фабрик появилось за последние 20 лет, а особенно в последнем десятилетии. Это обстоятельство до известной степени объясняет более быстрый рост городского населения по сравнению с сельским.

Хотя в последнее время и усиливается стремление к созданию промышленных предприятий, но Грузия пока еще остается аграрной страной, и подавляющая часть населения по сей день занимается сельским хозяйством.

მოკლე ქართულ-გერმანული და გერმანულ-ქართული
ხელოვნური ლექსიკონი

ქართულ-გერმანული

ა

- აგა Sattelsack, m
აბზინდა (ქაბრის შესაკრავი) Schnalle, f
აბრეშუმის ამოღება, ამოხვევა (პარკოდან) zupfen
აბრეშუმის პარკი Cocon, m
აბრეშუმის ქსოვა Seidenweberei, f
აბრეშუმის ქია Seidenraupe, f
აბუსალთინი (ზეთოვანი მცენარე) Wunderbaum, m
აგურაყების დამზადება Briquetfabrikation, f
აგური Ziegel, m
აგურის გამოშველი Ziegelbrenner m
აგურხანა, აგურის გამოსაწევი ქარხანა Ziegelei, f
ადგილობრივი თეიშმამოთველობა Gemeinde, f
ადგილობრივი წარმოება einheimische Produktion, f
ახარბაყი — ხის (ოკინის) გრძელი კეტი სიმძიმის კორიზონტალურად სსაწევ-გადასაბრუნებელი Holzhebel, m
აზელა (კომის, თიხის) kneten
ალმასის მწახანაგებელი Diamantschleifer, m
ამოკარგვა (ოქროთი, აბრეშუმით) sticken (in Gold, in Seide), Gestick, n; Stickerei, f
ამოკაოგელი gestickt
ამოლარვა, ამოკრეთა aushöhlen
ამოხვევა (პარკოდან აბრეშუმის) zupfen
ამქარი, ამქობა Zunft, f, Amkhar-schaft, f
ამქრის მამასახლისი Amkharshaupt, m
ამქრის მმართველობა Zunftverwaltung, f
ამქრის რწმუნებული Bevollmächtigte der Zunft, m
ამქრის სასამართლო Zunftgericht, n
ამქრის უსტაბაში, თავი Amkharshaupt, m, Haupt, m, Zunftherr, m
ამქრის უხუცესი Zunftälteste, m
ამქრის წევრი Zunftgenosse, m
ამქრის წესდება Zunftverfassung, f, Zunftordnung, f
ამქრული წყობილება Zunftwesen, n
ამოხვევა (ნართის) haspeln
ამოხვეული აბრეშუმი gehaspelte Seide, f
აპეური (ტაბიყების გადასამგელი თოკი) Schnur (m) zur Befestigen des Halses der Ochsen im Joche
აპრეტურის გაყოფა, გამოყენა (ფეიქ) appetieren
არაძირითადი სამუშაო Nebenarbeit, f
არყის გამოხდა Branntweinbrennen, n
არყის სახდელი Branntweinbrennerei, f
არშია Spitze, f

კეთილის მწყემსი Viehhüter (m) am Tage
 კუთნის დედა Pflüger, m
 კუთნის მოხელე Pflugbauer. m
 კულსბენეი Brosche. f
 ჯაჭირყვება (თელის, მარცხლის წყალ-ში) aufquellen

ლ

ლაბასშვა (ლენჩის) zeichnen (den Schleier)
 დაბადი Gerber, m
 ღაირა Tamburin, n
 ღალაქი Barbier, m
 დაღობა Anfeuchten n
 დაშბაჩა Pistole. f
 დაშვეთი Kunde. m
 დაშვიდებელი ხელოსნის ibhänger
 Handwerker m
 დაშვიდებელი დასახლება. V. selbst
 Indigung f
 დაშვიდებელი დასახლება Rauherei f
 დაშბარე ოჯახური საოწყაი häusliches
 Nebenwerb. m
 დაშბარე სამუშაო Hilfsarbeit f
 დაშბარე საოწყი Nebengewerb. n
 დას შვა (სელის კანაფის) Anfeuchten.
 n, rösten
 დასების მღუსავ Messerschleifer ო
 დასთვა (ბაშბის მატყლის) spinnen
 დასთული დაფი gesponnener Faden m
 დასტურღამალი Instruktion f
 დასუზოგველობა Verschwendung. f
 დასუზავი დაფი ungesponnener Faden m
 დასუშენა, დასუშენა zerreiben
 დასუჩავებული შუშა Lohnarbeiter m
 დასუჩავებული შროშა Lohnarbeit f
 დასუჩრჩვა (ბაოღის) enthülsen schälen
 დასუცხვა (ღაოშის, ბრინჯის) nreschen
 დასუხელი დაფი (ნართი) Zwirn m Zwi-
 rnfaden, m
 დასუურვა auspressen
 დასაოიანება (ფეიქ) Rauherei f rauhen
 დასუევა (ნართის, აბრეშუმის) haspeln
 დასუბარების გაწევა Hilfeleistung f
 დასოილი schräg

ღაიში (ფეიქ) Schaft. m
 ღაიშის ყური (ფეიქ) Schaftohr, n
 ღაიშ-საოცხელი Webkamm, m
 ღაიშ მაწენის Gärungsstoff, m. Säuer-
 ungsstoff, m
 ღაიშოტა (საუველდ რძის შუდედების მასა-ლა) Gärungsstoff. m. Säuerungsstoff,
 m
 ღაიში ოჯახი Großfamilie f
 ღაი Buttermilch, f
 ღაილაბი Mühlstein m. Mahlgang. m
 ღაიღალი Tischler, m
 ღაიღალი-ხურო Bautischler m
 ღაიღური ქირა Tagelohn. m

ო

ენღრო Krapp, m
 ეტლის მოხელე Equipagenmacher, m.
 Equipagenbauer m. Wagenbauer,
 m
 ეტლი Wagen. m

პ

ეაგონი რეინიგზის Wagen. m
 ეაზი Rebe, f
 ეაღღებელი გლეხი pflichtiger Bauer
 ეარცლო Trog, m
 ეაჭართა აშქარი Amkharenschaft der Kauf-
 leute
 ეეოცხლშველი ქაოგვა Silberstickerei f
 ეეოცხლშველი, ეერცხლის შვეღელი
 Silberschmied. m

ყ

ყაოფუმ- (სააოაე ქვაბის ძიღაიანი ხუფი)
 Deckel (m) des Kessels zum Bren-
 nen von Brantwein
 ზეღა სემოსი Oberrock, m
 ზეზი Tresse, f
 ზეთსახელი Ölmühle, f
 ზეთსახელი Schlosser, m
 ზელა (ცომის, თიბის) kneten
 ზონარშმგარეხელი Schnurflechter, m.
 Chenillemacher, m
 ზონარი ვიწრო Schnur. f
 ზონარი ფაოთო Schärpe. f

ზონაი (ფოჩებისტის, ამოქოვეისათვის) Chenille, f (ფრანგ)
ზონრების დამზადება Schnurenfabrikation, f

თ

თათა Taft, m
თავთავი Ahre (Aehre), f
თავსაბურ(აე)ი, თავსამკაული Kopfbedeckung, f, Kopfputz, m
თავსაფარა, თავშალი Tuch, n
თავშალი ბამბის Baumwolltuch, n
თამასა (ციწრო და თხელი ფიციანი ან ლითონის ფიფიგა სხვადასხვა დანიშნულებით) Latte, f
თანამოსაქმე (ქალი) Gleichleistende, f
თარი Tamburin, n
თასი Tasse, f
თასა Band m
თაფლის სნთლის წამოვება Wachskerzenfabrikation f
თემი Gemeinde, f
თერძი Schneider, m
თესლი Kern, m
თეჭა Filz, m
თელი 1 (ფეიქ) სავაოცხლის კბილთა შორის არე 2 ურმის, საზიდრის 1 Kammöffnung, f 2 Rad, n, Wagenrad, n
თიფთი Tuch (n) aus Ziegenwolle
თითისტარი Spindel f
თიხა, თიხნარი Lehm, m
თიხა (სუფთა, უნარელო) T(h)on, n
თიხის ქვაბი T(h)ontopf, m
თორ(რ)ნე Thorn, n
თორ(რ)ნეს მახეულ Thornmacher, m
თოფი Flinte, f, Gewehr, n
თოფ-იარაღის ხელოსანი Waffenschmied, m
თოქმანი (თითბრის ნიფთების ჩამომსხმელი) Messinggießer, m
თოფის კონდაბი Flintenkolben, m
თრამელა Gerberei, f
თოილი Rhus (ლათინ)
თუთია Zink, n
თუნე (ქურტლის გამოსაწვავი ქუთა) Brennofen, m

თუნუქა (ნეთოსათვის) Blechkasten, m (für Petroleum)
თუქასსხმელი ქარხანა Gusseisengiesserei, f
თხმელა Erbe, f

ი

იაოლის მქედელი, მკეთებელი Waffenschmied, m
ინდიგო (ტროპიკული მცენარე, რომლის წვენიდან მზადდება ლურჯი ფერის მკირფასი საღებავი) Indigo, m, n
იოიბი schräg
იჯართ აღება pachten
იჯარის ქირა Pacht, f

კ

კაღონი (განე გაღებული ლატანი, ქელი) Latte, f
კავი მარხილისა Kufe, f
კაფხა Krug, m, Napf, m
კაყუტი Stößer, m
კალა Zinn, n
კალატოზი Maurer, m
კალაქვა Pottasche, f
კალკა verzinne
კალის ნაკეთობების ჩამომსხმელი Zinngießer, m
(ღეროს) კანის გაცლა schälen
კაპიტალი (საბრუნავი) umlaufendes Kapital, n
კაპიტალის სიდიდე Kapitalkraft, f
კაპიტალი (ძირითადი) stehendes Kapital, n
კარაქი Butter, f
კარაქის გამოყვანა Butter bilden
კარბა (საცეოს რკალი) Rand (m) des Siebes
კაოდაკარ მოსიარულე მკერავი მამაკაცი; ქალი Störtschneider, m, -in, f
კარდაკარ მოსიარულე ქარვალი fahrender Geselle, m
კარდაკარ მოსიარულე, მოხეტიალე წერილი ვაჭარი liegender Händler, m, umherziehender H., wanderner H.

ყოდაკაო მოსიარულე ხელოსანი Störer, m, Störrarbeiter, m
 კვები Dreschinstrument, n, Dreschapparat, m
 იო Herd, m
 კეცი Steinschüssel, f
 ები Untersattel m
 კელი (სახენელი იაოლის მიუ ვაჭრილი მრჩის ზოლი) Furche, f
 ევთი (სავეელედ რძის შედედების მასალა) Säuerungstoff, m, Gärungsstoff, m
 კერი 1 პურის, ყველის, 2 უოო, ჩაქუჩი 1 Laib, m, 2 Hamner, m
 კოდბანი Kasten, m, Holzkasten, m
 კოდბნის მოხელე Koffermacher, m
 კილი Schale f
 კილის გატლა (მაოცელსათუეს) schälen, enthülsen
 კილო (ღილის შესაკრავი კრილი ტანსაცმელზე) Schnalle f
 კირი Kalk, m
 კირის დამწველი Kalkbrenner, m
 კორს დანაწევი კორა Kalkbrennerei, f
 კიტელი Rock, m
 კლენტი Kunde, m
 კომლი (გღეხის) Feuerstelle f
 კონდახი თოფის Kolben, m; Flintenkolben, m
 კოოპერაცია Genossenschaftswesen, n
 კობტონი Ölkuchen, m
 კორბი (მუხის ქერქისაგან დამზადებული საცობი) Korb, m
 კორბის მჭრელი Korkschnneider, m
 კოკი (ვ.ოღრილი ძელი) Balken, m, Holzbalken, m
 კოკის ძაფი Nähzwirn, m
 კოპიტი Ziegel, m, Dachziegel, m
 კოპიტის დამზადება Dächelziegelabriktion, f
 ლამი Lamm n
 კუპრი flüssiges Pech, m; T(h)eer, m
 კურკა Kern, m
 კურტანი Kastattel m
 ლანგაოი Tablett n
 ლარტყა (ოთხკუთხა დ ბოტყევი ძელი

სხედასხვა დანიშნულების) Latte, f; Streichbrett, n
 ლასტი Horde (Hurde), f
 ლატანი (ოთხკუთხა და ბრტყევი ძელი სხედასხვა დანიშნულების) Latte, f, Streichbrett, n
 ლაფანი Rinde, f
 ლელი, ლელიანი, ლელქაში Schill, n
 ლენტი Schärpe, f; Streifen, m
 ლერწაში Schill, n, Schillrohr, n
 ლენჩაქი Schleier, m, Tüllschleier, m
 ლენჩაქის დამზამველი ქალი Schleierzeichnerin, f
 ლითოგრაფი Steindrucker, m
 ლითონის დამმუშავებელი ხელოსანი Metallhandwerker, m
 ლითონის ხელსაწყო-იარაღი Metallarbeitswerkzeug, n
 ლედის გამოხდა Bier(n)gewinnen
 ლელის ქაოხანა Bierbrauerei, f

მ

მაზმანი (ბალნის თოვის მგრებელი) Haar-seifflechter, m
 მამასახლისი Dorfgemeindeälteste, m, Hausvater, m
 მამითადი Billarbeit, f
 მარილის სარეწი Salinenwesen, n
 მარტულელი (ცაულელი) Kummel, n (ღია ლექ), Kumt, n
 მარტევალი Kern, m
 მასრა 1 ჩოხის, 2 საქსევი დაზვის (ფეიქ) 1 Patrone, f, 2 Spule, f
 მასრაზე დაფის დახვევა spulen
 მასწავლებელი ოსტატი Lehrusbilder, m, Lehrmeister, m
 მატელის მჩენაქი მამაკ-კო; ქალი Wollschlifer m. -in f
 მადლი Luch n
 მადლის მთელავი Tuchwalker, m
 მადლის სამთელაო Walkmühle f
 მაფრაქა Packstoff, m
 მაქალოზი (მატარა სკოური) Ka sen, m
 მაქო (საუეიქოო) Weberschiffchen, n
 მაქმ ნი (სახეებოანი თხელი ზადერა ქსოვი) ტანსაცმლისა და თეთოეულის მოსარათად) Spitze, f

პაწენის დედა Säure, f
პაწონი saure Milch, f
პაქივი Lab, n
პბეკდელი Buchdrucker, m
პეაბრეშეშე Handwerker im Seidenge-
werbe, m
პეაბრეშეშეობა Seidenraupenzucht, f
ბეავეშე Möbelmacher, m
მებუხრი Kaminmacher, m
მეგორაე, მეკალათე korbmacher, m
მეეახშე Wucherer, m
მეეახშეობა Wucher, m
მეველე Feldaufseher, m
მეზობლური დახმარება nachbarliche Bitt-
arbeit, f; nachbarliche Hilfe, f, Bitt-
arbeit, f
მეთენე Töpfer m
მეთენეობა Topferei, f
მეთენეკე Klempner m
მეკასრე Böttcher, m
მეკასრეობა Böttcherei f
მეკაეე Töpfer, m
მეკოლოფე Schachtelmacher, m
მეკონდახე Flintenkolbenmacher m
მეკონდიტრე, მეშეკარლაძე Konditor m
მეკეზოე Sargmacher, m
მენოხე Teppichmacher, m, Teppichwir-
ker, m
მესახურაეე Dachdecker, m
მესპილენძე Kupferschmied, m
მეტალურგიული ქაობანა Hütte, f
მუნეაგირე Sattler, m; Kummelmacher.
m
მუნეარაეე Teppichmacher, m, Teppich-
wiker, m
მუნეიტლე Ausstopfer m
მუნეუნტუშე Weibbäcker, m
მეკეაბე Kessler m
მეკოთნე Töpfer m
მეკოთნეობა Töpferei, f
მეკულე Mützenmacher, m
მეკულე ქალი Hutmacherin, f
მელუმელე Ofensetzer, m
მეეაიონე, ეახაზი Schnurflechter, m
მეშეკარლაძე Konditor, m
მეშეშე Glaser, m

მეჩ. ხმახე Waffenschmied, m
მეტრეკოთმე Handwerker in Schnit/-
reien, m
მეტრეკოთმეობა Schnitzerei, f
მეცემენტე Cementierer, m
მეწერილმანე Krämer, m
მეკურკლე Töpfer, m
მეხალრეე Teppichmacher m, Teppichwir-
ker, m
მეხანჯლე Dolchschnied m
მთეკარი უსტაბაში Oberhaupt, m
მთელეე Walker, m
მთის საოეწი Bergbau, m
მინაოეე, მინეაოთი (ტეკნ) Zusatz, m.
Ingrediens, n, Ingredienz, f
მინლი Lohn für das Mahlen
მისაკსელი Schuß, m, Schußfaden, m
მისუნება Anbringung, f
მინა და ნიადაგი Grund (m) und Boden
(m)
მინაოეეკემედების იარალი Ackerbauwerk-
zeug, n
მეკალეე Verzinner, m
მეტრეეე მამეკეეი ქალი Schneider, m
-in, f
მოლისტი (მეტრეეე) ქალი Modistin, f
მოეკრე წერილი Krämer, m
მოთელეე ნაბდის, ტეეის walken
მოეკრეე Pächter, m
მოკანმელობა Zier(r)at, m, f
მოკალეე verzinnen
მოშთეთიეებელი Handwerker in Zinkar-
beiten, m, Zinkarbeiter, m
მოშინანკეებელი emailliert
მონაცელეობა Ablösung, f
მოპოეებოთი რეწეე (სასარეებლო წილი-
სეული, თეეკეეე) Urproduktion, f
მორი Balken, m, Holzbalken, m
მოსეკოებელი Abgabe, f
მოსახეეეი (ბამბის ქსილეის) Bauwoll-
leuch, n
მოქანდაეე Plastiker, m
მოქარგული gestickt
მოწეობა (დადგმა, დაეენება) Anbrin-
gung, f
მოხარატება Drehen, n

მოხატულობა Gravüre, f; Dessin n
(ფრანგ.)
პრეტეხვი ქალი Wäscherin, f
მსხვილი რქიანი საქონელი Rind n
მურყანი, თხმელა Erbe, f
მუშახელი Arbeitskraft, f
მუხის ქერტი Eichenrinde, f
მქარგავი მამაკაცი, ქალი Sticker m
-in, f
მქსოველი მამაკაცი, ქალი (ქსოვილების,
ნობების) Weber, m, -in, f
მქსოველი ქალი (წინდების) Stri-
ckerin, f
მღებავი მამაკაცი, ქალი Färber, m -in,
f; Maler, m, -in, f
მყიდველი Kunde, m
მწარმოებელი Produzent m
მწნილი Konserve, f
მკედელი Schmied, m
მკედელი რკინის Eisenschmied, m
მკედლობა Schmiedgewerbe, n
მხერხავი Säger, m

ს

საბდი Filz, m, Filzmantel, m
საბდის მთელავი Filzmacher, m
საბდის ქელი Filzmütze, f
საბდის ქედების მქერავი Filzmützenma-
cher, m
საბდის ფეხსაცმელი Walkfilzschuhe, pl
საბდის ჩექმები Walkfilzstiefel, pl
ნაგვერდელი, ნაგვერდალი (ფიცარი, ოო-
მელსაც ერთი მხარე მრგვალი და ხორ-
კლიანი აქვს) Latte, f
ნადი Bittarbeit, f
ნადობა — სავალდებულო საბატონო ბე-
გარის გარდა გათვალისწინებული და-
მატებითი განუსაზღვრელი, შეუზღუ-
დავი დახმარების გაწევა მებატონისა-
თვის ungemessene Bittarbeit, f un-
gemessene Fro(h)n, f
ნავთობის საბალო Petroleumquelle, f
ნაკეთობა Erzeugnis, n
ნაკერი (გვირისტი, ნ, ზედებით ს)
Naht, f
ნაკეთი (მიწის) Fleck, m
ნაღების მკედელი Hufschmied, m

ნალია Scheune f
ნაპყა Stroh, m
ნართი Garn, n
ნასერი Schnitt, m
ნატურალური მეურნეობა Naturalwirt-
schaft, f
ნაქარგი Stickerei, f. Stickarbeit, f; Ges-
tick, n
ნაღები Rahm, m; Sahne, f
ნაწარმი Erzeugnis, n
ნაჭარბი პროდუქცია Überschußprodukti-
on, f
ნაქუქი Schale, f
ნახტი Figur, f. Dessin, m (ფრანგ.)
ნაჯახი Beil, n
ნელღეული Rohmaterial n. Rohstoff m
ნიჟარა Becken, n
ნიშადური Salmiak, m
ნობების მქსოველი მამაკაცი, ქალი Tep-
pichweber, m, -in, f
ნუნი Innere des Horns. n

ო

ოლე — მოწნელი. გოდრისებური ქერ-
კელი ღობის საშრობად ცეცხლზე
Flechtwerk, n
ოოთითი Heugabel, f
ორთქლის წისქვილი Dampfmühle, f
ორნატი (სახენელი იარაღის მიერ გაჭრი-
ლი მიწის ზოლი) Furche, f
ოსტატად დალოცვის წესი Ceremonie der
Aufnahme als Meister
ოსტატი Meister, m, Zunftmeister, m
ოსტატობა Meisterschaft, f
ოქრომკედლი ქაოგვა Goldstickerei, f
ოქრომკედელი Goldschmied, m
ოწინარი (ტვირთის ევოტიკალურად ასა-
წევი მოწყობილობა; ქიდან წელის ახო-
საღები მოწყობილობა) Holzliebel, m
ოჯახის თავი Familienhaupt, m
ოჯახის წევრი Hausangehörige, m, f, pl
ოჯახური მეურნეობა Haushalt, m, Haus-
haltung f; Hauswirtschaft, f
ოჯახური მრეწველობა Hauswerk, n. Ha-
usindustrie, f

ოჯახში სახმარი ნივთები Hausgerät, n;
Hausrat, m

3

პარკეტის მოხელე Parquetmacher, m
პატრუქი — საწითლის საგულე Docht, m
პირბადე Schleier, m

პირი (საქსოვი დაზვის) Fach, n
პოლიგრაფიული და მხატვრული ხელოს-
ნობა polygraphisches und kunstle-
risches Gewerbe, n

პოლორქი (ტყის ქვიბის, ყიტაწელის და
საერთოდ დაზიანებული ადგილების
მოსაკრავი ხის ნაქერი) Holzknopf, m
პოტაში Puttasche, f

პროფესიული გაერთიანება Berufskor-
poration, f

რ

რანდა Hobel, m

რახი (ცალნახადი, გაუსუფთავებელი, სუ-
სტი არაყი) Destillat, n

რეწვა Erwerb, m

რეილი (ფეიქ საქსოვი დაზვის ნაწი-
ლი) Achse, f

რთვა (ჯარბზე) spinnen

რეიტი სამუშაო Reihendarbeit, f

რეალი Rand, m

რეინის აქსანი (რეინის გოგირდმეცავა მა-
რეილი, სელფატე) Eisenvitriol, m

რეინის კბილი (საჩეჩლის) Eisennadel, f

რეინის მანდის გადასამუშავებელი საწარ-
მო Eisenerzwerk, n

რეინის სალტე Eisenreif, m

რეინის ხელსაწყო Eisengerät, n

როდინი Mürser, m

როდინის ქვა Stämmer, m

როფი (დიდა ზომის პიოჯაოთო ხის ქე-
ქელი სხვადასხვა სითხისათვის) Ku-
fe, f

ს

სამკაო წესდება Zunftordnung, f, Zunft-
verfassung, f

სამშენებლო ხელოსნობა Baugewerbe, n
სამატონო ბეგარი Fro(h)n, f; Fro(h)nar-
beit, f, Fro(h)ndienst, f

საბრუნავი კაპიტალი umlaufendes Kapi-
tal, n

საბრუნავი კაპიტალი umlaufendes Kapi-
tal, n

საბუდარი Brutnest, n

საბურველი, საბური Schleier, m

საბეღელი Heuscheuer, f; Heuscheune, f
სავალანტერიო საქონელი Kurzwaren, pl
საგრები ხელსაწყო, მანქანა (ფეიქ) Werk-
zeug zum Drehen, n, Zwirnmachi-
ne, f

სადაბლო Gerberei, f

საღლეებელი Butterfaß, n

სავალდებულო საბატონო ბეგაო gemes-
sene Fro(h)n, f

სავაზო კაპიტალი Wucherkapital, n

საზენკლო სახელოსნო Schlossereibe-
trieb, m

საზიდარი Wagen, m

საზიდრის მოხელე Wagenbauer, m

საზოგადობრივი თანამდებობის პირი Ge-
meindebeamte, m

საზრდო Kost, f

საზღარი Entschädigung, f

სათონო Mitgift, f

სათემო მწყემსი Gemeindehirt, m

სათითე Fingerhut, m

სათითე Heuscheuer, f, Heuscheune, f,
Scheune f

სათრილაკი სამკაო, საწარმო Gerberei, f
სათუნე მორგვი Tüpferscheibe, f

საქასრე სახელოსნო Böttcherei, f, Bött-
chereibetrieb, m

საქრავი საფე Nähzwirn, m

საქეტი (თოფის) Schlösschen, n

საქინძე Schnalle, f

საქეთელი (გუთნის) Pflugeisen, n

საქუთობის ფორმა Eigentumsordnung, f
საღეჩაქე Tüfel, m

საღეწი იაოალი, კეერი Dreschapparat, m
Dreschinstrument, n

სამაჭური Armband, n

სამეთენეო Töpferei, f

სამზადი საბო Kachnütte, f

სამზაუელოა ქუქელო Kochgeschirr, n
სამიწათმუქმელო იარაღების ხელოსანი

Handwerker für Ackerbauwerkzeuge, m
სამუშაო, რომელსაც ხელოსანი ასრულებს

შემკვეთის ბინაზე Störarbeit, f

სირმა Posament, n, Tresse, f
სოფლის თემი Dorfgemeinde, f
სპილენძის საღობო ქარხანა Kupfer-
schmelzhütte, f
სპირტის ქარხანა Spirtfabrik, f, Rekti-
fikationsbrennerei, f
სტეარინის საწითის წარმოება Stearin-
kerzenfabrikation, f

ბ

ტაბკი Tablett, n
ტანსაცმელი (ეროვნული) Tracht, f
ტანსაცმლის დამზადების ხელოსნობა Be-
kleidungsgewerbe, n
ტაფა (სახეღურით) Tiegel, m
ტაშტი Becken, n
ტვირთის საზიდავი კეხი (სახეღურის) Last-
sattel, m
ტიუი Schlauch, m
ტივის მოხელე Schlauchmacher, m
ტილოს ქელი (წინაფრანგი. სანჩხიანი)
Leinwandmütze, f
ტიული Tüll, m
ტილჩა Krug, m
ტუალეტის ნივთების დამზადება Reini-
gungsgewerbe, n
ტუტე, ტუტის ხსნარი Lauge, f
ტყევის დასამუშავებელი მრეწველობა ხე-
ლოსნობა Lederindustrie, f
ტყევის მონაქერი Fellabschnitt, m
ტყაპუქი Fellrock, m
ტყეია Blei, n

უ

უშარილი (კოსმეტ) weiße Schminke, f
უნაგირი Sattel, m
ურემი Wagen, m
ურთიერთდახმარება gegenseitige Hilfe,
f, gegenseitige Hilfeleistung, f, ge-
genseitige Bittarbeit, f; Bittarbeit, f
ურმის მკეთებელი, მოხელე Wagenbau-
er, m
უსტაბაში Amkharshaupt, m, Haupt, m;
Zunftherr, m
უხეად reichlich
უხუცესი მამაკაცი, ქალი Älteste, m, f

178

ფ

ფანერის ფაბრიკა Furnierfabrik, f
ფარდაცების მქსოველი მამაკაცი, ქალ
Teppichweber, m, -in, f
ფარდული Schirmdach, n
ფასების დადგენა Taxation, f
ფაფხი Fellmütze, f
ფეიქარი მამაკაცი, ქალი Weber, m; -in, f
ფერ-უმარილი (კოსმეტ) Schminke, f
ფეხსამოსი Fußbekleidung, f
ფეხსაცმლის (ეროვნული) მკერავი Schul-
macher, m, Stiefelmacher, m
ფიალა Tasse, f
ფილათქა Stöber, m
ფილი Mörser, m
ფინჯანი Tasse, f
ფისი Pech, n
ფინჩი Reisig, n
ფლასკი (დიდი ზომის პირფარით ხის ქურ-
ქელი სხვადასხვა სითხისათვის) Kufel
ფლოსტი (ნაბღის, ქეჩის, ჩულის) Walk-
filzpantoffel, m
ფორტეპიანოს მკეთებელი, ოსტატი Pia-
nofortebauer, m
ფოსტალი (ნაბღის, ქეჩის, ჩულის) Walk-
filzpantoffel, m
ფოსტლების მკერავი Pantoffelmacher, m
ფოტო-ლითოგრაფი Photo-Lithograph
m
ფორ(ე)ი Troddel, f
ფულადი გადასახდელი Geldabgabe, f

ძ

ძალამანი, ძალამნის ამოსხმა Sandale, f,
S machen
ძალაქის გამგეობა städtische Verwal-
tung, f
ძალაქის მელიქი (თავი) königlicher Stadt-
gouverneur, m
ძამარი Gürtel, m
ძარგა (საქარგავი მოწყობილობა მოსა-
ქარგავი ქსოვილის გადასაკიშავად)
Stickrahmen, m
ძარგალი Geselle, m; Zunftgeselle, m
ძარგუ Stickerei, f, Gestick, n, sticken

ქარხანა Werk, n, Fabrik, f, Betrieb, m
 ქაფხა Kelle, f
 ქალაღის მრეწველობა Papierindustrie, f
 ქერი Gerste, f
 ქერქი (ხის) Rinde, f
 ქეჩა Filz, m
 ქეჩის მთელაი Filzmacher, m
 ქეჩის მთელეა Filzfabrikation, f
 ქეჩის საფენი Filzdecke, f
 ქეაბი Kessel, m
 ქანახშირის სარეწი Steinkohlenwerk, n
 ქანანაი Stöber, m
 ქელატანი, ქელაწული Rock, m
 ქევერი Weinkrug, m
 ქვეერის მეთეზელი, მოხელე Weinkrug-
 macher, m
 ქვესადგამი Gestell, n
 ქვისა და თოხის დამუშავება Industrie der
 Steine und Erden
 ქის მთელეი Steinhauer, m
 ქის საცეხელი (მაგ ღობის მარცვლები-
 სათვის) Steintopf, m
 ქის ქოთანი Steintopf, m
 ქილა Tiegel, m, Topf, m
 ქინძისთაი Stechnadel, f
 ქოთანი Tiegel, m; Topf, m
 ქონება Gut, n
 ქონების გაყოფა Vermögensauseinander-
 setzung f
 ქონი გადაუღრბელი Talg, m
 ქოშების მკერაი Pantoffelmacher, m
 ქოში Pantoffel, m
 ქოხი Hütte, f
 ქსელი (ფეიქ) Kette, f
 ქსლის მათი (ფეიქ) Kettenfaden, m
 ქსოვა 1. ქსოვილების, ნოხების .. 2. წინ-
 დების 1 weben, Weberei, f
 2 stricken, Strickerei, f
 ქსოვილი (ფეიქ) Gewebe, n
 ქული მატყლის ქსოვილისა (წინაფრანის,
 საჩიხიანი) Tuchmütze, f
 ქერქი Fellrock, m

ლ

ღალა Naturalabgabe, f, Leistung, f;
 Abgabe, f

ღამის მებრე nächtlicher Viehhüter, m
 ღერო (ბოტან) Stengel, m
 ღერძი Achse, f
 ღველი, ჯამბარა Riemenseil, n
 ღილი ხის Holzknopf, m
 ღირებულება Wert, m
 ღუქა Steinschüssel, f

შ

ყავარი Dachschindel, f
 ყავრის გახდა (მორის ყავრად ქცევა) Dach-
 schindel (f) gewinnen
 ყაზაბი, მეყოთნე Schnurflechter, m
 ყაითანი Schnur, f
 ყაითნის ქსოვა Schnürenfabrikation, f
 ყაითნის მქსოველი Schnurflechter, m
 ყაისნალი Häkel, n
 ყაისნალით ნაქსოვი Häkelarbeit, f
 ყაისნალით ქსოვა häkeln
 ყანწი Trinkhorn, m
 ყასაბი Fleischer, m
 ყელი ჩეჟმის, წადის Stiefelschaft, f
 ყველი Käse, m
 ყველის ამოყენა, ამოღება Käse (m) ge-
 winnen
 ყველის ქარხანა Käserci, f
 ყუაფიკარი Latte, f
 ყუთი ხის Holzkasten, m
 ყურძნის გამოწურვა წებრით, წნეხით We-
 inkeltern, n
 ყურძნის ტყბილი Most, m

შ

შაბი Alaun, m
 შალი Tuch, n
 შარფი Schärpe, f
 შეგირდი Lehrling, m
 შედედება Säuerung, f, ansäuern, gerin-
 nen
 შედელების მასალა Gärungsstoff, m,
 Säuerungsstoff, m
 შეკვეთით მოხელე (ხელოსანი, რომელიც
 ამუშავებს შეკვეთის მასალას) Lohn-
 werker, m
 შეკვეთით მოხელეობა Lohnwerk, n
 შემადგენელი ნაწილი Ingrediens, n, In-
 gredienz, f

მუსყიდველისათვის პროდუქციის დამზადება ხელსის მიერ Verlagssystem, n
შენაცვლება Ablösung, f
შეწვევა Unterstützung, f
შიგნული Därme, pl
შიგნელის დამუშავება Verarbeitung der Därme

შინამოხვე (დაკვეთით საკუთარ ბინაზე მომუშავე ხელოსანი) Heimwerker, m
შინამოხველობა (ხელოსნის საკუთარ ბინაზე მუშაობა დაკვეთით) Heimwerk, n
შინამრეწველი (დაკვეთით საკუთარ ბინაზე მომუშავე ხელოსანი) Heimwerker, m

შინამრეწველობა (ხელოსნის საკუთარ ბინაზე მუშაობა დაკვეთით) Heimwerk, n
შპალერი Fapete, f
შპალერის გამკერველი Tapezierer, m
შრიფტის ჩამომსხმელი Schriftgießer, m
შრომის აქრული ორგანიზაცია Zunftwesen, n
შუშის დამზადება Glasfabrikation, f

ჩ

ჩადრი Schleier, m
ჩახანა T(h)eefaktorei, f
ჩარდახი Schirmdach, n
ჩარბევა Drehen, n
ჩაქუჩი Hammer, m
ჩახმახი Hahn, m
ჩენჩო (ღომის) Schale, f
ჩექმების მექანიკური Stiefelmacher, m
ჩეჩევა (მატყლის) kardieren
ჩეველებითი სპარტოლი Gesundheitsrecht, n
ჩიხრისი Wehczug zum Entfernen der Samen der Baumwolle
ჩიხტა Tschichta, f
ჩიხტის მექანიკური Tschichtmacherin, f
ჩიხა Oberrack, m
ჩილი (პირბუდე) ზეობზე გადასაფარებელი Rückenleiste f Sattelunterdecke, f
ჩიქერტინი ნაკეთი Schnitzerei, f
ჩიქერტინიან ნაკეთი ბეების წამოება Industrie der Schnitzstoff

ჩხირებით ნაქსოვი Strickarbeit, f
ჩხირებით ქსოვა stricken
ჩხირი (არშისი, ბუფის, მაქმანის საქსოვი) Klöppel, m
ჩხირით არშისი, ბუფის, მაქმანის ქსოვა klöppeln

ც

ცალობრივი, ცალობით ანაზღაურება Stückerlohn, m
ცეცხლსასროლი მოწყობილობა Schießeinrichtung, f
ცეილი Wachs, n
ციცხვი Wasserbehälter, m
ცული Beil, n
ცხავი Sandsieb, n
ცხავის მოხელე Sandsiebmacher, m
ციხმუელის მრეწველობა Fettindustrie, f

ძ

ძაფი Faden, m
ძაღა (ჩინის გოგოილმკევა მარილი, სულფატი) Eisenvitriol, m
ძაბა Trauerkleid, n
ძახევა zwirnen
ძელი წერილი და გოძელი, ძელაკი Latte, f
ძირითადი კაპიტალი stehendes Kapital, n

წ

წალამი (უახის ნახსლავი) trockene Weinrebe, f
წარმოება საკუთარი მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად Eigenproduktion, f
წარმოება სომუღლება Produktionsmittel, n
წბეოვა kellern
წბეოვი Weinkeller, f
წეწვა (მატყლის) kardieren, zupfen
წეწვი მარტელოვანთა (ბოტანი) Stengel, m
წენა flechten
წერილი ეპარხი Händler, m
წიგნის მკაზმავი, მკინძავი Buchbinder, m
წისქვილის ქვა Mühlstein, m
წისქვილის მკინძავი Mahlgang, m

წელი Gerte, f
წნეხი Weinkelter, f
წელ.-მესტის მკერავი Charasi, m
წყალი (ქარგვის ერთ-ერთი მარტივი სახე
--- ნემსით ძაფის უუხევეით ნაქარგი)
Nacht, f
წყლის სატყეველი Wasserstampfmühle,
f
წყლის წისქვილი Wassermühle, f
წყლის ქურქელი, ავზი, ბაკი Wasserbe-
hälter, m

შ

ქანჭყი, ხრახნი Schraube, f
ქარბი პროდუქტი Überschußprodukt, n
ქარბწარმოება Überproduktion, f, Über-
schußproduktion, f
ქაჭა Schale, f
ქილი Schilf, n
ქილიბი Schilfmattē f
ქილიბის მწვანელი ქალი Mattenflechte-
rin, f
ქონი Kürschner, m
ქული Weinkrug, m

ბ

ბაბზი Backer, m
ბაკერდი Samt, m (მოძე Sammet, m)
ბაკერდის ზოლი Samtstreife, f (მოძე
Sammetstreife, f)
ბაზინდარი Schatzmeister, m
ბალიჩების მქსოველი მამაკაცი, ქალი Top-
pichweber, m, -in, f
ბანი (ფეიქ - საეარცხლის კბილთა შო-
რის არე) Kammöffnung, f
ბანჯალი Dolci, m
ბაოაზი (წალა — ჩუსტის, წულა-მესტის
მკერავი) Schuhmacher, m, Charasi,
m
ბარატი Drechsler, m
ბაში (დამეაეებელი პუიის ცოში) Sauer-
teig, m
ბახ. (საქსოვი დაზვის) Fach, n
ბელზე ვაჭრობა Hausieren, n, Hausier-
handel, m
ბელზე მოვაკრე Hausierer, m
ბელნა Deichsel, f

ბელობზე გასელა Stör, f
ბელობაზე გასული (ბელოსანი) Störar-
beiter, m, Störer, m
ბელობაზე გასული მკეოვი მამაკაცი
ქალი Störschneider, m, -in, f
ბელოსნთა ამქარი Handwerkeramkhar-
schaft, f
„ბელოსნთა ვამგებლობა“ „Vereinfachte
Administration der Handwerker“
ბელოსნთა მთავარი უსტაბაში, თავი, მოუ-
რავი Handwerkeroberhaupt, m;
Oberhaupt, m
ბელოსნთა ორგანიზაცია Handwerkeror-
ganisation, f
„ბელოსნთა სერთო ვამგეობა“ „Allge-
meine Handwerksverwaltung“
ბელოსნთა სალარო Handwerkkasse, f
ბელოსანი, მოხელე Handwerker, m
ბელოსნობა Gewerbe, n, Handwerk n;
Erwerb, m
ბელოსნობის დარგი Gewerbszweig, m
ბელოსნური handwerksmäßiḡ
ბელოსნური დახელოვნება Gewerbekunst, f
ბელოსნური დაამარება gewerbliche Bitt-
arbeit, f
ბელოსნური ნაწარმი, პროდუქცია Hand-
werkserzeugnis, n; gewerbliche Pro-
duktion, f
ბელოსნური საწარმო, საბელოსნო Gewer-
betrieb, m; Handwerksbetrieb, m
ბელოსნური სტატისტიკა Gewerbestati-
stik, f
ბელოსნური წარმოება Gewerbeproduk-
tion, f; gewerbliche Produktion, f
ბელაქმე Handarbeit, f
ბელსაწყო-იარაღი Gerät, n; Werkzeug, n
ბელსაწყო-იარაღების და აპარატების წარ-
მოება Industrie der Instrumente
und Apparate
ბილანბანი Tuch, n; Baumwolltuch, n
ბის და ჩუქურთმიანი ნაყთობების წარ-
მოება Industrie der Holz und Schnit-
zereien, f
„ბის კოჭი“ (ყაითნის საქსოვი, ბურთივით
პრევალი, რომელიც ცალ მხარეს წაგზო-

ძელებულია ტარიით მასზე საქსოვი
ძაფის დასახვევად) Holzkugel, f
ხის ყუთების და თუნუქის სანათების
დამზადება Fabrikation von Holz
und Blechkasten (für Petroleum), f
ბმალ-ხანჭლის ოსტატი Dolchschnied, m
ბონჩა Tablett, n
ბორაგი Nahrungsmittel, n
ბრაბნი Schraube, f
ბურო Zimmerer, m, Zimmermann, m
ბურჯინი Sattelsack, m

ჯ

ჯაგრისის მკეთებელი, მოხელე Bürsten-
macher, m

ჯაუაირჩი (ძვირფასი ქვების ოსტატი) Ju-
welier, m
ჯამბარა, ლველი Riemenseil, n
ჯამბარის მგრეხელი Riemenseifflechter, m
ჯამი Napf, m; Schüssel, f
ჯანღერა — 1. ჯანღრის ხეზე (კალაპოტზე)
ჩამოცმით ახლად მოქსოვილი წინდის
გასწორება,
2 გარეცხილი ქსოვილის საჯანღრავით
ტყეცა mangeln
ჯარა სართავი Rocken, m
ჯაქვი Kette, f
ჯორი Maulesel, m

გერმანულ-ქართული

A

Abgabe, f გადასახდელი, ბაი, ბეგარა, გადასახადი, გამოსაღები, მოსაკრებელი, ლალა

Abgeschlossenheit, f კარჩაკეტილობა

abhängiger Handwerker, m (მემამულისაგან) დამოკიდებული ხელოსანი

Ablösung, f შენაცვლება, მორიგეობა, მონაცვლეობა

Absatz, m 1 გასაღება (საქონლის) 2 ქუსლი

Absatzgebiet, n გასაღების სფერო ადგილი

Absatzgenossenschaft n გასაღებელი ამხანაგობა

Achse, f (ფეიქ) რეილი; ლერძი

Ackerbauwerkzeug, n მიწათმოქმედების იარაღი

Achre (Aehre), f თავთავი

Amaun, m შაბი

Allgemeine Handwerksverwaltung“ „ხელოსანთა საერთო გამგეობა“

Allgemeine Versammlung der Meister (die zweite gerichtliche Instanz) ოსტატთა საერთო კრება (სასამართლოს მეორე ინსტანცია)

(Heste der Korporation ამქრის უხუცესო

Amkharschaft, f ამქრობა

Amkharschaft der Kaufleute ვაჭართა ამქარი

Amkharshaupt, m ამქრის მამასახლისი, უსტაბაში

Anbringung, f დაყენება, მოწყობა, მიშენება ვაყიდვა, გასაღება (საქონლისა)

Anbringungsgewerbe, n ხელოსნობის დარგები, რომელნიც სამუშაოს ხასიათის გამო მოითხოვენ ხელოსნის შემკვეთთან მისვლას (მაგ სახლის აშენება)

anfeuchten დანაწევა. დაღობვა, ოასველება

ansäuern შედღეობა

appretieren (ფეიქ) აპოეტურის გაყეთება, გამოყვანა

Arbeitskraft, f სამუშაო ძალა, მუშახელი

Arbeitsverfahren n წარმოების მეთოდი, დამუშავების წესი, მუშაობის რეჟიმი, ტექნოლოგიური პროცესი

Armband, n სამაჭური

aufquellen გაჭირვება

ausdrechseln გამობარატება

aushöhlen ამოჭრეთა, ამოტეხა, ამოღარვა, გამოთლა, ამოღრტუნა (გობის სატეხით ამოჭრეთა, გამოთლა)

auspressen გამოწურვა (ლიონის წვენის), დაწურვა, გამოწყუცება

Ausstopfer, m შეფიტელი

B

Bäcker, m ხაბაზი

Bäckerin, f პურის მცობელი ქალი

Backofen, m საცხობი ღუმელი

Balken, m მორი, ღირე, ძელი, კოჭი

Band, n ბაფთი, თასმა, შესაკრავი, ზორტი

Barbier, m დალაქი

Baugewerbe, n სამშენებლო ხელოსნობა

Baumwolltuch, n ბამბის ქსოვილის შო-სახვევი, თავშალი, ხილბანდო

Baumwollspinnerei f ანის ოთხ
 Baulischer, m დურგალი — ხეო
 Bauziefelfabrikation f სამშენებლო აგუ-
 რის ოაზხადება
 Becken, n ტაშტი, ნიე ოა
 Behälter, m ქუოქელი X
 Beil, n ცული, ნაჭახი (მომტრო ცული)
 Bekleidungs-gewerbe, n ტანსაცმლის დამ-
 ზადების ხელონობა
 Bergbau, m შთის სარეწი
 Berufskorporation, f პროფესიული გაერ-
 თიანებ
 Betrieb, m სარეწი, საწარმო, ქარხანა,
 ფ ბრიკა
 Bettdecke, f საბანი, სწოლდი ვადასფა-
 რებელი
 Bevollmächtigte der Zunft ამქროს რწმუ-
 ნებელი
 Bierbrauerei, f ლუდის ქარხანა
 Bier (n) gewinnen ლუდის გამოხდა
 Bittarbeit, f ნადი, მამითადი, ურთიერთ-
 დამარება, მეზობლური, ხელონუ-
 რი დამარება ნადობა
 Blechkasten, m (für Petroleum ოქუაქა
 (ნავთისათვის)
 Bleichen, n გაოთრება
 Bohrer, m ბოლოი
 Borax, m ბორაქი
 Böttcher, m მექაოე
 Böttcherei, f საქასრო (სახელონობა); მე-
 კასრეობა
 Böttchereibetrieb, m საქასრო სახელონობა
 Brantweinbrennen, n არყის გ-მობდა
 Brantweinbrennerei, f არყის სახდელი
 ქარხანა
 Brennofen, m თენი, ქურტლის გამოსაწ-
 ვაეი ქურა
 Brikkettfabrikation, f ბრიკეტების აგუ-
 რაეების დამზადება
 Brosche, f გულსაბნევი
 Brunnenbau, f გუიმი (ქის თავზე თი-
 ხის, ფიცრის ან წნელისგან გაეეთე-
 ბული ცილინდრული დანადგამი)
 Brutnest, n საბუდარი
 Buchbinder, m წიგნის მკაზმავი მკინ-
 ძაეი

Buchrucker, m მბეჭდველი
 Bürstenmacher m ჭაგრის ს მოხელე
 Butter, f, B bilden კარაქი, კარაქის გ-
 მოქე ნა
 Butterfats, n სადღეებელი
 Buttermilch, f დო

C

Charasi, m ხარაზი წულა-მესტის ქე-
 რაეი
 Chenille, f (ფოანგ) ზონარი (ხავერდის
 ან სხვა სახის ფოჩებისათვის, ამო
 ქარგვისათვის)
 Chenillemacher m ფოჩებისათვის, ამო-
 ქარგვისათვის ხავერდის ან სხვა სახის
 ზონარის მგებელი
 Ceremonie der Aufnahme als Meister
 ოსტატად დალოცვის წესი
 Cocon, m აბრეშუმის პარეი
 College des Zunftältesten ალსაქალი

D

Dachdecker m მესახურაეე
 Dachschindel, f, D gewinnen ყავარი
 ყავრის გახდა (ე ი შორის ყავარი
 ქეეე)
 Dachziegel, m კრამიტი
 Dachziegelfabrikation, f კრამიტის დამ-
 ზადება
 Dampfmühle, f ოოქლის წისქვილი
 Darlehenskasse, f გამსესხებელი სალარო
 Därme, pl (Gedärme pl) შიგნული
 Dauerhaftigkeit, f გამძლეობა, ხარის-
 ხიანობა, უცეუთობა
 Decke, f საფენი, გადასაფარებელი
 Deckel (m) des Kessels zum Brennen
 von Brantwein ზარფუში (საარეე
 ქეაბის მილიანი ხეფი)
 Deichsel, f ხელნა (ურმის, მახილის გვერ-
 დითი ეელი)
 Dessin, n (ფოანგ) ნახატი, მოხატელობა,
 ნიმუში
 Destillat, n რახი — ცალნახადი, გაუსუფ-
 თავებელი, სუსტი არაეე
 Diamantschleifer, m ალმასის მწახნაგე-
 ბელი, ჭავიირჩი

Docht, m სანთლის საგულე, პატოუქი
 Dorfgemeinde, f სოფლის თემი
 Dorfgemeindeälteste m მამასახლისი
 Dolch, m ხანჯალი
 Dolchschmied m ნებანჯლე, სნაღსნ-
 ჭლის ისტატი
 Dörrspeicher, m საშობი (მარცელის)
 Drechsler, m ხარტი
 Drehen, n f (ფეიქ) გრეხა ძახა.
 2 ჩარხე., მოხობატეზა
 Dreschapparat, m Dreschinstrument.
 n სალუწი იაო-ლი, კევი
 dreschen გალუწვა (ლუწავს პურს); დაცე-
 ვა (ცეხავს ღომს. ბრინჯს)

E

Ehrenbeamte, m საპატიო თანამდებობის
 პიოი
 Eichenrinde, f ნუხის ქერტი
 Eigenproduktion, f წარმოება სკუთაოი
 მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებ-
 ლად
 Eigentumsordnung, f საკუთრების ფორმა
 einheimische Produktion ადგილობრივი
 წარმოება
 Eisenzwerk, n რკინის მადნის ე-სასა-
 მუშავებელი საწარმო
 Eisengerät, n რკინის ხელს წყო ისტ-
 ოუმენტი
 Eisennadel f ოკინის კბილები (საჩე-
 ლის)
 Eisenreif, m რკინის სალტე
 Eisenschmied, m მკედელი (რკინის)
 Eisenvitriol, m რკინის აჟ.სპი იალ
 emailliert მომინ.ნქრებელი
 enthülsen დაჭურჩვა (ბარდის); ეილი გ -
 ცლა (თავთაიან კულტურათა მარც-
 ლისათვის)
 Entschädigung, f ანაზღაურებ (ზაო-
 ლის), საზღაური, კომპენსაცი
 Equipagenmacher, -bauer, m ეტლების
 მოხელე, დამამზადებელი
 Erbe, f მუოყანი, თხმელა
 Erwerb, m ხელოსნობა, რეწვა, საქმიან-
 ნობა, შემოსავალი, გასამრჩელო
 Erzeugnis n ნაკეთობა, წ წაომი, ხელადი

F

Fabrikation von Holz und Blechkasten
 (für Petrolcum), f ხის ყუთების და
 თუნქის სანავთების დამზადება
 f ach. n ხახ, პირი (საქსოვი, დაზვის)
 Faden, m გეპონნერი f ungespon-
 nener F ძ ფი, დართული ძ, დაურ-
 თავი, ძ
 Fahrender Geselle, m კარდაკარ მოსია-
 რელე ქიოვალი
 Familienhaupt, n ოჯახის თავი
 Farbe, f საღებავი; ფერი
 Färber, m, -in, f მღებავი მამაკაცი, მღე-
 ბავი ქალი
 Faser, f ბოქო, ძაფი
 Feldaufseher, m მეველე
 Fellabschnitt m ტყავის მონკერი
 Fellmütze, f ფაფახი, მოხოხი
 Fellrock, m ცეაპუქი, ქურტი
 Fellsack, m გელა
 Lettindustrie, f ცხიმუელის მრეწველობა
 Feuerstelle, f (გელხის) კომლი
 Figur, f ნახატი
 Filz, m ნაღი, ქეჩა, თეკა
 Filzdecke f, ქეჩის საფენი
 Filzfabrikation, f ქეჩის მოთელვა
 Filzmacher, m ნაბდის, ქეჩის მთელავი
 Filzmantel, m ნაბალი
 Filzmütze f ნაბდის ქული
 Filzmützenmacher, m ნაბდის ქულები
 მკეოავი
 Fingerhut, m სათითე
 Flachs, m სელი
 Flechten წენა, ქსოვა
 Flechtwerk, n ოლე (მოწნული, გოდრი-
 სებური ქურტელო ღომის სამრობად
 ცეცხლზე)
 Fleck, m ნაკეუთი (მინის)
 Fleischer, m ყასაბი
 Fliegender Händler, m კარდაკარ მოსია-
 ოულე. მოხეტიალე წერილი ვაჭარი
 Flinte, f თოფი
 Flintenkolben, m თოფის კონდახი
 Flintenkolbenmacher, m თოფის კონდა-
 ხების მოხელე, მკონდაზე
 Flüssiges Pech, n ეუპარი

Forstwirtschaftliche Nebenproduktion

ფ სატყეო მეურნეობის თანანაწარმი
Fro(h)n, f საბატონო ბეგარა
Fro(h)ndienst, m საბატონო ბეგარა
Furche, f ორნატი, ევალი (სახენელი ია-
ოალის მიერ გაჭრილი მიწის ზოლი)
Furnierfabrik, f ფანერის ფაბრიკა
Fußbekleidung, f ფეხსამოსი

G

Garn, n ნართი
Gärungsstoff, m შეღებების მასალა ღე-
და მაწენის; ღერიტა, კეეტი, საყვეთი
(საყველად რძის შეღებების მასალა)
gedrehtes Garn, n დამახული ნართი
(მსხვილი ძ.ფი)
Gefäß, n კურკული
Gegend, f მხარე, ადგილი, მიდამო
Gegenseitige Bittarbeit, f, g Hilfe, f; g
Hilfeleistung, f ურთიერთდახმარება
Gehaspelte Seide, f ამოხვეული აბრეშუმო
Geldabgabe f ფულადი გადასახდელი
Gemeinde, f თემი. ადგილობრივი თეთი-
მშაოთველობა
Gemeindebeamte, m საზოგადოებრივი თა-
ნამდებობის პირი
Gemeindegemeine Fro(h)n, f საკლდებულო სა-
ბატონო ბეგარა
Genossenschaftswesen, n კოოპერაცია
Gerät, n საოჯახო ნივთები, სახლის კურ-
კული, ინსტრუმენტი
Gerber, m დაბალი
Gerberei, f 1 სადაბალო, სათრიმლავე სა-
ამქრო, საწარმო, 2 თრიმლა
Gerichtsbote, m სასამართლოს აღმასრუ-
ლებელი
gerinnen შეღებება (სისხლის, რძის)
Gerste, f ქერი
Gerste, f წველი
Geselle, m ქარგალი
gesponnener Faden, m დართული ძაფი
Gestell, n ქვესადამი, საყრდენი, ბოძი,
ბიჯა
Gestick, n ნაქარგი, ქარგვა ამოქარგვა
gestickt ამოქარგული, მოქარგული
Gewebe, n (ფიქი) ქსოვილი, ქსოვა (პრო-
ცესი)

Gewehr, n თოფი
Gewerbe, n სარეწი, ხელოსნობა, საქმი-
ნობა, პროფესია
Gewerbekunst, f ხელოსნური დაბელო-
ნება
Gewerbeproduktion f ხელოსნური წარ-
მოება, ხელოსნურ პროდუქტთა
Gewerbestatistik f ხელოსნური სტატის-
ტიკა
Gewerbebetrieb, m ხელოსნური საწარ-
მო, სარეწი
Gewerbebezweig, m ხელოსნობის დარგი
gewerbliche Bittarbeit. f ხელოსნური და-
ხმარება
gewerbliche Produktion, f 1 ხელოსნუ-
რი წარმოება, 2 ხელოსნური პრო-
დუქტთა, ნაწარმი
Gewohnheitsrecht, n ჩვეულებითი სამარ-
თალი
Glaser, m მემუშე
Glasfabrikation, f შუშის, მინის დამზა-
ლება
Glaubersalzwerk, n გლაუბერის მარილის
სარეწი
Gleichleistende, f თანამოსაქმე (ქალი)
Goldschmied, m ოქრომკვედელი
Goldstickerei, f ოქრომკედლით ქარგვა
Graveur, m გოვერი
Gravüre, f მოხატულობა, გრავიურა
Großfamilie, f დიდი ოჯახი
Grund (m) und Boden (m) მიწა და ნია-
ლაგი
Gürtel, m ქამარი
Gusseisengiesserei, f თუქსასხმელი ქარ-
ხანა
Gut, n საქონელი, ქონება.

H

Haarseifflechter, m მაზმანი (ბაღნის
თოკის მგრეხელი)
Hahn, m ჩახმხი
Häkel, n ყაისნალი
Häkelarbeit, f ყაისნალით ქსოვა, ყაის-
ნალით ნაქსოვი
häkeln ყაისნალით ქსოვა
Halbtuch, n ბამბანარევი მუღი

Hammer m ჩაქუჩი, კვერი
Handarbeit, f ხელსაქმე
Handhabe, f სახელო, ტარი
Händler, m — umherziehender, fliegender, wandernder წვირილი ვაჭარი — კარდაკარ მოსიარულე, მოხეტიალე
Handwerk, n ხელოსნობა, პროფესია
Handwerker, m ხელოსანი, მოხელე
Handwerkeramtkharschaft, f ხელოსანთა ამქარი
Handwerker für Ackerbauwerkzeuge, m სამიწათმოქმედო იარაღების ხელოსანი
Handwerker im Seidengewerbe, m ქეპბრეშუმე
Handwerker in Schnitzereien, m მეჩუქურთმე
Handwerker in Zinkarbeiten m მომთოთიებელი
Handwerkerkassae, f ხელოსანთა საღარიო
Handwerkeroberhaupt, m ხელოსანთა მთავარი უსტაბაში. ხელოსანთა მოუოაი, თავი
Handwerkerorganisation f ხელოსანთა ორგანიზაცია
Handwerksbetrieb, m 1 ხელოსნური წარმოება, 2 ხელოსნური სახელოსნო
Handwerkserzeugnis, n ხელოსნული ნაწარმი
handwerksmäßig ხელოსნური
Handwerksverwaltung, f ხელოსანთა გამგებლობა
Haspelmaschine, f (ფეიკ) სახვეევი მანქანა
haspeln (ფეიკ) დახვევა, ამოხვევა (ნაოთის, აბოეშუმის)
Haupt, m უსტაბაში, უფოსი
Hausangehörige, m, f, pl შინაური (-ები), ოჯახის წევრი (-ები)
Hausgerät, n საოჯახო ნივთები
Haushalt, m 1 ოჯახური, საოჯახო მეუონეობა, 2 ბიუჯეტი
Haushaltung, f ოჯახური, საოჯახო მეურნეობა
Hausieren, n ხელზე ვაჭრობა
Hausierer, m ხელზე მოეაჭრე
Hausierhandel m ხელზე ვაჭრობა

Hausindustrie, f ოჯახური მრეწველობა
häusliches Nebenerwerb, m დამხმარე ოჯახური საოეწევი
Hausproduktion, f საოჯახო საშინაო წარმოება
Hausrat, m ოჯახში სახმარი ნივთები
Hausvater, m მამასახლისი
Hauswerk, n ოჯახური მრეწველობა
Hauswirtschaft, f ოჯახური, საოჯახო მეურნეობა
Hefefabrik, f საფუარის ფაბრიკა
Heimwerk, n შინამრეწველობა, შინამოხელეობა (ხელოსნის საეუთარ ბინაზე მუშაობა დაეეეთით)
Heimwerker, m შინამრეწველი, შინამოხელე (დაეეეთით საეუთარ ბინაზე მომუშაეე ხელოსანი)
Herd, m კერა
Herrenbauer, m საბატონო გლეხი
Heugabel, f ოოთითი
Heuscheuer, f სათიეე, საბძელი
Heuscheune, f სათიეე, საბძელი
Hilfe (f) nachbarliche, gegenseitige მეზობლური დახმარება, ურთიერთდახმარება
Hilfeleistung, f; gegenseitige H. დახმარების გაწეეა, ურთიერთდახმარება
Hilfsarbeit, f დამხმარე სამუშაო
Hobel, m რანდა. ვრძელი შალაშინი
Holzbalken, m ხის კოკი, მორი, დირე
Holzhebel, m ზარბაცი (ხის ან რკინის ვრძელი ეეტი, სიმძიმის ჰორიზონტალურად ასაწეეე-გადასაბრუნებელი), ოწინარი (ტვირთის ეერტიკალურად ასაწეევი მოწეობილობა, ქიდან წყლის ამოსალეები მოწეობილობა)
Holzindustrie, f ხის დამმუშაეეებელი მრეწველობა
Holzkasten, m ხის ეუთი, კიდობანი
Holzknopf, m ხის დილი, პოლორტიკი
Holzkugel, f „ხის კოკი“ (ეათონის საქსოვი ბურთიეით მრგვალი, რომელიე ცალ მხარეს წაგრძელებულა ტარიეით მასზე საქსოვი ძაფის დასახეეეად)
Horde (Hurde), f ლასტი
Hufschmied, m ნალეების მვედელი

Hüter von Vieh am Tage გუთნეულის მწყემსი
Hutmacherin, f მექუდე ქალი
Hütte, f 1. მეტალურგიული, შინის ქარხანა 2 ქობი

I

Indigo, m, n ინდიგო (ტროპიკული მცენარე, რომლის წვენისაგან მზადდება ლუოჯი ფერის ძვირფასი საღებავი)
Ingrediens, n; Ingredienz, f შემადგენელი ნაწილი, ტექნ მინაერთი, მინარევი
Industrie, f მრეწველობა, სარეწი
Industrie der Holzstoffe, f ხის ნაყოთობების წარმოება
Industrie der Instrumente und Apparate, f ხელსაწყო-იარაღების და აპარატების წარმოება
Industrie der Nahrungs und Genußmittel, f გემო კვების მრეწველობა
Industrie der Schnitzstoffe f ჩუქურთმანი ნაყოთობების წარმოება
Industrie der Steine und Erden f ქვისა და შიშის დამუშავება, საყოველთაოდ გავოცელებული წიაღისეულის დამუშავება
Innere des Horns, n ხუნი
Instruktion, f გილდი (ვაკაოთა გაერთიანება)
„Instruktion“, f ვახტანგ VI-ის დასტროლაშალი

J

Juwelier m ჯეაირჩი

K

Kalk, m კალი
Kalkbrenner, m კალის დამწველი
Kalkbrennerei, f კირის დასაწვავი ქუთა
Kamin, m ბუხარი
Kaminmacher, m მუბუხრე
Kamm, m საყარცხელი
Kammöffnung, f (ფეიქ) სვალი ხანი (სეაოცხლის კბილთა შოთის არე)
Kapital, n — stehendes K, umlaufendes K კაპიტალი — ძირითადი კ საბრუნავი კ

Kapitalkraft f კაპიტალის სილდე
Kardieren (ფეიქ) საჩეღოთ ჩეგვა წეწვა (მატყლის)
Käse m, K gewinnen ყველი. ყალი ამოყენა. ამოღება
Käseerei, f ყველის ქარხანა
Kasten m ყუთი, კიღობანი, მაქალოზი (პატარა სკივოი)
Kelle, f ქაფია
Kelttern წებერეა
Kern m კერკა, გული გულგული, მუგული, ბირთვი, მარცვალი; თესლი
Kerze, f სანთელი
Kessel, m კვაბი (დიდი ან პატარა)
Kefler, m მექვაბე
Kette, f (ფეიქ) ქსელი, ყაჭვი
Kettenfaden, m (ფეიქ) ქსლის ძაფი
Klempner, m მეთუნეუქე
Klöppeel m ჩხიოი (აოშის. ბჟთის. შაქმანის საქსოვი)
klöppeln ჩხირით (არშის, ბჟთის, შაქმანის) ქსოვა
kneten ზელა, ზელა (ცომის, თიხის)
Knoten m (ბოტ) მუხლი
Kochgeschirr, n სამზოქედლოს ქურქველი
Kochhütte f ს.შაღი სახლი
Koffermacher, m კიღობნის მქეთებელი, მოხლე
Kolben m 1 კონდახა (სოფის), 2 სომინდის ტარო
kompliziert რთული
Konditor, m მეკონდიტრე, შემაქარლაქე
Königlicher Stadigouverneur ქალაქის მელიქი (ან თავი)
Konserve, f მწნილი, კონსერვი
Konstituieren დადენა, დაარსება, ორგანიზება
Konsument, m მომხმარებელი
Kopfbedeckung f თავსაბურ(ავ)ი, თავსამკული
Kopfputz, m თავსაბურ(ავ)ი, თავსამკული
Korbmacher m მეგორდრე, კალათების მწვენელი
Kork, m კორკი (მუხის ქერქისაგან დამზადებული საცობი)

Korkschnneider m კორპის მკოვილი
 Kost, f სამკელსასმელი საზოლო
 Krämer, m წერილი მოვაკრე პეწოლი
 შანე
 Krümpel, f საჩენელი
 Krapp m ენოლი (ბოტ Ruhia I)
 Kronbauer m ს ხელმწიფო გოლიხ
 Krug, m კ.თხა ტოლჩა
 Kufe, f 1 ოთფი (სათრ შლავი საღებ კი),
 გეჭა, ფლასკი
 2 კავი (მათხილისა)
 Kummel n (დიალექტ) Kunt n პო-
 ტულელი (ააღული)
 Kummelmacher, m სარაჯი, მექს გიოფ
 Kunde, m მყიდველი კლონტი დამკვეთი
 Kupferschmelzhütte f სპილენძის
 სდნობი ქარხანა
 Kupferschmied, m მესპილენძე
 Kurbel, f სახელური, ტაიო
 Kürschner, m კონი
 Kurzwaren, pl საგალანტეოიო საქონე-
 ლი

I

Lab, n შაკვი
 Laib, m კვარი პურის, ყველის
 Lamm, n კოკი, ბატკანი, თიყანა
 Lastsattel m კურტანი, სატეოთო პა-
 ლანი სასაბალნე პირუტყვის კეხი.
 ტეირთის სპილენძი კეხი (სხეირისა)
 Lastträger, m ტეირთის მზიდკი
 Latte, f თამასა, წერილი და გოძელი ძე-
 ლი, ლარტყა, ძელაკი ნაკვეთილი,
 ლატანი, კაღონი
 Lauge, f ტუტე, ტუტის ხსნარი
 Lederindustrie, f ტყავის დამამუშავებე-
 ლი მრეწველობა, ხელოსნობა
 Lehm m თიხა, თიხნარი
 Lehrausbilder m მასწავლებელი ოქტო-
 ბი
 Lehrherr m 1 ხელოსნის მფლობელი ოს-
 ტატი
 Lehrling, m შეგროტი
 Lehrmeister, m მასწავლებელი ოქტობი
 Einsame m სეოლის თესლი
 Weinadmütze, f ტიოლის ქეჩი (წინ-
 ფლინი ოხონი)
 Leistung f ბეგარი ღალ

lohnarbeit, f დაქირავებული შრომა
 lohnarbeiter m დაქირავებული მუშ.
 Lohn für das Mahlen მანდი
 Lohnwerk, n შეკვეთით მოხელეობა
 lohnwerker, m შეკვეთით მოხელე (ხე-
 ლოსანი, რომელიც ამუშაუებს შემკვე-
 თის 2 საოსს)

M

Mahl f (დიალ ქვ - გეომ) წისქვილი
 Mählgang m დოლაბი, წისქვილის ქვა
 Maler, m, -in f მღებავი მამაკაცი, მღე-
 ბავი ქალი
 Mangel, m 1 საყანდოავი, 2 ნაკლებობა
 უკმარობა, დეფიციტი
 mangeln (Wäsche) განდვრა (თეირეულის)
 Mattenflechterin f ქილომის მწენელი
 ქალი
 Maulesel m ყოიო
 Maurer, m კალატობი
 Meister m ოსტატი
 Messerschleifer, m დანების მღესკავი
 Messing, n თითბერი
 Messinggießer, m თოქმანი (თითბრის ნიე-
 თების ჩამოსხმელი)
 Metallarbeitswerkzeug, n ლითონის ხელ-
 საწყო-იარალი
 Metallhandwerker, m ლითონის დამამუ-
 შავებელი ხელოსანი
 Mitgift, f სათავნო
 Möbelmacher, m მთაეკევი
 Mörser m როდინი, ფილი, სანაყი
 Most, m ბადავი (ყურძნის ტბილი)
 Mühle, f წისქვილი
 Mühlstein, m დოლაბი, წისქვილის ქვა,
 გელაზი
 Müützenmacher, m მქექღე

N

nachbarliche Bittarbeit f nachbarliche
 Hilfe, f მეზობლური დხმარება
 nächtlicher Viehhüter m ღამის მეზოფ
 Nahrungsmittel n სანოვაგე, სურსათი,
 ხორაკი
 Nacht f ნაყიო წყული (ქაოგომი) გვი-
 რისტილი ნაყიო ზედგობი ნაყიო
 N. F. V. m, m კოქსი ფი
 Napf m ოში კოხ

Naturalabgabe, f ლალა ბეგაოა
Naturawirtschaft, f ნატურალური მეუღ-
ნეობა
Nebenarbeit, f არაძირითადი სამუშაო
Nebenerwerb, m გარესსაშოვარი
Nebengewerbe, n დამხმარე სარეწი
Viello, n სევადი შავი ემალი

()

Oberhaupt, m მთავარი უსტაბაში ხელო-
სანთა მოურავი, თავი
Oberrock, m ზედა სამოსი (სერთუი ჩო-
ხა)
Ofensetzer m მელუმელე
Ohrring, m საყურე
Ölindustrie, f ზეთსახდელი მრეწველობა
Ölkuchen, m კობტონი
Ölmühle, f ზეთსახდელი

P

Pacht, f იჯარა; იჯარის ქირა
pachten იჯარით აღება
Pächter, m მოიჯარე
Packstoff, m მფარვა
Pantoffelmacher, m ფოსტლების, ქოშე-
ბის მკერავი
Papierindustrie, f ქალაღლის მრეწველო-
ბა
Parquetmacher, m პოკეტის მკეთებელი,
მოხელე
Patrone, f (für den Oberrock) მასრა (ჩო-
ხის)
Pech, n P flüssiges კუბრი, ფისი
Petroleumquelle, f ნავთობის საბადო
pflichtiger Bauer, m დროებით ვალდე-
ბული გლეხი
Pflugbauer, m გუთნის მკეთებელი, მოხე-
ლუ
Pflugeseisen, n საკეეი(ელ)ი (გუთნის)
Pflüger, m გუთნის-დედა
Plastiker, m მოქანდაკე
Polygraphisches und künstlerisches Ge-
werbe, n პოლიგრაფიული და მხატვ-
რული ხელოვნობა
Pseserent, n სორმა, ბუზმენტი
Pottasche, f კალაქვა, პოტაში
Preiswerk, n საფასო მოხელეობა

Preiswerker, m საფასო მოხელე — ხე-
ლოსანი, რომელსაც აქვს საკუთარი
ნედლი მასალა და პროდუქტს ან შკე-
უებით ამზადებს ან დამზადებულს ყო-
ღის
Presskufe, f სწწახელი
Produktionsgebiet, n წარმოების რაიონი,
ადგილი
Produktionsmittel, n წარმოების საშუა-
ლება
Produzent, m მწარმოებელი
Pianofortebauer, m ფორტეპიანოს მო-
ხელე, ოსტატი
Pistole, f დამბაჩა
Putz, m მორთულობა

R

Rad, n ბორბალი, თვალი (ურმის)
Rahm, m ნაღები
Rand, m რკალი
Rand des Siebes კობა, გარა (საცრის
რკალი)
rauh (ფეიქ) დახოინება
Rauherei, f (ფეიქ) დახოინება, დამხა-
ოებელი საამქრო
Rebe, f ვაზი
Reihenarbeit, f რიგითი სამუშაო
Reinigungsgewerbe, n ტუალეტის ნიე-
თების დამზადების ხელოვნობა
Reisig, n ფიჩხი
Rektifikationsbrennerei, f სარექტიფი-
კაციო (სპირტის) ქაოხნა
Rhus (ლათონ) თრიმლი
Riemenseil, n ჩამბარა
Riemenseilflechter, m ჩამბარის მგრეხე-
ლი
Rind, n მსხვილი რქიანი საქონელი
Rinde, f 1 ქერქი, 2 ლაფანი
Rock, m 1 ქვედატანი, ქვედაწალი, 2.
პიჯაკი, სერთუი, კიტელი, 3 ტუაპუ-
ქი, ქურქი
Rocken, m სართავი ქარა
Rohmaterial, n ნედლეული
Rohr (n) zur Erfassung der Brunnen-
öffnung გეში — ქის თავზე დაღმეუ-
ლი თიხის ცილინდრული დანადგამი

Rohstoff, m ნედლეული
rote Schminke, f (კოსმეტ) ფერი
rösten დასველება, დანაშვა (სელის კანა-
ფის)
Rückendecke, f ჩული, ბალნუთა

S

Sägemühle, f სამებრბაო
Säger, m მებრბაი
Sahne, f ნაღები
Saitenfabrikation, f სიმების წარმოება
Salinwesen, n მარილის რეწვა
Salmiak, m ნიშადური
Samt, m (მოძე Sammet, m) ხავერდი
Sandale, f, S machen ქალამანი, ქალამ-
ნის ამოსხმა
Sandsieb, n ცხაი
Sandsiebmacher, m ცხაის შეეთებელი,
მოხელე
Sargmacher, m შეკუბოე
Sattel, n უნაგირი
Sattelsack, m ხერჭინი, აბა
Sattellunterdecke, f ჩული, ასალი საბა-
გრაი
Sattler, m მუნაგირე
Sauerartig m საფუარი ხაში (დამკავე-
ბელი პურის ცომი)
Säuerung, f შედედება
Säure, f სიმკავე, მაწენის დედა
Saure Milch, f მაწონი
Säuerungsstoff, m შედედების მასალა
დედამაწენისა, კვეთი, საკვეთი, დერი-
ტა (საყველედ რძის შედედების მასა-
ლა)
Schachtelmacher, m მეკოლოფე
Schaff, m 1 (ფეიქ) დგიმი, 2. სახელური
Schafotrh, n (ფეიქ) დგიმის ყური
Schale, f 1 ნაჭუქი, კანი, გარსი, ქერქი,
ჩენიო, კილი (ლომის), 2 ჰაჰა
Schälen (ლეროს) კანის გაცლა, (ბარდის)
დარჩევა; (მარცელისათვის) კილის
გაცლა
Schärpe, f შარფი, ფართო ზონარი, ლენ-
ტი
Schatzmeister, m ხაზინდარი

Schaufel und Schneideisen des Pfluges
სახნის-საკვეთი
Scheune, f ბელელი, ნალია სსნიმინდე,
სათივე
Schießeinrichtung, f სასროლი მოწყობი-
ლობა, ცეცხლსასროლი შექანობი
Schiff, n კილი, ლელქაში, ლელანი, ლე-
ლი, ლერწამი
Schiffmatte, f კილობი
Schiffrohr, n ლერწამი
Schirmdach n ფარდელი, ჩარდაბი
Schlägerei, f (ფეიქ) საწეწი მანქანა
Schlauch, m ტყი
Schlauchmacher, m მეტყეე
Schleier, m გადასაფარებელი, გადასაფე-
ნი, საბურველი, საბური, ლეჩაქი, ჩად-
რი, პირბადე
Schleierzeichnerin, f გადასაფარებლების,
გადასაფენების მხატვაი, ლეჩაქის დამ-
მსმველი ქალი
Schlüsschen, n საკეტი (თოფის)
Schlosser, m ზეინკალი
Schlossereibetrieb, n საზენკლო სახე-
ლოსნო
Schmied, m მჭედელი
Schmiedgewerbe, n მჭედლობა
Schminke, f; rote S, weiße S ფეო-უმბა-
რილი, ფერი, უმარილი
Schnalle, f ბალთა, აბზინდა, საკინძე,
შესაკოავი, კილო
Schnitt, m ნასეკი
Schnitzerei, f მჭეტქუროთმობა; ჩუქქურო-
თიანი ნაეეთობა
Schnur, f გრეხილი, ზონარი, ყათინი
Schnüre(n)fabrikation, f ყათინის, ზონა-
რის დამზადება
Schnurflechter, m ზონართმგრებელი, ყაი-
თინის მქსოველი, მყეათინე, ყაზაზი
Schnur zur Befestigung des Halses der
Ochsen im Joche აბუერი
Schraube, f ხრახნი; ჰანკიკი
Schriftgießer, m შრიფტის ჩამომსხმველი
Schuhmacher, m ჩეშების მეკრაი, ხა-
რაზი (წალა-ჩუსტის, წულა-მენტის მე-
რაი), ფოსტლების მეკრაი

Schuß, m, Schußfaden m შისაქსელ
 Schüssel, f ჭაბი
 Schwefelgrube, f გოგირდის მალარო
 Seidenraupe, f აბრეშუმის ჭია
 Seidenraupenzucht f მებარეშუმეობა
 Seidenweberei, f აბრეშუმის ქსოვა
 Seifensieder, m საპნის მზარევი
 Seifensiederei, f საპნის ხარშეა საპნის
 სახარშევი საწარმო
 Sieb, n საცერი
 Silberschmied, m ვერცხლა ძქედელი.
 ვერცხლძქედელი
 Silberstickerei, f ვერცხლძქედით ზოგვა
 Sondereigentum, n კერძო საყუთება
 Spaltmesser für das Abziehen der Achindeln საუაჯე დანა
 peicher, m ბუღელი
 Spindel, f თითისტარი
 spinnen (და)რთვა. ბამბის მატელის ჯა-
 რაზე რთვა
 Spirlfabrik, f სპირტის ქაბანა, სარეკტრ-
 ფიკაციო ქარხანა
 Spitze, f მაკმნი, აოშია
 Spitzhammer, m საჭრისი
 Spule, f (ფეიქ) მასრა (საქსოვი დაზგის)
 spulen მასრაზე ძაფის დახვევა
 Stadtgouverneur m ქალაქის ქელიძი,
 თავი
 städtliche Verwaltung, f ქალაქის გამგე-
 ობა
 Stampfmühle f საცეხელი სანაყი
 Stärkemacher m სახამებლის გამომეყ-
 ნი
 Stearinkerzenfabrikation, f სტეარინის
 სანთლის წარმოება
 Stecknadel, f ქინძისთავი გულის, შუბ-
 ლს
 Stehendes Kapital n ქოითადი კაპიტა-
 ლი
 Stein drucker m ლითოგოაფი
 Steinhauer m ქვის მთლელი
 Steinhilfsmittel n ქვანახშირის საჩეწი
 Steinschmelz f ეცი ლუქა
 Steintafel m ქვის ქოთან ქვის აცეხ-
 ეელი (მაგ ლოპის ბაოცლობისათვის)
 Stenჭაი, m (ბოჭან) წველი (მაოცელო-
 ვანთა) პეტრეულის ლერო აეთათამდე

Steuer, f გადასახადი
 Stickerarbeit, f ნაქარგი
 sticken (in Gold, in Seide) ქაოგვა. ამო-
 ქარგვა (ოქოთით აბოუშემით)
 Sticker, m; -in, f მქარგავი, მამაკაცი
 მქარგავი ქალი
 Stickerei, f ქარგვა, აოქოგვა; ნაქოგი,
 მოქარგული (სახე)
 Stickgarn, n საქარგავი ძაფი
 Stickrahmen, m ქარგა (საქოგავი მოწ-
 ყობილობა მოსაქოგავი ქსოვილის გა-
 დასაქიმავად)
 Stiefelmacher, m ვეროპული ფეხსაცმე
 ლის, ჩექმების მტეჩავი
 Stiefelschaft, m ჩექმის, წალის ყელი
 Stockknopf, m ჭობის ბუნეი
 Stör, f ხელობაზე გასელა
 Störarbeit, f სამეშაო რომელსაც ხელო-
 სანი ასრულებს შემეყეთის ბინაზე
 Störarbeiter, m, Störer, m ხელობაზე
 გასელი, კაოდაქარ მოსიარულე ხე-
 ლოსანი
 Störschneider, m, -in f ხელობაზე გასე-
 ლი მტეჩავი მამაკაცი, ქალი
 Stömer, m ქვისანაყი ფლორაქეა რაოი-
 ნის ქეა კაეუტი
 Streichbrett, n ლარტკა
 Streifen, m ლენტე ბაფთი
 Strickarbeit, f ჩხირებით ნაქსოვი
 stricken ჩხირებით ქსოვა (წინდების)
 Strickerei, f ჩხირებით ქსოვა
 Strickerin, f ჩხირებით მქსოველი ქალა
 Stroh, m ხალა. ნაჭა
 stücklohn m ცალობრიკა ცალობრი-
 ანზლაუება

T

Tablett, n ლანგაოი, სინი, ხონჩა, ტაბაკი
 Talt, m თავთა
 Tagelohn, n დღიური ქოია
 Tag m ვადაუდნობელი ქონი
 Tamburin, n დიოა
 Tapete, f შპალერი
 Tapezierer, m შპალერის გამტეჩელი
 Tasse, f ფინჯანი თასი, ფილა
 Taxation, f ფასების დადგენა, დამტეციება

Teppichmacher, m მენობე, მეხალიჩე, მე-
 ფარდავე
 Teppichweber, m, -in, f ნობების ხ.ო-
 ჩების, ფარდავების მქსოველი მამა-
 კაცი, ქალი
 Teppichwirker, m მენობე, მეხალიჩე მე-
 ფარდავე
 T(h)ecfaktorei, f ჩაიხანა
 T(h)eer, m კუბრი, ფისი
 T(h)on, m თიხა (სუფთა, უნარეო)
 T(h)ontopf, m თიხის ქვაბი, ქოთანნი
 Thorn, n თო(რ)ნე
 Thornmacher, m თო(რ)ნის მკეთებელი
 Tiegel, m (დაბალი) ქოთანნი, ქილა ტა-
 ფა (სახეღურით)
 Tischler, m ღურგალი
 Topf, m ქოთანნი, ქილა, ქვაბი
 Töpfer, m მეთუნე, მქოთნე, მკეკე, მე-
 ქურქლე
 Töpferei, f 1 მეთუნეობა, მქოთნეობა,
 2 სამეთუნეო
 Töpferscheibe, f სათუნე მორგეი
 Tracht, f (ეროი ული) ტანსაცმელი
 Transportierbarkeit, f გადატანის სიად-
 ვილე
 Trauerkleid n შაძა
 Tresse, f ზეზი, სირბა, ბუბმენტი
 Trinkhorn, m ყანწი
 trockene Weinrebe, f წალამი (ე ზის ნ სხ-
 ლაი)
 Troddel, f ფონ(ე)ი
 Trog, m გევა, გობი, ვარკლი, როლი
 Tschichtamacherin, f ჩიხტის მკეთელი
 Tuch n 1 ხილაბანდი, თავსაფარი, თაშა-
 ლი, მოსახვევი, შალი, 2 მადლი
 Tuch aus Ziegenwolle თითო იკი
 Tuchmütze, f მატყლის ქსოვილის ქელი
 (წინაფრანკი, საჩიხიანი)
 Tuchwäcker, m მადლის მთელეი
 Tüll, m ტიული, საღეჩაქე
 Tüllschleier, m ლეჩაქი, გაღასაფენ-
 დასაფარებელი

U

Überproduktion f კარზწომეობა
 Überschussprodukt, n კარბი პროდუქტი

13 გოგინიშვილი

Überschussproduktion, f ნაკარბი პრო-
 დუქტა, კარზწომეობა
 umherziehender Händler, m კარდაკარ
 მოსიარულე, მოხეტიალე წერილი ვა-
 კარი
 umlaufendes Kapital, n საბრუნავი კაპი-
 ტალი
 ungemessene Bittarbeit, f ungemessene
 Fro(h) n, f ნაღობა — სავალდებულო
 საბატონო ბეგარის გარდა გათვალის-
 წინებელი დამატებითი განუსაზღვ-
 რელი, შეუზღუდავი დახმარების გა-
 წევა მეზღონისათვის
 ungesponnener Faden, m დაუქსახვი ძაფი
 Untersattel, m კეხი
 Unterstützung, f შეწევა
 Unwirtschaftlichkeit, f უეაირათობა,
 უთადარიგობა
 Urproduktion, f მოპოვებითი რეწვა (სა-
 სარგებლო წიაღისეული, თევზჭერა .)

V

Verarbeitung, f დამუშავება, გადამუშა-
 ეება
 Verarbeitung der Därme შიგნეულის და-
 მუშავება
 „Vereinfachte Administration der Hand-
 werker“ „გამარტივებული ხელოსან-
 თა გ მგებლობა“
 Verlagssystem, n ხელოსნის მიერ პრო-
 დუქტის ამზადება შემსყიდველისა-
 თვის
 Vermögensauseinandersetzung, f ქონე-
 ბის გაყოფა
 Verschwendung, f მფლანგველობა, უთა-
 ბლო მხარჯელობა, დაუზოგველობა
 Verselbständigung, f დამოუკიდებლად
 დას.ხელება
 verzinnen (მო)კალეა
 Verzinner, m მკალეაი
 Viehhüter (m) am Tage გუთნეულის
 მწეუმბი
 Viehhüter (m) nächtlicher ღამის მეზრე

W

Wachs, n ცვილი
 Wachskerzenfabrikation, f თაფლის სან-
 თლის წარმოება

Waffenschmied, m თოფ-იარაღის მოხე-
 ლე, იარაღის მკეთელი, მკეთებელი,
 მკაზმავი
Wagen, m ურემი, ეტლი, საზიდარი, ავ-
 ტომანქანა, ვაგონი რ/გზის
Wagenbauer, m ურმის, საზიდრის, ეტ-
 ლის მკეთებელი
Wagenrad, n ურმის, საზიდრის, ეტლის
 თვალი, ბორბალი
walken 1 (ფეიქ) მოთელვა (ნაბდის)
 2 (ტყავ) მოთელვა, გამოქნა
Walkfilzpantoffel, m ფლოსტი, ფოსტა-
 ლი ნაბდის, ქეჩის, ჩულის
Walkfilzschuhe, pl ნაბდის ფეხსაცმელი
Walkfilzstiefel, pl ნაბდის ჩექმა, ბაგვი,
 ბანდული
Walkmühle, f მუღდის სამთლავო
wandernder Händler, m კარდაკარ მო-
 სიარულე, მოხეტიალე წერილი ვაჭარი
wandernder Handwerker, m კაოდაკარ
 მოსიარულე, მოხეტიალე ხელოსანი
wannen განიავება (მაგ ღომის, შერის)
Warenproduktion, f საქონელწარმოება
Wäscherin, f მრეცხავი ქალი
Wasserbehälter, m წყლის კურჭელი, ცი-
 სხვი
Wassermühle, f წყლის წისქვილი
Wasserstampfmühle, f წყლის საცხეველი
Watte, f ბამბა
Watteschlägerin f ბამბის მკენტავი ქალი
Weber, m, -in, f ფეიქარი, მქსოველი მა-
 მაკაცი, ფეიქარი, მქსოველი ქალი
Weberei, f ქსოვა, საფეიქრო საქმე; სა-
 ფეიქრო, საქსოვი სახელოსნო
Weberschiffchen n საფეიქრო მაქო
Webkamm, m საქსოვი სავარცხელი დგიმ-
 საყოცხელი
Webstuhl, m საქსოვი დაზგა
Weinkeller, f წნეხი, წებრი
Weinkeltern, n ყურძნის გამოწურვა წნე-
 ხით, წებრით
Weinkrug m ქვეერი, კურა
Weinkrugmacher, m ქვეერის მოხელე
Weinkufe, f საწნახელი
Weißbäcker, m მეფუნთუშე
Weißer Schminke, f (კოსმეტ) უმარილი
Werk, n ქარხანა, ფაბრიკა, საწარმო

Werkstatt, f სახელოსნო, საამქრო (ქარ-
 ხანაში)
Werkzeug, n ხელსაწყო-იარაღი, ინსტრუ-
 მენტი
Werkzeug zum Drehen 1 სავერები ხელ-
 საწყო (ფეიქ) 2 საჩარხავი დაზგა
 სახარატო ჩარხი
Werkzeug zum Flechten საქსოვი ხელსა-
 წყო (ჭილოფის)
Wert, m ლოიბელება, ფასი, ფასეულობა
Wollkamm, m საჩეჩელი
Wollschläger, m მატყლის მკეჩავი
Wollseifflechter, m, -in, f ბაღნის თო-
 კის მგრეხავი მამაკაცი, ქალი
Wucher, m მკეახშეობა
Wucherer m მკეახშე
Wucherkapital, n იკაინო კაპიტალი
Wundbaum, m ასუსალ-თინი

Z

Zeichnen (den Schleier) დაბამვა (ლენა-
 ქის)
Zaum, m ალვირი
Zeichnung, f გამოხატულება, ნახატი
zerreiben დფხენა, დფშენა
Ziegel m ავური, კრამიტი
Ziegelrenner, m ავურის გამოშწველი
Ziegelei, f ავურის გამოსაწევი ქარხანა,
 ავურხანა
Zier(r)at, m, f მოკაზმელობა, ვარაყი
Zimmerer, m, Zimmermann, m ხერო
Zink, n თუთია
Zinkarbeiter, m მომთუთიებელი
Zinn n კალა
Zinngießer, m კალის ნაკეთობების ჩა-
 მომსხმელი
Zugvieh, n გამწევი პირუტყვი
Zurft f უქო ამქობა (ამქართა გავრ-
 თიანება)
Zunftälteste, m აღსაკალი (ამქრის უბუ-
 ცესი)
Zunftgenosse, m ამქრის წევრი
Zunftgericht, n ამქრის სასამართლო
Zunftgeselle, n ქარგალი
Zunftther, m უსტაბაში
Zunftmeister, m ოსტატი

Zunftordnung, f Zunftverfassung, f ამ-
ქრის წესდება

Zunftverwaltung, f 1 ამქრის მართვა,
2. ამქართა გამგეობა, გამგებლობა
(ორჯანო)

Zunftwesen, n ამქრული წყობილება,
შრომის ამქრულ ორგანიზაცია
zunftl. პატყლის პენტვა; ბამბის, მატყ-

ლის გაფაფუყება, აბრეშუმის ამოხვევა
პარკიდან

Zusatz, m მინარევი

Zwirn, m დაძახული ძაფი (ნართი)

zwirnen ძაფის ძახვა

Zwirnerei, f საძახავი საწარმო, საამქრო

Zwirnmaschine, f (ფეიქ) საძახავი, საგრუ-
ბი მანქანა

Zwirnfaden, m დაძახული ძაფი

საზნობრივი საძიებელი¹

<p style="text-align: center;">ა</p> <p>ბგა 90</p> <p>ბზინდა 129</p> <p>ბრეშუმის პარკი 86</p> <p>ბრეშუმის სირმა 118</p> <p>ბრეშუმის ყაითნის შვრეხავი 131</p> <p>ბრეშუმის ძაფი 87</p> <p>ბრეშუმის ქსოვა 151</p> <p>ბრეშუმის კია 86</p> <p>ბუსალათინის ზეთი 94</p> <p>ავნატური ნათესაობა 58</p> <p>ავარული 17, 21, 22, 23, 24, 29</p> <p>ავარული მოძრაობა 29</p> <p>ავურის გამომწველი 116, 121</p> <p>ავურის გამოსაწვევი ქურა 121</p> <p>ავურის ქარხანა 149</p> <p>ავურისა და კრამიტის გამოსაწვევი ქურა 152</p> <p>იდათი 136, 142</p> <p>იდგილობრივი წარმოება 48</p> <p>იეჭი 54</p> <p>ილმასის მწახნაგებელი 132</p> <p>იმერკავკასიის რკინიგზა 57</p> <p>იმოქარგვა 118</p> <p>იმჭრობა 20, 136</p> <p>იმჭარი 128, 136, 137, 140, 141, 143, 144, 145</p> <p>იმჭრიდან გარიცხვა 143</p> <p>იმჭრის თავი 141</p> <p>იმჭრების კრება 143</p> <p>იმჭრის მმართველობა 141, 142, 144</p> <p>იმჭრის სასამართლო 141, 142</p>	<p>იმჭრის სალაროს გამგებლობა 145</p> <p>იმჭრის სალარო 138, 142</p> <p>იმჭრის უხუცესი 137</p> <p>იმჭრობის წარმოება 136</p> <p>იმჭრული წყობილება 136, 143, 144</p> <p>იმჭრის ჩვეულებითი სამართალი 136, 141</p> <p>იმხანავობა 116</p> <p>ინაზლაურება ცალობრივი 116, 117, 118, 141</p> <p>ირასაფასო მოხელე 123</p> <p>ირაყი 53, 82</p> <p>ირყის გამოსახდელი ქარხანა 151, 152</p> <p>ირყის სახდელი ქარხანა 149</p> <p>ისანთის წარმოება 151</p> <p>არტელი 105, 106, 109</p> <p>არტელი ქვეყრების მკეთებლების 121</p> <p>არტელი დაბალების 130</p> <p>არშია 86</p> <p>ასფალტის დამზადება 151</p> <p>აქციზი 82</p> <p>ილვირი 52</p> <p>ილსაკალი 144, 145, 146</p> <p>იხალუხი 64, 111</p> <p style="text-align: center;">ბ</p> <p>ბაბთი 131</p> <p>ბადაგი 81</p> <p>ბადე 84, 88</p> <p>ბაზარი 49, 52, 106, 135</p> <p>ბაზრობა 134, 135</p> <p>ბაზრობის დღე 134</p>
---	---

¹ შეადგინა ნ. გ ა მ რ ე ე ლ მ ა

ბალთა 129
ბალნის თოკების მგრეხავი 113, 120
ბალნური 131
ბამბა 75, 85
ბამბის მქენტავი 112, 120
ბამბის ნართი 86
ბამბის ქსოვილები 53
ბამბის წარმოება 151
ბამბის რთვა და ქსოვა 151
ბანკი 23
ბანკი საადგილმამულო 22
ბანკი კერძო სათავადაზნაურო 22
ბანკი სასოფლო-სამეურნეო 22
ბანკი სახელმწიფო სასოფლო-სამეურ-
ნეო 22
ბაჟები 149
ბარი 76
ბატონყმობის გაუქმება 19
ბეგარა 51
ბეგარის განეთიარება 99
ბელგიელი 149
ბელელი 104
ბეწვის ქული 54
ბეჰევა 86
ბეჰელი 129
ბოსელი 76
ბუნეი 129
ბუზმენტი 131
ბურლი 110
ბუხარი 80, 121

გასამრჩელო 50, 104, 105, 106, 109, 110,
111, 112, 113, 115, 116, 117, 118,
120, 138, 141
გასამრჩელო დლოური 106
გასამრჩელო ნარდალ 106
გასამრჩელო ნატურით 112
გასამრჩელო წლიური 112
გასაღება 136, 141, 147
გასაღების ფორმა 132, 133 134
გასაღების ადგილი 134
გაცეკლა 52, 53, 56, 75
გაცეკლა-გამოცეკლა 98
გელაზი 114
გემო-კვების მრეწველობა 126, 151, 152
გერმანელები 149
გვიში 78, 79
გილია 148
გლაუბერის მარილის სარეწი 150
გლუხის ბიუჯეტი 57
გლუხის მურენობა 51, 66, 103
გრავერი 127
გრაეიურები ფოლადზე 129
გრდემლი 128
გრეხა 84
გუბერნატორი 145, 153
გუდა 82
გუთანე 76, 83, 107, 108
გუთნის მკეთებელი 120
გულსაბნევი 129

დ

გადასახადი 147
გადასახდელი 51, 55, 60, 135, 139, 142,
146
გადასახდელი საქველმოქმედო 139, 140
გადასახდელი რელიგიური 139, 140
გამოსაწვავი ქურა 79, 109
გამსესხებელი ამხანაგობა 148
გამსესხებელი სალარო 148
განაწილება 25
გარესამუშაო 57, 58
გარესამუშაო 72, 74, 148
გარეურთიერთობა 141, 142
გასავლის დავთარი 142, 145

დაბალი ინსტანციის სასამართლო 143
დაბალების ამხანაგობა, კორპორაცია 130,
141
დაბალი 104, 114, 117, 125, 130
დაზვა 65
დაირა 83, 118
დაკრედიტება 22
დალაქი 124, 126
დამბასმელი ქალი 117
დამბაჩების შემკეთებელი 118
დამბაჩარე სარეწი 149
დანების მღვსავი 111, 122
დარაია 87
დასალოცი (გადასახდელი) 139

დაქირავებული გუშა 72, 98, 148
დუქანი 139
დაქირავებული შრომა 71
დაქირავებული ხელოსანი 100, 101, 102, 107
დვიმ სავაოცხელი 65 85. 86. 87, 92
დურიტა 96
დიასახლისი 60, 62
დიდი ოჯახი 58, 59 66. 68, 69, 71, 72, 73
დიდი ქართული ოჯახი 19, 58
დო 96
დოლაბი 80, 113
დურგალი 50, 60. 70, 100, 105, 115, 122, 125
დურგალი მეავექე 125
დუქანი 132

გ

ეკონომიური თავისუფლება 138
ეკონომიურ მოძღვრებათა ისტორია 1/
ევროპული ფეხსაცმლის მკერავი 126
ერბო 96
ერი 30
ერობა 21, 24, 25
ერობათა გაერთიანება 24
ერობათა კავშირი 24
ეტლების დამზადება 150
ეტლის მკეთებელი 124, 132

ვ

ვალი 70
ვარდის წყალი 93
ვარცილი 77
ვაკრები 60, 72, 90, 132, 134, 135, 147, 148, 154
ვაკრობა 20, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 101, 132, 134, 137
ვაკრების აქარი 141, 143
ვაკრობაში დამზარე 137
ვენახი 136
ვერცხლის მობატულობა 129
ვერცხლმკედით ნაქარგი 132
ვერცხლმკედელი 118, 124, 129

188

ზ

ზეზი 131
ზეთსახდელი მრეწველობა 151, 152
ზეთსახდელი ქარხნები 151
ზეთსახდელი 114, 115
ზეინკალი 124
ზონარების მგრეხავი 131
ზონარების მწენელი ქალი 113, 120
ზონარი 88, 92, 131
ზორტი 131
ზღვევა 102, 103

თ

თავთა 87
თავადაზნაურობა 137
თავსაბურავი 64, 118
თავსაბურავის მკერავი 112
თავსაკრავი 118
თავშალი 65
თამბაქოს ფაბრიკა 151
თანასწორუფლებიანი წვერი 137
თარაზო 106
თარი 118
თასი 77, 78, 129
თასმა 131
თაფლი 53, 84
თაფლის სანთლის წარმოება 151
თელვა 64, 89
თესვა 69
თეითდამზარება 140
თეითმმართველობა ადგილობრივი 24
თეითმმართველობა საქალაქო 24
თიეთიკი 89
თითბრის ნიეთების ჩამომსხმელი 124, 132
თითის ტარი 85
თიხა 109
თიხის დამუშავება 97
თიხის ნაწარმი 108
თიხის საგნები 77
თოკი 84, 109, 113
თოკის გრეხა 109, 110
თოკის მგრეხელი 109
თორნე 78, 95, 112, 132
თორნის მკეთებელი 108

თორნის მშენებელი 120
 თოფ-იარაღის მოხელე 124, 129
 თოფის კონდახები მკეთებელი 118, 121
 თოფის მოკაზმულობა 129
 თოფის შემკეთებელი 118
 თოფის წამალი 53
 თიხნა 69, 75
 თრიშლის ფოთლები 114
 თუნგი 129
 თუნი 79
 თუნუქის სანაეთების დამზადება 151
 თუქსასხმელი საწარმო 150
 თხლე 81

ბ

იარაღების და აპარატების წარმოება 124
 იარაღი 52, 53, 63
 იმპორტი 57, 147
 იმიგრაცია 154
 ინდიგო 117
 იუველირი 124, 132
 იურისდიქცია 142

კ

კავი 107
 კავკასიის სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოება 22, 23, 24
 კახა 77, 78, 129
 კალათების მკეთებელი 126
 კალათა 77, 78
 კალატოზი 50, 52, 100, 102, 106, 107, 123
 კამფეტის ფაბრიკა 151
 კანაფი 52
 კაპიტალისტი 149
 კაპიტალისტური საწარმო 149
 კაპიტალისტური წარმოება 20, 147, 148, 149
 კარაქი 95, 96
 კარაქის დამზადება 61
 კარდაკარ მოსიარულე მკალავი 119
 კარდაკარ მოსიარულე მოვაჭრე 133
 კარდაკარ მოსიარულე ოსტატი 102

კარდაკარ სიარული 20
 კარმიდამო 136
 კარჩაკეტილი ოჯახური მეურნეობა 97, 135
 კასრი 110
 კახეთის რკინიგზის გამგეობა 25
 კეკრი 76, 107, 108
 კერვა 61, 64, 65, 73, 91
 კერძო მიწათმფლობელობა 16, 23
 კერძო საკუთრება 63
 კეტი 78, 97, 80, 95
 კეხი 77, 113, 131
 კვერი 106
 კილობანი 77
 კილობნის მკეთებელი 125
 კირის დამწველი 108, 115, 116, 121
 კირის დასაწვავი ქურა 108, 109, 121, 149, 150, 152
 კირის დაწვა 108
 კირის წვა 80
 კოვზი 77
 კომლობრივი აღწერა 153
 კონკურენცია 140
 კონკურენცია უცხოეთის 149
 კონტროლი 145
 კორპის მჭრელი 126
 კორპორაცია ხელოსანთა 138, 139, 140, 141, 142
 კორპორაციიდან გარიცხვა 139
 კორპორაციის სასამართლოს აღმასრულებელი 139
 კორპორაციის სასამართლო 143
 კრამიტი 104
 კრამიტის წარმოება 97
 კრამიტის დამზადება 150
 კრედიტი 147
 კურტანი 131
 კულტი 141

ლ

ლარტყა 106
 ლასტი 77
 ლესვა 77
 ლეჩაქი 88, 117
 ლეჩაქის დამბასმეველი ქალი 117
 ლითოგრაფები 127

ლითონის დამუშავება 97, 100, 101
ლითონის დამუშავებელი ხელოსანი 118
ლითონის მრეწველობა 124, 150, 152
ლული 53, 82
ლუდის ქარხანა 151

ა

აზმანი 109
ამითალი 100
ამასახლისი 59
ანდილი 75
ანუფაქტურა 47
არანი 81, 104
მართველობის ორგანოები 144
არალი 53
მარტულელი 110
მასრა საქსოვი დაზვის 87
მასრა ტიკის, 110
მასრა ჩოხისათვის 129
მარცვლელი 53, 55, 56
მარბილი 76
მატიანე 100
მატული 53, 88
მატულის მვენტავი 111
მატულის მჩეჩავი 120, 125
მატულის სარეცხელი 151
მატულის ჩეჩეა 111
მაული 53, 65, 75
ჩაუდის სამთელი 115
მაფრაშა 90
მაქალოზი 77
მაქმანი 88
მაღალი სასამართლო ინსტანცია 143
მაწონი 95, 96
მბეჭდ-ვი 127
მბეჭდვ-ლითოგრაფი 127
მეაბრეშუმე 125
მეავექე 132
მებუხბე 106
მეგორაე 132
მეეახშე 70, 147, 148
მეეახშეობა 20, 147, 148
მეეენახეობა 53
მეთოფე 129
მეთოფეთა ხელოსნობა 129

მეეტლე 137
მურნეობრივი თანასწორობა 140, 141
მეთუნე 104, 116, 124
მეთუნეობა 78, 80, 97, 150
მეთუნეობის ნაკეთობა 108, 109
მეთუნეუქე 124, 130
მეთულუხზე 137
მეკასრე 116, 125
მეკასრეობა 110
მეკოლოფე 132
მეკუზოე 125
მეკურტნე 131
მემაშულე 49, 50, 51
მემაშულეთა მურნეობა 100
მერდინი 87
მესათე 125
მესამე დასი 29
მესაქონლეობა 67
მესტი 131
მესპილენძე 124, 129
მეტალურგიული ქარხნები 150, 152
მეუნ-გირე 110, 125, 131
მეფიტულე 132
მეფუნთუშე 126
მექანიკოსი 124
მექვაბე 124
მექოთნე 108, 121, 124
მეჭულე მაჰაყაი 126
მეჭულე ქალი 126, 132
მეჭულე 131
მეღინეობა 51
მეღუმელე 126
მეშაქარლაზე მეკონდიტრე 126
მეშუმე 126
მეჩუჭურთმე 126
მეცემენტე 126, 132
მეცხარეობა 67
მეცხოველეობა 66, 67
მეწერილმანე 53, 133
მეწულე 104
მეხანჯლე 129
მეხანჯლეთა ხელოსნობა 129
მთავარი უსტაბაში 144
მინდი 114
მინის დამზადება 150
მინერალური საღებავები 130
მიწათმოქმედება 52, 66, 67, 68, 76

მიწათმფლობელი 22, 50, 99, 100
 მიწათმფლობელობა 5, 11, 16, 21, 22, 23
 მიწათსარგებლობა 5, 11, 16, 21, 22
 მიწა შემამულეთა 23
 მიწა სახაზინო 23
 მიწებით უზრუნველყოფა 22
 მიწების გამოსყიდვა 22, 21
 მიწის დასამუშავებელი იარაღი 54
 მკა 61, 69, 75
 მკალავი 119, 124
 მკეთებელი გუთნის 50
 მკეთებელი ურმის 50
 მკერავი 102, 103, 111, 112, 115, 120
 მკერავი მამაკაცი 121, 126
 მკერავი ქალი 121, 126
 მკინძავი 125, 132
 მოდისტი 126
 მოდისტი ქალი 132
 მოზაიკის მოხატულობა 129
 მოკაზმვა 132
 მომთუთიებელი 124
 მოინანჭრებელი ნივთები 129, 130
 მომხარებლის შეურაცხობა 119
 მოსახვევი 75
 მოსახლეობის რაოდენობა 154
 მოქანდაკე 127
 მოქარგული არშია 131, 132
 მოხელე 121, 154
 მრეწველობა 20, 47, 154
 მრეცხავი 112, 120
 მტვირთავი 137
 მუნდშტუკი 129
 მუსიკალური ინსტრუმენტების დამამზადებელი 118
 მქარავი ქალი 118
 მქსოველი მამაკაცი 117, 121
 მქსოველი ქალი 117, 121
 მღებავი მამაკაცი 117, 121, 125, 126
 მღებავი ქალი 113, 125, 126
 მყიდველობითი უნარი 51, 57
 მშენებელი დერგალი 105, 122
 მშენებლობა 100
 მშვილდი 112
 მწარმოებელი 58, 67, 80, 87
 მწარმოებლის კაპიტალის სიდიდე 119, 122

მწარმოებლური სფერო 74
 მჭალი 95
 მჭედელი 50, 54, 100, 117, 119, 124, 128, 129
 მხატვრობის დარგის ხელოსნები 132
 მხერხაუი 105, 122, 125
 მხურავი 130

6

ნაბადი 54, 64, 89, 90, 111
 ნაბდის ქული 52, 131
 ნაბდის ქულის მკეთებელი 111
 ნაბდის მთელავი 131
 ნალი 69, 71, 72, 100
 ნაღობა (საბატონო ბეგარა) 99
 ნაოსნობა 149
 ნალევის მჭედელი 124, 128
 ნალი 128, 129
 ნალია 75
 ნართი 75
 ნატურალური გულახსლელები 48, 51, 55, 56
 ნატურალური გამოსაღები 50
 ნატურალური შეურაცხობა 52, 75
 ნაქარგი 133
 ნაჯახი 110
 ნეწლეული 64, 74, 85, 97, 40
 ნივთიერი ზარალი 140
 ნოხებ 63, 64 65
 ნოხ ფაოდაგების მწსოველი ქალი 113, 120

მ

მბტიკოსი 125, 132
 მბრთითი 76
 მბრთქლის წისქვილები 151
 მბტატი 20, 104, 105 109, 127, 128, 137, 138, 139, 140, 141, 112, 143, 144, 145, 146
 მბტატობა 128
 მბტატად დალოცვა 138
 მბტატთა საერთო კრება 138, 143
 მბტატთა კრება 145, 146
 მბტრო 50
 მბტრომჭედელი 118, 122, 124, 129

ოქროს მოხატულობა 129
 ოქრომკელით ნაქარგი 132
 ოჯახის გაყოფა 72, 73
 ოჯახური მრეწველობის პროდუქცია 135
 ოჯახის ქონება 63
 ოჯახური მეურნეობა 50, 72, 73, 75, 76, 77, 84
 ოჯახური მრეწველობა 19, 47, 49, 50, 51, 53, 54, 57, 58, 65, 73, 74, 75, 76, 78, 80, 88, 90, 92, 93, 97, 102, 111, 114, 149
 ოჯახური წარმოება 47, 53, 54

პ

პარიკმახერი 124 126
 პარკეტის მკეთებელი 125, 132
 პატრიარქალური ურთიერთობა 66
 პატრიარქალური წყობა 19, 60, 68
 პატრუქი 85
 პენტეა 85
 პირველი კურთხევა 140
 პირუტყვი 63, 64
 პოლიგრაფიული და მხატვრული ხელოსნობა 127
 პოლიგრაფიული დარგის ხელოსნები 132
 პოლიტიკური ეკონომია 17, 32
 პოლორპიკი 110
 პროდუქტების გასაღება 72
 პროდუქტების ჰარბზარმოება 54
 პროდუქტი 72, 75
 პროდუქტი სოფლის მეურნეობის 72
 პროდუქტი ხელოსნობის 75
 პროდუქცია 123 143, 146, 147, 148
 პროლეტარი 149
 პროლეტარიატი 148, 149
 პროფესიული გაერთიანება 137
 პროფესიული ღირსება 139 ,
 პურის ცხოზა 132
 პურის მცხოზელი 112
 პურის მცხოზელი ქალი 120
 პურის მცხოზლობა 112

რ

რანდა 110
 რაზი 82
 რელი 85
 რთვა 61, 65, 73, 85, 87, 89
 რთველი 69, 75
 რკინიგზა 57
 რკინიგზის გაყვანა 149
 რკინის დამუშავება 97
 რკინის მადნის საზადოები 97
 რკინის შვედელი 118, 121
 რკინიგზის სადგური 132
 როდინი 77
 რუსეთთან დაკავშირება 149
 რძის პროდუქტები 53, 85

ს

საბატონო ბეგარა 99, 100
 საბაჟო ტარიფი 55
 საბაჟო განაკვეთი 55
 საზაზრო ადგილი 132
 საბერველი 128
 საზრუნავი კაპიტალი 122
 საბუღარი 77
 საბძელი 76
 საგლანტერიო საქონელი 53
 საგარეო ბაზარი 51
 საგლეხო საქმეთა სამართალი 22
 საერთაშორისო სამართალი 32
 საგრეზი სახელოსნო 131
 საეკლესიო დღესასწაული 133, 135
 საერთო საკუთრება 63
 საერთო ქონება 63, 65, 66
 საერობო კავშირი 24
 საერობო ორგანო 21
 საეროზო სტ ' სტიკა 21
 საეარცხელი 77
 საეაპრო დუქანი 137
 საეანშო კაპიტალი 147, 148
 საზე-ნკლო საწარმო 150
 საზრდო 120
 საზლაური 112, 114, 115, 118, 119
 საზლაური ნატურით 108
 სათავნო 63, 64, 65, 66

საცვლელი ღირებულება 121
 საცობის მჭრელი 132
 საცობი ლემელი 132
 საძოვრები 67
 საწარმო 20, 65, 152, 153
 საწნახელი 81, 104, 106
 საბაზავი 106
 საბაზინო პალატა 22
 საბამებელი 94
 საბამებლის გამოყვანი 126
 სახარატო ჩარხი 77
 სახელმწიფო გლუხი 50, 55
 სახელოსნო 106, 107, 128, 132, 137, 139, 144
 სახელოსნო სასწავლებელი 103
 სახელოსნო სამმართველო 146
 სახლი 104
 სახლის აშენება 120
 სახელმწიფო ხელისუფლება 141
 სახლის მხურავი 99, 123, 126
 სევადიანი ნივთები 129
 სიგელები 99
 სიმების წარმოება 150
 სინი 129
 სირაჟი 122
 სირმა 131
 სოფლის მეურნე 100
 სოფლის მეურნეობა 21, 51, 72, 75, 105
 სპილენძი 129
 სპილენძის მკედელი 118
 სპილენძის სადნობი ქარხანა 150
 სპილენძის კუჭრული 53
 სპირტის ქარხანა 151
 სესხი 60
 სელის თეთრეული 53
 სტატისტიკა 17, 20, 21, 32, 152, 153, 154
 სტატისტიკური ბიურო 21, 22
 სტაციონალური ვაჭრობა 134
 სტეარინის სათლის წარმოება 151
 სულადობრივი აღწერა 153

ბ

ბანსაცემელი 52, 64, 74, 75, 76, 91
 ბანსაცემლის დამზადება 151, 152
 ბანსაცემელი მატყლის 53

204

ბანსაცემელი შალის 54
 ბანსაცემლისა და ტუალეტის ნივთების დამზადება 126
 ბარის ხელსაწყოთათვის 76
 ბარი ხელსაწყოთათვის 76
 ტაშტი 129
 ტექნიკა 121
 ტექნიკური მომზადება 137
 ტიკების წარმოება 110
 ტიკი 54, 83
 ტიკის მკეთებელი 122, 123, 125
 ტიკის მოხელე 103, 110, 115, 116
 ტყეცვა 89
 ტილოს ქსოვილი 131
 ტოლჩა 78, 79, 80
 ტრანსპორტი 56
 ტრანსპორტის ეკონომიკა 17
 ტყავი 53, 110, 130
 ტყავის გამოყვანა 130
 ტყავის დამამუშავებელი მრეწველობა 151, 152
 ტყაპუკი 54, 83

უ

უმარილი 93
 უმაღლესი სასამართლო ინსტანცია 143
 უნაგირი 52, 54, 131
 ურემი 76
 ურთიერთდახმარება 70, 71, 72, 98, 99, 100, 101, 103, 140
 ურმის მკეთებელი 99, 100, 107, 120, 123, 124
 ურმის რკინის სალტე 118, 119
 ურმის უღელი 76
 უსტაბაში 137, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 146
 უქარგლო საწარმოები 128
 უღელი 83
 უხუცესი 59, 60, 62, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 145
 უცხოელი ხელოსნები 144
 უქმის გატეხა 139

ფ

ფაბრიკა 58, 149, 152, 153
 ფაბრიკა-ქარხანა 20

ფაბრიკული ნაწარმი 54, 117
 ფაბრიკული წარმოება 103, 153
 ფაბრიკული საქონელი 134
 ფანერის ფაბრიკა 151
 ფარდავი 63, 64, 65, 89, 90
 ფარცხი 76
 ფ სი 140, 141, 148
 ფაფახი 131
 ფეიქარი 102, 103, 125
 ფეიქარი მამაკაცი 117
 ფეიქარი ქალი 117
 ფესსაქმელი 53, 54, 117
 ფესსაქმლის მკერავი 130, 131
 ფინანსები 17
 ფიტულის მკეთებელი 125
 ფორტუიანოს მკეთებელი 125, 132
 ფოსტლების მკერავი 126, 131
 ფორტოგრაფი 127
 ფორტო ლიტოგრაფი 127
 ფორი 131
 ფოცხი 76
 ფრანგები 149
 ფრინველი 133
 ფულადი ამონაგები 78
 ფულადი გადასახდელი 48, 50, 51, 55
 ფულადი მეთურნობა 57
 ფულადი საზღაური 104
 ფულადი შემოსავალი 56
 ფული 50, 51, 52, 53, 63, 69, 70, 71, 74, 147
 ფულადი ჯარიმა 139
 ფუნჯი 107
 ფუფუნების საგანი 90
 ფჰეა 94

ჟ

ჟალამანი 83
 ჟალაქის გამგეობა 143
 ჟალაქების განვითარება 49, 50, 55
 ჟალაქის თავი 143
 ჟალაქის მმართველობა 141
 ჟალაქის შეღიჭი 143
 ჟალაქების წარმოშობა 100
 ჟალაქის ხაზაზი 116
 ჟამარი 129

ჟარგალი 101, 109, 127, 128, 137, 138, 141, 144, 145
 ჟარხანა 57
 ჟაფხა 106
 ჟალალდისა და ტყავის მრეწველობა 125
 ჟენა 54, 64, 89, 110
 ჟეჩის მთელავი 111, 120, 151
 ჟენის საფენი 111
 ჟეაბი 129
 ჟეაბი არყის გამოსახდელი 129
 ჟეანახშირის სარეწი 150
 ჟევერი 78, 79, 80, 81
 ჟევერის მკეთებელი 108, 115, 116, 121
 ჟეელმოქმედება 140
 ჟეისა და თიხის დამუშავება 124, 150, 152
 ჟეის დამუშავება 97
 ჟეის მთლელი 124
 ჟიმიური მრეწველობა 151, 152
 ჟილა 78, 80
 ჟინძისთავი 129
 ჟოთანი 78, 79, 80
 ჟოთნების გამოსაწვავი ჟურა 121
 ჟოშები 131
 ჟოზების მშენებელი 99
 ჟსოვა 54, 61, 64, 65, 73, 75, 84, 85, 89
 ჟსოვილი 75, 76, 117, 133
 ჟსოვილი აბრეშუმის 85, 87, 88
 ჟსოვილი ბამბის 85
 ჟსოვილი შალის 85, 88
 ჟსოვილის დამზადება 85
 ჟსოვილი სერთუქისათვის 139
 ჟული 83, 89, 90
 ჟუღების მკერავი 131
 ჟურა 116
 ჟურა გამოსაწვავი 79, 109

ლ

ლალა 50
 ლებეა 89, 91
 ლერლილი 94
 ლეედი 83
 ლეედის თოკი 109, 110
 ლეედების თოკების მგრეზავი 120
 ლეინო 53, 55, 56, 81, 82, 84
 ლეინის წარმოება 148

ლენის მწარმოებელი 148
ლირებულება 66
ლომი 94, 95
ლუმენის მშენებელი 123

ჟ

ჯაბალახი 89, 111
ჯაეთნის დამზადება 151
ჯ-ვარი 78, 98, 104
ჯაზი 125
ჯითანი 113, 131
ჯაისნალი 86, 88
ჯაისნალით ნაქსოვი 133
ჯანაოზი 87
ჯანჭი 83
ჯასაბი 126
ჯელსაბამი 88
ჯელო 95, 96
ჯელოს დამზადება 61
ჯელოს ქარხანა 151
ჯოველკვირეული ბაზრობა 132, 133, 134, 135
ჯუთების მკეთებელი 126

ზ

ზალის ქსოვილი 115, 131
ზანდალი 129
ზარვალი 111
ზარფი 88
ზეგირდი 101, 104, 127, 128, 137, 138, 144, 145
ზეკვეთით მოხელე 102, 103, 104, 117
ზეკვეთით მოხელეობა 19, 20, 52, 97, 99, 121, 122, 123
ზემკვეთი 105, 106
ზემოსავლის დავთარი 142, 145
ზემოსავალი 57, 58, 64
ზემოსავლის განაწილება 109
ზენატანი 142, 145
ზენობა 121
ზესასვლელი (გადასახდელი) 139
ზეღებვა 65
ზეწვენა ნატურით 70
ზეწვენა ფულით 70
ზევული 106

208

შიგნეულის დამუშავება 151
შინამურტეობა 62
შინამოხელე 102, 103, 104, 111, 115, 117, 119, 120, 121, 122, 123
შინამოხელეობა 20, 103, 104, 105, 118, 121, 122
შინამრეწველი 110, 116, 117, 118, 121
შინამრეწველობა 57, 102, 103
შპალერი 120
შპალერის გამკვრელი 107, 126
შრიტის ჩამომსხმელი 127
შრომა მამაკაცის 19, 75, 76
შრომა ქალის 19, 75, 85
შტეირი 113

ჩ

ჩაიდან 129
ჩალის ქელი 92
ჩაიხანები 151
ჩექმების მკერავი 131
ჩესუნჩა 87
ჩიბუხის ტარი 129
ჩიხრიხი 85
ჩიხტა 112, 113, 118
ჩიხტის მკერავი 121
ჩოხა 89, 111
ჩული 89, 131
ჩუსტი 131
ჩხირი 86
ჩხირით ნაქსოვი 133

ც

ცეცხლსასროლი იარაღის მოხელე 129
ცილი 84, 85
ცხვი 107
ცხვის მწენელი 122
ცხვის მკეთებელი 107
ცხობა 95
ციხმის მრეწველობა 151, 152

ძ

ძვირფასი ქვების ოსტატი 124
ძირითადი კაპიტალი 122
ძმარი 81

წარმოება 51, 52, 54, 67, 73
 წარმოება ავტრის 80
 წარმოება კრამიტის 80
 წარმოების ტექნიკა 119
 წარმოების საშუალებანი 121
 წარჩინებული მოქალაქე 137
 წენა 78
 წერილი მევაკრე 131
 წერილი ვაჟარი 132
 წერილი სახელოსნო 128
 წიგნის მკაზმავი 125
 წილისყრა 140
 წინაფრიანი ქელი 131
 წინდები 64, 65, 86, 88
 წისქვილი 100, 121
 წლიური ბაზრობა 132, 133, 134, 135
 წნული ნაგებობა 76
 წულა 131
 წელის საეხველი 114
 წელის წისქვილი 113

ქანკიი 119
 ქარბი მუშახელი 119, 120
 ქარბწარმოება 58
 ქარბი პროდუქცია 132, 134, 135
 ქაბა 81, 82
 ქილობების მქსოველი 113
 ქილობი 91, 92
 ქილობის მწენელი ქალი 120
 კონი 115, 116, 122, 126, 131
 კურების გამოწვა 109
 კური 109
 კურკელი 53, 54, 64, 77, 79
 კურკელი სპილენძის 63

ხაბაზი 104, 121, 126, 132
 ხაზინადარი 141, 142
 ხალიჩა 90
 ხანჯალი 129
 ხარაზი 117, 122, 126, 131
 ხარატი 126

ხარატობა 53
 ხელზე მოსამახურე 72, 145
 ხელზე მოვაკრე 135
 ხელზე ვაკრობა 132, 133, 134
 ხელთათმანი 86, 88
 ხელობა 144
 ხელობის სახეობანი 150
 ხელოსანი 20, 47, 50, 51, 60, 61, 64, 72,
 100, 101, 102, 103, 104, 105, 108,
 122, 128, 129, 132, 133, 134, 135,
 144
 ხელოსნობა 16, 19, 20, 47, 52, 55, 57,
 73, 74, 75, 84, 97, 98, 99, 101, 102,
 103, 105, 122, 123, 124, 128, 132,
 137, 138, 139, 147, 152, 153, 154
 ხელოსნური 149
 ხელოსანთა ამკრები 143
 ხელოსნის მეურნეობა 105
 ხელობაზე გასულა 102, 103, 104, 105,
 107, 109, 110, 111, 112, 113, 122
 ხელობაზე გასული 108, 110, 112, 113,
 115, 116, 119, 120, 121, 122, 123
 ხელოსანთა გამგებლობა 146
 ხელოსნობის დებულება 144
 ხელოსანი მუშა 146
 ხელოსანთა საერთო გამგებლობა 145
 ხელოსანთა კავშირი 137
 ხელსაწყობებისა და აპარატების წარმოება
 150, 152
 ხელსაწყობების მეტეხელი 124, 132
 ხელსაწყო-იარაღები 145
 ხელოვნური მინერალური წყლები 151
 ხელოსანთა მთავარი უსტაბაში 145
 ხელზე მოვაკრენი 133
 ხელოსნობის ნაწარმი 134
 ხელოსნობის ნაყეთობა 132
 ხელოსნობის ნაყეთობა, ნაწარმი 133,
 134
 ხელოსნური წარმოება 149
 ხელოსნური პროდუქტი 48, 51, 100,
 101, 103
 ხელოსნური სახელოსნო 128
 ხელოსანთა სამმართველო 144
 ხელობის შეცლა 139
 ხელოსნური შრომა 65

ხელოსნური წარმოება 19, 47, 48, 54,
74, 98, 103
ხელოსანთა წარმომადგენლების საერთო
კრება 144
ხელსაფქვაევი 94
ხელოსნობის ჯგუფები 152
ხელსაქმე 64, 65,
ხელფასი 102
ხერხი 110
ხილი 133
ხის დამამუშავებელი მრეწველობა 151,
152
ხის და ჩუქურთმებიანი ნაკეთობების
წარმოება 125
ხის ყუთების დამზადება 151
ხმალ-ხანჭლის მოხელე 129
ხმოსანთა გამგეობა 24
ხმოსანთა სათათბირო 24

ხონჯარი 88
ხორცი 55
ხოალი 77
ხურო 50, 60, 77, 100, 102, 104, 105,
123, 126
ხურჭინი 64, 90

ჯ

ჯაგრისი 107
ჯაგრისების მკეთებელი 125, 132
ჯაეაიოჩი 124
ჯამბარა 109
ჯამი 53, 77, 78, 84, 128
ჯანღერა 89
ჯარის საქურველი 56
ჯარიმა 142

საკუთარ სახელთა საძიებელი¹

ა

- აბაზაძე ნ, 43, 58, 59, 60, 62, 63
 „ავრარული მოძრაობა ქართლში“
 დ გოგინაიშვილი, 29
 „ადამიანისა და მოქალაქის ძირითადი
 უფლებანი“, დ გოგინაიშვილი, 29
 აღრიანოპოლი, 42
 -ვლიშვილი ზ 7, 8
 „ავტონომია და შრომელი ხალხის ინ-
 ტერესები“, დ გოგინაიშვილი, 29
 აზა, 9, 41, 42.
 ალაზანი, 39
 ამიერკავკასია, 24, 25, 39, 40, 56, 57,
 66.
 „ამნისტია“, დ გოგინაიშვილი, 29
 ანდრონიკაშვილი ლ 14, 17
 „ანტიდღირნივი“, ენგელსი, 27
 Arbeit und Rythmus 2 Aufl. Leip-
 zig, 1869, Bücher, K. 43.
 ართვინი, 39, 40, 42
 არლუთინსკი-დოლოგორუკოვი ა, 43, 55,
 57, 58, 75, 76
 ასათიანი ქ, 17
 აფრიკა, 9
 ახალქალაქი, 39, 40, 42, 54, 74, 147.
 ახალციხე, 39, 40, 42, 136, 141
 ახვერდოვი ი, 43, 49, 137
 აქარა, 41

ბ

- ბათუმი, 39, 40, 42
 ბარათაშვილი ს, 43, 101.

- ბაქრაძე დ, 33, 43 45, 49 147
 ბახტაძე ე, 43, 48, 49, 50, 56, 81, 99
 ბერზენოვი ნ, 43, 49, 147.
 ბერლინი, 42, 44
 „ბერძნული სამართალი ეახტანგ VI სა-
 მართლის წიგნთა კრებულადან“, 33
 Bilder und Studien zur Geschichte
 vom Spinnen, Weben, Nähen.
 2 Aufl Berlin 1375, Grothe, H, 44.
 ბიუხერი კ, 8, 18, 20, 31, 32, 43, 69, 98,
 99
 ბორჩალო, 39.
 ბრევეაძე თ, 34
 ბრენტანო, 8

Briefe über den Kaukasus und Ge-
 orgien, aus dem Französischen
 übersetzt von Struve, Hamburg,
 1817, Freygang, W., 44.

გ

- გამბა, 44, 47, 48, 49, 50, 55, 69, 97, 135.
 გამრეკელი ნ, 2,3
 გამყრელიძე ნ, 4
 გამყრელიძე გ, 15, 16, 26, 34
 „განუზორციელებელი ერთობა (შემა-
 მულისა და გლეხის ერთობა)“, დ
 გოგინაიშვილი, 29
 Georgien, Natur, Sitten und Bewoh-
 ner, Leipzig (1855), Leist, A., 45
 „Georgische Dichter“, Leist, A. 39.
 გეგტმანი გ, 14, 15.
 გულდენშტედტი, 48, 49, 51, 97, 108
 გიურჯესტანი, 39.

¹ შეადგინა ა კ ა კ ა რ ა ე ა მ.

კლესთა ომები გერმანიაში“ ფ ენ-
გელსი, 27
კოეპაშვილი ი, 5 ო 10 30
კოგინაიშვილი დ, 6
გოგინაიშვილი გ, 6
კოგინაიშვილი ფ, 2—30, 33, 34, 35, 49,
65, 81, 97, 129
გოეთე, 26.
გოკიელი ა, 16
გორი, 39, 49
გროთე ნ, 44, 101
«Грузинские крестьянские грамоты»,
т 1882, Пурцеладзе, Д, 45
«Грузинские церковные гуджары
(грамоты)», т 1881, Пурцела
дзе Д, 45

გუგუშვილი პ., 16
გულიშაშვაროვი ს, 44, 39, 94, 117, 129,
130, 132
გურია, 39, 40, 134 .
«გურის მოძრაობის გამო», ფ გოგინაი-
შვილი, 29.
«გურის მოძრაობის გამო», ფ გოგინაი-
შვილი, 29

დ

„დასტურლამალი“, ეახტანგ VI, 44, 49,
51.
დაღესტანი, 39
„დედაენა სკოლაში“, ფ გოგინაიშვი
ლი, 29
Die *Wirtschaft der Naturvölker*.
— Dresden, 1896, Bücher, K 43.
დოლიძე ი, 33, 34.
Die *Chewsuren und ihr Land*. Gas-
sel. 1878, Radde, G., 45.
დოლიძე ი 33, 34.
დრეზდენი, 39
„დროება“, 1885, №№ 45, 165, 166, 198
დუშეთი, 39

ე

ეგიაზაროვი ს., 44, 49, 51, 137.
ევროპა, 41, 56, 129

„ეთნოგრაფიული წერილები“, ურბნე-
ლი, „დროება“, 1885, № 165, 166;
„ივერია“, 1886, № 267, 268, 269
1887, № 8, 14, 15, 71, 72, 74, 158,
170, 171; 45
„ეკლესია და სახელმწიფო“, ფ გოგი-
ნაიშვილი, 29
ენგელსი ფ, 5, 11, 17, 18, 26, 27, 28
ენგური, 39
ენუქიმე თ, 33.
„ერი“, 28.
ერქომაიშვილი ალ, 26
ენციკლოპედიათა ლექსიკონი, თბ.
1898 ი როსტომაშვილი, 48

ვ

ვარიანი, 10.
ვაჟა-ფშაველა, 46, 60, 68.
ვახტანგ VI, 33, 34, 63, 102, 139, 147
„ვახტანგ VI სამართლის წიგნი“, 33,
139, 147
«Вестник Европы», 1886, 52
Вермишев X. 54, 90, 92, 111, 115, 117.
«В Сванетии», Ковалевский М, Ива-
нюков И «Вестник Европы»,
1886, № VIII, IX
Voyage en Perso et autres lieux de
l' Orient. Nouvelle édition par
Langlès. Paris, 1811 (Die ersten
zwei Bände), Chardin, 43.
Voyage dans la Russie méridional
2 Bde, Paris, 1826, Gamba, 44.
ვენდტი, 8.

ზ

ზაგურსკი ლ, 45, 136
«Закон и обычай на Кавказе», т 2,
გვ 73 М, 1890, Ковалевский М, 58.
ზანგი (გრ რცხილაძე), 32.
ზეესტაფონი, 6.
ზუგდიდი, 39, 40
ზურაბიშვილი ილ., 12, 27.

ბ

- თბილისი, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 22, 24, 33, 34, 39, 40, 49, 55, 56, 88, 115, 123, 126, 131, 132, 133, 134, 136, 137, 141, 143, 144, 146, 148
 „თერამეტი ბრიუმერი ლეი ბონაპარტისა“, კ მარქსი, 27
 თხზულებათა XVI ტ ვ ლენინი, 27
 თელავი, 39.
 თიანეთი, 39, 40, 53.
 თურქეთი, 40, 42, 51, 55, 74
 თუშეთი, 39, 40, 53, 65, 67

ო

- ივანიუკოვი ი, 45, 52, 53, 54, 58, 66, 68
 „ივერია“, 10, 28, 29, 32, 45, 46, 52, 54, 60, 69, 72, 74, 76, 135, 144, 147, 148, 158, 170, 171.
 Известия старых греческих и римских писателей о Кавказе, ч. I—II, т 1884, 1890 гг., Ган К.
 იმერეთი, 39.
 იორი, 39
 «Исследование по истории учреждений в Закавказье», ч I-II, Казань, 1889 — 1891 гг Егизаров А.
 «История сооружения и эксплуатации Закавказской железной дороги», т. 1896 г Аргутинский Долгоруков А, 43
 იტალია, 41

კ

- კავთისხევი, 10
 კავკასიის კალენდარი — 149
 კაქასია, 10, 21, 23, 39, 41, 44, 52, 55, 56, 96, 129, 131.
 „კავშირების თავისუფლება“, ფ გოგიჩაიშვილი, 29.
 კაკალი, 95.
 კალანტარი ა, 44, 96.
 „კანონი და კანონიერება“, ფ გოგიჩაიშვილი, 29.

- „კაპიტალი“ I ტ II—III ნაწ, კ მარქსი, 27
 კარბელაშვილი ლ, 16
 კახეთი, 10, 25, 39, 40, 41, 42, 58, 68
 „კელი“, 18, 28, 32, 34, 46, 58, 68, 146, 148
 კეკელიძე კ, 14
 კირხნერი, 8
 კლაპროტი, 48, 49, 53, 108, 110
 კოვალევსკი მ, 45, 52, 53, 54, 58, 60, 63, 66, 68.
 კოლხეთი, 47, 101
 „კომუნისტური პარტიის მანიფესტი“, კ მარქსი და ფ ენგელსი 18, 26, 27.
 კონსტანტინოპოლი, 56
 Краткий очерк кустарных промыслов на Кавказе, т 1900, Пиралов А, 45
 Кустарные промысла Закавказского края С-П, 1894, Хатисов К, 44
 კუჩავეი მ, 148

ლ

- ლაზისტანი, 40, 42,
 ლისტო ა, 39, 41, 75
 ლიფციგი, 8, 9, 19, 31, 32, 39, 41, 55
 ლაპარებტი, 8.
 ლანჩხუთი, 6
 L'Art au Caucase, fascicul 1^e, Paris, 1896, Mourier, J, 45.
 ლენინი, 5, 17, 21, 27
 ლეჩხუმი, 39, 40, 52

მ

- მანუილოვი ალ, 15
 მარქსი კ 5, 11, 17, 18, 26, 27, 28
 მაჩაბელი მ, 53, 54, 60, 63, 65, 66, 67,
 მაჩაბელი მ, 53, 54, 60, 63, 65, 66, 67,
 76, 90, 116
 მაჩაბელი ს, 54, 58, 69
 «Материалы по изучению экономического быта государственных крестьян закавказского края» 7 том. Тб 1885—1887, 45.
 მახარაძე, 6

ძველაძე გ. 17.
„მგზავრის შენიშვნები“, ფ. გოგიჩაიშვილი, 18
„მეურნე“, 46
მერცხაბერი გ. 40
შესაძე დასი, 29
მთათუშეთი, 53
„მიმოსვლის თავისუფლება“, ფ. გოგიჩაიშვილი, 29
მიუნხენი, 8
მიქელაძე ი. 16
„მიწის სიეწროვე ამიერკავკასიის გლობაში“, ფ. გოგიჩაიშვილი, 24
„მომბე“, 28, 46
მოსკოვი, 9, 15
მტკვარი, 39
მურეი ე. 78, 80
„მუშათა კლასის მდგომარეობა ინგლისში“, ფ. ენგელსი, 27
მუხა, 78
„მშრომელთა უფლება“, ფ. გოგიჩაიშვილი, 29.

6

ნიკიფოროვი ნ. 58, 76.
ნიკოლაძე ნ. 5, 7, 8
ნიქარაძე ბ. (სვანი), 33
„ნოვოე ვრემია“, 24
ნოსოვიჩი დ. 76
ნუცუბიძე შ. 14.

თ

«Обзор Кутанской губернии за 1893 год» Кутанси, 1894, 45
«Обзор Тифлисской губернии за 1896 г.», Т. 1897, 15
«Обзор фабрик и заводов Тифлисской губернии». Т. 1888 г., Гулишамбаров С., 44
ოზურგეთი, 6, 39, 40.
ონიაშვილი დ., 26.
«Описание Кавказской выставки предметов сельского хозяйства и промышленности в городе Тифлисе за

1889 г.», 2 вып., Т. 1893, 43
ოსმალეთი, 42
„ოჯახისა და კერძო საეკონომიკის წარმოშობა“ ფ. ენგელსი, 27

პ

პარიზი, 9
Поездка в Ахалцихский уезд в 1872 г., Тб., 1873, Запурский А., 45
Податное обложение государственных крестьян Закавказского края I, т. 3 ч., Тб., 1887, Бахтадзе Е., 43
„პოლიტიკური ეკონომიის საფუძვლები“ დ. რიკარდო, 28.
„პოლიტიკური ეკონომიის კრიტიკისათვის“, კ. მარქსი, 27.
„პოლიტიკურ ცვლილებათა აუცილებლობა“, ფ. გოგიჩაიშვილი, 29
„პოლონეთის მდგომარეობა“, ფ. გოგიჩაიშვილი, 29
«Положение о ремесленных амкарах в г. Тифлисе и об их управлении», Тб., 1867, 45
„პრესის თავისუფლება“, ფ. გოგიჩაიშვილი, 29
პრუდონი, 27.
«Путешествие в мингрельских Альпах», Радде Г., 45

რ

რადლე გ. 45, 53, 91, 97
Reise in den Kaukasus und nach Georgien, 2 Bde., Halle und Berlin, 1812—14, Klapproth, J., 44.
Reisen nach Georgien und Imerethi, herausgegeben von J. Klapproth, Berlin, 1815, Gildensstädt, 44.
რაქა, 39, 40, 97
რედუტ კალე (სამეგრელო), 56.
რეზეიაშვილი ნ., 35.
რიკარდო, 5, 11, 17, 27, 28.
როინი, 39.
როპლი, 8.
როდოსელი აპ., 101
როსტომაშვილი ი., 48

„როგორ დამშვიდდეს ხალხი“ ფ გო-
გიაიშვილი, 29
რუსეთი, 10, 12, 17, 19, 21, 24, 25, 42,
55, 56, 66, 129, 143
„რჩეული ნაწერები“ II ტ კ მარქსი
და ფ ენგელსი, 27
რცხილაძე გრ, 32

ს

საინგილო, 40, 42
„სამართალი ბატონიშვილის ეხტანკი-
სა“, 33.
სამეგრელო, 39, 40, 42, 47, 94, 99 10:
სამურზაყანო, 39, 40
„სანადლო მიწები“, ფ გოგიაიშვი-
ლი, 29
„საპროფესიო კავშირები“. ფ გოგია ი
შვილი, 29
სარაჭიშვილი დ 8
საქართველო, 11, 12, 14, 19, 20, 22, 23,
24, 25, 30, 33, 34, 39, 40, 42, 43 47,
49, 50, 51, 54, 55, 56, 57, 58, 59,
60, 66, 70, 72, 75, 76, 81, 86, 88,
92, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101,
102, 103, 106, 107, 108, 109, 112,
113, 118, 123, 128, 132, 133 134
„საქართველოს ისტორია“, ს ბარათაშ-
ვილი, ქუთაისი, 1895 43, 101
«Сборник законов грузинского царя
Вахтанга VI», Тб, 1887, 45
სვანეთი, 39, 40, 41, 42, 52, 58, 66, 67
სვანი (ბესარიონ ნიქარაძე), 33
«Свод законов Российской импе-
рии», 45
Свод статистических данных о насе-
лении закавказского края, Тб,
1893, 46
«Семейная община у грузин», М,
1889, № III, Абазадзе М, 43
სენაკი, 39, 40.
სირია, 56.
„სილატაქის ფილოსოფია“, პრუდონი,
27.
სიღნაღი, 39
სმტი, 5, 11, 17, 27, 28.

Состояние скотоводства на Кавказе.
т 2, ч 2, Тб, 1890, Калантар А.
44
„სოფლის გაზეთი“, 46, 135
სოკი, 78
სოხუმი, 39, 40
სპარსეთი, 51, 56, 57
სტრაბონი, 51, 101

ტ

ტომფეევი ნ 148
ტუბინგენი, 4, 16, 19
«Тифлисские амкары» Ахвердов Ю.
Тб, 1883, 43
«Тифлис в историческом и этногра-
фическом отношении», С-П, 1870
Бакрадзе Дм, Берзенов Н, 43
ტორეშვილი მ, 26, 27
Transkaukasien, 2 Bde, Leipzig, 1856
Haxthausen, A., 44
ტრაპიზონი, 40, 56

უ

„უთანხმობა სომხებსა და თათრებს
შორის“, ფ გოგიაიშვილი, 29
უმეკაშვილი პ, 8, 9, 11, 18, 31, 44
ურბნელი ნ 45, 76
Устав о ремесле, XI т, 2 ая часть
1893, С П, 46

ფ

„ფაუსტი, გოეთე, 26
„ფილოსოფიის სილატაქე“. კ მარქსი, 27
ფირალოვი, ა 45, 88, 91.
ფოთი, 56
ფრიკერი, 32
ფრაიგანგი, 44.
ფურცელაძე დ, 45, 60, 99
ფშაქეთი და ფშაქლები, დ ხიზანაშვი-
ლი, გაზ „ივერია“, 1891, № 22, 24,
25, 29 90, 44
ფშავი, 39, 40, 53, 58, 66, 67.

დ	ე
ქართლი, 39, 40, 41, 42, 58, 102	ქველი კოლხეთი, 40
„ქართლის გლეხთა მოძრაობა“, ფ გოგი- ჩაიშვილი, 29.	ქველი შესხეთი, 39
„ქართული სამართლის ძეგლები“, ტ I 33, 34	ფ
ქიზიყი, 39, 68	წაბლი, 95
ქიქოძე გ, 26.	წედისი, 97
ქოიაეა ნ, 17	წიფელა, 78
ქუთაისი, 24, 39, 40, 123, 126, 146,	წყალტუბო, 7
ქსენოფონტე, 101	ზ
ლ	კაკეკაძე, ი, 5, 9, 10, 28.
ლოლობერიძე ნ, 6, 8, 10	კანეთი, 40
ყ	კიათურა, 7
ყაზანი, 137	კოროხი, 39
შ	ჯ
შავი ზღვა, 39	ჯავახიშვილი ი, 11, 12, 13, 14
შარდენი, 49, 79	ჯულფა, 56
შექსპირი, 27	ხ
შორაპანი, 39	„ხალხთა სიმდიდრე“, ტ I სმითი 28.
„შრომა და რიტმი“, კ ბიუხერი, 31	ხატისოვი კ, 44, 77, 89, 91, 107, 108, 110, 111, 117, 119 129, 130
შტილიდა, 32	„ხელოსნობა საქართველოში“, ფ გო- გიჩაიშვილი, 19, 31, 37, 126
შტრეზემანი, 18	„ხელოსნობა თბილისში“, გ გამყრელი- ძე, 34
შუხარდტი კ, 40, 41	ხევსურეთი, 39, 40, 41, 53, 65, 67.
ჩ	ხიზანაშვილი დ, 44, 60, 61, 65
ჩაგუნაეა ს, 6	ხმელთაშუა ზღვა, 56
ჩანტლაძე, ე, 16	ხოფერია გ, 17
„ჩვეულებრივი უფლება სევანეთში“, სევანი, 33, 45, 52	ხუბუტია ა, 17
ც	ხუნდაძე ს, 10
„ცნობის ფურცელი“, 28	ძ
ცხენისწყალი, 39	ძანი კ, 44, 51, 101
ცხედლაძე ე, 9, 10.	ძამბურგი, 44
ცხედლაძე ნ, 5, 9, 10	ძაქსტაუზენი, ა, 58, 79, 104, 136.
	ძეროდოტე, 101.

შ ი ნ ა ა რ ს ი

ფილიპე გოგიჩაიშვილი (ცხოვრება და მოღვაწეობა)	5
მთარგმნელისაგან	31
ხელისნობა საქართველოში	37
შესავალი	39
I ოჯახური მრეწველობა	47
1 სამეურნეო ურთიერთობანი საქართველოში რუსეთთან შეერთებამდე და შეერთების შემდეგ	47
2 ქართული დიდი ოჯახი	58
3 დიდი ოჯახის დაშლა	66
4 ოჯახური მრეწველობის ნაწარმი	76
ა) მამაკაცთა შრომა	76
ბ) ქალთა შრომა	85
II შეკვეთით მოხელეობა (Lohnwerk) და საფასო მოხელეობა (Preiswerk)	97
1 ზოგადი მიმოხილვა	97
2 შეკვეთით მოხელენი (Lohnwerker)	104
ა) ხელობაზე გასულნი ანუ კარდაკარ მოსიარულენი (Störer)	104
ბ) შინამოხელენი (Heimwerker)	113
3 საფასო მოხელენი (Preiswerker)	123
4 აშქრობა	136
III კაპიტალისტური წარმოება	147
რეზიუმე (რუსულ ენაზე)	155
მოკლე ქართულ-გერმანული და გერმანულ ქართული ხელისნური ლექსიკონი	169
საგნობრივი საძიებელი	196
ხელისნური პროდუქციის ილუსტრაციები	209
საკუთარ სახელთა საძიებელი	209

რედაქტორი პ ი ა შ ე ი ლ ი
გამომცემლობის რედაქტორი ა კ ა კ ა რ ა ვ ა
მხატვრული რედაქტორი ი ჩ ი ქ ვ ი ნ ი ძ ე
ტექნიკური რედაქტორი ი ხ უ ც ი შ ვ ი ლ ი
კორექტორი მ ვ ა ჩ ე ი შ ვ ი ლ ი

გ-დაეცა წარმოებას 23/V 75
ზელმონწერილია დასაბეჭდად 8/VII-76
ქალაქის ფორმატი 60X90/16
ნაბეჭდი თაბახი 14,5
სააღრიცხვო საგამომცემლო თაბახი 14,3
შეკვეთა 907 ტირაჟი 2000

ფასი 1 მან 72 კაპ

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა,
თბილისი, 380028, ი ჯავჭავაძის პროსპექტი, 14
Издательство Тбилисского университета,
Тбилиси 380028, пр 14 Чавчавадзе, 14
თბილისის უნივერსიტეტის სტამბა,
თბილისი, 380028, ი ჯავჭავაძის პროსპექტი, 1
Типография Тбилисского университета,
Тбилиси, 380028, пр 14 Чавчавадзе, 1